

VORE KIRKEGÅRDE

INDHOLDSFORTEGNELSE

Frode Beyer: Inden provstesyndet 1953, s. 1.

Kirkegårde, kapel-kirker og byplanlægning, s. 3.

Aage Fich: Kirkegårdenes redskaber og maskiner, s. 6.

TILLÆGET

Generalforsamling, s. 1.

Nye medlemmer, s. 1.

Kontingentindbetaling, s. 1.

Kirkegårds møde, s. 1.

Fra danske dagblade, s. 2.

Fra norske dagblade, s. 2.

Fra svenske dagblade, s. 2.

Fra tidsskrifterne, s. 3.

Bog anmeldelser, s. 3.

International havebrugsudstilling, s. 5.

Resolutioner, s. 5.

1

April 1953

Bind 18

VORE KIRKEGARDE • Bind 18 nr. 1 • Side 1-8 og tillægsside 1-8 • Frederiksberg • April 1953

Udgivet af FORENINGEN FOR KIRKEGÅRDSKULTUR • Redigeret af havearkitekt Johannes Tholle

Næste hefte udkommer d. 15. juli

STENSBALLEFRØ

FRØ - PLÆNEGRÆS
BLOMSTERLØG OG -KNOLDE
KEMIKALIER - REDSKABER

Enhver ordre vil blive behandlet på hurtigste og bedste måde.

Ved større partier forlang venligst tilbud.

ØSTERGAARDS FRØAVL A/S
STENSBALLE pr. HORSSENS

**Isenkram,
Gartneri-,
Have- og Landbrugsredskaber**

Biartikler
Gødning — Glas
Drivbænkvinduer
Halmmaatter
Drivhusmaling
Kit — Cuprinol

Jordfræsere
Traktorer
Motorklippersere
Sprøjter
Gartnerkasser
Jordbærbakker

Garn — Silkepapir
Kemikalier, Ryge-
og Sprøjtemidler
til Bekæmpelse af
Plantesygdomme
og Skadedyr

CHR. STEINER

Telef. C. 5934 . Rømersgade 5 . København . Telef. C. 5954

To- og firehjulede transportvogne
jærtrillebøre
kistetransportvogne
katafalker med hjul
luftgummihjul
ASP-lys

Vi har også meget andet praktisk for kirkegårde.

FIRMA GAR-TEK

Roskildevej 349, København, Valby
Telefon Rødovre 909

Avertér i
VORE KIRKEGARDE

**Gravsteds-
breve**

praktisk,
enkel udformning

kr. 0,25 pr. stk.,
kr. 20,00 pr. 100 stk.

Forlag og eneforhandling:
**Foreningen for
kirkegårdskultur,**
Silkeborgvej 23, Horsens.

Gravmonumenter

i største Udvalg til
de billigste Priser!

F. Jensen, Sten- og
Billedhugger,
Frederiksgade 6, Hillerød.
Telefon 52.

Købke's Reproduktionsanstalt

v. B. JOHANSEN

Klichéer for alle Formaal
i fineste Udførelse — —

Vestervoldgade 91, K. — Telf. Byen 7538

**H. P. Hansen
Glem & Søn**

Stenhuggermestre

Jernbanegade, Roskilde

**Fyns
Granithuggeri**

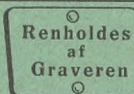
Kirkegaardsalléen 17,
Odense, Telefon 1953

Udfører alt Stenhuggerarbejde

**Brdr. Laursens
Eftf.**

Stenhuggeri A/S

Glentevej 53, NV, C. 10442

MØNSTER BESKYTTET
KEMISK GRAVEREDE ZINKSKILTE
PAA GALVANISEREDE JERNSTÆNGER

**VEDLIGEHOOLDSE-
OG NUMMERSKILTE
TIL KIRKEGAARD**

DANSK METALÆTSE
H. BAADE
Raadmandsg. 58 - København
Tlf. Central 11881 - Tag 249

**THUJA TIL HÆK
HJORTSØS' PLANTESKOLE
SVEBØLLE
TELEFON VISKINGE 20**

A/s Stenhuggeriet »NORDEN«

Havefliser

Omøgade 26 — Telefon Ryvang 238 og 3638

VORE KIRKEGÅRDE

UDGIVET AF FORENINGEN FOR KIRKEGÅRDSKULTUR

18. BIND ★ 1953—1956

104 sider i 12 hefter med 46 artikler o. l. og 116 illustrationer
foruden 80 tillægssider

Redaktør:

Havearkitekt *Johannes Tholle*

Redaktionsudvalg:

Stiftsprovst *Carl Bay*

Stenhuggermester *Karl Hansen Glem*

Inspektør *Jens Gravesen*

Kyrkogårdsföreståndare, trädgårds-
arkitekt *G. V. Walberg*

Trykt i:

Nielsen & Möllers bogtrykkeri, Palæ-
stræde, Roskilde

Clichéer fra:

Købkes reproduktionsanstalt (B. Johan-
sen), Nørregade 24, København K.

Papir fra:

De forenede papirfabriker

Udgivet med tilskud fra:

Den danske præsteforening,
den Raben-Levelzauseke fond,
kirkeministeriet og
landbrugslotteriet

Titelvignet:

Indskriftsplade fra kiste, Næstved 1717

REGISTER

Hovednumret

* foran en linje betyder, at artiklen er illustreret.

- * *Bay, Carl*, stiftsprovst: Fhv. kirkeminister Johs. Hansen in memoriam s. 21
- * *Beyer, Frode*, provst: Inden provstesyndet 1953. Nogle personlige overvejelser s. 1—3
- Dahl, Else*, professorinde: Forslag om anstallende av stiftskonsulenter s. 17—18
- * — — — Kyrkogårder i Gösta Berlings vackra land s. 28—30, 34—35, 41—42, 52—55
- * *Falmer-Nielsen, Arne*, kirkegårdsinspektør, cand. hort.: Nyt fra Københavns Vestre kirkegård s. 65—66
- Fich, Aage*, kirkegårdsinspektør: Kirkegårdens redskaber og maskiner:
- * — — — Håndredskaber s. 19—20, 31—32
- * — — — Hækklippemaskiner s. 55—56
- — — Orientering s. 6—8
- * — — — Slaghammeren s. 35—36
- * — — — Transportmidler s. 22—24
- * *Fog, Asbjørn*, sognepræst: Monumentalt marmorkors på Risskov kirkegård s. 57
- * *Gravesen, Jens*, kirkegårdsinspektør: Kirkegårdens blomster s. 42—44
- * *Hilsøe, A.*, fuldm., sen. kirkegårdsinsp., cand. hort.: Granpyntningen s. 62—64
- — — — — — — — Hvor anbringes askeurnerne i Danmark s. 33
- — — — — — — — Nytårsstatus s. 93—94
- * — — — — — — — — Ohlsdorf Friedhof s. 13—16
- — — — — — — — Om kirkegården som arbejdsplads s. 81
- * *Jøker, P. I. Nissen*: H. C. Andersen og kirkegårdene ude og hjemme s. 86—88
- * *Kaldén, Samuel*, trädgårdsarkitekt, FST.: Amnehärads kyrkogård s. 11—13
- * — — — — — — — Tre svenska kyrkogårdsplaner från 1950-talet s. 96—101
- * *Krook, Martin*, trädgårdsarkitekt, FST.: Älvsåkers kyrkogård s. 77—79
- * *Larsen, Aksel*, lærer: Lyø kirkegård s. 103—104
- * *Linde, P.*, konservator: H. C. Andersens og et par andre grave på Assistens s. 73—74
- * — — — Røster fra graven s. 59—61
- * *Lund, Magnus*, skolebestyrer: Lidt om engelske kirkegårde s. 51—52
- * — — — — — — — — Randers krematorium s. 39—41
- * — — — — — — — — Udbredt engelsk form for urnehaver s. 26—28
- * *Manniche, E.*, kirkegårdsinspektør, cand. hort.: Forslag til ny fællesgrav på Bispebjerg kirkegård s. 94—96
- * *Nielsen, Henry E.*, overgartner, cand. hort.: Mindelys på kirkegårdens grave s. 85
- * *Nielsen V. Rud*, kirkegårdsinspektør, cand. hort.: Udstillingen Friedhof und Grabmal, Düsseldorf 1954 s. 57—58
- * *Olsen, Poul W.*, assistent, havearkitekt: Kirkegårdsgartnere på nyttigt kursus s. 91—92
- * — — — — — — — Lidt om nogle afdelingshække på Solbjerg .. s. 72
- * *Ramskou, Thorkild*, mag. art.: Vikingegravpladsen på Lindholm Høje v. Nørresundby s. 79—81
- * *Redaktionen*: Dekadencen i indskrifterne s. 89—91
- * — — — Højenloftsale og varmebehov s. 16—17
- * — — — »Jorden er en grav med berømte mænd« s. 102—103
- * — — — Jordfæstelsens mål og midler s. 37—39, 75—76
- * — — — Kirkegårde, kapel-kirker og byplanlægning s. 3—6
- Rønø, Hans*, kirkegårdsinspektør, cand. hort.: Den nye kgl. anordning om kirkegårde s. 9—11
- * *Sandberg, L.*, stadsgartner, cand. hort.: Fællesgrav for kistegrave s. 25—26
- Schmidt, August F.*: Gravvers s. 76, 82—84, 88—89
- * *Tholle, Johannes*, havearkitekt, cand. hort.: »Det sidste skrig« s. 101—102
- * — — — — — — — Kirkegårdenes formsprog s. 66—72
- — — — — — — Om indvielse af kirkegårde s. 47—50
- * — — — — — — — Vandkumme af gravmæler s. 22
- Ørsted-Hansen, H. D.*, kirkegårdsinspektør, cand. hort.: Hvor store skal kirkegårdene i Danmark være? s. 45—47

Tillæget

Boganmeldelser	s. 3, 12, 18, 24, 28, 36
Den internationale havebrugsudstilling i Hamborg	s. 10, 17
Det kgl. danske Haveselskabs jubilæumsudstilling	s. 58
De to kirkegårdsprotokoller	s. 21
Dødsfald	s. 58, 73
Dömle-konferens om gravvårdskultur	s. 25
Foreningen for kirkegårdskultur	s. 1, 9, 13, 21, 25, 33, 41, 45, 53, 57, 65, 73
Fra danske dagblade	s. 2, 10, 13, 21, 26, 35, 41, 45, 53, 58, 66, 74
Fra det faglige bogmarked	s. 43, 47, 55, 60, 67, 76
Fra norske dagblade	s. 2, 11, 15, 23, 27, 74
Fra svenske dagblade	s. 3, 11, 16, 23, 27, 35, 42, 46, 54, 59, 66, 74
Fra tidsskrifterne	s. 3, 11, 17, 23, 27, 35, 43, 47, 54, 59, 66, 74
Frederiksberg begravelsesvæsen	s. 21
Gardens of Remembrance	s. 25
Gravblomster og kirkegårdskultur	s. 16
Gravvårdsfrågor behandlades på sammanträde å Diakonistyrelsen	s. 34
I Norge	s. 58
Inspektörer og föreståndare	s. 41
International havebrugsudstilling	s. 5
I radioen	s. 21
Kassel	s. 58
Kirkegårdens formproblem	s. 10
Kirkegårde og gravmæler	s. 41
Kirkegårdsindvielse i Odense	s. 34
Kirkegårdskonkurrence	s. 45
Kirkegårdsmøder	s. 1, 10, 17, 34, 65
Konkurrence	s. 74
Kriegsgräberfürsorge	s. 17
Kyrkogårdsföreståndaren i Lund	s. 41
Ny brug af ældre bykirkegårde	s. 34
Ny kirkegårdsvedtægt	s. 73
På finansloven	s. 21, 45, 74
Resolutioner m. m.	s. 5, 19, 29, 37, 49, 56, 61, 68, 77
Røster fra graven	s. 41
Statslig kirkegårdskonsulent	s. 34
Udmærkelse	s. 45
Æresmedlemmer	s. 65
25 års inspektørjubilæum	s. 57
90 år	s. 65
125 år	s. 65

Inden provstesynet 1953

Nogle personlige overvejelser

Provst Frode Beyer

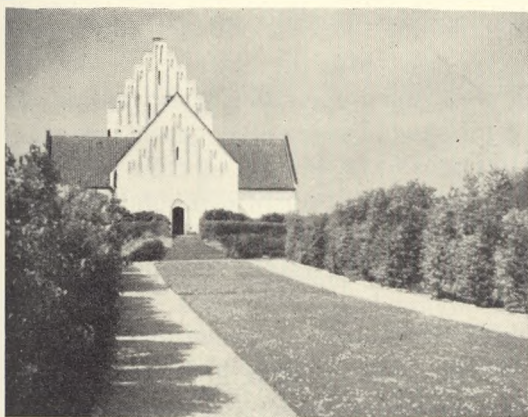
Når biskop *Peder Palladius* kom på visitats i Sjællands stift kort efter reformationen, sagde han, at dømme efter visitatsbogen, også nogle alvorsord om kirkegårdene:

„Kirkegaarden skal ogsaa staa altid ren og udi gode Maade, ingen Hylder heller Nelder skal være paa Kirkegaarden, ingen Tid højer Græs end over ens Ankelkode, smuk, samlang Græs, saa at Kirkeværger lade den slaas to eller tre Gange om Sommeren, at gode Folk kunne gaa heden paa hine Kirkegaarde til deres Forældres Grave . . . ; derfor skal Kirkegaarden staa slet og vel rensed. Det skal være langt fraa, at I skulle tilstede, der kommer stundom og Øg heller Fæ paa Kirkegaarden, at beskide (med Orlov at sige) og beklikke den Sted, som Eders Forældre ligge og hvile sine Bene udi, og I agte ogsaa selv at ligge og hvile Eder der hos. Det er Eders Sønnehus og Eders Seng, I skulle sove udi til Dommedag. Hvo vil have sin Seng hjemme udi sin Hus beskidt og beklirket? Saa tænker til at holde denne Seng, I skulle længst være udi, ren og smuk indhegnet og indhøvet med Kirkegaardsmur, Riste, Stette, Port

og andet, hvad dertil er behov, saa at I holder den en dejlig ryddet og pyntet Kirke inden og uden“

Den gode biskop ville sikkert gøre store øjne og glæde sig, om han nu kom på visitats, — de fleste steder i hvert fald, — og rose graver og menighedsråd, fordi de har efterkommet hans ord og redet vort sidste hvilested så smukt. Han ville ikke finde kreaturer græssende på kirkegården, så græsset ved dem holdtes kort, men heller ikke alenhøjt græs. Men hørte han en motorplæneklipper rase hen over græs-rabatter, ville han måske skænde og hævde, at kirkegårdsfreden blev brudt, og at så var øget dog mere stilfærdigt, — og lidt betuttet ville jeg svare ham, at græsset ser nu smukt ud efter den behandling; jeg skal dog vist bede graveren såvidt muligt køre på en tid, hvor der ikke færdes mange på kirkegården!

Nu bliver det imidlertid ikke den gamle biskop, men mig og mine kolleger, der til sommer igen får fornøjelsen at færdes rundt i provstiet og bese kirker og kirkegårde. Jeg vil foresætte mig at have god tid i år, og så vil jeg ønske, at vejret vil arte sig således, at arkitekten og jeg ikke fristes til at styrte ind i kirken og blive der det meste af tiden, men at vi i ro og mag kan gå rundt på kirkegården, ikke bare for at visitere og inspicere, men for at opleve noget af den stilhed og stemning,

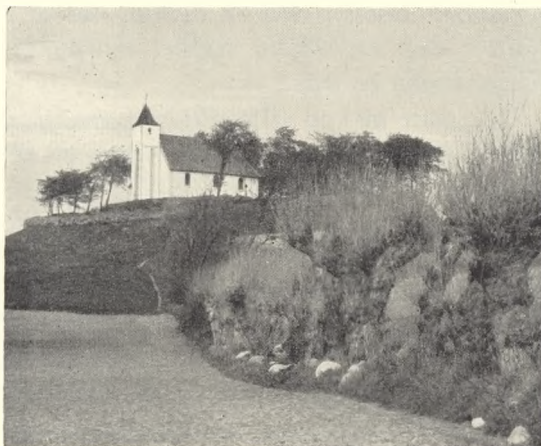

Fra venstre:
Fig 1.

Fra Rinkenæs kirkegård. Centralt græsparti med syrenhegn.
Foto: J. Th.

Fig. 2.
Jysk kampestensgærde med laver og mosser (Låstrup).
Foto: J. Th.

Fig. 3.
Højliggende jysk
kirkegård
præger landskabet
(Egens).
Foto: S. W.

der kan være her som intet andet sted. Her, hvor vi ikke blot møder dødens alvor, men også gang på gang udtryk for opstandelseshåbet. Her, hvor der er grædt så mange tårer, men hvor også den trofaste kærlighed, som selv døden ikke har kunnet kue, har givet sig udtryk på så mange måder. Jeg vil se mit snit til at forlade både arkitekt og graver og menighedsråd og gå så længe alene, at jeg ret fornemmer det sande i, at dette sted på tysk kaldes „Friedhof“.

Mon ikke den stemning, man da kommer i, er den bedste baggrund for et „provstesyn“? Man bliver ret ømfindelig overfor stødende indtryk, enten de nu kommer fra uorden, ukrudt eller grimme gravmæler. Derimod vil det næppe støde,

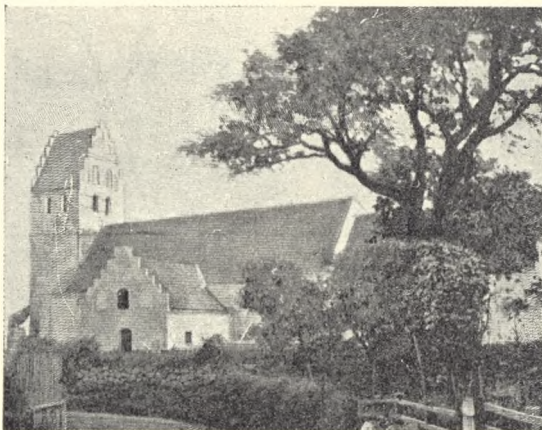

Fig. 4.
Fynsk landsbykirke-
gård med asketræ
(Harreslev).

om kirkegården har et gammelt præg, måske med alle gravsten vendt samme vej, med smalle stier og uregelmæssig beplantning. Hvis en nidkær graver eller præst bagefter taler om, at nu er det snart på tide at få det hele reguleret, vil jeg nok bestyrke ham i det, men bede om, at det må blive gjort med stor varsomhed og i løbet af lang tid! Ikke blot af hensyn til gravbrugerne, som meget let kan krænkes ved en hårdhændet regulering, — selvom ingen tvinges, er det nu ikke rart at få sit gravsted til at ligge sådan i vejen for en halvt gennemført gang, at alle bare længes efter, at gravstedet kan sløjfes. Men også af hensyn til kirkegårdens særegne stemning. Jeg tænker på afdøde arkitekt *Lønborg Jensen*, som sagde til murerne, der byggede *Rinkenæs korskirke*: ikke alt for akkurat! Der må gerne være ujævnheder i muren — og endelig ikke glat puds! Hvor jeg ser glat puds på en kirkevæg, har jeg mest lyst til at „udsætte“ den ved kirkesynet. En kirkegård må heller ikke være alt for vel friseret. Alt for mange kilometer ens høje hække er jeg ingen ynder af. Ren er ikke det samme som regelret og slikket! Og så vil jeg de steder, hvor man vil have fældet alle de gamle træer (og der skal nok være et par steder, hvor sådanne ønsker kommer frem), rimeligvis være meget konservativ.

Jeg vil gå langs det gamle dige og sende en venlig tanke til provst *Exners* bræmme-fredning. Og så vil det selvfølgelig ærgre mig, hvis der ikke er „fredet“ indenfor diget, men der både her og der ligger skarndynger eller gamle ligsten, — eller måske en hel del af diget selv. Mon ikke der skulle opstilles nogle flere små affaldskummer eller -kurve? Bare de så bliver tømt rettidigt! De store grimme møddinger tyder ikke altid i den retning. Nogle flyder over alle bredder.

Der savnes vist på de fleste landsbykirkegårde et par bænke? Det ville være

rant at kunne sidde lidt efter rundturen og gøre nogle notater, og skulle der være et og andet at gøre graveren opmærksom på, så behøves der rimeligvis kun nogle få ord under fire øjne, — jeg tror, han er ret ømfindtlig den dag! Det skal være meget slemt, for at det skal blive til en bebrejdelse i hele menighedsrådets nærværelse. Men måske har han ønsker, som han egentlig gerne ville forebringe for menighedsrådet, medens synet er der. Det må der blive tid til at tale om.

Bare jeg så ikke igen i år glemmer at se, om legatgravene er vel holdt! Men det kan nu da kun blive til et par stikprøver. Og så er der kortet og kirkegårdsprotokollen! Jeg må hellere få læst provst Exners meget instruktive artikel i *Vore Kirkegaarde* april 1947, inden jeg skal på syn!

Kirkegårde, kapel-kirker og byplanlægning

Det var loven af 25. februar 1805, der skabte det grundlag for indrettelse af nye kirkegårde og disses indpasning i *byplanen*, som vi i hovedsagen har levet på indtil nu. Denne lov sagde, at vedkommende foresatte skulle drage omsorg for, at »enhver Kjøbstad-Kirke, som ikke har Kirkegaard udenfor Byen, i det mindste senest inden 2 Aar skal erholde en bequem Plads til samme, af en saadan Størrelse, som efter Menighedens Folkemængde er tilstrækkelig . . .«.

Der var flere årsager til fremkomsten af loven, og uden at skulle fordybe os deri, skal blot anføres de uhygiejniske forhold ved begravelser såvel i kirker som udenfor disse, ligesom der skal erindres om, at byernes vandforsyning i hine tider i hovedsagen hvilede på borgernes brønde, som altså kunne forurennes af vandet fra kirkegården.

Og lovens udførelse resulterede i 2 meget væsentlige ting, nemlig at kirke og kirkegård blev adskilt fra hinanden og behandledes som 2 forskellige ting, samt at

Fig. 5.
Typisk sønderjysk træramme om kirkegården (Ullerup).
Foto: J. Th.

kirkegårdene flyttedes bort fra de steder, hvor folk havde brug for dem, mens kirkerne forblev på disse steder. Senere hen er der sket det, at kirkegårdene i nogle byer er gledet ud af kirkens hænder (er blevet sækulariserede), ligesom vi vil tro, at det ikke er altid, at store bykirkegårdes udvidelser er blevet *kirkeligt* indviet, sådan som loven forlangte det for byernes kirkegårde (men aldrig har forlangt det for landsbyernes vedkommende, — formentlig udfra den naturlige forudsætning, at når der på landet har skullet indvies en ny kirke, var det i hvert fald indtil vort århundrede en selvfølgelig ting, at der også lå en kirkegård omkring den). Og i ritualets ord om indvielse af kirkebygninger er da også forudsat, at kirken er omgivet af en kirkegård.

Vedrørende sækulariseringen af kirkegårdene er dette nu kun en undtagelse; der er ikke ti % af byernes og ikke een % af landsognenes kirkegårde, som ikke administreres af kirkerne. Og under alle omstændigheder er kirkernes ministerium stadig også kirkegårdenes. Kun for krematoriernes vedkommende er der en afvigelse herfra.

Den geografiske adskillelse af kirke og kirkegård resulterede ganske logisk i, at der på kirkegårdene måtte bygges *kapel-*

Fig. 6.
Uheldig placering af kasserede gravmæler.
Foto: J. Th.

Fig. 7.
 Ældre tiders kapeltype
 med kamgavle, —
 en kirke en miniature
 (Asminderød).
 Foto: J. Th.

ler, hvorfra begravelserne kunne foregå, — ja også *selvom* man stadigt brugte (og stadigt benytter) kirkerne til begravelser (uanset at kirkegårdene ligger langt borte), er der før eller senere bygget lighthouse eller ligkapeller på de udflyttede kirkegårde, der iøvrigt ofte er benævnt assistens-kirkegårde. Disse nye kapeller blev efter en uklar opfattelse af deres opgaver, som er mere mangesidige end kirkens, alligevel som regel opført i kirkestil, og ofte kan man endnu finde ligkapellet forsynet med kamgavle og andre fra kirken hentede attributter, — det være sig kapeller på gamle kirkegårde med kirker på, og hvor kapellet synes ligesom at »trave« som et »føl« ved siden af den store »hest« (kirken), — eller det er kapeller på centralkirkegårdene, hvor de er blevet forsynet med tårne, spir, korrunding o. s. v. Det var vist først, da professor *Edv. Thomsen* i Ordrup i året 1927 skabte sit ligkapel ud fra det rigtige synspunkt, at det er den døde, man samles om, at man fandt ind til en i form og indhold bedre forbindelse mellem funktion og form. Nu ved enhver arkitekt, at et ligkapel skal ikke bygges som en kirke, men som et kapel. —

Og dog — — .

Siden den tid er der bygget så mange store kapeller, og der kendes adskillige typer derfor, mens der i hvert fald længe næsten ikke byggedes kirker. Og da der så en skønne dag var en kirkekonkurrence, hvori der fremkom noget nyt på dette område, ja, så måtte vedkommende arkitekt erkende, at det og det storartede kapel havde været

et nærliggende og selvfølgelig forbillede for hans kirke! At dette må være begrebsforvirring, og at det kan forvirre også andre, er forståeligt. —

Som det iøvrigt i artiklen s. 103 i VK XVII er antydet, er der i de senere år bygget kirker *på* kirkegårde og indrettet kirker, som senere tænkes omgivet med kirkegårde, ligesom det er sket, at bygninger, der er opført som kapeller, senere er indviet til kirkebrug. Vi skal ikke her antyde, at man ikke udmærket godt kan bygge en kirke, der *også* kan fungere som kapel, når det stilles arkitekten som opgave at lave noget sådant, — og måske også omvendt. Men det er dog uomtvisteligt, at er opgaven ikke *forud* stillet med hensyn til denne tvedelte funktion, kommer der let noget kludder i det. Begravelsespraxis og gudstjeneste er i vor tid ikke sådan at forlige, og alterbord og døbefond bør vel ikke sådan uden videre byttes om med en fast katafalk, lysestager og laurbærtræer. — Lad os tage et eksempel på, hvorledes det kan gå.

I en københavnsk omegnskommune (Grøndalslund) med en udpræget uformuende befolkning havde man sidst i fyrrerne anlagt en stor kirkegård. På denne byggedes også et kapel, der i mange henseender var udmærket indrettet. Ganske naturligt lagdes det af arkitekten sådan, at det fik en åben front imod den begravelsesplads, som det skulle betjene, og i det hele taget indrettedes det som kapel og ikke som en kirke til gudstjenestebrug.

Af nærliggende grunde fandt menighedsrådet imidlertid, at det ville blive næsten umuligt ved egne midler i dette sogn nogensinde at få samlet penge nok til at få opført en kirke, og man fandt derfor det rimeligt, at det under opførelse værende kapel tillige blev kirke; denne beslutning blev imidlertid først taget og godkendt på højere sted *ved byggearbejdets slutning*.

Idet der skal ydes en anerkendelse til initiativet og den administrative godkendelse af principper af økonomisk art m. m. i sagen, så man i dette sogn nu har fået en kirke og har fået den, selvom der ellers er krav om, at en kirke ikke må indvies, før den er betalt, og denne kapelkirke er bygget på langfristede lån, så må der samtidigt føjes dertil, at denne frem-

gangsmåde i sidste øjeblik at skifte program for en næsten færdig bygning meget må frarådes. Her kan vi springe let hen over, at man har måttet møblere om på de allerede foran nævnte sacrale dele af en kirke og et kapel (alter, døbefond, suppleret med prædikestol og katafalk, og at disse alle befinder sig i samme ende af bygningen), men dette er dog klarer nogenlunde; værre er det, at kirken har sin åbne front imod de døde, mens den selvfølgelig skulle kalde på og åbne sig imod de levende, — at man på denne måde også ligesom kommer helt bagfra og bagvendt ind i kirken i stedet for retvendt, — at kirken med hensyn til verdenshjørner er »vendt forkert« og har koret i vest, og at der mangler og savnes i hvert fald et kors. Det oprindelige kapel, der blev projekteret og opført i »kapelstil«, har naturligvis (efter næsten at være færdigbygget) ikke kunnet »ommodelleres« sådan, at det også blev en kirke i kirkestil, så måtte man iøvrigt mene med ordet »stil«, hvad man vil. Det smukke og tiltalende bygningskompleks (der såvel rumligt som dekorativt har nye og store æstetiske værdier) af arkitekt m. a. a. *Viggo Boesen*, er i sit ydre blevet sammenlignet med en art sognegård, hvad dog i hvert fald de omgivende høje kirkegårdsmure ikke kan siges at berettige til. Man må vist sige, at der fra arkitektens side er gjort, hvad der har kunnet gøres for at redde den tvedelte funktion i land, og man må håbe, at han i hvert fald også får lov at rejse det kors, som han har foreslået; så kan jo klokkestablen godt flyttes lidt ud på kirkegården.

Fra bygningerne vender vi et øjeblik tilbage til loven af 1805, der praktiserede en smule *byplanlægning*, — og vi konstaterer, at folk ved den gennem 150 år skete avvænning fra at have kirkegårdene, hvor folk havde brug for dem og hvor de boede, er blevet så fortrolige med, at de skal ligge borte fra bebyggelsen, at de knapt nok tænker sig, at det kunne være anderledes. Kirker, skoler, biblioteker, rådhus o. s. v. ligger i hovedsagen, hvor folk bor og har brug for dem; men når vore døde skal til deres sidste jordiske bolig, skal man ofte fare langvejs ad gader og veje, hvis trafik ikke er indrettet til langsomt skridende sørgetog; og når gamle pårørende og nære slægtninge skal

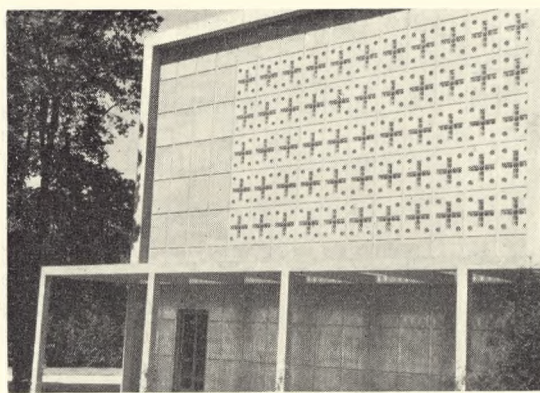

Fig. 8.
Moderne kapelkrematorium uden »kirkepræg«, men med korsmotiver. Mariebjerg. Foto: J. Th.

»se til« graven, skal de tage den samme lange tur, hvad ofte er ubehageligt eller umuligt, og som fremmer den form for kirkegårdskultur, at man betaler sig fri for ulejligheden og unddrager sig selv det etiske, der ligger i gravstedsbesøget, den positive offervilje og aktive kirkegårdskultur.

Følelsen af samhørighed mellem borgerne og begravelsespladserne bliver endnu stærkere, når det som i de senere år praktiseres eller planlægges, at kirkegårdene placeres i helt andre kommuner (subs. sogne), end dem man tilhører, f. ex. at Frederiksberg skal ha kirkegård i Brøndbyerne, Glostrup i Herstederne o. s. v. Så reagerer folk. Det er (BYPLAN 1951 s. 154) hævdet, at flyttheppigheden i hvert fald i København er så stor, at det er illusorisk at tro, at man kommer til stadig at bo i nærheden af den kirkegård, hvor ens eventuelle familie ligger. Her overfor må imidlertid sættes de ofte undervurderede følelser for stedet (hjemstavnsfølelse eller lokalpatriotismen), som trods alt bor i de allerfleste mennesker,

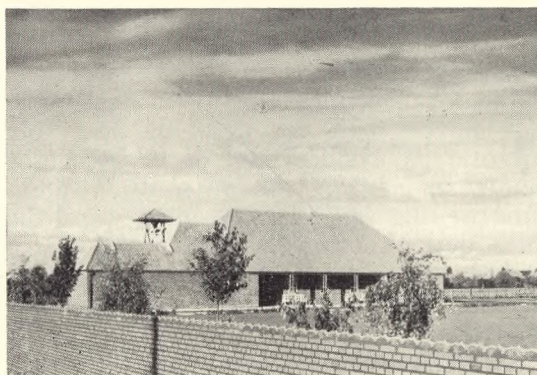

Fig. 9.
Grøndalslunds kapel, der blev til en kirke. Foto: Strüwing.

også i vore dage og i storbyerne. Man føler sig knyttet til det sted, hvor man har boet, og at skulle få sine døde begravet i en anden kommune end den, man føler sig knyttet til, kan for mange forøge det smertelige ved tabet af en af ens slægt.

Derfor må det slås kraftigt fast, at der ikke mere er nogensomhelst *sanitære* hensyn, der dikterer, at kirkegårde ikke kan ligge i byerne og ved deres kirker, for avvandingen af kirkegården kan ske effektivt, og borgerne får deres drikkevand fra vandledninger, som ofte henter det i kilder milelangt fra beboelsesstederne. Når København har forlænget brugstiden for et par af dens ældre kirkegårde med 50 år, er det et skridt i den rigtige retning af, at kirkegårde skal ligge, hvor folk bor og har let ved at bruge dem, og når der under diskussionen herom hævdedes, at det kun var af nød og trang (pengetrang), at man gik med dertil, og at nu måtte det være slut med disse forlængelser, er det påstande, som forhåbentlig en ny diskussion om 50 år vil gøre til skamme.

Det er også et lyspunkt, at der (iflg. Kristel. Dagbl. ^{21/2}-47) i Roskilde byplan er avsat plads til 2 nye kirker, og at der begge steder skal være kirkegård ved kirkerne. Hvorvel det er vigtigt, at der såvel af indenrigs- og boligministeriet som af kirkeministeriet (i tilslutning til det foregående) i det under 10. marts 1951 udsendte cirkulære til kommunalbestyrelser og stiftsøvrigheder fremhævedes betydningen af og fremgangsmåden ved byplanmæssige dispositioner vedrørende »opførelse af nye kirker, anlæg af nye kirkegårde eller udvidelse af bestående kirkegårde«, må det dog tilføjes, at man måtte have fundet det rimeligt, om man samtidigt havde fremført ønskværdigheden af, at kirker og kirkegårde atter smeltedes sammen til geografiske enheder, og at der lagdes vægt på, at kirkegårde kom til at ligge, hvor folk havde brug for dem, og ikke som nu ofte på avsides eller periferisk beliggende steder. Sker denne sammensmeltning nemlig ved byplanlægningen, vil det lette den økonomiske side af sagen, for et køb af jordareal, der måske ellers var beregnet til byggeri, er jo en såre kostbar ting.

Må vi som et sidste punkt gøre opmærk-

som på den uhyre værdi (praktisk, etisk og økonomisk), der kan ligge i, at en tidligere opgivet kirkegård *atter tages i brug* til begravelser. I Hornbæk har man held genoptaget brugen af kirkegården omkring kirken og i hvert fald trukket tiden for udvidelse af dens assistenskirkegård ud; også andre steder må dette kunne gøres, til utvivlsom glæde for dem, der bor i nærheden, og som før eller senere får brug for den. Her må dog også ses på det rekreative hensyn. Er den nedlagte eller ubenyttede kirkegård et vigtigt led i stedets rekreative muligheder, må disse vejes op imod de begravelsesmæssige hensyn, idet en ibrugværende kirkegård (iøvrigt ganske ligesom andre grønne områder) må have en vis begrænsning i sin anvendelse som rekreativt område. Der må f. ex. ikke bades i de fleste offentlige parker, — ikke spilles fodbold på offentlige badestrande o. s. v., og der kan ikke godt lægges legepladser ved siden af gravsteder. Men hvor det altså ikke går ud over de rekreative muligheder for mange beboere, og hvor pladsforholdene iøvrigt indbyder dertil, måtte det være formålstjenligt at benytte kirkernes grønne omgivelser til begravelser, sådan som det før har været gjort. Måske er det overflødig at bemærke, men bør dog alligevel anføres, at da askeurner optager så ringe plads, vil udnyttelsen af snævre områder omkring kirkerne ikke mindst som urnehaver kunne give en formålstjenlig udnyttelse af arealerne.

Kirkegårdenes redskaber og maskiner

Kirkegårdsinspektør Aage Fich

I. ORIENTERING

Det fylder een med undren, at der på kirkegårde ikke altid udvises rimelig kritik og omhu med anskaffelse og brug af redskaber og maskiner.

Denne tilsyneladende mangel på interesse for at arbejde med de mest velegnede typer og vedligeholde dem godt kan have

mange årsager. Det tør dog vel formodes, at det ikke er manglende kendskab til, hvad der findes i handelen, men snarere en vis slendrian med nyanskaffelser, — og måske lidt mangel på omtanke.

Målet bør imidlertid være at opnå størst mulig ydelse i arbejdstiden med mindst mulig energiforbrug. Har man ikke dette for øje, arbejdes der dyrere end nødvendigt. Forbedrede redskaber betyder ikke ubetinget mindre beskæftigelse, men mulighed for gennem arbejdsmæssig lettelse at holde kirkegården bedre vedlige med uændret lønningsudgift.

Sammenligner man lønningsudgifter med udgifter til vedligeholdelse af redskabsbeholdningen, vil det ses, at den sidstnævnte post er ganske underordnet. En let håndhakke (roehakke) koster i indkøb rundt regnet værdien af 2 arbejdstimer. Den holder til brug i nogle tusinde arbejdstimer, og det må derfor være umiddelbart indlysende, at det er en meget dårlig forretning at arbejde med en hakke med den mindste defekt, f. eks. brud på skaft og jern, beskadiget eller sløvt skær, delvis opslidt skær eller forkert indstilling af jernet i forhold til skaftet.

Der kan måske opnås enighed herom; men hvordan med spaden? Ja, udtalte defekter gør selvfølgelig spaden kassabel; men det er vel snarest dét, at den ikke er holdt ren og derfor rusten. — Mon læseren nogensinde bruger et rustent barberblad? næppe. Det ville dog ellers kun medføre ubehag, medens den rustne spade medfører nedsat arbejdseffektivitet på måske 20—50 %, måske mere. Spaden koster ca. 3 arbejdstimers værdi. Er dens arbejdsduelighed nedsat med 20 %, kunne en ny tjenes ind på ca. 12—15 timer, altså på mindre end 2 arbejdsdage. Kan da noget være mere urimeligt, end at man bruger et sådant redskab i årevis?

Med riverne er det ikke stort bedre. Ofte arbejdes der med klodsede rivetyper med grove, lige jerntænder, medens man i de fleste tilfælde kan opnå større arbejdsydelse med river med buede tænder på gravet eller pløjet jord, — brede, lette træriver med ståltænder på grusgange, vifteformede lørriver på perlestengange og gummiriver på græsplæner for blot at nævne et par eksempler.

Skuffejern! — Jeg må tilstå, jeg har

aldrig selv ejet et så uegnet redskab i min egen have. — De er ikke enig med mig? — Prøv så de nye typer med vandretgående dobbeltskær af buet, tynd stålplade, så bliver vi det måske.

Det er ikke nok, at man udskifter uegnede redskaber med nye, — der skal også være tilstrækkelig mange af dem. Af almindelige håndredskaber bør der være eet til hver arbejder samt et rimeligt antal i reservebeholdningen. Vi kender situationen: en dårlig hakke går helt i stykker kl. 14,15 en sommerdag under renholdelse af gravsteder. Arbejderen betragter skaden i 10 minutter, derefter opsøger han arbejdslederen, som er i den anden ende af kirkegården. I heldigste fald går der 10 min. hertil. De går nu begge til materialegården i lidt hurtigere tempo, men der går dog 5 min. + 5 min. til udleveringen. Atter 10 min. for arbejderen med at nå tilbage til gravstedet og 5 min. med at betragte det nye redskab, inden han tager det i brug.

Der er spildt 45 min. eller i tabt arbejdsydelse en trediedel af hakkens indkøbspris. Fandtes der ikke reservebeholdning, måtte arbejderen muligvis „låne“ en anden hakke, som allerede havde været kasseret, til der kunne blive indkøbt en ny.

En del redskaber, som ikke benyttes jævnlig, bør vel være til fælles brug, f. eks. spidshakker, stengrebe, jernstænger, sneskovle og plæneklippere m. m., men almindelig brugte redskaber må forefindes i hver enkelt arbejders redskabsrum.

Arbejderen må have følelsen af, at de redskaber, han bruger, er hans, ellers vil han ikke føle tilfredsstillelsen ved at holde dem rene. Han må kunne låse af for dem, ellers bliver de „lånt“, og han kan ikke gøres ansvarlig for deres tilstedeværelse.

Et redskabsrum pr. mand på 70×50 cm er i almindelighed tilstrækkelig stort. Skabsdøren bør være af trælister eller endnu bedre af svært, småmasket ståltrådsfletværk på en dørramme af træ. Det virker stærkt ansporende til orden, når skabets indhold er synligt. Foruden arbejderen bør kun arbejdslederen have nøgle til låsen.

Hver vinter gennemgås alle skabes indhold. Nødvendig udskiftning og supplerings af redskaber foretages, og forefin-

dende redskaber krydses af på en formular, som arbejderen underskriver, når han overtager skabet. Det er en selvfølge, at der i alle redskabers trædele er indbrændt et nummer svarende til nummeret på skabet og formularen.

Det kan synes omstændeligt, men er uhyre nemt og hurtigt gennemført. Værdien af en sådan ordning kan ikke overvurderes. Rent psykologisk er det af uhyre værdi, at arbejderen har den rigtige opfattelse, at der føres kontrol med de redskaber, han har overtaget i upåklagelig stand. Han er selvfølgelig ansvarlig for de overtagne redskaber, men erfaringen viser, at der kun meget sjældent forsvinder noget. Det samme kan næppe siges om redskaber til fælles brug.

Fra kirkegårdens side må ikke vises smålighed. Det hænder trods alt, at et redskab er glemt sat på plads og derefter aldrig kan findes mere. Den beskrevne kontrolordning bringer antallet af „forsvundne“ redskaber ned på minimum.

På mindre kirkegårde, hvor der kun findes få arbejdere, er man tilbøjelig til at have alle redskaber hængende (eller stående!) på en fælles plads. Det forekommer mig at være lige utilfredsstillende, enten arbejdspladsen er stor eller lille.

På kirkegårde med fællesbeholdning af redskaber er det almindeligt, at arbejderne skynder sig for at sikre sig det bedste redskab, når der skal skiftes arbejde. Denne kappestrid om at vælge først bør man enhver arbejdsleder til eftertanke, for bedre bevis på utilstrækkeligheden i hans redskabsordning kan han ikke få.

I hvert værktøjsskab bør findes som normaludstyr:

- 1 stk. let spade
- 1 „ firegernet gravegreb
- 1 „ 16-tands rive
- 1 „ 8-tands rive
- 1 „ trærive med ståltænder
- 1 „ skovl
- 1 „ håndhakke
- 1 „ gårdkost
- 1 „ hæksaks
- 1 „ planteske
- 1 „ plantegaffel
- 1 „ plantesnor
- og måske 1 stk. skuffejern.

Hos en del af mandskabet endvidere efter behov mejsler, kantjern, stenhammer o. s. v. til flisearbejde eller andet specialværktøj som save, grensakse, kantsakse m. m. Hver mand bør have sin trillebør nummereret tilsvarende hans redskabsskab, selv om den af pladshensyn er henstillet et andet sted.

Den daglige renholdelse volder det vel nok størst vanskelighed at få gennemført. Erfaringsmæssigt har mandskabet usandsynlig travlt, når redskaberne skal sættes på plads efter arbejdets ophør, og det er jo langtfra alle, der udviser en naturlig ordenssans.

Selv om det ikke nytter at være pedantisk, må det alligevel være en værdig og nødvendig opgave for arbejdslederne at træne deres mandskab op til påpasselighed med renholdelsen. Der gives adskillige eksempler på, at det *kan* gennemføres.

Ethvert redskab med metalflader, f. eks. spade, gravegreb, hakke o. s. v., må renses og gnides tørt, før det hænges på plads. Alle andre redskaber må i hvert fald tørres rene for jord, gødning, græs m. m.

I følgende artikler skal de enkelte hånd- og motorredskaber søges gjort til genstand for en kritisk vurdering ud fra den betragtning, at påvisning af et redskabs fejl ofte kan give stødet til, at det udskiftes med en bedre type.

Som anført må målet være størst ydelse med mindst energiforbrug. Dette kan kun nås gennem samordning af forskellige faktorer: god og praktisk tilrettelæggelse af arbejdet, vel oplært mandskab, forstående arbejdsledere og — *gode redskaber og maskiner*.

Det kan måske være på sin plads her at fastslå, at enhver ansvarlig leder af en kirkegård selvfølgelig skal bruge maskiner og motorkraft i videste udstrækning, men bruge de støjgivende maskiner med omtanke. Det er mig bekendt, at enkelte læsere af VORE KIRKEGÅRDE har misforstået min artikel „Kirkegårdsfreden i fare“ i nr. 11, oktbr. 1952 som en opfordring til at vise tilbageholdenhed med brugen af motorer, skønt artiklens tendens er ganske klar: brug dem, men med omtanke.

Den nye kgl. anordning om kirkegårde

Kirkegårdsinspektør, havebrugskandidat Hans Rønø

Arbejdet med den af kirkeministeriet så længe bebudede nye kongelige anordning om kirkegårde*) er nu afsluttet, og det skal straks siges, at enhver i kirkegårdskultur interesseret har meget at glæde sig over, når han sammenligner den nye anordning af 20. april 1953 med den gamle af 10. decbr. 1927, hvoraf store partier dog uændret går igen. I den 11. time lykkedes det kirkegårdssektionen af „Fællesrådet for havekultur og landskabsgartneri“, hvor vor forening har sæde, ved besøg i ministeriet på flere punkter at få indflydelse på anordningens endelige redaktion, selv om vi var ved at opgive håbet om at blive hørt. Utrætteligt har dels vor forening, dels nævnte kirkegårdssektion, slidt ministeriets trapper og opnået skiftende ministres tilsagn om forhandling. Den kom sent, men den kom godt.

Alle sine ønsker får man jo ikke opfyldt her i verden. Således lykkedes det ikke at få erstattet ordet *gravstedejer* med *gravstedbruger* eller *-lejer*, hvad må beklages, fordi udtrykket „*ejer*“ bestandig giver anledning til misopfattelse af retten til at disponere over det lejede (fæstede) gravsted i enhver henseende.

Det lykkedes heller ikke at få hævet forbudet mod plantning af *træer* og træagtige buske på gravsteder, hvad nok kan undre, al den stund ethvert anlagt gravsted i Danmark normalt rummer sådanne i form af roser eller stedsegrønne træer. Da anordningen ifølge sin natur skal indeholde vejledende regler, havde det været naturligt, om udtrykket *træer* og træagtige buske, der stammer fra gældende lov af 20. juni 1922, var blevet forklaret derhen, at der med sådanne kun mentes skovtræer og grove buske, hvad der naturligvis er lovens mening.

*) Anordningen forhandles af Foreningen for kirkegårdskultur. Pris 1 kr.

Ministeriet kunne desværre heller ikke gå med til at supplere provstesynet med en *kirkegårdskyndig* mand, hvad dybt må beklages, fordi en sådan sagkyndig bistand ville være til stor hjælp for provsten, der er forpligtet til et fuldstændigt eftersyn af kirkegården og her, søm ikke gartnerisk uddannet, bevæger sig på usikker grund, medens han, hvad kirke, ringmur m. v. angår, har sin bygningskyndige at holde sig til.

Afsnittet om *urnegravsteder* er helt nyt, og heri fastsættes bl. a. størrelsen for en urnegrav til 0,5 m², d. v. s. kun 2 urner på 1 m², der ellers rigelig afgiver plads til 4.

Anordningen tilråder at lade en kyndig arkitekt forestå arbejdet med opførelse af bygninger på kirkegården. I analogi hermed foreslog kirkegårdssektionen en kyndig *havearkitekt* tilkaldt ved ny anlæg, udvidelser eller omlægninger af kirkegårde, men desværre forgæves.

Kirkeministeriet gik heller ikke med til i anordningen at optage en bestemmelse om, at der til gravsteder, der erhverves ud over een fredningsperiode, kræves henlagt en *kapital* til vedligeholdelse. Ønsket herom er foranlediget af, at sådanne gravsteder meget ofte glemmes, derefter sløjfes og så henligger som tomme arealer, der er båndlagt fæstetiden ud. Selv om bestemmelsen ikke blev optaget i anordningen, er der dog næppe tvivl om, at den vil blive apporberet, hvis den foreslås indsat i de enkelte lokale kirkegårdsvedtægter, og det kan ikke stærkt nok anbefales menighedsrådene at tage skridt hertil.

Men lad os nu vende os til de glædelige fremskridt, der er sket. Dem er der heldigvis adskillige af.

Provst *Exners* prisværdige arbejde med frivillige *fredninger* af vore kirkers

omgivelser har sat sig spor i anordningen, der siger, at kirkegårdsbestyrelsen skal overvåge, at kirkegårdens nærmeste omgivelser ikke bebygges eller bruges på skæmmende måde og søge at forhindre sådant ved forhandling, eventuelt ved indberetning til ministeriet. Ligeledes pålægges det menighedsrådet at våge over, at der ikke ved indgribende ændringer af beplantningen på og ved kirkegården sker nogen skade i forhold til den betydning, som kirken og kirkegården har for det omliggende landskabs skønhed. *Ledningsmaster* må ikke anbringes på kirkegården eller i dennes hegn, og ledninger bør ikke føres hen derover.

Ønskes ældre kirkegårde *reguleret*, bør der tages vidtgående hensyn til eksisterende skønhedsværdier, som også uregelmæssighederne kan indebære (bravo!). Den tidligere bestemmelse om, at udlægning af fornødne gange bør ske så hurtigt, som hensynet til bestående gravsteder tillader, er mildnet af til: kan ikke ske, før hensynet etc. Udmærket!

Ved hårdhændede reguleringer har mange gamle landsbykirkegårde mistet deres særpræg for stedse. Lad dog reguleringer ske over lange åremål. Hvorfor jage, til sorg og græmmelse for så mange.

Træer kan stadigvæk kun *fjernes* med prøvstiuudvalgets (tidl.: synets) tilladelse. Den nye anordning tilføjer, at hvis et påtænkt indgreb i gammel træbestand er af større omfang, kræves ministeriets godkendelse. Bestående beplantning af skønhedsværdi for helheden må ikke uden kirkegårdsledelsens tilladelse fjernes af gravstedsbrugeren, selv om denne har bekostet beplantningen, og når gravstedet hjemfalder, er beplantningen kirkegårdens.

Ved kirkegårdsudvidelser skal gamle *diger* og *hegnsmure* sædvanligvis bevares og kun forsynes med nødvendige gennemgange, og skal ældre stendiger om-

sættes, må det ske i nøje overensstemmelse med det gamle diges karakter.

Kravene til *kørevejes* bredde er sat ned fra „ikke under“ 4 m til „mindst“ 3, sidegange op fra 1,50—2 m til 1,80—2 m og korte sideveje ned fra 1,5 m til 0,5 m. Storartet. Som belægning må ikke anvendes cementstøbning, hvorved der dog ikke skal forstås fliser.

Sløjfede gravsteder må nu beplantes, medens de før kun måtte gruslægges eller tilsås med græs. Den tidligere bestemmelse om, at *hække* og levende hegn skulle holdes klippede, gælder heldigvis nu kun for hækkene. Menighedsrådene kan kræve *stygplanter*, der gror op ad kirkens mure, begrænset eller fjernet, og medens kravet til *læplantning* før var generelt, skal noget sådant fremtidig kun etableres, når det er påkrævet.

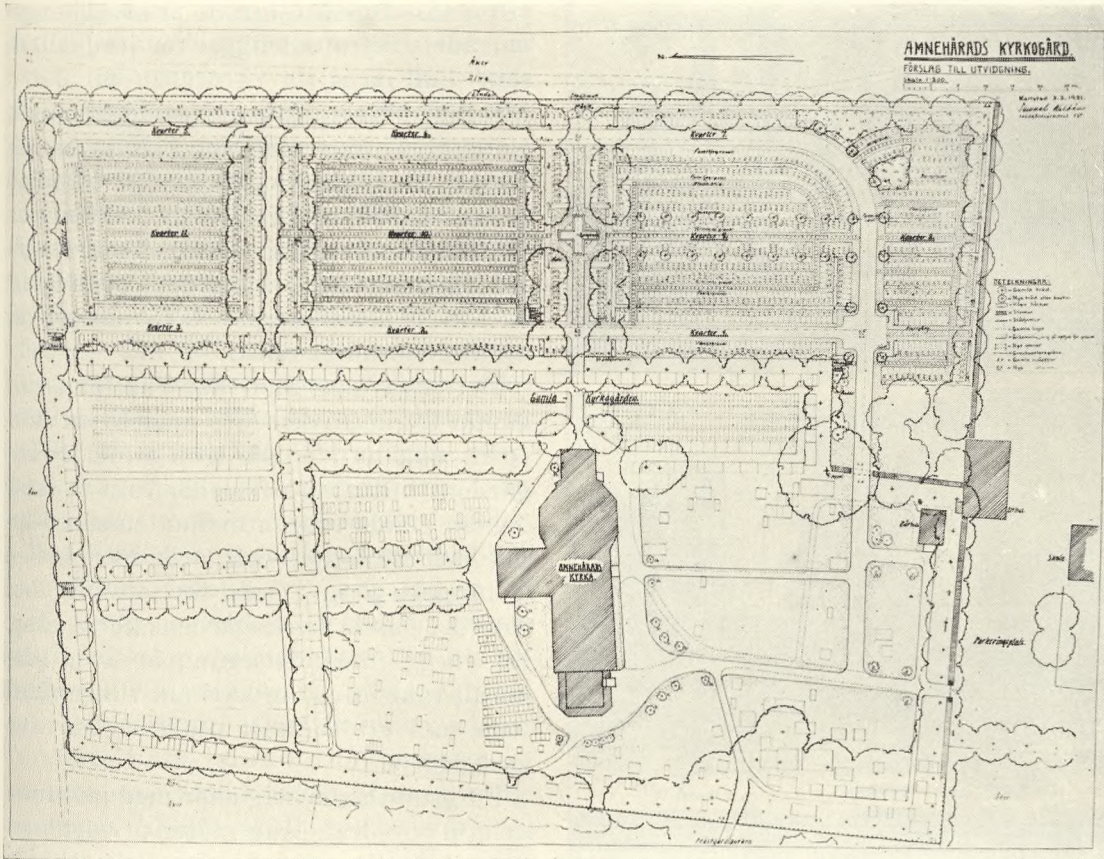
Sager vedr. *nyanlæg* af kirkegårde samt udvidelser og ændringer (herunder *sløjfninger*) af bestående skal alle fremtidig til ministeriet, bilagt planer m. v. Ministeriet kan forelægge alle sådanne sager for kunstakademiets udvalg for havekunst, hvad man må håbe, ministeriet vil benytte sig af, — til gavn for dansk kirkegårdskultur.

Hvad *bygninger* på kirkegårde angår, anbefales det i videst mulig udstrækning at samle, hvad kirkegården har brug for, i en enkelt bygning, der bør placeres under størst muligt hensyn til stedets skønhedsværdier. Bygninger eller dele deraf, der er opført uden ministeriets tilladelse, kan forlanges fjernet.

Det var de vigtigste *æstetiske* bestemmelser. Af *praktiske* skal anføres, at kirkegårdsprotokollen fremtidig skal føres i to eksemplarer*), der skal opbevares forskellige steder, og at gravene nu, ikke som hidtil kun skal sammenholdes med kortet, men også med protokollen, hvad

*) Kirkegårdsprotokol, anbefalet af kirkeministeriet, forhandles af »Foreningen for kirkegårdskultur«. Protokollen er beregnet til 1000 gravpladser og koster 55 kr. (medl. 10 % rabat).

Fig. 10.
 Samuel Kaldén:
 Udvidelse af
 Amnehärads kirkegård.

der naturligvis er af langt større betydning for gravfredens sikring.

Ang. forsømte gravsteder lykkedes det at få ændret fremgangsmådernes rækkefølge, således at den efterladende gravstedbruger i første omgang tilpligtes vedligeholdelse; først når beløbet ikke lader sig inddrive, bliver bestemmelsen om gravstedets sløjfning aktuel.

Endelig skal nævnes, at når *dræning* og *kloakering* på kirkegårde er sket, er det fremtidig menighedsrådenes pligt at aflevere kort herover til provstiudvalgets arkiv, hvor de hidtil kun sjældent har været at finde, selv om også den gamle anordning fastslog deres plads dér.

Det var vist det vigtigste, og alt bør have en ende. Lad da de sidste linjer udtrykke tilfredshed med, at den nye anordning også på flere områder betyder et sprogligt fremskridt.

Amnehärads Kyrkogård

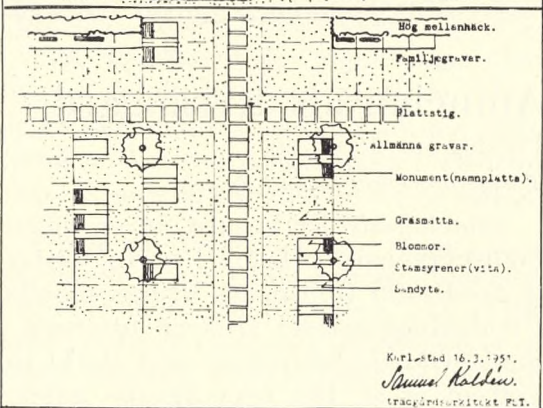
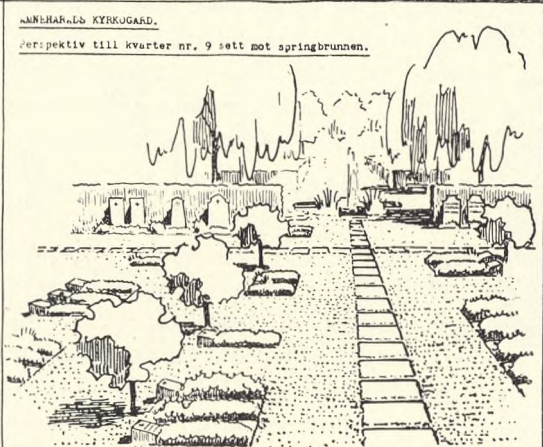
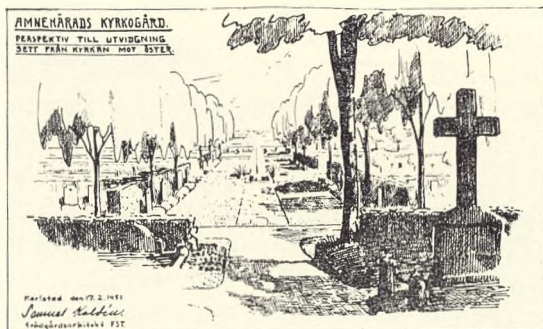
Förslag till utvidning

Trädgårdsarkitekt Samuel Kaldén

Amnehärads Kyrkogård är en större landskyrkogård belägen i norra Västergötland intill Gullspångs Brukssamhälle. Utvidningsområdet är även utformat i landskyrkogårdsskaraaktar med starkt utnyttjad areal. Det övervägande antalet gravar har traditionsenligt läge i öst och västlig riktning.

Planen avser utvidning åt öster omfattande 8,920 kvm huvudsakligast åkermark, som utgöres av lerjord. Området är 48 m brett och 175 m långt och sträcker sig utmed gamla kyrkogårdens hela östra sida. Därigenom kommer även ett mindre, bergigt område bakom bårhuset inom kyrkogårdsområdet. Där växande lövträdvegetation upprensas och be-

Fig. 11-13.
Samuel Kaldén:
Detaller fra
Amnehärad kirkegårds
udvidelse.

varas såsom naturområde. Å utvidningsområdets östra del ligger en jordkällare som skall rivas.

Enligt planen kommer utvidningsområdet att bereda plats för 1720 st gravar. Därav 1344 familjegravar, 289 allmänna gravar och 87 mindre gravar, vilka kunna nyttjas såsom urngravar och delvis såsom barngravar. Urngravarna äro främst belägna å stembunden och för kistgravar mindre lämplig mark.

Det nya området kan anslutas till gamla kyrkogården dels medelst en större huvudgång, som går från gamla kyrkogårdens mittgång och leder rakt åt öster genom gamla muren mellan en stor poppel och bårhuset och dels medelst en förbindelsegång i rak fortsättning mot öster av gamla kyrkogårdens norra gång. En viktig förbindelsegång är även planerad rakt öster om kyrkan, vilken skall leda mot ett centralt motiv å den nya kyrkogården.

På grund av svårigheter med att vinna avlopp för dränering måste utvidningsområdet fyllas upp. Å norra delen kräves ca. 1 m fyllning och å södra delen 0.7-0.5 m hög fyllning.

Detta innebär att nivåskillnaden mellan gamla och nya kyrkogården blir ca. 40 cm, varför gamla kyrkogårdens östra mur, som ej går upp i nivå med gamla kyrkogårdens marknivå kan borttagas och användas vid uppförandet av utvidningsområdets stödmur. För att dock markera den gamla murens läge kan densamma å några platser bevaras, såsom några meter från södra och norra hörnen samt å några meter å ömse sidor av förbindelsegången rakt öster om kyrkan.

På grund av områdets rektangulära form och plana mark blir dess urformning helt naturligt till största delen av regelbunden karaktär. Huvudgången från gamla kyrkogården får dock gå fram i en vid bågform till utvidnings-

områdets östra sida. Därigenom kommer det mera stenbundna området, som är avsett för urngravar att med sin rikare plantering i någon mån avskärma mot en del uthusbyggna der som äro synliga öster om denna del. Området inramas i sin helhet av lindar och oxelhäck. Det uppdelas medelst tvärgångar med trädplantering i 4 större rum. Å södra delen är pyramidekar planterade vid huvudgången, från björkdungen bakom bårhuset till lindraden i öster. Å ömse sidor om tvärgången rakt öster om kyrkan är markerat silverpilar. Pilraderna planteras här med stort avstånd från varandra, så att ett fritt perspektiv bildas, vilket blir helt öppet åt öster med utblick över fälten. Denna tvärgång läggs såsom plattgång, vilken delar sig till en plats omkring springbrunn. För att erhålla en viss sträckning å springbrunnens vattenspegel göres brunnen i korsform och i vinklarna mellan korsarmarna planteras några svärdsiljor. Springbrunnens tillopp skall endast vara en mindre vattenstråle, som ger det ringa vattenflödets silverklara ton. Pilraderna och häckarna utanför dem göra ett uppehåll mitt för springbrunnen, så att ett lika gott perspektiv mot densamma vinnes såväl från det södra kvarteret som det norr därom. Omkring nästa tvärgång planteras en lönnallé.

Planen är fastställd av Kungl Byggnadsstyrelsen efter det Skara domkapitel för sin del tillstyrkt förslaget och är för nävarande under anläggning.

Ohlsdorf Friedhof

Fuldmægtig A. Hilsøe

I *Vore kirkegårde* bind 17 nr. 10 omtales den internationale havebrugsudstilling i Hamborg til sommer med en beklagelse af, at der ikke her vil vises mønsterkirkegårdsanlæg, men at interesserede på dette område henvises til byens

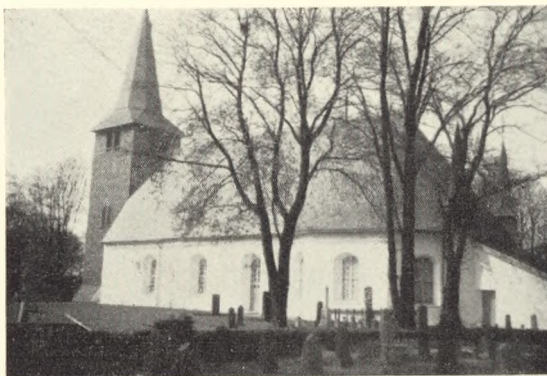

Fig. 14.
Amnehärad kirke.
Foto: S. K.

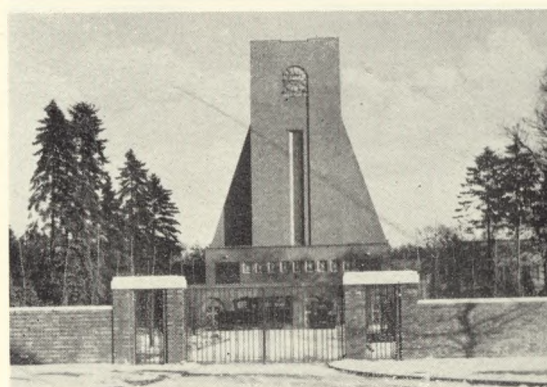

Fig. 15.
Krematorium på
Ohlsdorf kirkegård.

Fig. 16.
Skovbegravelse på
Ohlsdorf kirkegård.

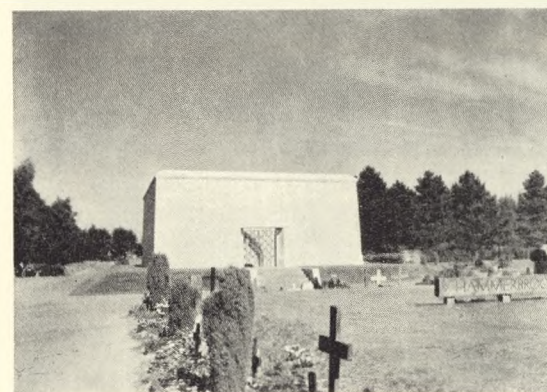

Fig. 17.
Gerhard Marcks:
Mindesmærke over
bombeofrene
juli—august 1943.
Geng. efter
Der Naturstein.
Jevnf. fig. 18.

Fig. 18.
Gerhard Marcks:
Skulpturer i
mindesmærket for
bombeofrene
juli—august 1943.
(Jevnf. fig. 17).

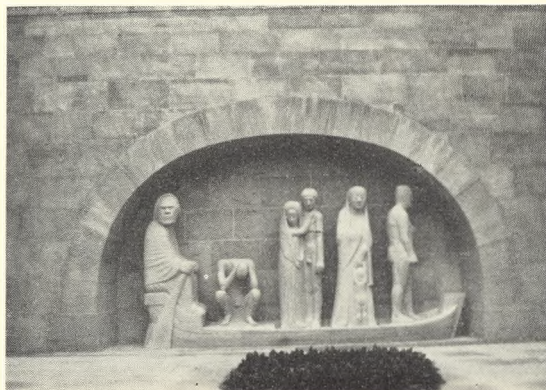

Fig. 19.
Uklippet
tsugaplantning
bag gravmæler.

berømte *Ohlsdorf kirkegård*. I den an-
læring fremkommer nedenstående.

Da kirkegården omkring 1875 blev an-
lagt af Hamborgs daværende overinge-
niør *Franz Andreas Meyer*, lå den et godt
stykke nord for byen, men nu strækker
den sine forstæder og villakvarterer
helt ud til *Ohlsdorf*, og fra byens centrum
er der god forbindelse til kirkegården
med S-bane, højbane og sporvogne.

Ved indvielsen d. 1. juli 1877 kørte der
kun en omnibus derud 4 gange om dagen,
og befolkningen var meget uvenligt stemt
mod denne nye kirkegård.

Hamborg havde dengang flere mindre
kirkegårde ved siden af hverandre, som
sammen med den daværende Zoologiske
Have lå på det terræn, hvor nu udstil-
lingsparken „*Planten un Blomen*“ ligger.

I 1879 ansattes havearkitekt *J. W. Cor-
des* som chef for kirkegården, og under
hans ledelse voksede den bogstaveligt talt
med sine store smukke træer og busket-
ter, omgivende og indhyldende gravene,
og med smukke gartneriske blomsteran-
læg, så kirkegården fik det præg af park
og skov, som den østlige halvdel stadig

har, og dermed har den fået hamborger-
nes store bevågenhed.

Med det voksende antal årlige begravel-
ser, som efterhånden steg til ca. 15.000
(hvilket det stadig står på under normale
forhold), blev pladsen efterhånden for
lille, og i 1914 tilkøbtes den nuværende
vestlige halvdel på ca. 200 ha.

Cordes fik så småt begyndt på anlæg-
get af denne del, men så kom krigen og
standsede videre arbejde, og i 1917 døde
han og blev begravet på sin egen kirke-
gård. Hamborgs kommune rejste ham i
taknemmelighed et stort og pompøst min-
desmærke i den smukke rosenhave, han
selv havde anlagt nær hovedindgangen,
og hovedalleen fra kontorbygningen ned
gennem kirkegården fik hans navn.

Den nye chef, gartneridirektør *Linne's*
første og største opgave efter krigen i
1918 blev nu at anlægge den nye del af
kirkegården.

Han delte terrænet op som en hel del
enkelte kirkegårde og kvarterer, omgivet
af alleer med busketter langs siderne og
høje, fritvoksende hække af *Tsuga*, *Thu-
ja*, *Tax*, *Bøg* og lign., og med regulering
af de tilstødende småsøer, så der trods
den største belægningsprocent skabtes en
række smukke og kunstneriske kirke-
gårdsanlæg.

I modsætning til *Cordes* lagde *Linne*
stor vægt på udformningen af gravste-
derne og monumenterne ved at pålægge
en række ret strenge servitutter for at
skabe et nogenlunde ensartet og roligt
præg over de enkelte afdelinger, og disse
servitutter er senere blevet yderligere
udvidet.

Således er alle indhegninger af sten,
metal eller træ forbudt, og ligeledes hæk-
ke af enhver art (med undtagelse af de
fritvoksende bag- og karréhække, der er
plantet af kirkegården). Det ville koste
alt for meget arbejde at klippe de hun-
dreder af km hække.

Monumenterne må ikke være polerede,
da dette vil give reflex, hvilket ikke pas-
ser ind i naturen, som man gør alt for at
bevare, bl. a. gøres her alt for det rige
fugleliv på kirkegården.

På bänder med enkelte og dobbelte
grave 3 og 6 m² som her, er monoument-
højden sat til 1,20 m, og for at ingen skal
tage fejl, er der i hver ende af båndet i
de første par år anbragt en pæl med en

tværpind, der angiver højden. Så kan man ved at sigte her henover se, om noget monument rager for højt op.

Som dansker erfarer man med tilfredshed, at alle nazimærker nu er fjernede fra alle kort og sten.

Tyskerne siger selv, at Ohlsdorf Friedhof er een af de største og smukkeste kirkegårde i verden, og det skal jo nok passe. Arealet er i alt 404 ha, og på det nærmeste 3½ km langt og 1½ km bredt. Jerngitteret om hele kirkegården er 11 km. Der er 18 km køreveje, anlagt med fortøve og kørebaner som alleer 15—30 meters bredde.

Kirkegården har sine egne busser, hvis man ikke selv er kørende, men cykelkørsel er strengt forbudt undtagen for visse af funktionærerne, som så til gengæld også kører overalt, både på fortøve og ind imellem alle gravene, selv på urneafdelingerne.

Hvor alleerne krydses, er der store, smukke rotunder med siddepladser, og i midten et stort bed, om sommeren smukt tilplantet med Canna, Knoldbegonier, Georginer el. lign. Kirkegården er smuk på alle årstider — også om vinteren — med sin megen stedsegrønne beplantning, især bemærker man de mange *Tsuga canadensis* og *diversifolia*, både som høje fritvoksende træer og som hække, men allersmukkest er den nok i forsommeren, når de store Rhododendron- og Azaleagrupper står i fuldt flor.

Gennem årene er der fordelt over hele kirkegården ialt opført 13 kapeller, hvert repræsenterende sin tids stilart. Det sidste, kapel XI, opførtes i sommeren 1952. Lidt nord for administrationsbygningen ligger det store, arkitektoniske og monumentale krematorium, opført 1932 som afløsning for det gamle krematorium fra 1892, der var Tysklands trediestørste og endnu ligger på gaden lige over for hovedindgangen, men altså ikke bruges mere.

Over 60 % brændes, ca. 7000 om året. I krematoriet er der to kapelsale og nogle gange 40 bisættelser om dagen fra kl. 9—19; hver bisættelse varer ca. 20 minutter. Brændingen foregår i 4 ovne, og der kan brændes 10 om dagen i hver ovn. Opvarmningen sker ved gas, som der dog spares meget på ved rigelig tilsætning af

ren ilt, der er billigere end gas, når forbrændingen er begyndt.

Kolumbarium findes ikke. Alle urner bliver nedgravet, og der er mange afdelinger med urnegrave, men man skuffes meget ved at se dem, da de er ganske idéforladte og blot ligger som rækker af miniaturegrave, ligesom de første urneanlæg herhjemme for 30—40 år siden. På dette område er vi langt foran her i Danmark.

Turnustiden er ens for urner og almindelige begravelser, nemlig 25 år, undtagen for de såkaldte kommunegrave (liniegrave), som kun skal ligge urørt i 20 år.

På den store, åbne fliseplade foran krematoriet står K.-Z.-Denkmalet, mindesmærket for de tyske koncentrationslejrfanger fra den sidste krig. Det er formet som en høj fritstående mur med 15 åbne hylder, og på hver hylde står 7 urner, og i hver urne findes asken fra en

Fig. 20.
Den britiske
soldaterkirkegård
fra den første
verdenskrig.

Fig. 21.
Britisk
soldaterbegravelse
fra begge verdenskrige.
Foto: J. Th.

ukendt fange fra hver af Tysklands 105 koncentrationslejre. På forsiden står: „Unrecht brachte uns den Tod. Lebende erkennt eure Pflicht“, og på bagsiden: „Gedenkt unsere Not. Bedenkt unseren Tod. Den Menschen sei Brüder der Mensch.“

Iøvrigt findes der naturligvis på kirkegården talrige minder i form af fællesgrave og mindesmærker fra Tysklands og specielt Hamborgs bevægede historie i dette århundrede: Tyske og engelske krigergrave både fra 1914—1918 og 1939—1945. Revolutions- og politigrave fra oprørsårene 1918—1920 og talrige grave med bombeofre. Mest tankevækkende er den kæmpemæssige fællesgrav, formet som et 300 m langt kors af græsvolde, med de 37.000 ofre for Hamborgs bombardement i juninætterne 1943. I randen af voldene ligger enkelte, genkendte ofre med navnet på et lille trækors, men de 99 % er begravet som ukendte, og kun een stor trænavneplade for enden af hver korsvinge angiver navnet på det bykvarter, hvorfra ofrene blev draget frem. Midt i korset er i 1952 rejst et stort mindesmærke (af *Gerhard Marcks*) med et relief, forestillende de dødes sejlads, alle i samme båd, til *Hades* (se fig. 17 og 18).

Af kirkegårdshistorisk interesse er de gamle monumenter fra de før omtalte, nu nedlagte bykirkegårde, som er samlede og opstillede 2 steder her på Ohlsdorf.

På nordsiden af kirkegården ligger dens 8 ha store gartneri og planteskole med store, moderne drivhuse og lange rækker af drivbænke til tiltrækning og overvintring af de mange udplantningsplanter, der bruges hvert år; bl. a. ca. ½ mill. *Begonia semperflorens*. I sommertiden udnyttes huse og bænke til tomater, meloner, agurker m. m., som sælges til personalet eller på Hamborgs grønttorv. I planteskolen fabrikeres over 100.000 roser, stedsegrønne planter, allétræer og prydbuske og ½ mill. stedmoder årlig.

70 personer er beskæftiget på kontorerne. Kirkegården er opdelt i 28 kvarterer med hver sin overgartner med ialt ca. 300 gartnere til rådighed, det giver ca. 400 mand. Desuden beskæftiges her i sommersæsonen ca. 400 arbejdsmænd, koner og børn.

Også med direkte kontante tilskud hjælper Hamborg på kirkegårdens økonomi, da hamborgerne i tusindvis om søndagen søger fred og hvile fra storbyens jag og larm på dette smukke, stille, grønne område. Ellers forvaltes kirkegården ligesom vore ved salg af gravsteder og anlægning og vedligeholdelse af disse samt afgift for brug af kapeller og krematorium. Det var interessant at se et kort over kirkegården med jordtakster. Kortet var inddelt i nord-sydgående felter og begyndte mod øst ved hovedindgangen med en pris på 400 % af grundbeløbet og aftog derefter med 50 %, altså halv pris i det yderste felt mod vest.

Under og efter den sidste krig var kirkegården meget forfalden, men medens Hamborg by endnu har slemme skrammer fra den tid, ses ikke det mindste ar på dens kirkegård. Veje, bygninger og anlæg er i den skønneste orden, rent og velplejet, og med sine mange smukke og ejendommelige partier virker den dragende både på almindelige turister og især på fagfolk, som altid vil gå berigede herfra og gerne komme igen.

Højenloftsale og varmebehov

Tårne, spir og tinder er noget, som der ikke just er større behov for i den demokratiske atomalder, som vi nu lever i, — selvom der jo iøvrigt er undtagelser med rådhus, der får tårne; disse undtagelser er formentlig netop dem, der skal til for at bekræfte reglerne. Og reglerne er disse, at man ikke synes at have brug for sådanne himmelstræbende ting.

Men dette vil ikke sige det samme som at man ikke har brug for arkitektur, der går i højden; tværtimod bygges der nu både forretningsbygninger og boliger hos os i etageantal, der går langt ud over, hvad vi har ment måtte være maximum.

Det være nu, hvad det være vil; og her skal vi ikke hefte os ved boligbyggeriets højhuse. Men også på det byggeri, som vi i dette blad har grund til at beskæftige

os med (kirke- og kapelbyggeri), er der en umiskendelig trang til at gå i højden. Og mens det ved boligbyggeri er virkeligt brugsareal, der lægges i lag over hinanden, er det i det andet byggeri ikke sådan noget i konkret forstand. Det er de høje tage, der dominerer på nye kirker (f. ex. Sjelør) eller kapeller (f. ex. Næstved) og der skaber noget, som både set ude fra og indvendig har monumentalitet og byder på højtid. Det er som om disse tage skal erstatte arkitekterne og arkitekturen det, der er forsvundet ved de manglende tårne eller spir, uden at tagene dog bærer klokker, hvad har været en god motivering for anvendelse af tårnene. Indvendig giver disse rum tydeligt billedet af »højenloftsale«, som *Grundtvig* har digtet om, — ja, de ikke alene giver *billedet* af dem, men de kan virkelig være rum med højtid, værdighed og storhed, — rum, hvor noget af gotikens magtfulde arkitektur har fundet et nutidigt udtryk. For såvidt er det ikke rigtigt, når vi ovenfor har nægtet disse rum op i taget nogen nytte, for de har naturligvis den nytte, at de stemmer til højtid og giver en værdig ramme om en højtidelig stund, — og også dette har vi brug for, altså har de brugsværdi. — Men et »aber« er der dog derved, — og når fimbulsvindene fra fyrrerne og brændselsmangelen fra krigens ophør ikke er længere borte, end at vi har dem alt for tydeligt i erindringen, — med deres ubehagelige resultater i privatliv og det offentlig: lukkede kirker, — så kommer kritikken og siger, hvorfor man ikke har taget konsekvensen deraf, enten ved at reducere noget på højenloftstemningen, da den jo uvægerligt resulterer i, at varmen går op til tagstenene, hvor der absolut ikke er brug for den, mens folk sidder ved gulvet og simpelthen kommer ud af stemning ved at fryse, — eller ved at man dog i det mindste udnyttede den moderne varmeteknik, der giver mulighed for at lægge varmen direkte ind un-

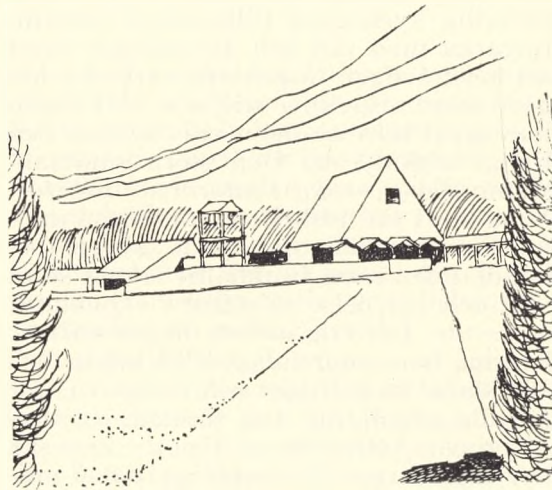

Fig. 22.
Kapel med højt tag
(Næstved).

der siddepladserne, i stedet for at lade kalorifererne stå ved væggene, hvor folk ikke får videre nytte af dem.

Man kan anføre, at i en kirke skal man ikke være så længe, og man kan beholde overtøjet på, — og i et kapel er man endnu kortere tid og kan også beholde overtøjet på. Men dette er kun tildels rigtigt, for der er såvel i kirke som i kapel folk, der enten ved medvirken af funktionel art eller som deltagende nødvendigvis må avlægge overtøjet (kordegn, brudefolk, ved barnedåb o. s. v.), så går det ikke ud over andre, går det da ud over dem. Og dette behøvedes jo ikke. Skal vi ha højenloftsale og tårnhøje tage, må der derfor gøres noget extra for, at folk kan befinde sig godt i interiøret og derved anerkende den monumentale virkning også i exteriorret.

Förslag om anställande av stiftskonsulenter

Professorinde Else Dahl

I en på 1940-talet utgiven handbok för svensk kyrkogårdsvård finnes ett kapitel, som behandlar önskemål för de svenska kyrkogårdarnas framtida utveckling, där det bland annat heter: „I varje stift bör

anställas en konsulent med uppgift att vid nyanläggning eller utökning av redan befintlig kyrkogård tillhandagå församlingarna med råd och anvisningar samt att helst årligen inspektera varje kyrkogård inom respektive stift o. s. v.“ Frågan har väckt intresse inom vida kretsar och livligt diskuterats. Den stora sammanlutningen *Svenska Pastoratens Riksförbund* har i sin tidskrift egnat frågan uppmärksamhet och upprepade gånger behandlat den samt framhållit sakens stora vikt och betydelse ej minst i ekonomisk avseende. Låt mig anföra några siffror: Sverige har sammanlagt 2334 lands- och 203 stadsförsamlingar och enligt en stor kyrklig utredning, som företogs år 1950 uppgingo kostnaderna för de svenska kyrkogårdarna till åtskilliga tiotal miljoner. Sedan 1948, det år utredningen gäller, har priserna stigit rätt avsevärt. Den frågan uppställer sig nu: Användas dessa väldiga belopp på ett rationellt sätt? Frågan kan väl i det stora hela besvaras med ett jakande om än något svävande svar. Under de senaste decennierna har en ganska fantastisk utveckling ägt rum på våra kyrkogårdar i likhet med vad som än fallet i övriga skandinaviska länder. Endast för 30 å 40 år sedan voro många kyrkogårdar både illa ordnade, skräpiga och rent av fula. Nu är det helt annorlunda, men alla förbättringar och nyanläggningar ha som ovan framhållits vållat stora utgifter.

En viss grad av expertis på detta område finnes visserligen, men den är långt ifrån tillräcklig och man försöker reda sig med att mera sporadiskt anlita den hjälp, som är tillgänglig. Länens hushållningssällskap ha fått släppa till hjälp av sina trädgårdskonsulenter, men dessa äro huvudsakligen anställda för den ekonomiska trädgårdsskötseln och mycket upptagna av sitt ordinarie arbete.

För den, som sysslar med kyrkogårdsvård i allmänhet, står det klart att en ledande hand som kan hålla trädarna väl samman i kyrkogårdsärenden, saknas.

I Sverige finnas stora skogar, som tillhöra kyrkorna. För deras vård har man sedan några år anställt s. k. stiftjägmä-

tare med heltidsanställda skogsvaktare till hjälp. På samma sätt anser man nu att en stiftkonsulent för kyrkogårdsärendet skulle få en mångfald arbeten att syssla med.

Jag tillåter mig att här peka på några få. Först och främst skulle han vara rådgivare för de församlingar, som vilja anlägga nya eller omlägga gamla kyrkogårdar. Därjämte skulle han upprätta ritningar över äldre kyrkogårdar, där sådana saknas. Kunde han få tid att årligen eller åtminstone vartannat år besöka varje kyrkogård inom sitt stift för inspektion och rådgivning, skulle därmed mycket vara vunnet, och i bilismens tidevarv borde detta ej vare omöjligt.

I Sverige finnes ett ämbetsverk (byggnadsstyrelsen), som granskar och godkänner alla planer till ny- och omläggningar och detta är ju gott och väl, men sedan planen är godkänd och återsänd till respektive församling upphör kontrollen och de som har ansvaret för kyrkogården gör då också som de villa. I regel följer man givna föreskrifter, men detta är icke alltid fallet. Det vore säkerligen värdefullt om en stiftskonsulent kunde utföra en värdefull kontroll som utsträcktes även sedan kyrkogården är färdigställd.

En viktig uppgift skulle också ligga i en upplysningsverksamhet för de personer, som arbeta eller eljest ha med kyrkogårdsarbete att skaffa: präster, kyrkoråd, medlemmar av kyrkogårdsnämnden. Kurser kunna ordnas ute i stiftet med förevisningar och demonstrationer av flera slag — icke minst viktig är sådana redskap och maskiner. — Utfärder på en dag, där vederbörande finge se andra än sina egna kyrkogårdar och lära känna varandra och där vars och ens olika problem bleve ventilerade, skulle bli både till nytta och nöje. Många flera detaljer i denna helt säkert viktiga fråga kunde vara att framdraga, men det sagda får vara nog från svensk sida. Kanske representanter för de övriga skandinaviska ländernas kyrkogårdsväsende ville framlägga och berätta litet om huru man har det hemma hos sig. Det vore säkert av stort intresse för många.

Kirkegårdenes redskaber og maskiner

Kirkegårdsinspektør Aage Fich

II. Håndredskaber.

Det må i almindelighed erkendes, at de håndredskaber, der benyttes på kirkegårdene, har gennemløbet en udvikling og tilpasning fra fabrikanternes side sådan, at vi i dag har virkelig gode hjælpemidler i vore redskaber.

Imidlertid har udviklingen også her bevirket en specialisering, som gør det muligt at vælge netop det redskab, der tjener det enkelte formål bedst. Det ses klarest med spader og river.

Spaden.

De krav, der må stilles til en god gravespade, er godt stål, planslebne nagler på bagsiden og på skeden, knastfrit skaft med årener langt løbende, ombøjet tråd og en passende fremadbøjning af spadebladet i forhold til skaftet. Om man vil foretrække træhåndtag eller påsat jernbøjle med tværgreb af træ er en smags sag. Træhåndtag er jo nok de mindst stabile.

Man bør undgå spader med fremspringende naglehoveder. De besværliggør rensningen, og klæg jord hænger for me-

get i under arbejdet. I denne henseende synes fabrikterne ikke at udvise fornøden omhu. Selv fra vore største og mest anerkendte fabrikker leveres spader med maskinnittede nagler, som sidder skråt i naglehullerne og derfor har fremspringende kant i naglehovedets ene halvdel. Bestræbelserne for at opnå den lavest mulige fremstillingspris synes her at have medført en nedsat kvalitet.

Der findes en spadetype med pånitted tråd, ringe fremadbøjning af spadebladet og i sværere stål end gravespaderne. De synes dog ikke at byde på fordele, som berettiger udstrakt brug af dem. Det er jo utroligt, hvad en almindelig gravespade kan holde til, når der tages rigtigt på den, medens selv en svær spade let kan brækkes, når der tages klodset på den.

Priklespader (se figur 23d) med plant, bredt stålblad er fortræffelige til udskeling af småplanter, og planteskolespaden med lange skinner burde havde større udbredelse til rydningsarbejde.

Smalle dræningsspader er nærmest et entreprenørredskab, og hulspader med

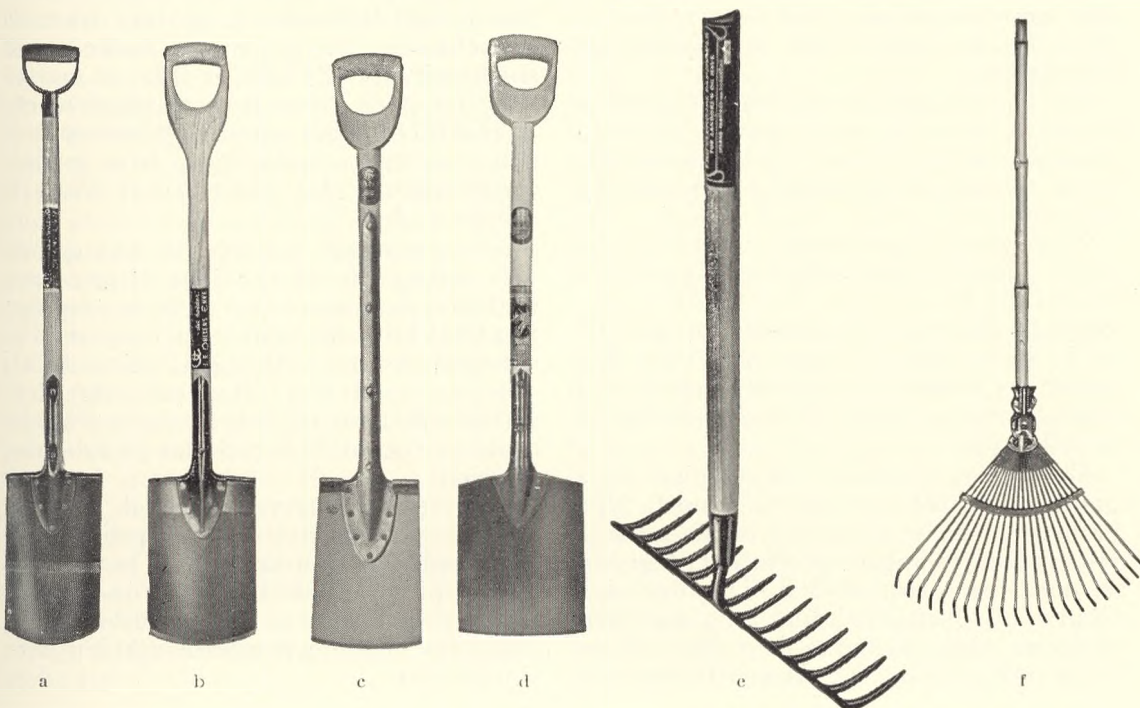

Fig. 23.
Fra venstre:
a sort havespade,
b helblank havespade,
c planteskolespade,
d priklespade,
e stålrive med buede
tænder,
f vifterive.
I. E. Ohlsens enkes
clicheer.

blad som $\frac{1}{3}$ cirkel til gravning af urnegrave fortjener næppe større udbredelse.

Interessen samler sig da om den først beskrevne type, som stort set er anvendelig til alt forekommende grave-, plante- og rydningsarbejde; men der må udvises kritik ved indkøb.

En spades æg bør jævnlige slibes eller files, og da mest på den konkave side. Spaden holdes lettest blank, når den altid aftørres med en klud efter at være renskrabet, — og en klud *kan* man da have i sit redskabsskab.

Riven.

Helt anderledes stiller det sig med river, idet de forskellige rivearbejder er vidt forskellige.

Lad det da straks være sagt, at jernriver med lige, pånittede tænder, de af altanhavfolk benyttede små river, hvor tænderne er udstanset af jernplade og drejet $\frac{1}{4}$ omgang samt river med træ-tænder er helt uden interesse.

Til rivning og finplanering af gravet jord benyttes bedst river med buede tænder, som går i eet med rivens nakke og uden bøjle (se figur 23). Ganske vist bøjes rivens to halvdele lettere, når skaffet er fastgjort med tap fra rivens midte, men på den anden side er disse rivers stabilitet så stor, at hensynet til brugen må være afgørende ved valget. Det er forøvrigt de almindeligst forekommende i handelen.

De fås i handelen med 6—18 tænder. 8-tandsriverne er mest anvendelige til rensning af gravsteder og 16-tandsriverne til almindelig rivning og finplanering af jord.

Til rivning af grusgange er en bred, let trærive med 20 trådtænder så afgjort den bedste. På denne type er skråstiver nødvendige af hensyn til stabiliteten, men de er jo heller ikke i vejen her. Også her mangler i almindelighed nogen omhu ved fremstillingen, mest med påsætning af skråstiverne.

Vifteriver fås med trådtænder eller tænder af tyndt båndstål. Den sidste type er bedst. Der er grund til at afse denne rivetype megen opmærksomhed på grund af dens arbejdsduelighed. Til udrivning af blade og hækafklipping på gange med ærtesten eller lignende kan den på en forunderlig måde få planteaffaldet sor-

teret fra ærtestenene. Den er også god til småplæner.

Gummiriver bør være enerådende, hvis det er nødvendigt at afrive græsplæner af nogenlunde størrelse om sommeren. Græsfangere på plæneklippere kan selvfølgelig begrænse dette arbejde, men tilstedeværende træer kan nødvendiggøre stadig oprivning, og det er græsset meget følsomt overfor. Det er ikke for meget sagt, at rivning er een af græsplæneres værste fjender.

Der er dog den hage ved dem, at de i handelen forekommende gummiriver er af meget ringe stabilitet; ja, så ringe at det må tilrådes at sende de endnu ubrugte til smeden for at få jernbøjlen svejset om både ved rivenakkens ender og ved skaftheftet. Det er egentlig sløjt, at så anvendelige redskaber sendes i handelen med så dårlig punktsvejsning, at en omsvejsning direkte må tilrådes, før man sætter skaft på! Men sådan er det altså.

En rive af ny konstruktion (kaldet RIVLET) til rivning af gravsteder kan ventes sat i produktion snarest. Den bryder med det hævdvundne princip, at alle en rives tænder skal være lige lange. På denne type (som fremstilles af rustfrit letmetal), aftager tændernes længde betydeligt ud mod enderne. — Rivenakken er stærkt afrundet. RIVLET er patenteret. Opfinderen, gartner *Gunner Aa. Hansen*, skriver meget beskedent i sin brochure: RIVLET er ikke en erstatning for gode river, men et supplement. — Det bliver interessant at gennemprøve den i sommer. Tænk bare, hvor mange buxbomkanter der ødelægges af rivernes skarpe ender!

At en mængde rivearbejde kan spares ved omlægning af arbejdet til mere rationelle arbejdsmetoder er en sag for sig. Her skal blot slås fast, at ingen ansvarlig arbejdsleder kan slå sig til tåls med, at „en rive er en rive“. Han må vælge den rigtige rivetype til hvert enkelt arbejde og sørge for, at de forefindes på arbejdspladsen.

Til rensning af riverne (før de sættes i skab) er intet bedre end en opslidt piasavagårdkost uden skaft. Den børster effektivt på tværs af rivetænderne på begge sider, og børsterne går til sidst fortræffeligt ind mellem tænderne på den omvendte rive.

Fhv. kirkeminister Johs. Hansen in memoriam

Stiftsprovst Carl Bay

Den 1. august døde fhv. kirkeminister, landstingsmand *Johs. Hansen*, pludselig af en hjertelammelse 71 år gl. Ingen af os, der var sammen med ham ved generalforsamlingen i Odense i maj måned, havde den mindste fornemmelse af, at det skulle blive sidste gang, vi mødtes i arbejdet for vor forening, som han havde en varm interesse for.

Johs. Hansen var oprindelig lærer i Brande, men hans politiske og sociale evner og interesser førte ham hurtigt ind i kommunalpolitisk arbejde og derfra ind på rigsdagen, hvor han gjorde springet til kirkeminister i ministeriet Stauning 1935—40. Han afløste på denne post kirkeminister *P. Dahl*, som havde været med i det første ministerium *Stauning* og dermed havde lagt socialdemokratiets administrative linie an på det kirkelige område. Denne havde vist sit ansigt på forskellig vis, hvor jeg i dette øjeblik erindrer mig i hvert fald tre områder: en finanslov med skrabede kirkelige bevilninger, sammen-lægning af embeder mod menighedernes ønske og en forringet præstelønningslov. Hvorfor Stauning udskiftede Dahl til fordel for Johs. Hansen, ved jeg selvsagt ikke, men der er ingen tvivl om, at det var et klogt træk af Stauning, alene af den grund, at Johs. Hansen ganske anderledes var forhandlingens mand end *P. Dahl*. Man kan vist godt sige, at der var kommet noget stillestående over socialdemokratiets kirkepolitik og administration — der trængtes til en fornyelse i administrationen og kirkepolitikken indenfor partiet. Og så vidt jeg kan se, var det et godt valg, Stauning traf ved at tage Johs. Hansen til kirkeminister, selv om han den gang var en ukendt mand udadtil. Han kom i høj grad til at præge partiets kirkepolitik, sådan som denne ændrede sig i slutningen af trediverne, — en ændring, som mange i folkekirken har været taknemmelig for.

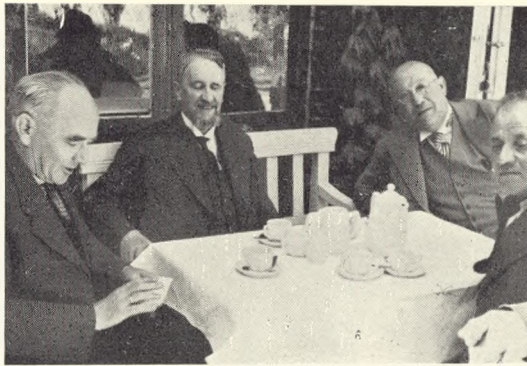
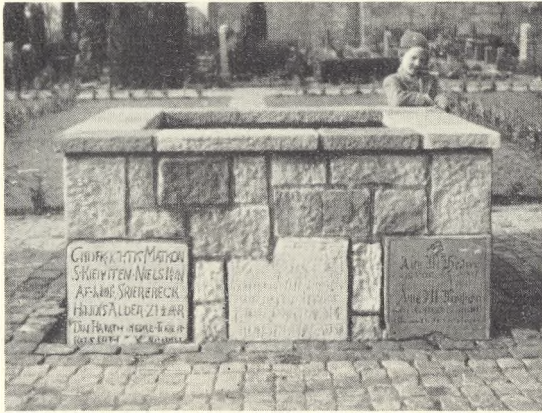

Fig. 24.
Fra venstre:
Kirkeminister
Johs. Hansen, biskop
Scharling og stiftsprovst
Noring, som alle nu er
døde; endv. kirkeværge
J. Lyne. Fra gene-
ralforsamlingen
i Viborg 1938.
Foto: J. Th.

I 1941 kom Johs. Hansen ind i arbejdet for vore kirkegårde. Indstillingen til bestyrelsesmøde ved generalforsamlingen 1941 lød således: „For at have så nær tilknytning som muligt til rigsdagen har man drøftet, om man ikke skulle forespørge den tidligere kirkeminister *Johs. Hansen*, om han ville indtræde i bestyrelsen. Han har vist sig meget interesseret i kirkegårdene og holdt foredrag for os i Viborg for 3 år siden.“ Johs. Hansen blev derefter valgt ind i bestyrelsen ved generalforsamlingen 1941, og han blev hurtigt foreningens næstformand og fungerede som formand umiddelbart efter biskop *Scharlings* død. Den interesse, Johs. Hansen havde lagt for dagen for vore kirkegårde, og som blev nævnt i indstillingen til bestyrelsen, holdt sig trofast lige til det sidste. Når Johs. Hansen ved vort møde i Odense i maj 1953 nævnede for os, at tiden for hans tilbagetræden nærmede sig, skyldtes det ikke en svækket interesse for sagen, men udelukkende det ene hensyn, som hedder alderen. Han ville gerne, at yngre kræfter kom til, idet han nu også havde nået aldersgrænsen for sit politiske virke på rigsdagen.

Vi vil i vor forening bevare mindet om ham som en mand, der har øvet en tydelig indsats for vor forening. Man mødte hos ham en selvfølgelig villighed til at påtage sig foreliggende opgaver, — en mand med en besindig og rolig omtanke for foreningens anliggender, og dertil et menneske med en yderst beskedne og tiltalende optræden. Vi vil gerne give udtryk for vor taknemmelighed over hans indsats for *Foreningen for Kirkegårdskultur*, idet vi samtidig udtaler et: Ære være hans minde!

Fig. 25.
Vandkumme af kasserede gravmæler,
Skærbæk.
Foto: J. Th.
1953.

Vandkumme af gravmæler

Havearkitekt Johannes Tholle

Man kan anvende kasserede monumenter i terrassemure, og Københavns Vestre kirkegård har adskillige sådanne. De kan også anvendes i hegnsmure, vanger o. l. (se VK. VIII s. 18 og 21), og i begge tilfælde kan man jo overveje, om man skal anvende dem, så indskriften helt eller delvis ses, eller så den ikke kan ses. De kan også anvendes i vandkummer (se f. ex. VK. XII s. 25), og i de fleste sådanne tilfælde har man helt skjult indskriften. På hosstående billede vil ses en vand-

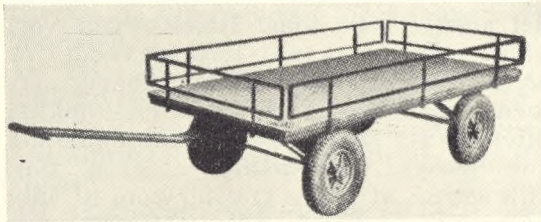

Fig. 26.
Boj. Firehjulet trække-
vogn med ræk af
stålrør.

Fig. 27.
Hirst. Industritruck.

kumme, hvor gravstenene vender indskriften udad, idet alle 4 hjørner er dannet af fragmenter af fine gamle bremersten o. l. Vi fandt disse, da Skærbæk kirkegård blev udvidet, og vi syntes, de var for pæne til at gå til, ligesom der intet af betydning kunne indvendes imod, at de (enten plattyske eller andre) indskrifter, der var hugget så sirligt og fint, meldte sig med deres brudstykkevise tale til beskuere og brugere af vandkummen. Også til den øvrige del af kummen fandt vi sokkelsten og kantsten etc. i ædle materialer, så kun selve avdækningen måtte fremskaffes (fra Bornholm). Arbejdet udførtes med megen forståelse af kampstensmurer, entreprenør *M. Nielsen* i Skanderborg.

At gravmæler iøvrigt længst muligt bør bevares på deres rigtige plads, er naturligvis en selvfølge.

Kirkegårdenes redskaber og maskiner

Kirkegårdsinspektør Aage Fich

III. Transportmidler.

Vogne.

Kørselsbehovet på kirkegårdene kan ganske enkelt opdeles i to grupper: kørsel *på* kirkegården og *til* og *fra* kirkegården. Behovet for vogne og børe må derfor være yderst forskelligt, og det må afpasses nøje efter de stedlige forhold.

Det kan dog siges, at man stort set bør anskaffe vogne i overkanten af de anvendelige størrelser hellere end for små. Bredden af veje og gange samt vejsvingenes art sætter imidlertid som oftest snævre grænser for valget af vogntyper.

Hvor behovet betinger anskaffelse af lastbil, bør det nøje overvejes, om der virkelig er brug for hurtiggående vogne til landevejskørsel, eller det ville være formålstjenligt at køre med påhængsvogne til traktor, idet større typer som *Ferguson* o. lg. har en kørehastighed af 20 km/tm., hvilket i forhold til lasteevne og kørselsudgift som regel vil være fuldt tilstrækkeligt.

Traktoren har langt større arbejdsmuligheder ved intern kørsel, fejning, jordbehandling m. m. end bilen, som i det væsentlige kun er egnet til transport.

Af biler bør vælges korte vogne med godt underdrejede forhjul og helst med tippelad.

Særlig interesse samler sig under større forhold om traktorkørsel med fra een og op til 6—8 påhængsvogne. Det er da muligt at udnytte traktoren stærkt, idet vognene køres ud til de forskellige arbejdspladser med jord, planter, gran o. s. v. eller henstilles til læsning med affald. Bilens kapacitet er jo i forfærdende grad afhængig af tiden, som medgår til læsning og evt. aflæsning, hvor tipping ikke er mulig, medens traktoren kan holdes i uafbrudt arbejde med udkørsel og afhentning af påhængsvognene uafhængig af læssetid.

Samme arbejdsprincip udnyttes af f. eks. *Hirst industritruck* med lille Ford-motor.

2-hjulede traktorer med 6—9 hestekræfter vil under mindre forhold være særdeles velegnede som trækraft for påhængsvogne, idet de meget let kan påmonteres sæde til føreren enten i forbindelse med trækstængerne eller direkte på påhængsvognen. Også denne traktortype er velegnet til udkørsel og afhentning af flere påhængsvogne. Denne transportmulighed kan med fordel udnyttes på mindre kirkegårde i højere grad, end det hidtil er sket.

En mellemtpe med motoren monteret fast på et fuldt drejeligt hjul, som betinger frem- og tilbagekørsel uden vendeplads, fortjener megen interesse. Vognen fremstilles af i hvert fald 2 firmaer, men anskaffelse kan måske volde vanskeligheder, da motorens udnyttelse er begrænset som nævnt for biler, og anskaffelsessummen derfor synes relativt høj. Synspunktet er dog forkeret, idet anskaffelsessummen er underordnet i forhold til daglig arbejdsbesparelse.

Små traktorer med 1,5—3 hestekræfter er ikke ringe som trækraft på kirkegårde, men 2-hjulede typer vil være mest velegnede og især, hvor fastspænding til vognen er mulig, så afbalancering ikke er noget problem. Kørsel med hestevogne indskrænkes efterhånden på grund af store udgifter til pasning af heste på helldage og aftener, og fordi de kræver ret stor vendeplads.

Elektrisk drevne 4-hjulede vogne, peronvogne, har fundet nogen udbredelse.

Fig. 28.
A/S Lars Arnbak & Co.
Vogn med motor og
forhjul, fuldt drejeligt;
vognkasse til at vippe.

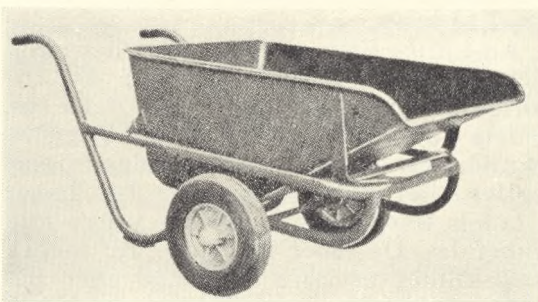

Fig. 29.
Boy, Betonkærre
model NK. 20 med 2
luftgummihjul.

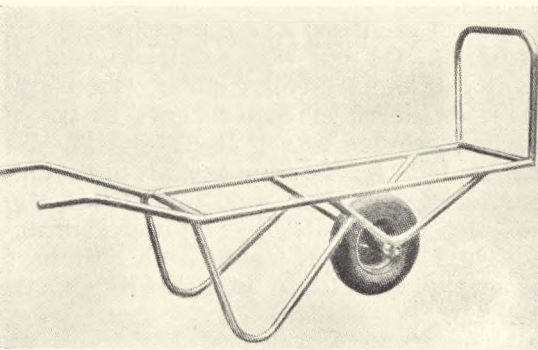

Fig. 30.
Gar-Tek. Transportbør
model 106 i stålror
og med luftgummihjul.

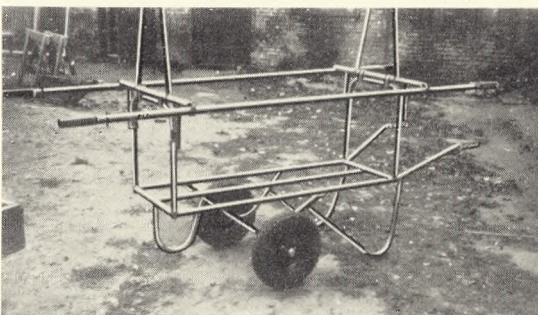

Fig. 31.
Gar-Tek. Kransevogn
med avtagelig overdel
og løstliggende
bærestænger.

Deres støjfri kørsel og lave bygning giver dem et vældigt plus, samt den lethed, hvormed de kan køres ind overalt. De synes ikke behæftet med anden ulempe end den høje anskaffelsespris. På *Vestre kirkegård* i København har en vogn kørt i 25 år. Der har kun i det sidste år været reparationsudgifter af betydning.

Selv om man søger mest mulig kørsel udført ved mekanisk drevne vogne, er der dog et uhyre kørselsbehov på kirkegården, som må søges dækket ved trækvogne og børe, og jo mindre kirkegården er, desto større del af kørselen dækker disse.

Det bedste er ikke for godt! Gummihjul på kuglelejer, lave vognlad og velafbalancerede vognkasser er derfor uafviselige krav.

Adskillige firmaer fremstiller her i landet 4-hjulede trækkevogne på 4"×16" luftgummiringe, lad på ca. 100×200 cm, ladets højde over vejbane ca. 50 cm og monteret med ræk af løstsiddende rør-bøjler eller påhægtede sider ved hager i ladets underkant. — Disse vogne kan anbefales. De løber let, laster ret meget, kæpskinner er lette at aftage eller påsætte, og vognene kan trækkes ved håndkraft eller traktor.

2-hjulede trækkevogne er som regel monteret med fast kasse med løs for- og bagsmæk. De bør dog foretrækkes med fladt lad og aftagelige sider (kæpskinner), da de så er bedre egnede til transport af gravlad.

2-hjulede kassevogne bør absolut være monteret, så kassen med lethed kan tippe med håndkraft. De rummer i almindelighed det samme som 3—5 trillebøre og er lige så lette at manøvrere som en trillebør.

Børe.

I min ungdom var „bærebøre“ et selvfølgelig transportmiddel i gartnerier. Det må hilses med inderlig tilfredshed, at vi i dag kan vælge mellem et utal af typer på børe, der er langt mere arbejdsduelige, men det er et spørgsmål, der er overvejelse værd, om vi ikke i højere grad skal anskaffe 2-hjulede, lave vogne med vippekasse af trillebørtypen. — Det er, som om vi er for konservative med brugen af de gammeldags trætrillebøre, hvor en trediedel af børens og materialets vægt hviler i brugerens arme. Vægten

bør være forskubbet hen over hjulet i lighed med entreprenorbøre.

Endvidere bør kirkegården råde over et vist antal specialbøre, f. eks. stålrørsbøre til transport af kranse, plantekasser m. m. Herunder katafalkvogne, som er beskrevet i VK XVII side 87 og „sækkevogn“, d. v. s. en vogn bygget efter samme princip som sækkevognen med 2 luftgummihjul og stængernes overkant påsat 2 trælister til udtagning af gravmæler af endog ret stor størrelse. En sådan vogn er billig i anskaffelse og tillige en uhyre hjælp ved afrømning af gravsteder før gravning.

Behovet for transportmateriel kan da sammenfattes sådan:

- 1) alt kørselsmateriel må være monteret på luftgummiringe og aksler med kuglelejer,
- 2) vogne og børe må være hensigtsmæssigt afbalancerede,
- 3) vogne må være lette at tømme, d. v. s. vognkasser til at vippe, fladvogne med let aftagelige ræk og kæpskinner,
- 4) motorkraft bruges i videste udstrækning, men motorerne støjdæmpes mest muligt. Det er fordelagtigere at have flere vogne med hver sin motor end „universal“-redskaber, der sjældent er monteret for det brug, man i øjeblikket skal gøre af dem.

Vore egne forældede begreber revideres, så vi med hård hånd udskifter gammelt materiel med *bedre vogn- og børtyper*, idet vi erindrer, at eengangsudgifter til anskaffelse er ikke nær så farlig som det daglige spild af tid med halvdårligt eller lad os blot sige utidsvarende materiel er.

Fremtidsperspektivet peger i retning af, at vi må samarbejde transportmuligheder med affaldskasser m. m., måske ud fra princippet „Gaffeltruck-pallet“-systemet. Skal vi da tillade os at kigge lidt ind i fremtiden, kan vi udmærket se dette billede: gravmælet trilles ud på en „sækkevogn“, jorden løsnes med elektrisk slaghammer, hvorom senere, og skovles op på jordkasser, som efterhånden køres ud med gaffeltruck; kasser med overskudsjord løftes af trucken direkte på transportvognen; ved tilkastning af graven stemples jorden med slaghammer, og i de 9 måneder af året kan gravstedet tilplantes igen dagen efter begravelsen.

Fællesgrav for kistegrave

Stadsgartner L. Sandberg

På større kirkegårde i Danmark findes mange steder indrettet en *fællesgrav for urnebegravelser*. I en sådan fællesgrav (eller urnelund, som den i nogle tilfælde kaldes) nedsættes urnerne med asken af de mennesker, som har fremsat ønske derom. Dette ønske kan skyldes, at vedkommende ikke ønsker noget personligt gravmæle, eller det kan være ud fra den betragtning, at man ingen efterlevende har, der vil kunne ventes at have interesse for gravstedet, eller at man ikke vil påføre de efterlevende nogen udgift med hensyn til gravens udsmykning eller vedligeholdelse.

For Århus vedkommende udgør for tiden antallet af urner, der nedsættes i fællesgrav, mellem 7 og 8 % af det samlede antal brændinger.

Der vil imidlertid altid findes en del mennesker, som af følelsesmæssige eller religiøse grunde *ikke* er tilhængere af ligbrænding, men nok føler tanken om begravelse i en fællesgrav tiltalende.

Ud fra denne betragtning har man på *Vestre Kirkegård* i Århus ladet anlægge en *fællesgrav for kistebegravelser*.

Ordet fællesgrav har måske en mindre god klang, idet man let hermed forbinder tanken om krigs- og efterkrigstidens massegrave for soldater og flygtninge, hvor det gjaldt om så hurtigt som muligt og på den mindst mulige plads at få jordfæstet disse. Om noget sådant er der naturligvis ikke tale i dette tilfælde, idet der til hver kistebegravelse i fællesgraven er beregnet den samme plads som i et almindeligt gravsted.

Derfor vil måske betegnelsen „gravlund“ være mere dækkende for denne form for begravelsesplads, svarende til begrebet „urnelund“, hvor der er tale om en fælles urnebegravelsesplads.

Ved indretning af den omtalte grav-

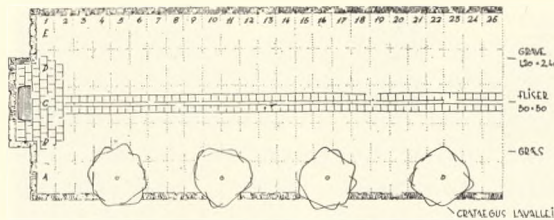

Fig. 32.
L. Sandberg:
Gravlund med fællesgrav for kistebegravelser.
Århus Vestre kirkegård.

lund i Århus blev der taget hensyn til det ønskelige i at lægge den så nær som muligt ved kirkegårdens hovedindgang. Det er jo en kendt sag, at det for de efterladte, og især for de ældre, er af stor betydning, at den afdødes hvilested har en beliggenhed, der gør det let at tilse det.

Gravlundens er anlagt som et græsareal indrammet af en plantning, der i dette tilfælde er næsten 30 år gammel, og som består af lave kuplede tjørne. Der er regnet med en fælles udsmykningsplads, hvor kranse og blomster kan henlægges. Det er tanken at anbringe grupper i græsarealet med årstidens blomster. Markering af gravene eller udsmykning af disse med blomster, anbringelse af gravmæle eller lignende, kan ikke finde sted.

I gravlundens vil det blive tilladt at nedsætte askeurner på samme måde, som det er tilfældet i urnefællesgraven.

Den beregnede plads til hver kiste er $1,2 \times 2,4$ m, hvilket er tilstrækkeligt, da der spares gange og arealet således udnyttes helt. Belægningen er ca. 60 % større end for et tilsvarende areal med kistebegravelser.

Udgiften for nedsættelse af kister i

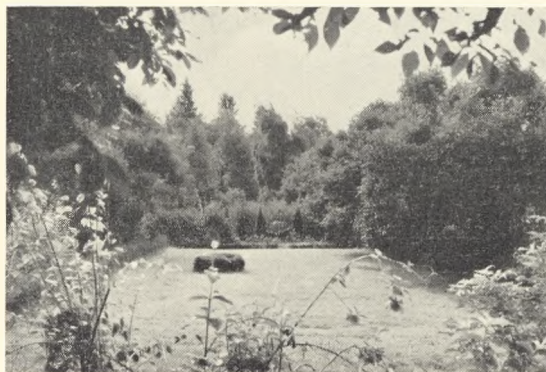

Fig. 33.
Gravlund på Århus
Vestre kirkegård.

gravlund er fastsat til kr. 395,00 en gang for alle. Køb af et enkelt gravsted for en 20 års periode, anlægning, monument, ren- og vedligeholdelse, udsmykning med sommerplanter samt grandækning vil normalt udgøre ca. kr. 950,00, og der er således tale om en væsentlig prisforskel.

For mange mennesker vil tanken om en fælles gravplads måske virke fremmed og utiltalende. Tænker man imidlertid tanken til ende, afviger fællesgraven ikke stort fra mange af de på større kirkegårde anlagte gravafdelinger, hvor der er strenge servitutter med hensyn til gravmæler og gravstedernes ensartethed. Det er jo ofte sådan, at de efterlevende af hensyn til kirkegårdshelheden kun har et meget lille spillerum, hvad udsmykning og vedligeholdelse af graven angår.

Det er tanken ved begravelser at lade sørgehøjtideligheden afslutte i kapellet på samme måde, som tilfældet er ved bisættelser. Kistens henførelse til graven og nedsættelse vil senere blive foretaget ved kirkegårdens foranstaltning og uden overværelse af følge eller pårørende.

Man vil naturligvis ikke kunne bevare anonymiteten for den enkelte begravelse i samme grad, som hvor det drejer sig om nedsættelse af urner. Hvorvidt dette spørgsmål har nogen afgørende betydning for de efterladte er endnu uklart.

Fra begravelsesvæsenets side har hensigten først og fremmest været at anlægge en gravplads, der i æstetisk henseende står fuldt på højde med de øvrige, i placering blandt de bedste på kirkegården og i pris overkommelig for alle. Vi håber at kunne nå dette mål med denne gravlund, som blev taget i brug sidst på året 1953.

— — —

I tilslutning til stadsgartnerens artikel om fællesgraven i Århus kan det formentlig have sin interesse bl. a. at tilføje, at der også i 2 gravgårde på den ny kirkegård i *Sønderborg* lige indenfor indgangen til gravgårdene er indrettet 2 græsplæner, hvori der kan nedsættes ialt 24 kister. Her er det tanken, at der hverken må anbringes hegn eller markering af gravene og heller ikke foretages nogen plantning; gravene skal ligge i græs.

Red. anm.

Udbredt engelsk form for urnehaver

Skolebestyrer Magnus Lund

Garden of Remembrance, Garden of Rest, Garden of Peace, der svarer til: Mindets Have, Hvilens Have, Fredens Have, — det er de navne, hvormed englænderne betegner deres *fællesgrave* for askeanbringelse efter kremation. Af de tre navne er det første det mest brugte, og medens vi i vore danske fællesgrave lægger asken under grønsværet, spreder man i England asken over jorden på de dertil indrettede græsplæner.

I de seneste år er denne form for aske-

anbringelse i færd med at blive *enerådende*. Asken af over 90 % af de 107.699, der i 1952 blev kremerede i England, blev „spredt for vinden“ i de forskellige *Gardens of Remembrance*, og i hvor høj grad man regner med denne gravform som den selvfølgelig fremgår måske bedst af, at ved de senest opførte krematorier er der overhovedet kun adgang til denne form for askeanbringelse. Ønsker man en anden måde, kan man få asken udleveret og må selv sørge for dens anbringelse andet steds.

I modsætning til de danske dækker den engelske fællesgrav over forholdsvis store arealer. Størrelsen af dem jeg så på en rejse i 1953, varierede fra 2 til 6 ha. De er anlagte som parker med store græsplæner, rosenhaver, stenpartier, staude-rabatter og sidst, men ikke mindst: smukke vandpartier, som varierer fra bække med små vandfald til større damme med åkander og andre vandplanter. I disse haver anbringes altså asken.

*Askens spredning**) foregår næsten altid over en af græsplænerne (se fig. 34). Der anvendes en speciel urne, i hvis bund der kan åbnes for en række små huller. Den assistent, der udfører spredningen, holder gerne urnen i ansigtshøjde, og han går stille baglæns med ryggen mod vindretningen; man ser under handlingen asken som lyst støv dale ned over græsset. Da der altid er læbælter, giver vinden ikke nogen vanskeligheder, og krematoriet kan almindeligvis selv vælge tidspunktet for askens spredning. Det kan ske, men det oplyses, at det er sjældent, at familien ønsker at overvære højtiden ved spredningen. Det sker også, at man ønsker en præst til at udføre den. Nogen speciel ceremoni i forbindelse med askens spredning finder ikke sted.

I forbindelse med de fleste Garden of Remembrance kan man på en eller anden måde få den afdøde mindet. Nogle steder kan man f. eks. få plantet et træ eller en busk, ved hvilken der så sættes en lille mindeplade for en betaling varierende mellem 150 til 500 kroner. Eller man kan få lov til at få anbragt et fuglebad eller en bænk. På et vist tidspunkt må man selvfølgelig sige nej tak til sådanne gaver, f. ex. dersom træerne kræves betalt med en stor overpris. Mere almindeligt er derfor ganske små minde-

Fig. 34.
Spredning af asken i
engelsk Garden of
Remembrance.

plader anbragte på mur eller på kantsten, der indrammer de store plæner.

Betalingen for askens spredning er fra 15 til 20 kroner.

Man kan undres noget over, at et overfor gamle skikke så konservativt folk som det engelske i løbet af ganske få år næsten alle har sluttet op om spredning af asken. Vægtige grunde derfor kan påvises, men disse hører hjemme for omtale i en anden sammenhæng.

Er størrelsen af disse Gardens of Remembrance rimelige i forhold til den opgave, de opfylder? Lad os tage et bestemt eksempel. Garden of Remembrance ved

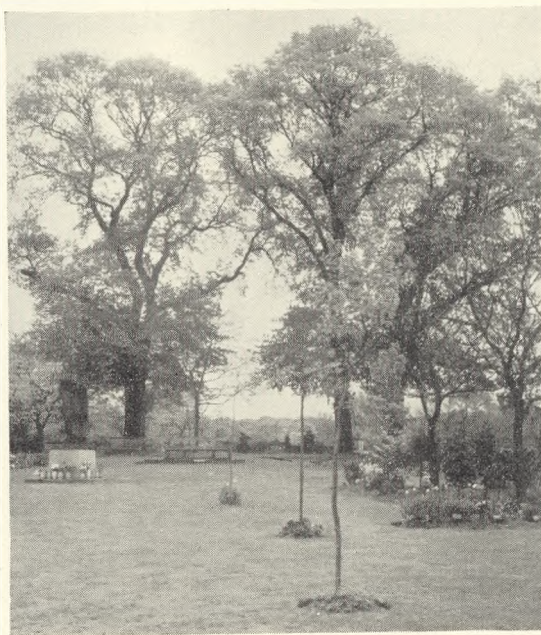

Fig. 35.
Parti fra The Garden
of Remembrance
ved Golders Green
Crematorium, London.

*) Dette emne i forhold til britisk gravskik er allerede behandlet i VK. X p. 6-7 (år 1933); endvidere atter i VK. XV p. 23-24 (1944).

Golders Green (et af Londons otte krematorier) er på ca. 3½ ha. I denne mindehave bliver årligt spredt ca. 6000 asker. Det svarer til samtlige afdøde i byerne *Århus, Odense, Aalborg, Esbjerg, Randers, Horsens, Kolding, Vejle, Roskilde, Silkeborg, Svendborg, Viborg og Helsingør* — altså modsvarer denne ene mindehave samtlige kirkegårde i Danmarks 13 største provinsbyer. Ingen vil vist derefter mene, at den engelske fællesgrav optager for meget af Englands kostbare jord.

Personligt går jeg *ikke* ind for spredning af asken; den ønsker jeg gemt under grønsværet, sådan som vi gør det herhjemme.

Her skal dog gives udtryk for, at disse store, rolige og skønne mindeparker for de bortgangne giver de efterladte rigere muligheder for meditation end den af indhegnede gravsteder sønderhuggede gravgård.

Men der er også en hel anden måde at

mindes den afdøde på, og denne måde er den endelige set fra de ledende krematisters side, og der gøres meget for, at den skal blive om muligt enerådende. Jeg tænker på *Book of Remembrance*, mindebogen. Den er fremstillet i stort format med hel-skindsbind og fineste papir. I den kan man få kalligraferet en afdøds navn og data, som regel to linier. Betalingen derfor er lidt forskellig de forskellige steder, men ca. 40 kroner er almindeligt. Vil man have mere end to linier indskrevet betales ekstra. Bogen ligger opslået i en glasmontre, så man kan overse to sider. Hver dag vendes et nyt blad. Den 15. september f. eks. ligger bogen opslået således, at navnene på dem, der er døde den 15. september et eller andet år, kan aflæses af de besøgende.

Mindebogen er anbragt i et særligt andagtskapel, hvor der sine steder afholdes mindetjenester med altergang en gang om måneden.

Kyrkogårdar i Gösta Berlings vackra land

Professorinde Else Dahl

Värmland sägs vara ett av danskar mest kända och besökta svenska landskapen och det är icke underligt, så olikt som det är både *Danmark* och det mera närliggande *Sydsverige*. Här finnes nästan oändliga djupa skogar, majestätiska brusande älvar och blänkande sjöars vatten-spegel. Stora järnverk, sågverk och mycken annan industri giva liv och rörelse åt bygden och vad mer är poetiska gamla herrgårdar, där *Selma Lagerlöfs* figurer framlevt sitt liv, påträffas än här, än där. Där finnes också intressanta kyrkor numera väl och sakkunnigt restaurerade. För dem som ha intresse för denna tidskrifts huvudämne (kyrkogårdsvård) bör

det vara upplysande att höra att *Karlstad* stift (dit *Värmland* hör) numera kan uppvisa en mångfald om- och nyanlagda vackra kyrkogårdar. Denna glädjande utveckling kan bäst konstateras av den, som sett de tråkiga och ganska vanvårdade kyrkogårdar, som för endast ett kvartsekel omgav de flesta kyrkor i *Värmland* och att så få jämföra dem med de nuvarande, kanske de vackraste i Sverige.

Här nedan skall lämnas en kort redogörelse för de märkligaste av dem. De utan gensago förnämsta äro de tre i *Karlskoga-Bofors* området belägna, varav den älsta har delar som redan börjat beläggas på 1500-talet. De är redan beskrivna i

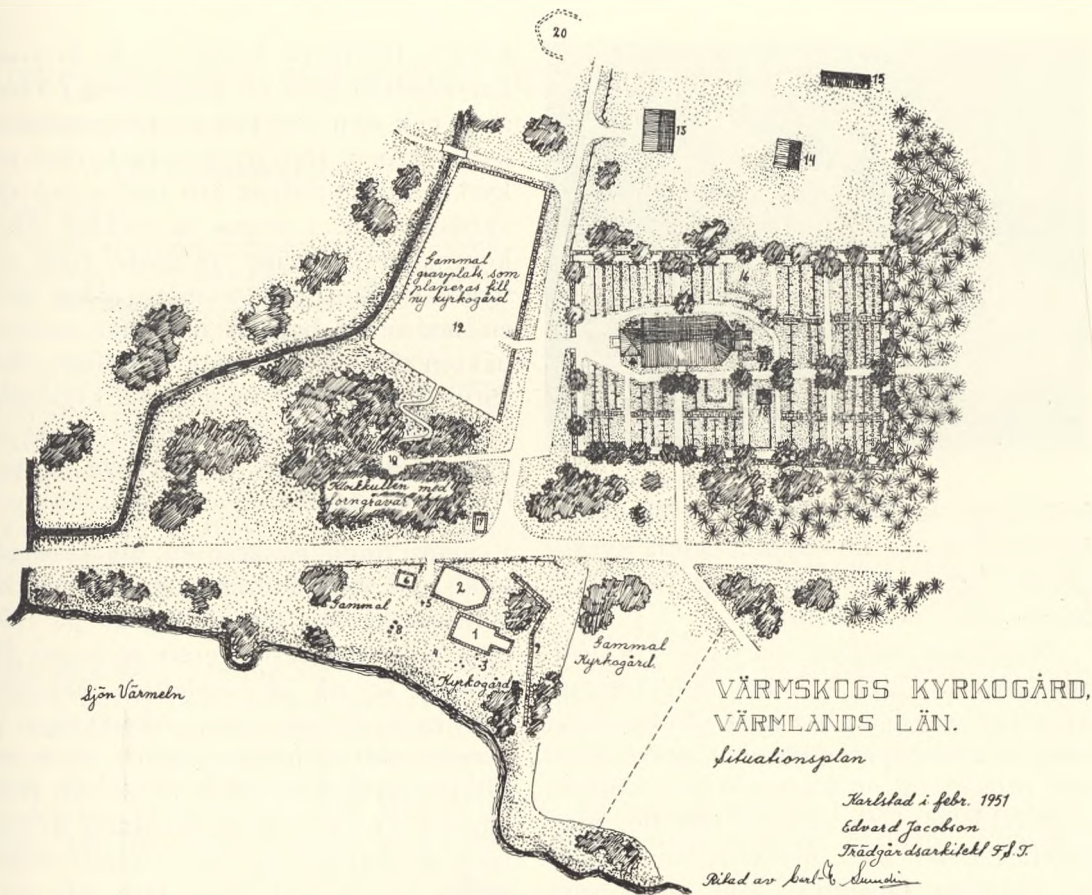
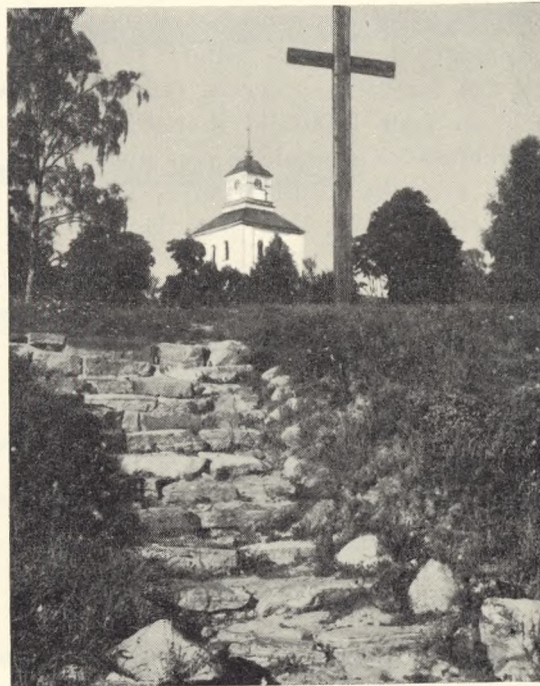

Fig. 36.
Situationsplan for Värmskogs kirkegård, tegnet for trädgårdsarkitekt Edv. Jacobson av trädgårdsarkitekt Carl E. Sundén.
Mål: c. 1:2500.
Tallene angiver:
1. Grund efter 1200-tallets kirken,
2. do. efter 1600-tallets kirken,
3. gamle gravsten,
4. grundsten efter sognemagasin,
5. mindekors,
6. grund efter middelalderligt sognemagasin,
7. mindetavle,
8. gl. kirke trappe,
9. gl. kirkegårdsmur,
10. L. K. Ericsons mindesten,
11. klokkehøj med fortidsgrave,
12. gl. gravplads be- regnet for ny kgd.,
13. sognehus,
14. tidligere Grums kompagnis forråds- hus,
15. gl. kirkestalde,
16. nu istandsat kirkegård,
17. Hagebergske begravelse,
18. vintergrave,
19. grund til gl. kirkestalde,
20. grundmur til det gamle præstehus.

Til venstre:
Fig. 37.
Hagebergska gravkapel på Värmskogs kirkegård og to gavlkors samt et ringkors i smedjærn.

Fig. 38.
Den restaurerede middelalderlige kirke- trappe, som fører fra Värme- län til Värmskogs gamle kirkegård; den anvendes stadig af dem, som kommer roende over søen.
Foto fra d. 13/9 1949.

Fig. 39.
 »Värmskogsgripen«;
 den tusindåriga
 billedsten, som er
 den eneste kendte
 i Värmland.
 Fundet ved grave-
 arbejder år 1948.
 Har sikkert været rejst
 på den gamle
 kirkeplads i Värmskog
 og er nu indsat
 i kirkens våbenhus.

VK XVII s. 38-41, 50-56. — Värmland har flera andra intressanta gamla kyrkogårdar, varav de viktigaste är Värmskog, Södra Råda och Hammerön.

Värmskogs socken vid sjön *Värmeln*, som anses ha givit hela landskapet namn, är antagligen den äldsta kyrkogårdsanläggning i landskapet. Man har grävt fram och restaurerat en mångfald gravminnen, som bilda ett helt system. Här har man funnit en sten med bildskrift (en grip, ett av antikens fabeldjur, som anses vara minst tusen år gammal) nedgrävd i marken (se fig. 39) och två brandgravar från järnåldern har också hittats. Grunderna till två föregående kyrkor (en från 1200 och en från 1600talet) har frilagts och markerats, och gamla gravar med intressanta fynd ha iordningställts. Den svenska telefonindustriens grundläggare, den

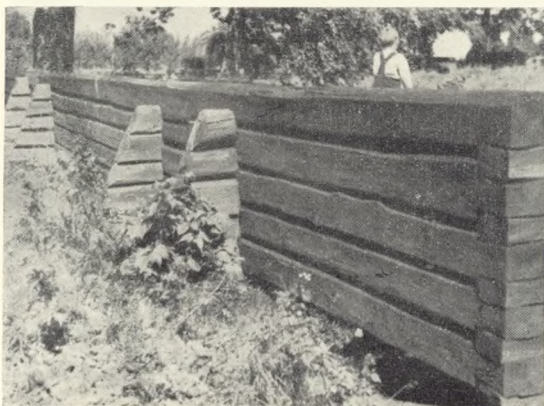

Fig. 40.
 Gammelt plankehegn
 omkring Södra Råda
 Ödekyrkas kirkegård.
 Foto: J. Th.
 1949.

även i Danmark kände *L. M. Eriksson*, har kommit från ett fattigt hem i Värmskog och han har fått en minnessten på kyrkogården. Den nuvarande kyrkan och kyrkogårdsområdena äro vackra och välvårdade. Allt i denna så lyckligt åstadkomna restaurering av äldre fynd och nyare kyrko- och gravminnen har blivit en heder för bygden och dem som stå bakom allt arbetet. Även främlingar, som gärna studera vad en gammal kyrkoplats förtäljer, kan i denna av naturen rikt benådade bygd finna mycket som väl motiverar ett besök.

Södra Råda på gränsen till Västergötland, med ålderdomlig kyrko- och kyrkogårdsanläggning, blev ödekyrka på 1850-talet, men har restaurerats på senare tid. Kyrkan är rik på medeltida målningar och kyrkogården, som säkert legat på samma plats i många hundra år, är anmärkningsvärd så till vida att den är inhägnad av en s. k. bogårdsmur av timrade stockar (se fig. 40). Numera underhålles muren väl, men förr, när varje bonde skulle vårda sin del var den ganska olikartad.

Den tredje äldriga kyrkoanläggningen är *Hammerön*, där kyrkan byggdes på 1200-talet och ännu är i funktionsdugligt skick. Där har man funnit nedgrävd i marken en s. k. liljesten av den typ, som var vanlig runt Vänern under medeltiden och som tillverkades i den på kalksten rika Kinnekulle-trakten. Hammeröns kyrkogård har också intresse av annat slag, då den antagligen var en av de första där man började plantera träd. Från 1803 har man anteckningar i kyrkostämme-protokollen om sådan plantering och det bestämdes att kyrkoväktaren skulle få en ersättning av 2 skilling (4 öre) för varje träd som planterades. En del av dessa träd leva ännu på den fortfarande i gott stand varande kyrkogården.

(fortsättes)

Kirkegårdenes redskaber og maskiner

Kirkegårdsinspektør Aage Fich

IV. Håndredskaber.

Håndhakker.

I løbet af sommeren er mange redskaber slidt op eller har fået brud. Det giver os en kærkommen lejlighed til ved vintereftersynet af redskabsskabene at *udskifte* endnu flere med *bedre typer*.

Lad os da i vinter udskifte med hård hånd alle redskaber, som ikke er af allerbedste type, bl. a. fordi den kommende tid formentlig vil vise sig økonomisk mere anspændt end de seneste år.

I erkendelse af tidsskriftartiklens korte levetid beder jeg læseren blade tilbage i VK. XVIII nr. 1, april 1953, side 7 og påny overveje det rimelige i mine betragtninger.

Håndhakker, almindelig kaldet roehakker, burde være det *vigtigste* redskab til renholdelse og løsning af jorden på gravsteder. Hvis jorden ikke løsnes med spade eller greb efter granaftagning, bliver den som et stampet logulv. Med en let hakke kan den endnu fugtige jord i for-

årstiden løsnes uden for stort besvær, og sommeren igennem kan den holdes løs. Merarbejdet hertil opvejes af tilfredsheden med jordoverfladens pænere udseende, idet afrivning af fast jord giver kedelige rivestriber.

Der findes et utal af typer indrettet til udskiftning af bladet eller skaffet eller til udskiftning med 3 blade i forskellig bredde efter behov, og der er typer med højt blad bedst egnet til hypning af kartofler i små haver.

Alle disse finesser er for kirkegårdene uden større interesse. En let hakke som vist i fig. 41 a opfylder alle rimelige krav til kvalitet, pris og arbejdsduelighed.

Skuffejern.

Det er svært at skjule sin uvilje! Almindelige skuffejern bruges i en uhyre udstrækning, hvor håndhakker eller dobbeltskærende skuffejern *burde* være benyttet.

På gravsteder med fast jord formår skuffejernet kun at afskære ukrudt i

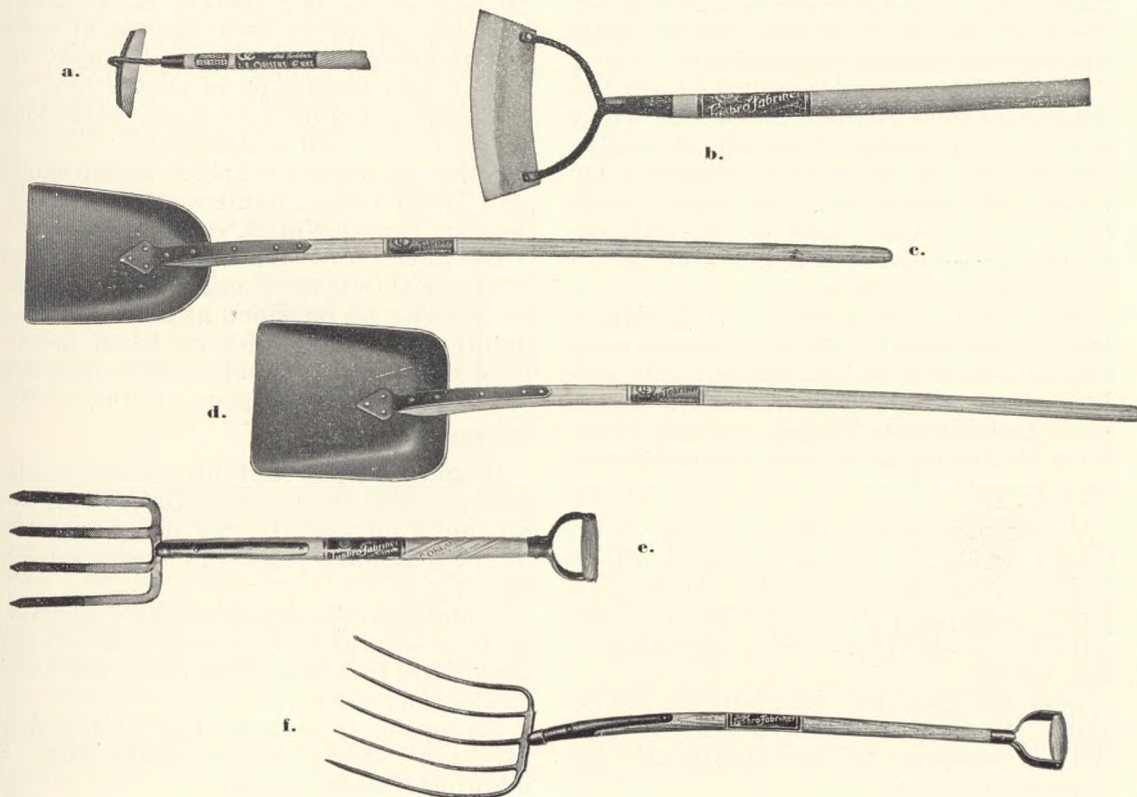

Fig. 41.
a. Roehakke,
b. Skuffejern,
c. Skovl,
d. Skovl,
e. Gravegreb,
f. Godningsgreb.

I. E. Ohlsens enkes og
Chr. Steiners clichéer.

jordoverfladen og at beskadige det meste af gravstedets beplantning. På gravsteder med løs jord er de også ringere end haken.

På kirkegårde med *faste* gange er arbejdsydelsen og skuffekvaliteten ringe, idet en let sænkning af skaftet får bladet til at glide over gangoverfladen. På kirkegårde med *løse* gange er traktoren naturligvis bedst; men her kan der dog være rimelig brug for alm. skuffejern. Arbejdsstillingen skal være passende, d. v. s. at bladet skal kunne skære ned i jord eller grus, uden at skaftet løftes op eller ned i en umagelig højde, som gør arbejdet unødigt trættende uden at hæve arbejds effektiviteten.

Skuffejern med bøjle bør foretrækkes, fig. 41 b.

Skuffejern med tveægget, let buet kling af tyndt, godt stål byder på mange fordele. Ved at sænke skaftet og give det et let tryk med den forreste hånd under tilbageføringen, skærer bladet sig let ned, og der kan herved skuffes et væsentlig større areal end med alm. skuffejern på samme tid. Ved at føre bladet tilbage i samme bane, det er ført frem, opnås en smuldring af gangens øverste belægning, hvorved ukrudt hurtigere visner. Dette har især betydning i fugtig vej.

Af skuffejern med tveægget kling findes en del typer, hvor klingens kan svinge lidt frem og tilbage i galgen. Hensigten har naturligvis været at give skåret den bedste arbejdsstilling både under frem- og tilbageføringen; men de er irriterende at arbejde med og byder ikke på arbejdsmæssige fordele.

Sagen synes da ganske enkel: der er kun 2 typer skuffejern, som kan anbefales uden forbehold, nemlig den lette roehakke og skuffejernet med tveægget, buet, fastsiddende kling, og de er begge lette at aftørre, så de kan holdes blanke.

Skovle.

Amerikanerne har blandt mange interessante rationaliseringsundersøgelser nogle højst bemærkelsesværdige tal for 2—3 gange stigning i arbejdsydelse ved ombytning af skovle til mere formålstjenlige typer.

Selv om man ikke kan påregne tilsvarende stigning ved blandet arbejde, som det forekommer på kirkegårde, er der dog noget at hente.

Hvis man f. eks. ved gravkastning løsgraver jorden med spade og derefter opskovler den løse jord med skovl, er det givet, at opskovlingsarbejdet kan mindskes ved brug af graveskovl på egnet jord.

Det er kun eet eksempel i erkendelse af, at hård og stenrig jord kræver andre redskabstyper end sammenhængende sandjord.

På kirkegårde findes praktisk taget kun alm. skovle med langt skaft og afrundet overkant af skovlbladet, fig. 41 c. Det er vel også den type, som er mest anvendelig til opskovling af jord, læsning af affald o. s. v., men opmærksomheden bør være henvendt på, at skovle med firekantet blad, graveskovle, findes i mange størrelser og med kort skaft med håndgreb, fig. 41 d.

Der savnes stadig en forklaring på, hvorfor de fleste mennesker bruger lange skafter på skovle og gødningsgrebe, med mindre den skulle ligge i, at disse redskaber oprindeligt er fremstillet mest til landbrugsarbejde, og at brugeren af vane ikke er opmærksom på, at de findes i ændrede former til industri- og lagerarbejde. Der er jo dog forskel på at stikke kornneg op på en høstvogn og at sætte granbundter sammen på rodenden, og der er også forskel på at skovle jord- og grusbunker sammen og at skovle løs jord op fra en 1,5—2,0 m dyb grav.

Kort sagt må det vel siges, at den skovl, som falder bedst i hånden og efter arbejdets art rummer mest, er den bedste.

Desværre kan det vist ikke nytte at efterlyse skovle med nagle med planslebne hoveder på bagsiden af bladet, formodentlig på grund af den ret hårde belastning og medfart, skovlene får; men det besværliggør rensningen.

Grebe.

Gravegrebe bør opfylde samme kvalitetskrav som spader. Den firegredede synes mere anvendelig end den femgredede, med mindre jorden er meget sandet, fig. 41 e.

Gødningsgrebe med kort skaft og håndgreb er så afgjort de behageligste til det meste arbejde. Den femgredede bør foretrakkes, fig. 41 f.

Stengrebe er fortræffelige til gravning af grave i stenet og fast, sandet jord, — navnlig til raske mænd.

Hvor anbringes askeurnerne i Danmark?

Kirkegårdsinspektør, havebrugskandidat A. Hilsoe

Søndermark kirkegård under Frederiksberg begravelsesvæsen er vel nok den mest udprægede urnekirkegård i Danmark og af samme årsag det sted, hvor man bedst kan føre kontrol med, hvor urnerne endelig anbringes.

Her findes dog også almindelige gravsteder fra 3 m² og opefter og såvel liniesom børnegrave samt åbent og lukket kolumbarium; men kun ca. 8 pct. af de årlige nedsættelser sker i „alm.“ kistebegravelser („alm.“ er sat i citationstegn, for i København og på Frederiksberg bliver nu ca. 60 pct. brændt, og følgelig er kremation nu det almindelige), og de 92 pct. er urner, som nedsættes i urnegrave eller hensættes i kolumbarium. De fleste kistebegravelser finder for Frederiksbergs vedkommende sted på den overfor liggende *Solbjerg kirkegård*.

I Søndermarks krematorium foretages årlig ca. 1800 brændinger, og af disse asker udleveres ca. halvdelen til anbringelse på andre kirkegårde. Den endelige placering af disse kan ikke let efterspores; men jeg vil regne med, at halvdelen ender i familiegrave og halvdelen i urnegrave. Af de resterende ca. 900 urner, som forbliver på Søndermark kirkegård, er følgende statistik udregnet i procent.

	År		
	1951	1952	1953
Urnegravsteder på 0,5 m ² ..	15	16	11
— 1,0 m ² ..	29	28	24
— 1,5 m ² ..	7	6	6
— 3,0 m ² ..	2	1	2
— 4,0 m ² ..	1	1	1
Kolumbarium	13	12	13
Fællesgraven	33	36	43
Ialt	100	100	100

Det ses tydeligt, at for de første 2 kategorier er tendensen nedadgående og for de 4 næste stabil; men for *fællesgraven* eller „De ukendtes Grav“, som den også kaldes, stærkt stigende og tydeligt nok på bekostning af benyttelse af 0,5 m² og 1,0 m² gravstederne, som ellers viser sig at være de mest anvendte gravstedsstørrelser til urner.

Interessen for fællesgraven har i den sidste halve snes år været stærkt stigen-

de og synes at ville fortsætte i denne retning; man kan næsten sige, at der er gået mode i det. Tallene i nedenstående tabel viser dette klart.

	1951	1952	1953
på Søndermark kgd.	243	308	362
på Københavns kgd.	907	1084	1440
Ialt	1150	1392	1802

Den oprindelige mening med fællesgraven var ellers, at den nærmest var beregnet for enlige, som ikke havde slægt og venner, der ville tilse og passe deres sidste hvilested, eller for meget beskedne mennesker, der ikke ønskede, at nogen skulle have ulejlighed eller udgifter for deres skyld efter døden. Ideen er imidlertid slået an over al forventning, og folk fra alle samfundslag ønsker nu at hvile her side om side under det samme græstæppe.

Det er en meget høj udnyttelsesprocent, man får af dette stykke kirkegårdsjord, da der kun behøves meget lidt gangplads, og hver halve m² giver plads til 2 asker hvert tiende år. Ved den stærkt stigende anvendelse er de først anlagte fællesgrave på Københavns og Frederiksbergs kirkegårde nu ved at være belagte, og nye arealer må udlægges, såfremt man ikke snarest går over til en endnu kraftigere udnyttelse af det forhåndenværende jordareal, — jvnf. pag. 26—28.

I København foregår alle nedsættelser i fællesgraven *uden* urner og på Frederiksberg *enten* uden urner eller i *papurner*, som jo straks bliver knust og ødelagte, da graven bliver stampet. Asken bliver således straks blandet med jorden, og en evt. flytning vil aldrig kunne finde sted fra fællesgraven; noget sådant er jo iøvrigt heller ikke tilladt. Der bør da intet være til hinder for, at man tømmer f. eks. 10 urner ud i en 0,5 m² parcel i stedet for 2 og blander asken med jord, inden graven fyldes op. Man ville herved opnå en fem gange så stor udnyttelse som nu.

Fællesgraven er dog en meget stor arealbesparelse for kirkegårdene, der ellers skulle udlægge betydelige arealer til enkeltgravsteder med dertil hørende gangareal.

Kyrkogårdar i Gösta Berlings vackra land

Professorinde Else Dahl

(fortsat fra pag. 30)

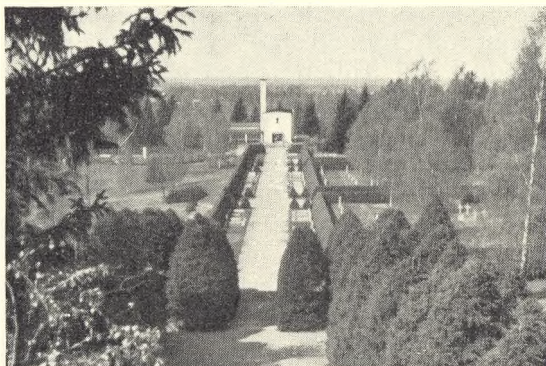

Fig. 42.
Parti fra Rud kirke-
gård i Karlstad.

Fig. 43.
Udsigt over centralt
parti på Rud kirke-
gård i Karlstad.
Foto: Gleisner.

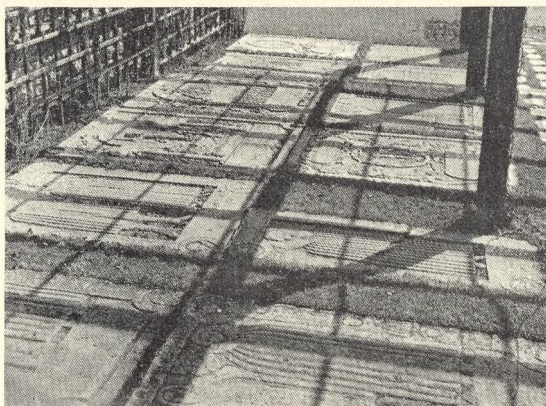

Fig. 44.
De gamle gravsten
fra kirken
i Kristinehamn.
Foto: Bele Beermann.

Om vi så förflytta oss till städernas kyrkogårdar och börja med provinshuvudstaden Karlstad, så finnes här ingenting kvar av de äldsta kyrkogårdarna. När kung *Karl IX*, en sträng, men ofantligt dugande furste samtidigt med *Christian IV* i Danmark, gav Karlstad stadsrättigheter år 1584 räknade staden 237 invånare (nu närmare 40.000 invånare) låg kyrkan och kyrkogården nere vid *Klarälven*, en för en kyrkogård ytterst olämplig plats, där vattnet ofta gick högt upp i marken och älven gjorde inskränningar. Inte förrän 1740 blev en ny, högre belägen kyrkogård färdig omkring den nya domkyrkan, men även den har man tyvärr lyckats lägga totalt öde och en främling söker förgäves efter gravstenar från äldre tider. Omkring 1800 fick Karlstad en ny storkyrkogård. Som de flesta kyrkogårdar från denna tid dominerar mörka häckar och stora gravstenar. Och på 1920-talet tillkom en större kyrkogård vid *Rud* (se fig. 42—43), nära den äldre kyrkogården, som då anlades efter ritningar av arkitekt *Lewerentz*, samme man som uppgjort det ursprungliga förslaget till *Östra kyrkogården* i Malmö. Terrängen är bergig och mycket svårarbetad, ofta rena moraset. Delar har därför senare utlagts till urnkyrkogård i skog, som kanske äro de vackraste och lyckligast komponerade; dessa ha anlagts av nuvarande kyrkogårdsföreståndare *G. Granquist*. På de övriga kvarteren, regelbundet ordnade, finnas många vackra de-

taljer. Här ute ligger också krematoriebyggnaden, Värmlands enda.

Staden *Kristinehamn* har två både vackra och intressanta kyrkogårdar. På den äldre har man samlat en hel del gamla kalkstenshällar (se fig. 44) mycket vackert ornerade, men ofta rätt otydliga. De ha sin intressanta historia dessa minnesvårdar över bemärkta släkter i den lilla staden. Den gamla kyrkan, som revs på 1850-talet innehöll en mängd stenar lagda över döda, som begravts inuti kyrkan. Stenarna fingo ligga kvar på den gamla kyrkoplatsen och här byggdes en stor skola. Barnen använde gravhällarna till lekplats och härigenom blevo ornamenten å dessa mycket slitna. På senare tid har man som sagt flyttat dem till kyrkogården omkring den nya kyrkan, byggd av *Brunius*, som även restaurerade Lunds domkyrka. Där få de ligga i fred för människor, men frosten och våtan äro nu svåra fiender. Man är mycket bekymrad över huru de skola ordnas för att undgå förintelse. I närheten av kyrkan finner man en vacker urnlund. Den nya och större kyrkogården ligger utanför staden och är monumental med sina skyddsvägar av höga träd och sina vida linjer.

(fortsattes)

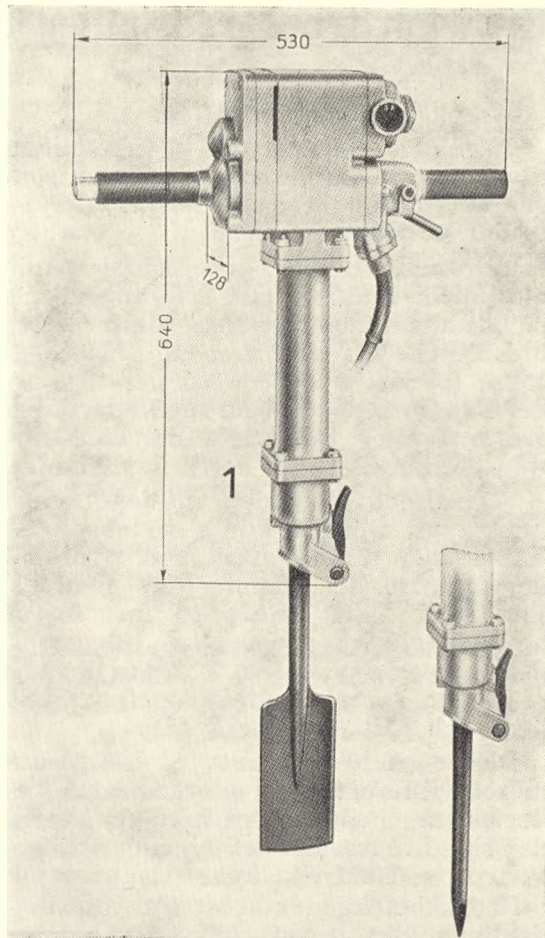

Fig. 45.
Bosch-slaghammer
med påsat spade
og mejsel.
Se artiklen pag. 36.

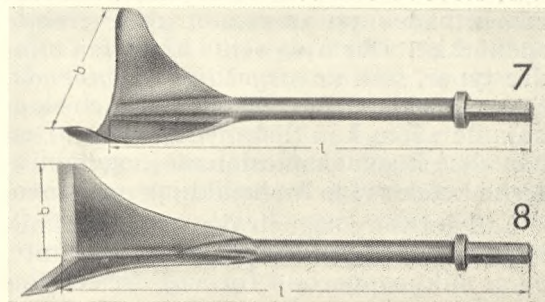

Fig. 46.
Profiltjern til Bosch-
slaghammer.
Se artiklen pag. 36.

Fig. 47.
Tre forskellige
anvendelsesmuligheder
af slaghamre.
Gengivet efter tids-
skriftet
American Cemetery,
februar 1954.
Jevnfor artiklen
pag. 36.

Kirkegårdenes redskaber og maskiner

Kirkegårdsinspektør Aage Fich

V. Slaghammeren.

På mange områder må vi i fremtiden tilvænne os ændrede arbejdsformer, som gør det muligt at opnå større arbejdsydelse for mindre udgift.

Indførelse af nye, arbejdsbesparende maskiner vil altid møde hemninger, dels på grund af menneskenes konservative indstilling, dels ud fra en ubevidst ængstelse for det uprøvede og dels fra arbejdsorganisationer, som med eller uden grund frygter indgreb i opnåede for tjenstmuligheder for deres medlemmer.

Forbedrede maskiner vil dog trænge ind overalt. Der kan kun blive tale om en større eller mindre hastighed, hvormed det sker. De, der kommer først med anskaffelsen, løber naturligvis fare for at måtte betale lærepenge, og de tilbageholdende, der først skal se, hvordan det går, — ja, de kommer altid bagefter, også hvad arbejdsbesparelse angår.

Der er grund til at antage, at slaghammeren vil få betydelig udbredelse på kirkegårdene; nedenfor vil man se, hvortil den skal bruges, og i det følgende skal beskrives en elektrisk drevet slaghammer.

Redskabet kendes bedst fra vejarbejder, hvor det drevet af trykluft hamrer cementbaner op under et enerverende spektakkel. Der findes nu i handelen mindre typer, som er *meget lidt støjgivende*. Som eksempel kan nævnes Bosch-slaghammer, som kan tilsluttes lysnettet. Den har altså ingen eksplosionsstøj, og ledningerne kender vi jo fra hækklippemaskinen.

Lad det være sagt straks, at gummikablet bør være oprullet på en kabeltromle, og at stikpropperne i forlængelsesledninger skal være vandtætte. De almindelige stikpropper til indendørs brug er uanvendelige.

Bosch-slaghammerens motor, som er indkapslet i slaghammerens topstykke, kan drives ved 220 volt jævn- eller vekselstrøm fra lysnettet, den forbruger 850 watt i timen, har en slaghastighed af 930 pr. minut, slagstyrke 1,8 mkg og vejer 27 kg.

Tallene siger os altså, at den ikke er særlig tung at manøvrere, at den er billig i drift, og at den har en betydelig slagstyrke uden at gøre væsentlig støj.

Værktøjet består af kiler og spader (eller hamre!), som er plane, tilspidsede, buede eller vinkelbøjede. De indsættes med et enkelt greb i slaghammerens fodstykke, se figurerne pag 35.

Slaghammeren styres ved 2 gummibelagte håndtag ud fra topstykkets sider. Under det ene er anbragt en kontaktpind for tilslutning og afbrydelse af strømmen.

Hvad skal vi bruge en slaghammer til på en kirkegård? vil mange spørge. Jo, det vil gå med den, som det er gået med andre maskiner, at når man har dem, øjner man flere og flere anvendelsesmuligheder. Mest nærliggende er f. eks. gravkastning i frossen jord.

Man sætter mejselspaden på og mejsler gravens kanter ned gennem frostlaget, større frostflader brydes, med vinkeljernet mejsler man gravens hjørner ud.

Kyrgøgårdsforestandere *Hilding Claesson* i Lund angiver, at jord, som er frosset i 40 cm dybde, kan mejsles op på fem kvarter i en grav af normal størrelse, — og vel at mærke af een mand, så det er da en antagelig arbejdsbesparelse fra gængse metoder.

Tør, fast jord, som vi til overmål finder den på kirkegårde, løses året igennem med mejslen eller mejselspaden, ikke mindst om sommeren. Betonstøbte underlag under gravmæler, indhegninger eller indgangspartier må ofte brækkes op for at skaffe plads til gravkastning, og hertil er slaghammeren yderst værdifuld.

I Norge og Sverige vil dens anvendelse på stenet jord sikkert være endnu værdifuldere, — ligeså i klippegrunden på Bornholm; jvnf. VK. XVII fig. 204.

Man må forudse en fremtidig anvendelsesmulighed også til stampning af grave. Med et forlænget hammerlignende redskab må jorden kunne stemples effektivt mellem gravens og kistens sider. Det er som bekendt her, stampningen har sin svaghed, idet kistens sidefjælle ved en mindre omhyggelig stampning tvinges ud af trykket fra jorden over kisten.

Forventelig kan slaghammeren stampe jorden effektivt, når man har tilkastet 30 — 40 cm jord over kisten uden fare for beskadigelse ved for stærkt tryk på kiste-låget. Jvnf. fig. 47 pag. 35.

Jordfæstelsens mål og midler

Der er intet af de fire elementer, som ikke har været taget i brug som jordfæstelsens middel, og målene, der stræbes efter, har skiftet med tiderne og skifter fra folkeslag til folkeslag. Men i *Norden* er i hvert fald i nutiden det fælles mål ved al jordfæstelse at stoffet skal indgå i moder jords organisme som en del af denne. Der kan også være forskellige måder, dette sker på, og når vi ser den kendsgerning i øjnene, at i hvert fald Københavns befolkning nu har givet flertal for cremation i stedet for henfalden, kan dette i denne sammenhæng være som at tage standpunkt for en hurtigere realisation af det samme og som en fuldbyrkelse af det, der siges i ritualets 2det stykke: *til jord skal du blive*.

Hvad enten nu jordfæstelsen sker så *direkte* som muligt ved, at den døde føres til graven og nedsænkes der i sin kiste, eller det sker *ad omvejen*, dels over krematoriet, dels på kortere eller længere tidsperiode at henstå i kolumbarium, så havner dog engang den døde i jordens moderskød.

Holder man sig dette for øje, så må det være et led i *praktisk kirkegårdskultur* at hjælpe til med at få fremmet *stoffernes omsætning*, og føjer man dertil, at gravpladsen ikke ligger til den enkelte dødes disposition til „evig“ tid, men at graven efter gængs praksis bliver taget (og ofte nødvendigvis må tages) i brug efter fredningstidens ophør, så må det også være et mål at få stoffernes omdannelse og optagelse i jorden til at ske så hurtigt og intenst som muligt, så at de i hvert fald hverken bliver generet af eller virker generende, når graven påny skal tages i brug som den sidste jordiske bolig for en afdød.

Det ligger nær at forstå, at når der har fundet *cremation* sted, og støvet fra denne derefter metodisk bliver *opblandet* med mulden i den grav, hvor den pågældende bliver nedsat, eller spredes for vinden, som det bruges i England (jvnf. pag. 26—28), bliver muligheden for organisk optagelse og omdannelsen af støvet så

intens som overhovedet muligt; noget mindre effektivt sker optagelsen, når asken nedsættes i urner af forgængeligt materiale, og endnu ringere naturligvis, når den nedsættes i graven i uforgængelige urner.

For jordfæstelse *uden* kremation er der særlig 3 forskellige faktorer, som indvirker på stoffernes omdannelse. Den ene er jordens art, struktur og vandholdighed, den anden er kistegemmets holdbarhed og porøsitet, og den tredje er den dybde, den døde nedsættes i. Vil man se målet klart i øjnene: den så vidt muligt fuldstændige omdannelse og optagelse i jorden, så må man naturligvis vælge det, der bedst opfylder formålet. At vi *ikke* altid gør dette, men at folk ofte i misforstået omsorg for den afdøde handler direkte herimod, er vel kendt af de fleste, og vi skal komme ind på det nedenfor.

Hvad *jordens* (kirkegårdsjordens) *bekaffenhed* angår, da vil hverken en jordbund af hovedsagelig groft grus, fint sand eller stiv lerjord være fremmende, men tværtimod hæmmende for ligets omdannelse. Hvor ligene er udsat for stor tørhed eller stadig kulde, kan der indtræde mumifikation, og hvor ligene er nedsat i fugtig jord, der ikke lader luften passere, vil der kunne dannes ligvoks, idet fedtstoffer m. m. danner kalksæber samt frie fedtsyrer og disses ammoniakforbindelser. Ligeså kan der på steder med stærkt kiselholdig jordfugtighed ske en omdannelse af liget til en næsten glasagtig masse. Og hverken mumier, ligvoks eller kisel vil være omdannet, når fredningstiden er omme, men liget vil da komme ud for forstyrrelse og vil kunne volde den gravende store ubehageligheder, når graven atter skal tages i brug.

Den *bedste* jord er ganske kort: en kalkholdig lerjord, og har man mulighed for at vælge et jordstykke efter jordbundens art, er det derfor klart, hvad der skal vælges. Har man ikke denne mulighed*), må man gå andre veje og søge jorden omdannet således at den er egnet til sit brug.

*) Oftest ligger sagen jo sådan, at det er andre forhold, som har bestemt, hvilket areal der er taget i brug til kirkegård, og i vor tid er i hvert fald kun eet areal af sundhedsstyrelsen med virkning kasseret som uegnet til kirkegårdsbrug (Næstved).

Foruden at man ved udførelse af afvanding og tilsætning af kalk både før og under gravkastningen kan hjælpe på vanskelighederne, er der også andre finesser, som den kyndige graver forstår at benytte sig af, — hvad vi senere skal se.

Til dette med jordbundens beskaffenhed må også tilføjes, at en *mørk* jordbund bedst opsamler solvarmen og derfor begunstiger stoffernes omdannelse, ligesom også en *sydvendt* hældning på arealet giver samme gunstige resultater. Ligeså er det af betydning, om luften kan cirkulere nogenlunde frit over jorden, og alt andet lige må da sådanne arealer foretrækkes.

Det andet forhold vedrørende *kistens holdbarhed* og porøsitet er jo nok det område, hvor der tildels ubevidst (og i hvert fald af andre hensyn) gås mest *imod* jordfæstelsens formål. De, der skal bestemme over den afdødes begravelse, vil som regel synes, at den mest holdbare, den sværeste og smukkeste kiste ikke er for god til den, der er gået bort, og hvem man gerne vil vise både omhu og en hæder også gennem valg af kiste. Og derfor købes der solide kister, ofte egetræskister, og desuden bekostes der undertiden endog en zinkkiste indeni, — ja man kan endog se broncekister brugt.

Det ligger så lige til, at jo tættere en ligkiste er, des længere tid varer det, inden ligets henfalden kan ske, rent bortset fra, at kistematerialerne i sig selv kan være næsten uforgængelige og forefindes intakt længe efter fredningstidens ophør. Vi kan i den henseende jævnføre, hvilken ypperlig tilstand f. eks. moseeg kan findes i efter årtusinder.

I Danmark har der flere gange været lovgivet om kisternes beskaffenhed — ikke så meget af sanitære som af andre årsager. Når kongen ved forordning af 7. november 1682 forbød alle dem, som ikke havde murede grave, at anvende ligkister af eg, hvilken gentoges i 1737, var det en klassebetonet bestemmelse, der dels skulle hindre overdådighed ved begravelser, dels spare egetræsmaterialerne til orlogsfartøjerne, — og når kongen i 1807 udvidede dette forbud til at omfatte enhver brug af eg til kister, var det i endnu

højere grad en nødsituation, hvor man i krig havde stærkt brug for alt egetømmer. I dette århundredes begyndelse blev man derfor i udstrakt grad nødt til at gå over til at benytte så lette materialer som halm til kister (jvnf. VK bind X tillægssiderne til nr. 1 og følgende), og „de gamle“ begravede jo deres døde på dødsbrædder, hvad der under hensyn til formuldningen må siges at have været det ideelle. Skal der kiste til (selv under krigsforhold på slagmarken søger man af værdighedshensyn at klare dette), og det skal der jo nu i hvert fald af sømelighedshensyn, er der ingen tvivl om, at kister af tynde fyrretræsbrædder eller lignende forgængelige materialer vil være det ideelle, og det behøver jo ikke derfor at være uskønt; tværtimod kan sådanne enkle kister udmærket have skønhed og være tiltalende. I tider som nærværende, hvor begravelsesomkostningerne er kommet op på summer, der kan virke knugende for de efterladte, og som til sorg ofte følger økonomiske bekymringer, bør man se det klart i øjnene, at man tjener jordfæstelsens formål (og altså også den dødes interesser) bedst ved at vælge en enkel, let og porøs kiste til brug ved begravelsen. Vi vil synes, at det burde være en nærliggende sag f. eks. for begravelseskasserne at starte en agitation for brugen af sådanne kister, — eller måske burde sundhedsstyrelsen på en eller anden måde tage sig deraf.

Ifølge Danske Lov II-22-41 skal kisten nedsættes i 3 alens *dybde*, d. v. s. at der skal være ca. 180 cm til bunden af graven (i Sverige 200 cm). Denne flerehundrede-årige bestemmelse er stadig rettesnor for dette spørgsmål om gravdybde, hvilket man kan undre sig over, når man ved, hvor meget mere biologer og medicinere i dag ved om stoffernes omdannelse, smittefarlighed eller ikke o. s. v. Og kirkegårdsfolk, som ofte erfarer, hvad der i en grav er tilbage efter fredningstidens udløb foruden kranier og knogler, der i visse tilfælde aldrig forgår, kan ikke lade være at undre sig, når man læser om, hvor effektivt lig er henfalden, som af forbrydere er begravet på tilfældigt sted og kun med ganske lidt jord over, — og ofte uden at den begravede har forårsaget det ringeste ubehag for samfundet. Vi kan

ikke undlade at anføre, at vi ville finde det opportunt for gennemførelsen af jordfæstelsens formål, om sundhedsstyrelsen ville se lidt på disse forhold og helst sætte nogle undersøgelser eller forsøg i gang, så man uden skelen til den højerværdige Danske Lov fandt ind til den helt rigtige dybde for en grav i svær jord og let jord o. s. v. eller snarere fandt et exakt tal for, hvor mange centimeter jord, der skal være over kisten. Dette spørgsmål er faktisk meget vigtigt at få klaret, da der utvivlsomt spildes kræfter og penge på at gå længere ned i jorden end nødvendigt.

Men hvad kan der gøres ud over dræning og kalkning af de vanskelige jorder og at stille sig kritisk overfor de svære og fine kister? Kan der overhovedet gøres noget? Jo, erfaringer fra kirkegårdspraksis har lært flere ting, som har indflydelse især på de aerobakterier, der arbejder med ligets henfalden, mindre på de anaerobe, der arbejder inde i kisterne, hvor de er i samarbejde med laverestående dyreformer. For det første skal blot dette, at der lægges nogle *græstørv* direkte på kisten være stærkt medvirkende til, at omdannelsen af stofferne foretages, idet bakterierne hurtigt danner hul i trælisten, og græstørv er jo ofte for hånden, hvorfor det ikke bør forsømmes at benytte sådanne til fremme af bakterielivet. For det andet kan man skaffe både mere lufttilgang og tildels højere temperatur i graven ved, at man af skærver eller brokker bygger en slags „skakt“ fra kisten og op til jordoverfladen. Denne skakt, som altså bygges samtidigt med, at graven tilkastes, kan også laves af drænrør, — eller de nævnte skærver kan lægges i sådanne drænrør, der danner skakten („skorsten“) fra kiste til jordoverflade. Denne detalje bør under alle omstændigheder benyttes på stiv og svær jord eller jord, hvor det kan skønnes eller er erfaret, at formuldringen sker langsomt og vanskeligt, — ja vi ville finde det rimeligt, om det fra autoritativt hold blev pålagt graverne at betjene sig af sådanne midler til hjælp for jordfæstelsens rette formål. I hvert fald bør det læres på de årlige graverkursus.

Endelig har vi jo også *planterne*. Planter med dybtgående rødder hjælper til

at gøre jorden porøs og gennemtrængelig for luften, og ved skiftevis højt og lavt atmosfærisk tryk sker der nogen luftcirkulation. Dybtgående rødder har jo bl. a. eg, og da denne desuden har tydelige pælerødder, generer den ikke gravkastningen. Plantedække hæmmer ved beskygning jordudtørring, men hindrer til gengæld jordopvarmning, — tæt plantning giver godt læ, men vanskeliggør luftcirkulationen, — at finde det rette *modus vivendi* i dette spørgsmål er kirkegårdsmandens sag. Og så er der *dyrene*, regnorme og muldvarpe, begge hjælper også til, — og derfor må vi hjælpe i hvert fald de første, der holder af muldjord.

En god hjælper har vi også i *nedbøren*, der gerne fra veje og gange må løbe til gravene på almindelig jord, men selvfølgelig ikke må gøre det på vandsyge arealer; der må den ledes bort sammen med grundvandet; og det må huskes, at selv om det er utilbørligt, at der står vand i en grav, når der skal begraves, må grundvandet lejlighedsvis i fugtige perioder gerne nå op til kistens underkant, da et sådant skifte fra tørre til fugtigere perioder og den derigennem forårsagede luftcirkulation er betydningsfulde led i stoffernes omdannelsesprocesser. At begrave i dobbelt dybde må forøge kravet om afdræning; det kan spare nogen plads at begrave i dobbelt dybde, men det kan også være kostbart at realisere det, og det er vanskeligere at få stofferne omdannet i denne store dybde, hvorfor man nøje må overveje for og imod, før man går systematisk over dertil.

Randers Krematorium

Skolebestyrer Magnus Lund

Den 15. februar i år blev *Randers Krematorium*, Danmarks treogtyvende, indviet af stiftets biskop, og samme dag blev det taget i brug. Om denne begivenhed fremkommer efterfølgende linjer.

Randers hører til vore store provinsbyer, og mange langt mindre byer har for længst fået bygget krematorier. Spørgs-

målet har da også gentagne gange været fremme i byen, men uden andet resultat end dette, at der voksede en stemning frem i retning af, at en by af Randers størrelse overhovedet ikke kunne være bekendt ikke at have et krematorium.

Redaktør *Thor Møller*, Randers Amtsavis, fremsatte da den tanke, at *Dansk Ligbrændingsforening* optrådte som bygherre. Byggesummen skulle forrentes og amortiseres af Randers Kommune, der blev ejer af krematoriet den dag, bygge-

summen var amortiseret, og kommunen skulle til enhver tid have ret til at betale restgælden og derved overtage ejendomsretten. Driften skulle varetages af kommunen, der skulle bestride alle drifts- og vedligeholdelsesudgifter.

Dette forslag blev tiltrådt fra alle sider. Arbejdet kom i gang med D. L.'s formand, professor, dr. med. *K. Secher* som formand for byggeudvalget.

Tegningerne udførtes på stadsarkitektens kontor i Randers, hvorfra også det daglige arbejde lededes.

Forinden kontrakten mellem D. L. og Randers Kommune undertegnedes, havde byrådet bundet sig for en schweizisk incinerator.

Krematoriet er opført i forbindelse med det allerede eksisterende kapel på byens *Nordre Kirkegård*, og der gør sig altså det mærkelige forhold gældende i Randers, at D. L. har opført og ejer et krematorium, der er bygget sammen med en af Randers Kommune ejet bygning og på denne kommunes grund!

Krematoriet er opført under jorden i forlængelse af kapellet. Ved bisættelsestidspunktet i kapellet finder derfor en sænkning af kisten sted, fordi forholdene der har gjort dette til en naturlig afslutning på højtid. Sænkeskakten er beklædt med overordentlig smukke, lyse fliser, og samme slags vægfliser er anvendt i de fleste af krematoriets rum. Disse fliser i forbindelse med et smukt gulvmateriale og vågen sans for det arkitektoniske rigtige har gjort Randers Krematoriums tekniske afdeling til et af vort lands hidtil smukkeste, hvilket man nok tør nævne uden at gå andre krematorier for nær.

Når kisten er sænket, køres den på den rullende katafalk, på hvilken den blev stillet straks ved sin ankomst til kapellet, ind i et venterum, hvor den står, til kremation kan finde sted.

Incineratoren opvarmes ved elektrici-

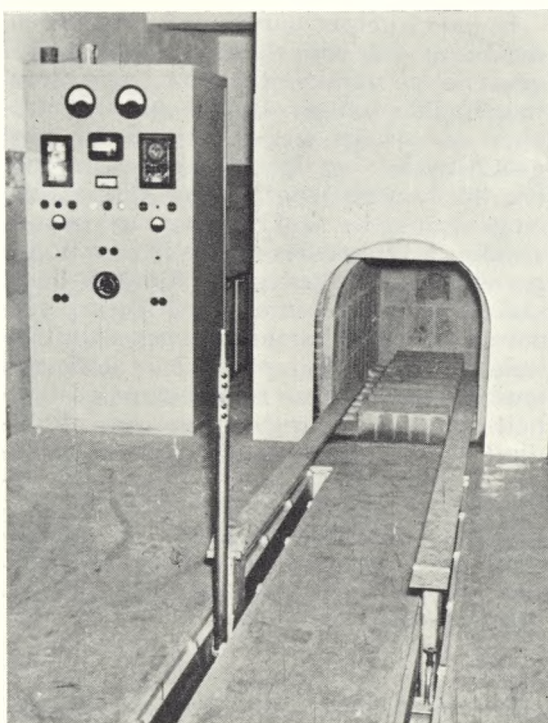

Fig. 48.
Incineratoren i
Randers krematorium:
tilvenstre
fordelingstavlen.

Fig. 49.
Randers kapel-
krematorium.

tet, og den virker fortrinligt, men det må kritiseres, at den skal betjenes i to etager. Det er en konstruktionsmåde, der ellers overalt er forladt for mange år siden og som selvfølgelig besværliggør betjeningen og fordyrer anlægget med mange tusinde kroner.

I forbindelse med krematoriets opførelse var påtænkt en tiltrængt udsmykning af kapelsalen, men denne er ikke gennemført endnu. Man må håbe, det sker snarest. Randers vil da have et kapelkrematorium, der byder smukke ydre forhold både for begravelse og bisættelse.

Indvielsen fandt sted i forbindelse med en smuk højtidelighed. Til højre i koret sad biskoppen over Århus stift, dr. theol. *P. J. Skat Hoffmeyer*, i spidsen for 6 af byens og omegnens provster og præster, og til venstre sad de borgerlige repræsentanter.

Professor Secher talte først og overdrog krematoriets drift til byen, hvis borgmester derefter fik ordet. Så talte biskoppen og foretog selve indvielsen. Fællesang, korsang og strygeorkester var med til at skabe en stemningsfuld ramme om indvielseshøjtiden.

Kyrkogårdar i Gösta Berlings vackra land

Professorinde Else Dahl

(fortsat fra pag. 35)

Landskapets båda andra städer äro sällsynt lyckligt belägna vid små tjusiga insjöar, och kyrkogårdarna bli tack vare detta förhållande oftast mycket vackra, även om de i arkitektoniskt avseende icke ha mycket att skryta med. *Filipstad* fick sina stadsrättigheter 1611 av den förut omnämnde Karl IX och namn efter dennes son Filip. På kyrkogården finnes ett stort mausoleum, där en av svenskarnas mest berömda män den stora uppfinnaren *John Ericsson* har fått sin sista viloplats (se fig. 51). Det var han, som i kriget mellan Nord- och Sydstaterna genom sin nya konstruktion av Monitorfartyget åstadkom en vändning i kriget till Nordstaternas förmån år 1862, och det glömde amerikanerna aldrig. När han var död förde de honom på ett krigsfartyg under stora hedersbetygelser till det gamla hemlandet och här, högt över glittrande vatten, har han fått sitt sista vilorum.

domens införande. Staden är en livlig industriort och invånareantalet ökar relativt snabbt. Kyrkogården ligger på en

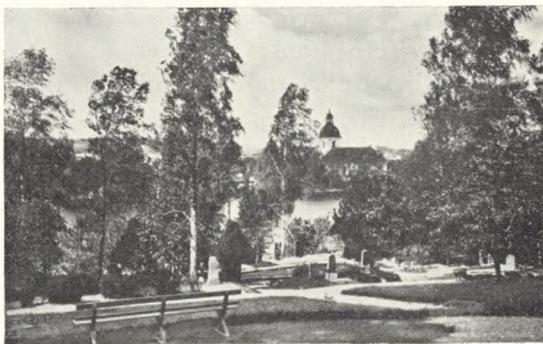

Fig. 50.
Filipstad kirkegård.

Fig. 51.
John Ericssons mausoleum.

Arvika är en ny stad, som ej fick stadsrättigheter förrän 1911, men dess första bosättning antages ha börjat före kristen-

sluttning ned mot Kyrkviken, och detta läge är helt enastående. På de gamla kvarteren dominerar klumpiga och stora stenar, ofta långt ifrån vackra, men på de nyare kvarteren, som tillkomma efter hand, har moderna principer fått göra sig gällande med mera grönska, buskar och blommor. Många mera bemärkta värmlänningar sova här sin sista sömn: lärda män, författare och konstnärer bl. a. den kände och uppskattade skulptören *Christian Eriksson*.

Den värmländska landsbygden kan också framvisa ett stort antal anmärkningsvärt väl anlagda och vårdade kyrkogårdar och på många vila kända personer eller släkter, som spelat en mer eller mindre framstående roll i landets eller landskapets historia. Selma Lagerlöf och många av hennes släkt återfinnas på *Östra Ämteviks* kyrkogård, *Geijersläkten* — men ej *Erik Gustaf Geijer*, som i likhet med den kände Värmlandsskalden *Gustaf Fröding* äro begravda i *Uppsala* — ha sina gravplatser på *N. Råda* och *Ransåters* kyrkogårdar. I *Sunne* återfinnes *Anders Fryxell*, den framstående historikern och många, många andra, som ej här kunna räknas upp.

Alla kyrkor och kyrkogårdar utmed dessa huvudstråk ligga på ytterst väl valda och naturskönt belägna platser och man förvånas över vilket utmärkt natursinne härvid lag som förfäderna lagt i dagen. Om man följer *Klarälven* från Karlstad till norska gränsen, så träffar man på den ena kyrkogården efter den andra, som förmår den resande att stiga ur bilen, för att beses. Endast ett fåtal kan här uppräknas: *Forshaga* ett större fabrikssamhälle med en stor modern kyrkogård vackert belägen; i *Ransåters* bygden, där *Klarälven* genomskär en äldre bred flodbotten omgiven av vackra blåskiftande kantberg, ligger som förut nämnts en av svenskar-
nas käraste vallfartsorter den gamla går-

den där *Erik Gustaf Geijer* föddes och som efter återgången i den *Geijerska* släktens ägo nu är välvårdad och intressant tillgänglig för turister. Kyrkan och kyrkogården, som av författaren besöktes för mer än 25 år sedan och då var tråkig och mindre tilltalande, återsågs för några år sedan, båda nyrestaurerade på det mest älskvärda sätt. Den ståtliga utsikten, som förut skymdes av en hög häck var fri över den majestätiska älven och häcken borta. Gröna gräsmattor busk- och blomsterplanteringar överraskade den besökande, som här fann en mycket vacker och fridfull plats.

Flera mindre anmärkningsvärda kyrkogårdar passerades under resan. Vid *Eks-härads* högt belägna kyrka och kyrkogård*) måste man stanna, ty härifrån erbjöds en utsikt vilkens make man sällan hittar, vare sig man kommer dit, när snön ligger djup över gravarna och de sparsamma solstrålarna leker i rimfrosten på björkarnas gracila grenverk eller en höstmorgon, när dimmorna lätta över älven och solen bryter igenom.

Kirkegaardens blomster

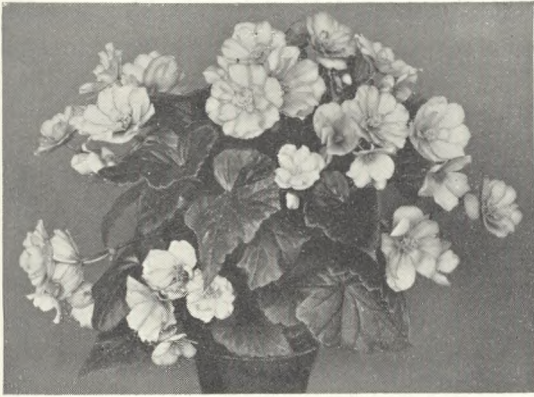
Kirkegårdsinspektör Jens Gravesen

(Radioforedrag)

Jeg er blevet opfordret til at tale lidt om Kirkegaardens Blomster, og jeg vil benytte Lejligheden til i disse faa Minutter at nævne de mest brugbare Blomster, d. v. s. dem, man faar mest Glæde af paa Gravene, og som holder Blomstringen, til Sommeren er forbi.

Den lille smukke, lave *Agerathum* (Farven lavendelblaa) er en knapliggende Blomst, som er meget tæt besat med Blomster og Knopper og er meget rigt-

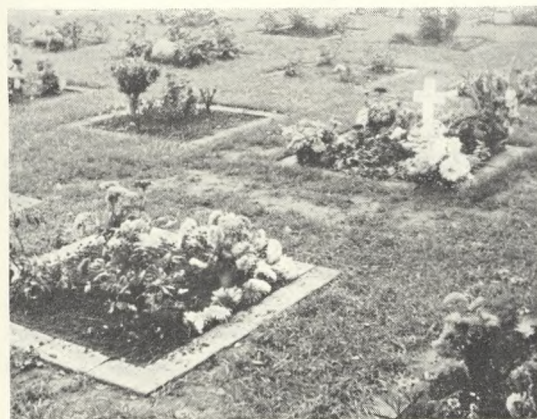
*) Kirkegården er beskrevet i tidsskriftet *Havekunst* 1953 pag. 53—55.

52

53

54

55

56

Venstre spalte:

Fig. 52.
Begonia multiflora.
I. E. Ohlsens enkes
frøhandels foto.

Fig. 53.
Salvia Ildhav.
Sammes foto.

Fig. 54.
Børnegrave med
sommerblomster m. m.
Horsens Vestre
kirkegård.
Foto: J. Th.

Højre spalte:

Fig. 55.
*Storblomstrende
begonia (dr. Kerl)*
foran gravmæle.
Reichenberg, Tjeko-
slovakiet.

Fig. 56.
Lupiner på gravsted.
Foto: Valentin Hagerth.
Geng. efter
Årets bilder 1946/47.

blomstrende; den ser meget smuk ud, naar Bedet er fyldt med den alene; men den er ogsaa anvendelig sammen med *Begonia semperflorens*, særlig de lyserøde Sorter.

Dernæst vil jeg anbefale *Begonia semperflorens* i Sorterne *Rosa Perle*, *Rote Perle* og *Tauchenschön* samt *Sønderjyland*. Disse er lave og tæt fyldte med Blomster.

Begonia multiflora (se fig. 52) er en *Begonia*, som anvendes selvstændig i Bedene; den er lav og meget rigtblomstrende. Blomsterne er lidt større end paa *Begonia semperflorens*. De bedste af Sorterne er *Flamboyant* (mørkskarlagen og ren i Farven), *Richard Galle* (kobberfarvet og meget smuk), *Frau Helene Harms* (gulgul, halvfyldt, meget blomsterrig), ogsaa pragtfuld sammen med den blaa *Agerathum*, *Oscar Lamarche*, enkelt i Blomsterne og karminrød, anvendes til lidt større Bede. Blomstringen varer, til Frosten kommer.

Begonia tuberosa floribunda (Nyhed). Denne nye Knoldbegonia er en Mellemting mellem storblomstrende Knoldbegonia og multiflorasorterne. Den er meget rigtblomstrende og smuk i Væksten.

De storblomstrende *Begonia* (*hybrida gigantea*) er pragtfulde med store, flotte Blomster og egner sig særlig til enkeltvis Udsætning paa Gravene paa Mindedage og lignende. De faas enkeltblomstrende, dobbeltblomstrende og *crispa*, altsaa med Blomsterblade, som er ligesom *crepede* eller frynsede i Kanten. Disse Begonier faas i alle Farver.

Pelargonium Zonale hybridum er en pragtfuld Plante, som er rigtblomstrende, og den findes i lave Sorter og gode Farver og egner sig glimrende til at plante i Bede foran de store Mindestene.

Fuchsia eller Kristi Blødsdraabe er absolut ogsaa meget anvendelig ved Monumenterne og findes ligesaa i lave Sorter, som er rigtblomstrende.

Heliotroper, f. Eks. den storblomstrende mørkeblaa *Dronning Margrethe*, sammen med den gule smaablomstrende *Calceolaria rugosa* er meget anvendelig.

Salvia splendens i flere lave Sorter er rigtblomstrende og lysende Skarlagen. Den er meget anvendelig og meget dekorativ (jvnf. fig. 53).

Tagetes patula nana (ogsaa kaldet Fløjlsblomst) findes i mange lave Sorter, og sammen med *Agerathum* ser den fortræffelig ud; men ogsaa et Bed tilplantet med den alene ser smukt ud, og den faas til en rimelig Pris.

Blomsterløg maa ikke glemmes. De kommer paa en Tid, hvor vi alle længes efter Blomster. *Crocus*, enkelte og dobbelte Tulipaner samt *Hyacinther* faas ogsaa i alle Farver og er herlige at se paa. Disse Blomsterløg lægges om Efteraaret, naar Begonierne er afblomstret.

Stedmoder og *Forglemmigej* bør i Maj plantes paa Gravene og kan godt anvendes imellem Løgvæksterne for at dække Jordbunden. Naar Farven passer til Løgbloomsterne, ser det smukt ud.

Sluttelig vil jeg bemærke, at det er af stor Nødvendighed at tilberede Jorden godt med Gødning og lidt Tørvestrøelse, saa den bliver bekvem. Dernæst gælder det om at faa Planter, der er godt afhædede og med en god Rodklump eller allerhelst Planter fra smaa Potter; thi saa mærker de ikke, de bliver plantet om; tværtimod: de gaar straks i Gang.

Naar De saa til sidst vil gennemvande Bedet, vil De se, hvor De faar Glæde af Deres Blomster.

Der er mange, som gaar ud og planter Blomsterplanter, men kun graver Jorden uden at tænke paa, at den trænger til Gødning m. m.; men det gør Jorden i allerhøjeste Grad.

Husk, der er andre Planter og Træer, som staar paa Gravstedet, og som ogsaa trænger til noget at leve af, og de kan have godt af Gødning.

Hvor store skal kirkegårdsarealerne i Danmark være?

Inspektør H. D. Ørsted-Hansen

»At få opgjort netop den rette størrelse på det areal, der behøves til kirkegårdsudvidelse eller nyanlæg, er en meget vigtig ting«, skriver havearkitekt *Johannes Tholle* i sin kendte kirkegårdshåndbog af 1933, og det er så sandt, som det er sagt.

Var det nu sådan, at der til hver person i en by eller et sogn svarede en gravplads på 3 m², som skulle henligge i 20, 25 eller 30 år, var en beregning ganske ligetil. Så let er det nu ikke; for ligesom fredningsperioden varierer fra sted til sted med et minimum på 20 år, er det åremål (antal fredningsperioder), i hvilket der lægges beslag på det enkelte gravsted, også en variabel størrelse, som kun med tilnærmelse kan beregnes. Desuden er gravstedsstørrelsen, navnlig på landet, men også på »modekirkegårde« (f. ex. Søllerød) meget forskellig og betydelig større, end et naturligt behov kræver. Hertil kommer ligbrændingsbevægelsen, hvis betydning har bredt sig fra København og de andre krematoriebyer i stadig større cirkler med stadig større virkning, og som sandsynligvis vil være den faktor, der (enten man ønsker det eller ikke) vil komme til at præge vore kirkegårde i væsentlig grad i en nærmere eller fjernere fremtid.

For tyve år siden kunne man med tilfredsstillende resultat beregne en kirkegårds størrelse på grundlag af de tre faktorer: 1) dødeligheden (de sidste ti års middeltal), 2) en gravplads normale størrelse udtrykt i m² samt 3) fredningstidens længde udtrykt i år. Ved at multiplicere antallet af dødsfald i et år med kvadratindholdet af en gravplads og fredningstidens åremål fik man rent teoretisk det areal udtrykt i m², der i den pågældende periode måtte anses for nødvendig til gravplads. Multiplicerer man det fremkomne tal med to eller tre, vil man have hele kirkegårdsarealet i m², idet den væsentligste del af kirkegården — alt efter omstændighederne — optages af gange, veje, læbælter, bygninger og pladser m. v.

Civilingeniør V. *Malling* har i »Ingeniøren« (februar 1946) i en artikel betitlet »Kirkegården og byplanen« forsøgt at opstille en formel, ved hvilken der skulle

kunne opnås »en virkelig rationel beregning«. Civilingeniøren skriver her bl. a.: »En by har 5000 indbyggere, og byplanen udarbejdes med en udvidelse til 10.000 indbyggere. Dødeligheden kan næppe regnes mindre end 16 pro mille for en stagnerende befolkning. Fredningstidens længde er sædvanligvis her i landet 20 år. Gravstedspladsen kan sættes til 2,5 m² og belægningsprocenten, d. v. s. gravpladserne i forhold til hele kirkegårdsarealet (incl. læbælter, gartneriske anlæg, veje, kapel, affaldsplads m. m.) til 40. Kirkegårdsarealet må da sættes til

$$a \times 10.000 \times \frac{16}{1000} \times 20 \times 2,5 \times \frac{100}{40} = 20.000 a$$

hvor a er en konstant, som varierer fra sted til sted og er afhængig af, i hvor høj grad man køber familiegravsteder (vistnok mere almindeligt på landet end i byerne og mere almindeligt i de små byer end i de store byer), og som også afhænger af fornyelseshyppigheden, der virker som en forlængelse af turnus.

Sættes a = 1 får man 2 m² pr. indbygger, et tal som meget vel kan tænkes rimeligt, hvis ligbrændingen tager fart. Er a lig 2 fås 4 m², hvad der svarer til de tal, som *Neufert* og *Gottfried Feder* op giver.

Undersøger man tallene for kirkegårdsarealerne i 1916 (*H. V. Rygners* fortrinlige værk »Statistiske oplysninger om tekniske, hygiejniske og økonomiske forhold i danske byer«), ser man, at tallet er 2,3 for København, 3,09 for Odense, 15,0 for Herning og 18,7 for Sæby, hvortil svarer de i *Tholles* kirkegårdshåndbog (1933) konstaterede 2,1, 2,9, 4,6 og 6,2.

Malling er i begyndelsen af sin artikel inde på tanken om, at man med obligatorisk ligbrænding kan klare sig med et forholdsvis lille kirkegårdsareal, og at man må forudse, at ligbrænding kan blive gjort obligatorisk i alle tilfælde i byer med krematorium.

Klogere end at lovgive om dette vil det sikkert være at lade udviklingen gå sin gang. Ligbrændingsbevægelsen vil vokse yderligere, ikke alene ved sin agitation, men også ved en naturlig tilgang, der vil være større end afgang. Hvor mange sønner stemmer ikke politisk uden egent-

lig overbevisning, for »sådan stemte min far«? Hvor mange er ikke medlem af folkekirken eller et kirkesamfund, ikke fordi de ved egen søgning efter sandheden fandt frem til dette ståsted, men fordi de gennem fødsel, dåb og hjemmets påvirkning føler sig hjemme netop der? På samme måde vil børn og unges syn på begravelseskikken i de allerfleste tilfælde være afhængig af forældrenes syn. Derfor vil tilgangen stige og vokse yderligere med bygning af nye krematorier. Men der vil alligevel mange år fremover være et anseeligt tal af mennesker, der foretrækker jordbegravelsen, som den har været kendt og praktiseret gennem århundreder, også skønt det er en dyrere form.

Brændingsprocenten, der i København var 21,8 i 1932, er i en tyveårsperiode til 1952 vokset til 56,3 og ligger nu over de 60; de tilsvarende procenter for hele landet var henholdsvis 6,4 og 22,2.

Det er givet, at en sådan udvikling må få indflydelse på vore kirkegårde og mere i byerne end på landet, idet fredningstiden kun er den halve af jordbegravelsens og gravstedsarealet endnu mindre, helt ned til $\frac{1}{2}$ m² for en urne, hvor jordbegravelsen kræver 3 m². At en sådan reduktion af gravpladsen er en misforståelse, når gravstedsform, anlæg og monument bevares, står vist de fleste klart, men givet er det, at man kan nøjes med et mindre areal, jo større udbredelse ligbrændingen får.

Civilingeniør Mallings beregningsformel er særdeles anvendelig udfra de givne forudsætninger, men flere faktorer synes i dag så usikre, at man må spørge, om man overhovedet kan benytte en formel og regne med resultatet som holdbart. Der arbejdes her på meget langt sigt, og hvem ved, hvor høj brændingsprocenten vil være om andre tyve år, og hvordan vore kirkegårde til den tid udformes.

Noget tyder på, at man er ved at blive ked af urnegravens små båse, hvor alt for meget skal rummes på alt for ringe plads. Heller ikke »de ukendtes grav«, en mere eller mindre afsides liggende plads, hvor urner nedsættes uden afmærkning, er tilfredsstillende. Det stemmer dårligt med mentaliteten hos den overvejende del af befolkningen. Man vil vide, hvor de afdøde ligger; man vil kunne dvæle ved stedet og lægge sine blomster ved

forskellige lejligheder og højtider, et udtryk for en pietet- og en slægtsfølelse, som er værdifuld.

I de senere år har man både på københavnske og adskillige provinsbyers kirkegårde anlagt fællesgrave, som regel i form af en plæne med træer eller buske, med et fællesmonument, med smukke omgivelser, med bænke og måske en fliseplads ved monumentet, hvor blomster kan henlægges. Disse fællesgrave bliver mere og mere anvendt (se VK, pag. 33). Ganske vist kender de pårørende ikke stedet for urnenedsættelsen (for så vidt er det »de ukendtes grav« om igen), men de ved, det er et sted i plænen, og da hele stedet til stadighed holdes i smukkeste stand, viser det sig for mange mennesker at være fuldt tilfredsstillende.

Der er grund til at tro, at denne form for gravsætning vil udvikle sig yderligere.

Også på jordbegravelsens område er nye former ved at bane sig vej, og man kunne vel i og for sig godt tænke sig en lignende udvikling til fællesgrave, hvor graven var et større område uden hække og gange, med et fællesmonument, med smukke omgivelser og siddepladser, men hvor begravelser foretages tættest muligt side om side, og hvor den enkelte grav grænser kun fremgik af kirkegårdens kort (jvnfør VK, pag. 25-26).

Der arbejdes flere steder også på dette felt ad nye baner, hvis videre udvikling det skal blive interessant at følge.

Både på denne måde og ved en bevidst takstpolitik vil behovet for kirkegårdsarealer kunne formindskes, og tendensen hertil vil fra de store byer og byområder, hvor udviklingen med stigende styrke gør sine krav gældende, brede sig til provinsen og videre ud.

Cand. polit. *Poul Kryger* skriver i en artikel i »Byplan« nr. 15 1951 efter at have omtalt den betydning, takstpolitiken kan have for tilslutning til ligbrændingstanken og dermed for en reduktion af behovet til kirkegårdsjord: »Tænkte man sig, at man i København gik over til tvungen ligbrænding, samt at man ikke tillod fornyelser af gravsteder udover fredningsperioden, ville man med det nuværende antal begravelser på ca. 8000 årligt kunne nøjes med et kirkegårdsareal på ca. 30 ha eller $\frac{1}{4}$ af det nuværende areal«. Der er

selvsagt ingen ansvarlige og fornuftige mennesker, der drømmer om at indføre så drastiske forholdsregler, men det er nyttigt at holde sig for øje, at kirkegårdsbehovet ikke er en fast størrelse, der kan måles i et vist antal m² pr. indbygger, men at det er påvirkeligt af takster, gravformer og gravturnus.

Hvor store skal vore kirkegårde da være?

Ja, det må forblive et åbent spørgsmål; et spørgsmål, der selvsagt har størst interesse i storbyen og dens omegnskommuner med deres knaphed på jord og deraf udsprungne store økonomiske interesser.

Men kirkegårde skal de have lige så vel som skoler, hospitaler og alderdomshjem. Og plads må de optage, lige så vel som skoler, hospitaler og alderdomshjem gør det. Man kan meget vel beregne (i hvert fald med nogenlunde sikkerhed), hvor lidt jord man kan nøjes med efter forholdene, men man må ikke glemme, at jo større bysamfundet er, des større brug er der samtidig for stedet som rekreativt område, idet kirkegårdene ikke blot benyttes af de døde, men også i høj grad af de levende. Man bør derfor til sin beregning føje en vurdering af udviklingen, fremtidens muligheder og hensigten med arealet, når dets tid som kirkegård evt. udløber.

Under alle omstændigheder vil det være hensigtsmæssigt i en by i vækst i første omgang at sikre rigeligt arealområde til kirkegården ud fra den betragtning, at det altid vil være lettere til sin tid at nyttiggøre arealer, som har vist sig overflødige, end det vil være at skaffe yderligere areal den dag, det viser sig, at kirkegården er for lille.

At hele arealet fra starten bør udnyttes, idet det overskydende anvendes som grønt område, bortforpagtes til nyttigt formål, bruges som planteskole eller lignende, turde være en selvfølge.

Hvordan den fremtidige udvikling end måtte forme sig, er det at håbe, byplanlæggere og autoriteter ikke lader økonomiske hensyn få urimelig overvægt overfor hensynet til henfarne slægter, men at man stadig holder sig gamle *Gladstone's* kloge ord for øje: »Vis mig jert lands kirkegårde, og jeg skal udtale mig om jert lands kultur!«

Om indvielse af kirkegårde

Havearkitekt Johannes Tholle

Det hændte i sommeren 1953, at det blev meddelt mig, at den påtænkte indvielse af en bestemt kirkegård ikke ville finde sted, fordi provsten havde meddelt, at en indvielse ikke kunne finde sted uden i forbindelse med en begravelse, — og at jeg samtidigt fik invitation til en anden kirkegårdsindvielse, der agtedes foretaget uanset at man ikke ville lade kirkegården tage i brug til begravelse før et par år efter. Da jeg i min lange praksis med kirkegårdsspørgsmål iøvrigt formentlig har været med til langt flere kirkegårdsindvielser end jeg tænker mig at selv en provst kommer ud for i sin funktionstid, og da jeg ikke erindrer mig, at 2 (to) af disse har været formet på samme måde, samt da det forekommer mig vigtigt at dette spørgsmål både om indvielse eller ikke samt om måden det gøres på bliver behandlet også fra andet end gejstligt hold, fremkommer disse linjer med nogle personlige synspunkter.

»Når en ny kirke indvies, indvier biskoppen dermed tillige kirkegården«, — således står der side 149 i den »Vejledning i den danske folkekirkes gudstjenesteordning«, som er udarbejdet af rigets biskopper og udsendt i 1949. Uden at finde grund til at optrække den historiske baggrund for denne passus, kan det måske være passende at nævne, at da kirkegårdene i købstæderne i henhold til § 9 i lov af 26-2-1805 skulle lægges udenfor byerne, og altså formentlig for første gang i den kristne danske kirkes historie indrettedes *uden* at have en *kirkebygning* som basis og centrum, fastsattes det i slutningen af nævnte paragraf, at den udflyttede kirkegård, »naar den til dette Brug er indrettet, bør, ved en passende Tale af Sognepræsten, dertil høitideligen indvies«. Her er det altså sognepræsten — overfor kirken var det biskoppen. Og i loven tales kun om købstæderne, ikke

om landsbyer; mig bekendt er der intet, der har sat denne lovbestemmelse ud af kraft; den er altså stadig den eneste lov for kirkegårdsindvielser, men ikke møntet på landsbykirkegårde; disse har således i dag ingen lov, der kræver indvielse, — alligevel indvies de naturligvis. Derimod har valgmenighedernes kirkegårde en sådan lovbestemmelse (lov nr. 88 af 15-5 1903 § 12, stk. 2).

Om sådan *anden* indvielse siger den forannævnte vejledning, at »Når en *anden ny kirkegård eller kirkegårdsudvidelse tages i brug som kirkegård, indvies den forinden af sognepræsten*«, — altså er det ikke biskoppen eller provsten. Ved en meget væsentlig del af de kirkegårdsindvielser, som jeg har været med til, har det ikke destomindre været stedets provst, som har foretaget den, og således også i det ene af de i indledningen til nærværende omtalte tilfælde. Rådspurgt herom har jeg også oftest rådet vedkommende menighedsråd til at søge at formå stedets provst til at foretage indvielsen og ved sin tilstedeværelse være med til at hæve højtideligheden i et mere end rent lokalt miljø. At ved flere lejligheder stiftets biskop også har været tilstede, anfører jeg for en ordens skyld.

»Indvielsen kan efter den ordinære gudstjeneste finde sted ved indgangen til den nye kirkegård (det nye kirkegårdsstykke), eller den kan finde sted i forbindelse med den første begravelse, inden kisten sænkes i graven«, — det er hvad biskoppernes vejledning siger om indvielsestidspunktet, altså at enten indvier man efter en ordinær gudstjeneste eller ved en begravelse (og da ved den første). Lad mig tilføje, at jeg har været med til adskillige indvielser også på andre tidspunkter og uden forbindelse med gudstjenester, og at man f. ex. har fundet sådanne dage som Kristi himmelfartsdag, en påskedag og allehelgensdag som prædestinerede til at være passende lejligheder for indvielse af de dodes haver.

Der vil ikke være grund til at dvæle ved spørgsmålet om *motiveringen* for at indvielse finder sted i tilslutning til en gudstjeneste, da dette turde være ganske klart, og hertil turde foruden de forannævnte vel også en høstgudstjeneste være egnet. Derimod turde det være rimeligt, at der anføres noget imod ubetinget at holde kirkegårdsindvielse i forbindelse ved en begravelse. Jeg holder for, at kirkegårdsindvielsen bør være foretaget, før end det første lig nedsættes på kirkegården, og dette af flere grunde.

Det er i denne forbindelse værd at gøre sig klart, at tilvejebringelse af en kirkegårdsudvidelse eller især af en ny kirkegård, er en begivenhed i et sogn (en by), som ofte længe har sat sindene i bevægelse. Myndigheder og rådgivende fagfolk arbejder ofte i årevis med en sådan sag, før der kan tænkes på realisering, — og når realiseringen finder sted, må ofte mange mand i mange dage, uger eller måneder udføre et betydeligt arbejde med opsætning af hegn, indretning af veje og gange, tilplantning af læbælter og gravrækker samt eventuel opførelse af diverse bygninger. Ikke alene kræver det en arbejdsindsats, som der *tales* om i sognet, men der *snakkes* også om de mange penge, der går til (en af hovedstadens omegnskommuner arbejder med blot en udvidelse, som er kalkuleret til 1,2, en anden med en ny kirkegård til 3,3 millioner kroner). Og beboerne i disse områder ser *noget blive til* og vokse frem, — nogle ved besked med det, andre spørger hvad det er og hvortil osv. Kort sagt: det lokale samfund har sat noget i gang til *fælles bedste*. Og når opgaven er løst, og den er godt og rigtigt løst, er der en naturlig feststemning tilstede i det lokale råd (menighedsråd, kommunalråd) samt hos de rådgivende og udførende personer. Derfor er der ligeså stor grund til at fejre begivenheden under passende former, som der er det når man holder rejsegilde for et

rådhus eller menighedshus eller fester, når det indvies.

Men man er ikke fri til at kunne fejre en opgaves løsning og et arbejdes fuldførelse, hvis dette skal ske *samtidigt* med, at man begraver nogen. For med en glædelig fest over fuldført gerning i samfundets tjeneste vil man krænke den *private* sorg, som den nævnte familie har ret til at have for sig selv, der begraver een af deres døde. Man kan og bør ikke blande privat sorg og offentlig glæde sammen, fordi der så går skår både i den berettigede sorg og berettigede glæde, — eller man får slet ingen lejlighed til at glædes. — Og endelig må dertil føjes, at den første begravelse jo meget vel *kan* være af en eller anden særlig tragisk karakter, som ganske knuger de tilstedeværende. Det er overflødigt at anføre de mange muligheder, der er for, at *menigheden* ikke netop skal samles ved just denne begravelse, — og har man ventet så længe med at indvi, til at man nødvendigvis *må* indvi ved den første, den bedste begravelse, ligger sagen altså efter min opfattelse unødvendigt tungt. Da havde det været lettere, om indvielsen havde fundet sted på et tidspunkt, som menighedsrådet selv havde kunnet vælge under hensyn til de forhold, der bør diktere valg af tidspunktet, som af mig skønnes bedst som følger: 1) en lempelig årstid helst sommerhalvåret, hvor det er behageligt at feste i det fri, 2) et tidspunkt da anlæget er voxet til og kan præsentere sig pænt, hvorunder det ikke er urimeligt at anføre, at skatteborgerne får et pænt indtryk af, hvad deres penge er gået til, og 3) en passende dag under hensyn til kirkeårets tidspunkter og højtider.

Så er der spørgsmålet om: *hvordan*. —

Om dette siger biskoppernes vejledning følgende:

»Der afsynges en salme, hvorpå præsten siger: Således skriver apostelen Paulus: Der læses første Korinthiebrev 15, vers

19-22, vers 42-44 a og vers 53-57, hvorefter han siger: Så indvier jeg da dette sted til kristen begravelsesplads i Faderens, Sønnens og Helligåndens navn. Fred være med deres støv, som hvile her. Amen«.

Også fra denne anvisning har der været mange avvigelser, — og det er ikke længe siden, at man ved en kirkegårdsindvielse praktisk talt benyttede den for kirkeindvielse normerede form, der er langt mere omfattende, og hvortil der assisterede 5-6 præster plus sognepræst og provst.

Da en udvidelse af *Århus Vestre* kirkegård i sommeren 1951 skulle tages i brug forrettede præsten, dr. theol. *P. G. Lindhardt*, indvielsen idet han (i henh. til begravelsesvæsenets beretning) sagde: »Inden der i dag for første gang foretages begravelse i dette nye stykke af Vestre Kirkegård, vil vi lyse Guds fred over dette område og over de menesker, som skal finde deres hvileplads her. »Herrens er jorden og dens fylde, jorderige og de, som bor derpå«. I forvisning om, at Gud, som skabte mennesket af muld og gav ham livsånde, også — når vi er blevet til den muld, hvoraf vi er skabt — atter formår at rejse os af de døde, indvier og fredlyser vi denne plet til hvileplads for jordens børn. Salige er de døde, som dør i Herren; de skal hvile i fred, og det evige lys skal skinne for dem. Amen«.

Formen for indvielsen, altså den ydre form, kan altså klares på adskillige måder. I VK. tillægssider 13—15 findes refereret flere af disse, og her må naturligvis den personlige indstilling hos menighedsråd eller sognepræst gøre sig gældende. En ganske særlig festlig form fik indvielsen af *Vejstrup* kirkegårds udvidelse i Sydfyn i sensommeren 1953. Den foretoges ved en høstgudstjeneste. Efter gudstjenestens afslutning drog skolebørnene med deres lærer i spidsen syngende ud på kirkegården; efter dem fulgte sognepræsten og

5—6 af nabopræsterne samt provsten, og derefter så mange af menigheden som den propfyldte kirke havde rummet, — og lidt til. Denne syngende procession vandrede ud på kirkegårdsudvidelsen og i adstadigt tempo indkredsedes kirkegårdsudvidelsen af den lange procession, alle festklædte. Og så foregik her indvielsen med taler og skriftlæsning af de besøgende gejstlige alt begunstiget af en smuk septemberhimmel og med trykt sangprogram i hånden. At forsamlingen derefter i sluttet trop drog til forsamlingshuset, hvor man drak kaffe på kommunens regning syntes næsten som en selvfølge i dette folkekirkelige ceremoniel. Ved kaffen redogjordes der sagligt for kirkegårdssagens forløb og uddeltes tak til dem, som ved en sådan lejlighed efter traditionen bør takkes.

Indvielse og arbejdsafslutning er to forskellige ting og de behøver slet ikke at følges ad; når det går bedst, er kirkegårds-sagen tilrettelagt så betids, at arbejdet med dens realisation avsluttes flere år før ibrugtagning (subs. indvielse) finder sted. Og derfor kan arbejdet afslutning glimrende fejres forinden, det være sig med kaffe eller vin eller flæskesteg alt efter stedlig indstilling til det materielle. Noget afleveringssyn skal der jo efter loven ikke finde sted sådan som det er tilfældet med kapel- og kirkebyggeri. Men at man i så vid udstrækning som muligt tager menigheden med til indvielsen, synes jeg er en god ting, og det lønner sig af mange grunde.

Motiveringen for, at en kirkegård overhovedet skal indvies, er naturligvis at finde i det forhold, at den hører kirken til, og altså at som kirken er et Guds hus, således er kirkegården en Guds ager.

Praxis er noget vaklende. Loven af 1907 om, at der af kommunerne kan indrettes kommunale begravelsespladser med lige adgang for alle trosretninger både til at blive begravet og til at forrette begravelser, er der vistnok ikke gjort brug af, men i

denne kræves der (selvfølgelig) ikke nogen kirkelig indvielse. At kommunale kirkegårde iøvrigt i almindelighed indvies, forekommer som noget ganske selvfølgeligt, mens man dog ganske har undladt at give udvidelser af københavnske kirkegårde en sådan, hvilket ellers turde være krævet i loven af 1805. Denne undladelse er ikke blevet påtalt af nogen kirkelig myndighed og er vel iøvrigt ikke bekendt. I en sag om en valgmenigheds urnehaven nægtede kirkeministeriet at give tilladelse til, at den blev invidet til begravelsesplads (kirkegård), men man havde ikke noget at erindre imod at den enkelte gravplads (urne) fik sin kirkelige indvielse. Modstanden imod kirkelig indvielse af begravelsespladser, der udelukkende var beregnet til nedsættelse af urner, vedvarede i kirkeministeriet igennem adskillige år, og det var først, da askerne af de under tyskernes besættelse myrdede *Hvidsten*-folk i 1946 blev gravsat, at denne modstand ophørte, og der altså blev givet tilladelse til kirkelig indvielse af en udelukkende til askeurner indrettet begravelsesplads. Legalt kræves der altså ikke indvielse af private urnebegravelser, mens de kræves for private begravelsespladser for kistebegravelser.

Som følge af både uklarhed og forskelligartethed i praxis søgte jeg i 1953 kirkeminister *Carl Hermansen* til en drøftelse af sagen om den kirkelige indvielse af kirkegårde, og denne var meget interesseret i at finde frem til en løsning efter nærmere konference med biskoppen. Den videre udvikling i dette spørgsmål kender jeg ikke, og jeg ved heller ikke, om det i og for sig ikke er ønskeligt, at den eksisterende valgfrihed i form og praxis bevares som det mest tiltalende også i fremtiden. Og kan det mon gøre noget, at en mængde mennesker faktisk hviler i uindviet jord, når man ikke ved det? Vi er jo i hvert fald ikke katoliker.

— Ja, jeg spørger bare. —

Lidt om engelske kirkegårde

Skolebestyrer Magnus Lund

Der er en væsentlig forskel mellem engelsk og dansk kirkegårdsdrift. Særligt i byerne findes i *England* kommunale begravelsespladser, som dels benyttes af den mindrebemidlede del af befolkningen, dels anvendes af kommunen selv til dem, der ikke har midler til egen gravplads. Men fra den jævne borger og opad søger man private kirkegårde, der drives af begravelsesselskaber. Et sådant kan udmærket dannes af et par kirkesogne, der slår sig sammen om at drive en kirkegård, hvis drift skal hvile i sig selv. F. ex. findes en sådan i *Leeds*, som jeg studerede på en rejse i 1953. Den ejedes af to kirkesogne, men den var åben for alle og var hovedkirkegården i byen. Der (som næsten overalt) så man kun enkeltgrave, men det var kun tilsyneladende, at det var enkeltgrave. Når en familie meldte sig for at købe et gravsted, blev den spurgt om, hvor mange familiemedlemmer der med tiden forventedes begravet i gravstedet. Svarede der seks, blev den første kiste sat så dybt ned, at der var plads til fem ovenpå, efterhånden som familiemedlemmerne døde.

Denne form for familiegravsteder kan vel nok falde manganen en dansker for brystet, men når man erindrer sig, at det egentlige *England* og *Wales* har en befolkningstæthed på 291 mennesker pr. km² mod Danmarks 98, må man bøje sig for nødvendigheden af, at jorden udnyttes til det yderste. Og hvor det (som i det nævnte eksempel) drejer sig om familiegrave, får det endda gå. Anderledes forstemmende tegner billedet sig på de nævnte offentlige begravelsespladser, hvor fattiggravene rummer fra 10 til 20 lig ovenpå hinanden, idet antallet varierer fra by til by. Her drejer det sig om mennesker, der er vildfremmede overfor hinanden. Familierne har ingen indflydelse på i hvilken af de igangværende grave, dens afdøde skal nedsænkes.

Jeg citerer en engelsk præst: »... Selv jeg, vant som jeg er til begravelser, tøver, da jeg kaster et blik ned og ser kisten formindskes, så den ser ud til at være så

Fig. 57.
Trængslen af gravmæler vidner om en tilsvarende ophobning af begravede i de enkelte gravsteder.

stor som et penalthus. Enken, en kvinde på 27 år, går frem til den åbne grav. Et forfærdet blik, og derefter følger det mest gennemtrængende skrig, jeg nogensinde har hørt: »Åh Gud, Bill har ikke gjort noget, hvorfor han fortjener at skulle sænkes så dybt ned!«

Til det hidtil fremførte kommer så, at bortset fra den fattiges grav sælges gravstederne i *England* for *al fremtid*. Tilmed er der ingen klausul om, at der skal være midler til at holde den vedlige. Dette fører naturnødvendigt til, at jordarealet må udnyttes til det yderste. Ikke blot begraver man i dybden, men gangene er smalle, og læbælter og formildende småanlæg savnes. Da de private sammenslutninger ikke kan eller vil gøre noget ved de enkelte graves vedligeholdelse, fører systemet med de »evigt« fredede gravsteder til, at man ser hundreder af den slags kirkegårde. Englænderne kalder disse grave *derelicted* — altså ikke blot forfaldne gravsteder, men simpelt hen forladte, herreløse gravsteder.

Fig. 58.
Kirke og kirkegård i Herefordshire.

Fig. 59.
 Britisk landsbykirke-
 gård med det typiske
 billede af de oprette
 head stones i langt,
 grønt græs.

I storbyen tegner sådanne »derelicted« gravområder sig som en hjerteløs ophobning af prangende stenorgier, et rent mareidrt for en dansker. Helt anderledes ser det ud på de tilsvarende landsbykirkegårde, som det fremgår af vedføjede billeder. Har der været gange mellem gravstederne, er de nu heldigvis borte, og man er taknemlig over, at der »kun« har været råd til beskedne mindetavler. De står tæt og hælder i alle retninger, og deres inskriptioner er forlængst ulæselige. Græsset mellem dem slås ikke, så grønt og vissent græs passende opblandet med ukrudt står i skønneste harmoni. Vær overbevist om, at mange af disse »derelicted« gravområder med kirken som et samlende og værnende midtpunkt rummer en sum af stemning og skønhed, og jo mere man ser på dem, jo mere græmmes man ved tanken om det danske »båse-

system«, sådan som det praktiseres på vore kirkegårde, og som med deres utallige indhegninger slår enhver følelse af fællesskab i stykker.

Noget ganske andet er, når man overvejer det hele som en enhed (by og land), så er systemet med de evigt fredede grave håbløst som løsning af et tæt befolket lands begravelsesvæsen, og man forstår, at *Church of England* i flok og følge går ind for kremation: »Det er i dag utænkeligt, at en afdød engelsk biskop ikke bliver kremeret!« sagde en fremstående englænder til mig, og kremationstallene i England ser med fem års mellemrum således ud:

1937	14.129
1942	28.527
1947	61.188
1952	107.699

Når tallene ikke er langt større, skyldes det simpelt hen, at man i det hårdt krigsramte England først og fremmest må sørge for opførelsen af boliger, hvorfor de planlagte ca. 200 nye krematorier må vente. Kun en fire fem nye opføres årligt.

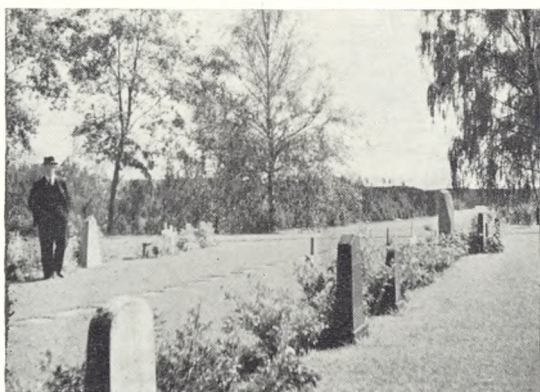
Den ovennævnte af to kirkesogne ejede kirkegård i Leeds opførte i 1905 et krematorium på kirkegården, og nu er der på denne kirkegård fire kremationer for hver gang, der er en begravelse. Asken af de godt 4000, der nu årligt bliver kremerede der, spredes for praktisk talt alles vedkommende i kirkegårdens ca. 6 ha store Garden of Remembrance.

Kyrkogårdar i Gösta Berlings vackra land

Professorinde Else Dahl

(fortsat fra pag. 42; sluttet)

Fig. 60.
 Nyskogs kirkegård
 i Värmland.

Till allt (som er omtalat side 42) på Ekshärad kyrkogård kommer den sällsamma musiken från järnkorsens »spelande löv« (se fig. 62). Härom skriver en värmländsk författare: »Det är gripande vackert att se den stora skaran av järnkors under björkarna. Om det blåser, och det behövs ej mycket, så rasslar det i järnlöven och susar det i björkarna och den lilla människan lyssnar i förundran till denna sång om livets förgänglig-

het« ...*) På tal om gravvårdar framhålls det ofta att dessa tillverkats av material, typisk för en viss bygd. I Västergötland t. ex. har man haft gott om kalksten i bergen; gravstenar och hällar framställas där av detta material, i skogrika trakter har man tillverkat träkors, vad är då naturligare än att man i bergslagen prydde gravarna med minnesmärken av järn. Järnmalm fanns dock ej i Ekshäradsbygden utan hemfördes i form av tackjärn från Filipstadstrakten, men vattenkraft och konstskickligt folk fanns i Ekshärad och på 1700-talet började denna gravvårdstillverkning.

Under en period på 1800-talet ansågs järnkorsen gammalmodiga, och de utbyttes mot klumpiga gravstenar av granit. Järnkorsen kastades över muren, där de fingo ligga och skräpa under många år, synliga på långt håll. Så småningom sattes de åter upp och reparerades och pryda nu den »gröna« vackra kyrkogården, även den restaurerad. Frånsett de mera »jordiska« egenskaperne hos denna egenartade kyrkogård bidrager som förut nämnd den underbara utsikten till det fascinerande intrycket. Muren kring kyrkogården har på senare tid genombrutits och utsikten är alldeles fri och öppen. Även här har man börjat anlägga gravar, som säkert bli eftertraktade.

Längre upp i dalgången träffar man på *Norra Ny* och *Dalby* stora vackra kyrkogårdar för att till sist stanna vid den ej långt från norska gränsen belägna *Norra Finnskogas* (se fig. 63). Här befinner man sig i de vida skogarnas land, och kommer man hit vid midsommartid äro nätterna lika ljusa som dagen och taltrasten sjunger av alla krafter. Vildmarkstämmningen är intensiv. Namnet Finnskoga har socknen fått efter de finnar, som under kung *Karl IX:s* regering på konungens bud

*) Om Ekshärad kirkegårds järnkors se også: Nordiska Museets Handlingar: I (1932).

Fig. 61.
Dalby kirke.
Foto: Samuel Kaldén.

bosatte sig i dessa avlägsna trakter. Svenska postverket har nu ordnat daglig postbusstrafik hit upp, så det går relativt lätt att

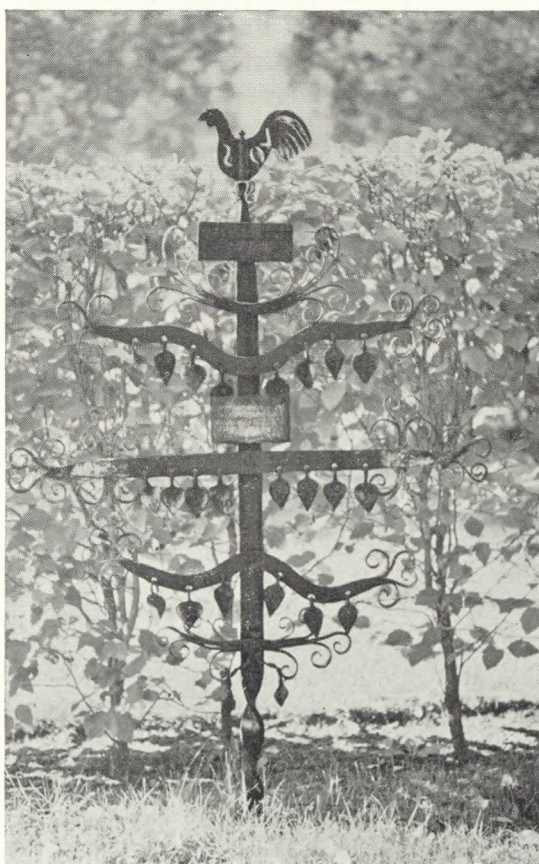

Fig. 62.
Gravmøle fra
Ekshärad kirkegård
med det »spelande løv«.

Fig. 63.
Norre Finnskogas
kirkegård.
Foto: Samuel Kaldén.

med dem komma i förbindelse med järnvägen. Kyrkogården i huvudsamhället är mycket väl värdad och till sin förvåning finner den besökande gravarna väl prydda med blommor och allt i god ordning och kyrkogården behörigen utvidgad.

På stränderna av den namnkunniga sjön *Fryken*, i *Selma Lagerlöfs* berättelser kallad *Löfven*, finnas många kyrkor värda att ses, och arbetet med kyrkogårdarnas restaurering och nyanläggning är i full gång. Här återfinnas de båda *Emterviks kyrkorna* väster och öster om nedre *Fryken*. På *Östra Emterviks kyrkogård* har *Selma Lagerlöf* sitt gravställe bland föräldrar och syskon. Tyvärr är gravplatsen överlastad med sten, men belägenheten är underbar och härifrån har man en utsikt som på allt sätt tjusar ögat, men som saknas vid *Mårbacka*. Vid det smala sundet som skiljer *Mellanfryken* och övre *Fryken* ligger det stora samhället *Sunne* med ståtligt belägen kyrka och en mycket tilltalande kyrkogård. Här dominera gräsmattor, blomsterbuskar och vackra blomsterplanteringar och många goda soffor inbjuder till en vilopaus för trötta människor, som ha ärendet till kyrkogården. Men här är så lugnt och vackert på alla vis, varför denna del av *Sunne* blivit en mötesplats under varma sommarkvällar även för samhällets inbyggare, som bara äro ute för att njuta av naturen. Målet att göra varje samhälles kyrkogård till en omtyckt och lugn plats för meditation har nåtts på ett ovanligt sätt.

Ett par mil nordväst räknat från *Torsby* stora samhälle vid nordligaste delen av övre *Fryken* ligger *Östmarks* socken med en präktig nyss utvidgad kyrkogård kring en aldrig mörk spånbeklädd kyrka. Trakten är sällsynt vacker, ja rent av majestätisk.

Långt upp i östra *Värmlands* bergslag ligger vid en liten sjö (*Näsrämman*) skogssocknen *Rämman*. Svenskarna älska namnet, men endast få ha varit där. *Esaias Tegnér* levde här i sin ungdom och skrev ståtliga dikter med motiv från denna trakt. Kyrkan och kyrkogården voro tills helt nyligen obetydliga, men då socknens folkmängd med anledning av att ett stort brukssamhälle inom socknen i hög grad utvidgas blev kyrkogården för trång och en ny måste planeras. Denna nya är nu färdig och har blivit enastående lyckad mycket till följd av sjöns omedelbara närhet. Man har fyllt ut och jämnat den besvärliga terrängen och anlagt en liten stig alldeles intill vattenytan. Ett högt ekkors avtecknar sig mot sjöns blanka yta och rosorna blomma frodigt. En främling instämmer gärna i ett yttrande, som tillskrives *Selma Lagerlöf*, »att *Rämman* nog är vackrast i *Värmland*«, och det vill ej säga litet.

Förvisso är *Värmland* en landsdel värd att beses icke blott av innevånarna själva. Även främlingar kan här njuta av djupa, tysta skogar, blånande vatten, livliga och framåtgående samhällen, där kyrkorna fått mycket välbelägna byggnadsplatser. Den moderna tiden har också skänkt de dödas vilorum en grönskande inramning, som gjort dem till rofyllda och sevärda platser och vad mera är, hos människorna har väckts ett intresse för hemtraktens kyrka och kyrkogård som aldrig förr. Som ett bevis härför vill jag citera, vad jag läste i dagens tidning: »Den nyligen avlidne *N. N.* i *Södra Finnskoga* har till prydnad av sin hemsocknens kyrka och kyrkogård donerat 50.000 kronor«, och

ändå var han endast en enkel bonde i en mycket avlägsen skogsbygd invid norska gränsen.

Men Värmland har också på senare tid varit i den lyckliga situationen, att det haft kyrkogårdsanläggare, som förstått sig på huru en gammal kyrkogård skall restaureras och en modern anläggas. Trädgårdskonsulent *Edvard Jakobsson* och trädgårdsarkitekt *Sam. Kaldén* äro de mest anlitade och värda allt beröm och

flera av deras kyrkogårdar har redan varit avbildad i denna tidsskrift.

När man sett en del av al det vackra, som finnes inom landskapets gränser, förstår man väl den gamle lundaprofessorn (Bördig från Värmland), som nu sover sin sista sömn på *Arvika* vattenomflutna kyrkogård. På hans gravsten läser man följande ord: »Han älskade Värmland, sin sköna hembygd, och önskade at vila i dess jord«.

Kirkegårdens redskaber og maskiner

Kirkegårdsinspektør Aage Fich

VI. Hækklippemaskiner.

Hækklipping repræsenterer en meget væsentlig arbejdsydelse og dermed bekostning ved vedligeholdelse af kirkegårdens plantninger og gravsteder.

Ikke underligt, at man overalt spejder efter gode maskiner til klippingen og adskillige steder mener at have fået dem

Til vurdering af maskinernes arbejdsmæssige værdi må knyttes en kritisk vurdering af klippingens kvalitet.

At tale om hækklippemaskiner er omtrent som at stikke hånden i en hvepse-rede. Det er karakteristisk, at næsten alle kirkegårdsledere hævder, at netop deres maskine er den mest stabile, den mest yderige, den mest håndterlige og i længden den billigste type, der findes på markedet.

En sådan indstilling lader spørgsmålet åbent om vurderingens objektivitet.

Det tør dog vist siges, at: der findes endnu ingen maskine, hvor-med man kan klippe alle slags hække eller indfatninger i samme klippekvalitet, som præsteres af en øvet mand med saks,

der findes endnu ingen maskine, som forener ringe vægt med fuld bevægefrihed, der findes endnu ingen maskine, som er fuldt stabil under års brug, samt der findes endnu ingen maskine, som gør håndklipping overflødig,

og kører maskinerne med strøm fra generatorer, giver disse ofte en uudholdelig støj.

Det tæller dog på aktivsiden, at: enhver maskine har sit begrænsede ar-

bejdsområde, indenfor hvilket den kan udnyttes fuldt ud; arbejder man på reelle hæksider, kan klippearbejdet fremmes betydeligt,

den sæsonmæssige vanskelighed ved gennemførelse af arbejdet kan i nogen måde afbødes med brug af hækklippemaskiner,

prisen på maskinerne kan vel synes stor, men er i forhold til lønningsudgiften underordnet,

generatorernes udblæsningsstøj kan neddæmpes eller strømmen tages fra lysnet.

Fremhævelse af enkelte maskinmærker kan ikke ske i nærværende artikelserie. Det må tilrådes fremtidige købere nøje at opveje de forskellige principper mod hverandre, og når man har bestemt sig for arbejdsprincippet da at vurdere de forskellige mærkers fortrin eller mangler. Det er dog muligt at foretage en almindelig vurdering af maskintyperne.

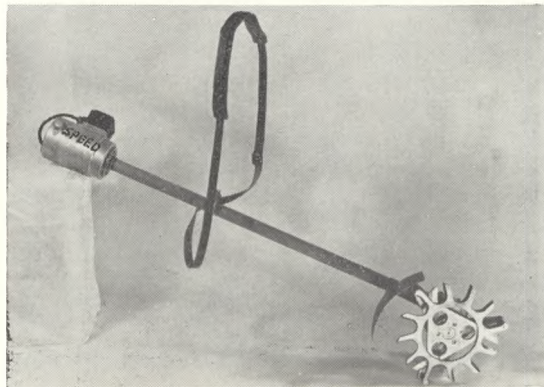

Fig. 64.
Hækklippemaskinen
Speed.
Foto: Hertz.

De maskiner, der for tiden er til rådighed, kan stort set deles i to grupper, nemlig dels med roterende skæreanordning og dels med frem- og tilbagegående kamkniv.

Maskiner med roterende skæreanordning kan have 2 knive løst anbragt i enderne af en stærkt roterende arm, som dækkes af en metalskærm mod brugeren. De synes vanskelige at manøvrere i en jævn klippeflade.

Maskiner med en roterende 3-grenet kniv, som drejer klods op ad en lignende fastsiddende kniv. Skæreagregatets to dele skal være planslebne på de sider, der vender mod hinanden. Skæreagregat og motor er anbragt i hver sin ende af et stålør på ca. 100 cm længde, hvori akslen er anbragt i kugle- eller rullelejer. Ophængningen sker ved skulderrem fra en bøjle omtrent på rørets midte. Maskinens fortrin er stor skærehastighed, stor manøvrerdygtighed, fin gang ikke mindst på strøm fra lysnet og den forholdsvis lethed ved brug af tynde el-ledninger med gummi-belægning, ulempen dens vægt på ca. 8 kg, der dog ikke virker afskrækkende, når skulderrem bruges.

Af maskiner med frem- og tilbagegående kamkniv (såkaldte »fingerklippere«) findes et stort antal typer, som drives direkte af el-motor, ved trykluft eller ved olietryk. Det er en almindelig opfattelse, at skærehastigheden er for ringe, men bl. a. en type med olietryk har gjort denne antagelse til skamme, idet den arbejder godt med relativ lav skærehastighed.

Kniven kan være anbragt i et cirkulært håndgreb, — fordel: let at manøvrere, styret ved to håndgreb, — fordel: lettere at styre ved klipning i højden, eller anbragt vinkelret på en styrestang med to håndgreb — fordel: arbejdsstillingen synes god, og man kan foruden den sædvanlige stilling plant med klippefladen også let manøvrere med kamkniven vinkelret på den, hvilket kan være fordelagtigt på høje løvhække.

Om alle af denne type synes det at gælde, at kniven for let viger uden om småkviste på løse hække. Det skyldes tilsyneladende den nødvendige ringe afstand mellem skæreagregatets fastsiddende kamme. Hvis afstanden mellem dem blev forøget, ville klippefladen blive hakket.

Drives kniven ved luft- eller olietryk,

opnås den betydelige fordel, at trykstyrken på kniven er stor og jævn, hvorved fingertykke grene kan afklippes, men det er jo ikke den slags hække, vi har på kirkegårdene, og tilmed forekommer brugen af de tykke luft- eller olieførende gummislanger betænkelig, da de ved manglende agtpågivenhed let slæbes hen over blomsterbede.

At kirkegårdene må gå over til hækklipping med maskiner er en given ting. Det kunne være ønskeligt, at arbejdsbesparelsen herved var større, end tilfældet er. 3 mands arbejde ved hjælp af maskine må forekomme at være et rimeligt mål; men det synes endnu ikke muligt at nå hertil, når kvalitetskravet holdes højt.

Det er med hækklippemaskine afgørende, hvem der betjener den. En mand, som vil interessere sig for hurtigt og smukt arbejde, synes ikke at nå væsentlig over en halvering af arbejdstiden; men det er jo i sig selv også begrundelse nok for anvendelse af maskine.

De krav, som i det foregående er opstillet, gælder kun for så lokale områder som kirkegårde. Det er givet, at man med mindre omhu med hensyn til klipningens kvalitet, f. eks. på grove løvhække i plantager, større haver, parker o. s. v. kan opnå væsentlig større besparelse ved brug af egnede maskiner.

I denne forbindelse melder sig spørgsmålet om kraftkilden. Hvor det er muligt, må det tilrådes at bruge strøm fra lysnet for at undgå støj.

Bruges generatorer, må de støjdæmpes mest muligt. Der er nu fremkommet meget lidt støjgivende generatorer drevet af små benzinmotorer og monteret ved gummiophængning i rørramme. De bør ubetinget foretrækkes.

Hvad fremtiden vil bringe af *forbedrede* hækklippemaskiner, kan endnu ikke øjnes. Som maskinerne er nu, er de fleste brugelige (om end ikke alle lige gode). Den fine kvalitet af håndklipping beror på, at saksens kæber arbejder *mod* hinanden i et V-formet klip, og dette har man kun i ringe grad kunnet efterligne i de nu brugelige typer.

Er det da en helt urimelig tanke, at fremtiden i højere grad vil bringe maskinernes udformning i retning af samme princip, som ligger til grund for rundsave eller pålægsmaskiner?

Monumentalt marmorkors på Risskov kirkegård

Sognepræst Asbjørn Fog

For enden af midtergangen på *Risskov* kirkegård henlå en cirkelrund plads i forsømt tilstand omgivet af høje træer og buskads. Et menighedsrådsmedlem fik da den tanke, at der ligesom manglede en afslutning på den midtergang. På en kirkegård ved *Vejle* havde han nemlig set et hvidmalet træ Kors som afslutning af en noget kortere gang, og inspireret herfra fik han den idé, at det var et stort, monumentalt marmorkors, der manglede i rotunden på Risskov kirkegård. Han syntes, det var naturligt, at det kristne symbol som et fælleskors kom til at lyse over alle kirkegårdens grave.

Da Risskov kirke, der som nogle bekendt er en stor privatvilla, som blev skænket og ombygget til kirke, har en interessant tilblivelseshistorie, skrev samme menighedsrådsmedlem en pjece herom med det formål derved at skaffe de nødvendige midler til det påtænkte monumentalkors. Sagen lykkedes over al forventning, og søndag den 24. august 1952 var korset rejst og kirken fyldt til en festgudstjeneste, der indledtes med, at ungdomskorpserne med faner gik ind i den blomstersmykkede kirke under salmen „Denne er dagen, som Herren har gjort“.

Efter gudstjenesten i kirken vandrede hele menigheden med præsten i spidsen til tonerne af „Dejlig er jorden“ op gennem midtergangen til det store kors, der nu var afdækket, og hvor sognepræsten holdt en tale om korsets betydning. Med ønsket om at dette kors må bidrage til at åbne sindene for det, der ligger bag korsets symbol, overdrog tankens fader, redaktør *Wessel Wetlesen*, det til menighedsrådet.

Korset, der er af italiensk Cararamarmor, har de klassiske mål og er udført af brødrene *Kofoed*, Århus. Det vejer 2½

Fig. 65.
Marmorkors i rotunde på Risskov kirkegård.
Foto:
Hammerschmidt.

tons og er 4 m højt. Det er plantet i evighedens symbol, cirklen, hvis linje ikke har ende, der igen er indesluttet i treenighedens symbol, trekanten. Magtfuldt står det nu for enden af kirkegården og behersker blikket, så „det holder sin stille prædiken uden ord, uden indskrift af nogen art, til de levende, som færdes i de dødes have“.

Fig. 66.
Fra gravmæleudstillingen i Düsseldorf.
Se teksten næste side.

Udstillingen Friedhof und Grabmal, Düsseldorf 1954

Kirkegårdsinspektør, cand. hort. Volmer Rud Nielsen

På foranledning af „Gesellschaft für christliche Kultur“ åbnedes i september i Düsseldorf en udstilling over emnet nutidig kirkegårds- og gravmælekultur. Der var samlet såvel en foto-udstilling med let internationalt tilsnit af forskellige kirkegårdsarbejder, som en udstilling af færdige mønstergravmæler. De udstillede arbejder skulle ikke blot opfylde de æstetiske fordringer til opgavens løsning, men tillige være gennemtrængt af kristeligt åndsindhold. Øvrige retningslinier for emnevalg og lignende var ikke givet.

Selv om det umiddelbart skulle formodes, er „Gesellschaft für christliche Kultur“ ikke nogen landsforening, men et selskab af interesserede med virke for byen Düsseldorfs højnelse af den kristelige kultur. På baggrund heraf virkede udstillingen forbavsende både i størrelse og kvalitet. Dens forskelligartethed var vel nok en følge af, at tilrettelæggelsen nok så meget beroede på lægmænds alt omspændende interesse for sagen, som fagmandens eventuelt lidt mere tilbageholdenhed i antal af emner til fordel for en større uddybning af en enkelt sag.

Foto-udstillingen fandt sted på Staatlichen Kunstakademie. Det bedste bidrag var uden tvivl selskabets egen udstilling, nobel i udførelse, enkel i emnevalg, alene

nye gravmæler fra westphalske kirkegårde. Af format var gravmælerne tilpas små, og form, udsmykning og indskrift oftest fint samarbejdet. Som forventet var en del ikke efter dansk smag, men der var meget lærerigt imellem. Særligt huskes flere arbejder af billedhuggerne *Alfred Huber* og *Willi Stadler*, der havde udsmykket gravmælerne med små og enkle relieffer, bygget over bibelske motiver. Denne afdeling af udstillingen burde ved given lejlighed langt flere have mulighed for nærmere at kende.

Fra *Tyskland* var tillige vist mindre betydende billeder fra *Ohlsdorf kirkegård* i *Hamborg*, ligesom forsorgen for krigsgravene havde en afdeling indenfor denne særlige gren af kirkegårdsvæsenet.

England viste soldaterkirkegårde, samt billeder fra en kirkegård i *Crewe*, hvor det udprægede kristeligt betonedede var lidt vanskeligt at finde. Det samme kan siges om billeder fra *Finland*, der viste grave for faldne tyske soldater under første verdenskrig.

Holland havde udstillet foto af gravmæler, både med og uden forbindelse med udstillingens formål. Fælles for dem alle synes udførelsen vanskelig at bedømme. Som eneste land viste *Holland* tillige forskellige planer af nyere kirkegårde

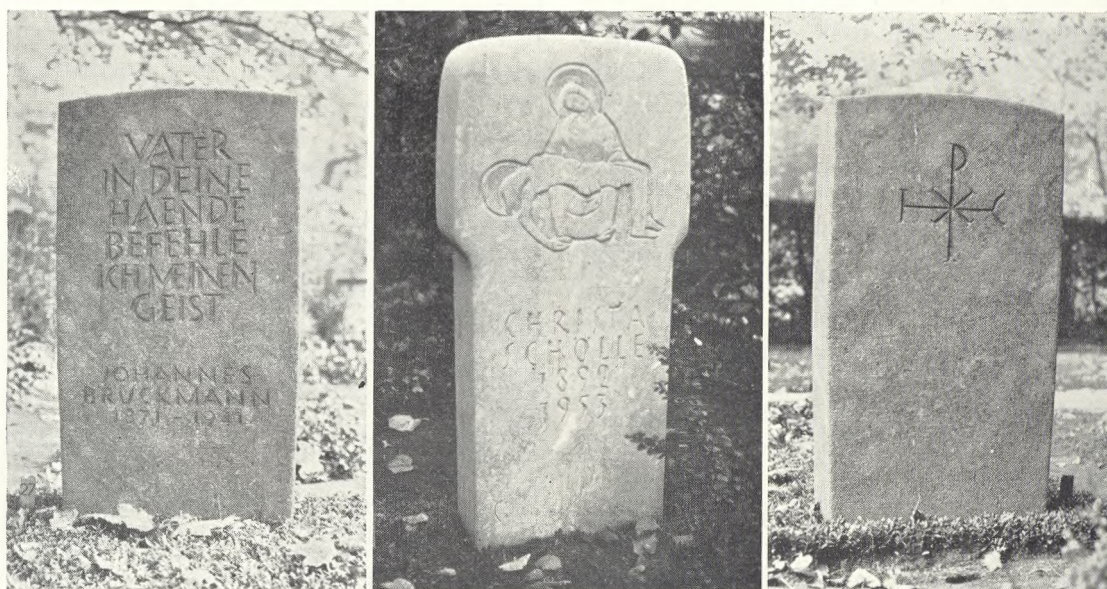

Fig. 67 (tv.) og 69 (th.).
Gravmæle i tilhugget
diabas af
Anton Woger,
for- og bagside.

Fig. 68 (midte):
Gravmæle i sandblæst
wirbelauer marmor
af Fa. Thust.
Se også billedet
foregående side.
Alle foto:
Volmer Rud Nielsen.

og konkurrenceprojekter, hvis ophavs- mænd tydeligt havde været på studietur i Malmø.

Schweiz og *Danmark* delte en montre med foto, af schweiziske gravstedsanlæg og nye gravmæler, hvis kvalitet og hensyn til udstillingens formål må sideordnes med det bedste; af danske urnegrave, som en stedkendt kunne identificere til Vestre kirkegård i København, alt var nydeligt, men uden forklaring over det, man ville vise.

I nogenlunde nærhed af udstillingen fandtes afdelingen med de udskrevne mønstergravmæler på den gamle Golzheimer kirkegård. Opstillingen var udført og vedligeholdtes af byens parkvæsen, hvorunder den nu nedlagte kirkegård henhører.

Medens man mange steder herhjemme forsøger at undgå de polerede gravsten, som helhed taget de ordinære, blankt polerede forsider, var man her gået en anden vej, og havde bedt sten- og billedhuggere finde frem til slibningsmetoder, der både kunne fremhæve og klæde de forskellige stens struktur og samtidig gøre dem egnede til at opstilles mellem sten af anden forarbejdning. Resultatet var i store træk en matslibning af stenenes samlede overflade, hvoraf flere firmaer havde opnået fine resultater. Stenenes udsmykning med kristelige symboler var i så høj grad gennemført, at oplysninger om den afdøde i mange tilfælde var underordnet behandlet.

Udstillingens værdi som øjeblikkeligt resultat kan altid drøftes, og dette især set fra og ført over på fremmede forhold. Selskabets hovedtanke, at give den nuværende kirkegårdskultur et mere kristeligt præg, var i hvert fald for gravmælernes vedkommende nået et skridt fremad. Om arbejdet kan udvides og føres ud i det praktiske liv, afhænger nok af selskabets evne til ved gentagelser at videreføre arbejdet i stadig fornyet og forbedret skikkelse.

Røster fra graven

Konservator Peter Linde

Ved adskillige lejligheder har man ved at åbne ældgamle gravkister inde i kirker fundet beskrevne blyplader ved ligene inde i selve kisten. De graverede indskrif-

Fig. 70.
Indskriftplade fra
Faaborg, 1654.

ter gav navnet på den døde, måske hans data og måske flere oplysninger. Eks- empler er jo godt kendt: Kong *Valdemar den Store* i Ringsted, ærkebiskop *Absalon* og hans bedstefader *Skjalm Hvide* i Sorø, biskop *Peder Vognsen* i Århus, kong *Knud den Hellige* i Odense, biskopperne *Otin- kar*, *Notulius* og *Asger* i Ribe og Roskilde- borgeren *Vilhelm* i Roskilde. Nogle af disse blyplader er jo stadig i behold, andre er blevet væk. Fra udlandet kender man den samme skik, den at lægge en indridset indskrift ned ved liget i kisten, men overalt synes skikken at være hørt op omkring året 1250, da den romanske tid gik over i den gotiske.

Fra vor Frue Klosters tomt i Roskilde kendes en blykiste, i hvis låg der er gra- veret navnet på den døde i kisten. Det har været en fornem nonne i det fornemme kloster. Men den skik at sætte indskrift uden på kisten som her på kistelåget, synes også kun at være blevet benyttet i den romanske tid og så igen fra Renais- sance-tiden, som et enkelt eksempel fra den gotiske tid kunne man jo endelig nævne dronning *Margrethes* sarkofag i Roskilde domkirke, men ellers nøjedes man i den periode med at sætte gravskrif- ter oven over graven.

Fig. 71.
Holmens kirkes krypt,
København.

Fig. 72.
Indskriftplade fra
Næstved, 1717.

Reanissancetidens ligkister, især de kongelige og højadelige, som er nedsat i gravkældre, eller som står i kapeller, der er knyttet til en kirke, de er som oftest rigt og prægtigt udsmykket, og de har næsten altid sømmet fast oven på låget en dekorativ plade af messing eller bly med en deri graveret indskrift.

Det har været dyre, kostbare gravsteder de dybe kælderum under kirkernes flisegulv. Det var kun herremænd og rige folk, der kunne ofre, hvad det kostede, men det var jo udgifter, man skyldte sin rang og sin stand, sin anseelse og sit eftermæle og ikke mindst sin familie og sine pårørende. Og det var jo ret beset en god beslutning, en forsvarlig handling i god tid at købe sig et gravsted, et muret kammer, en dyb hule, der kunne yde tryk og fredfyldt hvile langt ud i alle kommende tider, ja endda helt til evig tid. Det var udgifter, man ikke nogensinde ville komme til at fortryde. Det lettede tankerne om den truende, tunge død, når man vidste, hvor pænt og bekvemt man engang skulle bo og indrette sig som lig, når man for stedse havde forladt livet her i denne svigefulde verden. Ak ja, men hvor mange af de fornemme døde er ikke blevet dygtigt narret, i stedet for at få rolig hvile i en fin og smuk kiste, er de stakkels sørgelige menneskerester blevet behandlet som foragteligheder, der fyldte op og brugte kostbar plads, som de levende ganske anderledes kunne udnytte kommercielt. —

Men lad os nu kravle ned i gravkammerene. Der slipper kun lidt dagslys ned gennem den lange, skrånende luftkanal, som udmunder i kirkens sokkel, hvor den er spærret med et rustent jerngitter. Det

er en af de gravkældre, der anstændigvis må bringes orden i. Knuste eller sammenfaldne kister fylder det snævre rum. Den uhyggelige tilstand kan skyldes forsømmelighed i århundreder, men kan også skyldes voldsomheder, dumme og kyniske menneskers hærgen, de har måske ment, at de døde havde fået dyrebare ting med i kisten, og så har de brækket kistelågene op og huseret, så det hele ser gyseligt ud. En museumsmand kan komme ud for rædsler, der ikke egner sig til at refereres.

De ældste af kisterne er vældig store, læderbetrukne kasser af brede egebjæle, de har ganske flade låg, og endeplanterne eller gavlene er næsten kvadratiske, der kan være 6 eller 8 svære smedede bærehanke på siderne, og oven på låget er der som sagt fastsømmet en lille messingplade med en graveret indskrift, og hyppigt er den dødes fædre og mødre våben i drevet arbejde føjet til. Indskriften nævner den dødes navn og data og fortæller hvem hans forældre var og ender gerne med formularen: Gud give hannem med alle tro Kristne en glædelig og ærefuld Opstandelse paa den yderste Dommedag. Længere op i tiden bliver beslagnene rigere og mere dominerende, — der kommer hyppigt et crucifiks midt på låget, indskriften får rammeværk af drevet ciseleret arbejde, på hjørnerne ligger evangelist-symboler og foruden det fædre og mødre våben kan der være skjolde med våbenmærker for alle de 16 aner; man ser også gravsymboler som dødningehoveder med korslagte knogler under, engle, der blæser på lange dommedagstrompeter, og ikke sjældent viser den gamle *kronos* sin skarpe le og sit timeglas med de rindende sandskorn. Nu kan indskriften være meget omstændelig og give udmærket besked, være en hel levnedskildring lige til at gengive i et godt redigeret biografisk leksikon. Kisteformerne ændres bestandig efter tid og mode, rokokkens ligkister har naturligvis rokokform og gerne masser af støbte blyornamenter i rokokostil, og indskriften på låget er så naturligvis også affattet literært i rokokostil.

Empiren forlader det svungne og svulstige i former og linier, og indskrifterne blev literært set kun en udfyldning af rubrikkerne i en mandtalsliste.

Disse indskriftsplader ligger naturligvis dækket af støv, de er aldrig blevet læst siden dengang sørgende efterladte med omsorg lod dem anbringe på kiste-låget. Lad os nu vælge nogle af dem, feje støvet bort og høre, hvad fortiden har at meddele os fra mennesker, der forlængst er blevet støv i støvet.

Her står nu to små ganske ens kister, de må rumme ligene af to børn. Hver af kisterne har liggende på låget en hvælvet oval messingplade, og ved lys fra en lommelygte kan man læse de fine, skarpt graverede indskrifter. Man studser! Her står man over for et overraskende, mærkeligt, nærværende, håndgribeligt minde om vedkendte mennesker og begivenheder fra forbigangne tider. Det er jo sikkert kendt, at et kollegium i Store Kankikestræde er stiftet af etatsråd *Jørgen Elers*, efter at hans to børn var omkommet ved Operahusets brand i året 1689. Ulykken tog så hårdt på Elers og hans hustru, at de sank hen i dyb melankoli, men Elers selv kunne trøste sig lidt med, at han nu kunne testamentere sin formue til et studenterkollegium, hvis unge beboere skulle kunne kvæge deres ånd på videnskabens grønne enge, og de to barnekister her i gravhulen, de rummer netop Elers børn, hans datter og hans søn, og indskriften i den irrede messing plade på datterens kiste giver et rørende udtryk for forældrenes hjerteskerende sorg. Ordene lyder således:

Ud i denne Fjælebolig hviler *Jomfru Sofia Elers*, velædle og velbyrdig Herr Etatsraad *Jørgen Elers* hans kjære Datter, som blev fød den 11. Juni 1678 og sine Forældre til Hjertesorg, ynkeligen omkom den 19. April 1689 udi den Ildebrand, som rejste sig ved det kongelige Slot Amaliænborg, udi i det opsatte Fjælehus, da Opera, Hans Majestæts paa des Fødselsdag til Ære, nogle Dage tilforn var indrettet, og paa ny blev spillet, og hun med sin eneste Broder dog med sine Forældres Vilje var hengangen at se, og saaledes efter Guds Vilje ud i sit 11. Aar sin Kristo er opofret, og venter sin Frelseres Tilkøbst i Naade.

Hør nu her en anden indskrift med værdige, stolte og selvbevidste ord, samtidig vemodig resignerende. Her kommer den store kunstners egen røst fra graven, det er som om han selv henvender sig til os, og hans ord er gribende:

Her ligger jeg, som intet kom og til intet blev, men medens jeg levede og noget var, da var jeg Lambert von Haven, kongelig Majestæts Generalbygmester, og Inspektør over alle hans Kunstnere og Arbejdere, født den 6. April Aar 1630,

og der jeg havde levet 65 Aar 4 Uger og 4 Dage, lod jeg af at leve her paa Jorden Aar 1695 den 8. Maj, at jeg skulde leve udi evig Glæde. Gud ved, naar disse mine Ben igen skal opstaa til Udødelighed, lad dennem derfor ligge i Fred!

Lambert von Havens ønske er blevet respekteret, han hviler i fred og stilhed i sit sikre gravkammer, ingen vil nogensinde forgribe sig på de fattige rester af dette store menneske, denne rige personlighed.

Det var en forholdsvis kort gravskrift! Her er nu en anden. Den er i en helt anden toneart, dens ord er meget malende, men man føler det, som om der savnes kommentarer til intime og private forhold.

Her gemmes Støvet af højædle og velbaarne Frue *Johanne Colbjørnsen* fød *Piper*. Hun saa Lyset den 22. Maj 1743. Hun indtraadte i Ægteskab først med Hr. *Mouritzen*, Supercargo i det Asiatiske Kompagnis Tjeneste, den 12. September 1763, dernæst, efter Aars Enkestand, med Hr. *Kristian Colbjørnsen* Kgl. Majestæts Justitsraad og Kammeradvokat den 19. Juli 1776. Hun gik ud af Verden den 30. April 1782. Ethvert Hjerte der kan føle Venskab ofrer her en Taare ved disse Levninger af en sand Veninde, dette ædle Navns dyre Pligter opfyldte, oh salige, dit Liv. Ved velgjørende Handlinger kan dine Dage tælles, dine Øjeblikke ved virksom Omhø for at udbrede omkring dig den stille Fryd, hvis Kilde var i din dydige Sjæl. Derfor lønnede Himlen dig endog i denne Verden ved at skænke dig en værdig Mage. I en attraaet Forening, elskende og elsket, skattede du dig den lykkeligste af dit Kjønn. Men ak, du og din Ven skulde erfare, at ingen jordisk Salighed er evig, det stærkeste Baand skulde sønderrives. Denne Dom var afsagt fra Almagts Trone, ukendte Smerter skulde gennemtrænge eders Hjerter, en haard Kamp skulde strides. Din Udgang af Verden — min Gud hvilken Scene. Fuld af Religionens Kraft og Trøst ilede *Kristinden* med frimodige Skridt den vinkende Død i Møde.

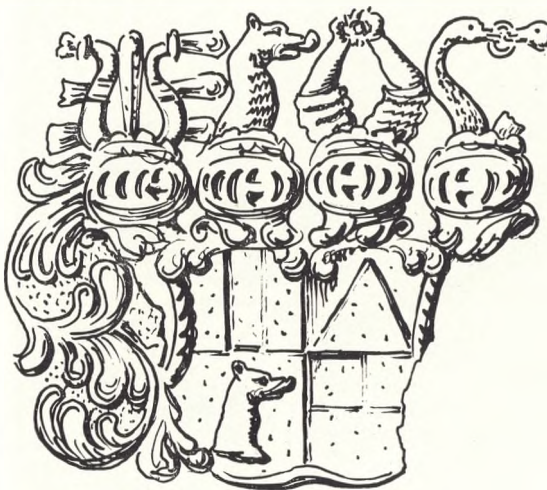

Fig. 73.
Kistebeslag, der repræsenterer slægterne: Brahe, Brok, Hardenberg og Skel, ca. 1650.

Granpyntningen

Kirkegårdsinspektør, cand. hort. A. Hilsøe

Medens arbejdet næsten helt indstilles i haverne omkring først i november, når stauderne er klippet ned, græsset slået for sidste gang, og løvet revet sammen, begynder i *de dodes have* netop på den tid årets mest travle sæson, *gransæsonen*, der varer ved lige til juleaften.

Grantpyntningens *oprindelse* er sikkert den, at man har dækket stenplanter og andre sarte planter med grangrene mod vinterkulden, og dette arbejde er så (samtidig med den stigende gartneriske kirkegårdskultur fra begyndelsen af dette århundrede) blevet udført mere og mere kunstfærdigt for at kulminere i raffinerede pyntninger, mens dækning for at bevare planterne er blevet en biting eller rettere sagtheltermødet ud af betragtning.

Skikken er kommet til os sydfra og blev sat i system af den daværende direktør for Københavns begravelsesvæsen (A. Berg, 1864—1935).

Dens kulturmæssige nytte kan også være af tvivlsom art, mens dens beskæftigelsesmæssige vel ikke kan vurderes højt nok.

Den tætte dækning af jorden beskytter nok de lavere, stedsegrønne træer, roser og evt. indfatning mod frostens virkninger, men er meget ødelæggende for stenhøjsplanter og i særdeleshed for græs, som efter grandækning må sås om hvert forår, hvad græsgrave iøvrigt altid burde for at være pæne om sommeren.

At finde det rette *tidspunkt* for grandækningen er ganske spændende, og det må skifte år for år. Den kan først påbegyndes, når det væsentligste af kirkegårdstræernes løvmasse er faldet til jorden, idet visne blade ovenpå granpynten er noget kedeligt noget at se på og derfor meget generende. Og den må være afsluttet så betids, at arbejdet ikke stoppes eller generes af frost og snelag, for så er den bl. a. vanskelig at udføre. Og da tidspunkterne for begge disse dele altid vil være ukendt til sidste øjeblik, rummer grandækningsarbejdets tilrettelægning og udførelse virkelig spændende motiver, der for utallige mennesker forøges med økonomiske og følelsesmæssige betragtninger.

Der er tre *hovedformer* for granpyntning: Almindelig, Ekstra og Fint. Disse tre former er dog noget variable for de forskellige begravelsesvæsen, og inden for samme væsen varierer de også lidt på de forskellige kirkegårde — og heldigvis, da det ellers ville blive alt for ensformigt at se på. I København har man noget, der blot kaldes dækning, hvad man ikke har på Frederiksberg.

Almindelig granpyntning er en ensartet, flad, tæt dækning af jordbedene på gravene med grankviste, som er klippet til i en 15—20 cm's længde.

Til *ekstra* pyntning føjes nedstikning af fyr og hvidgran på gravens bageste del og måske en fyrretop i hvert forhjørne, eller hvor det nu passer bedst, samt en udvendig grankant langs evt. indfatning og et pyntelag af perlesten eller bornholmsk grus.

I den *fine* pyntning får gartneren lov til at lade sin fantasi spille og vise sin dygtighed på kunstens område, og det er mange gange rene kunstværker at se på. Foruden gran og fyr anvendes til nedstikning ilex, buxbom, tax og cypres og ofte også gulbrogede former af disse. Granen lægges særlig pænt, og på de større grave dækkes et parti og på de mindre grave, f. eks. urnegrave, det hele med små, fingerstore stykker af rødgran, blågran eller tax, der dels lægges som hvælvede puder, dels så blågranen danner smukke motiver eller tegninger på en baggrund af et mørkegrønt taxtæppe, f. eks. et malteserkors, fransk lilje, en juleklokke, et anker — ofte på sømænds grave — eller andet efter kundens ønske eller efter

Fig. 74.
November. Træsnit af
Alfred Jensen.
Gengivet efter
Politikens Magasin
for 27de m. 1954.

eget initiativ. Ønskes et særligt stort eller indviklet motiv, må der dog betales ekstra, da jo både materialet, især blågranen, og arbejdslønnen er dyr.

Der er tre standardpriser for de tre standardpyntninger, og disse er for *Frederiksberg begravelsesvæsen* for sæsonen 1955 fastsat til:

	1 m ² urnegr.	3 m ²	6 m ²	9 m ²	12 m ²
Alm. pyntn.	5,00	9,00	16,50	24,50	32,50
Ekstra —	10,00	18,00	33,00	49,00	65,00
Fin —	15,00	36,00	51,00	73,50	97,50

I *København* er priserne noget lignende, idet man har en grundtakst på 2,75 kr. pr. m² for alm. grandækning og dobbelt op, for hver gang kvaliteten stiger, altså henholdsvis 5,50 og 11,00 pr. m² for de finere pyntninger.

Arbejdet udføres i *København* på fælles akkord. Den alm. gartnerdagløn er 8 × 4,16 kr. = 33,28 kr., og hvad en mand pynter for mere end til 92,00 kr. pr. dag, indgår i en fælles pulje, og 30 % af denne deles med en lige stor andel til hver. Dette kan på de 6—7 uger, som gransæsonen varer, give en ekstra indtægt til hver arbejder på ca. 550,00 kr.

Man kan vist godt være enige om, at på akkord bliver et arbejde som granpyntning ikke udført så pænt og sirligt som på timeløn, og udregningen giver arbejdslederen og kontoret et stort arbejde, men for *København*s vedkommende er det en nødvendighed, da der ellers skulle antages så meget ekstra mandskab, at der ikke ville være plads nok til det i de tilstedeværende borgerstuer og redskabsrum.

På *Frederiksberg* klarer vi arbejdet ved at antage 10—15 mand ekstra, og her aflønnes med timeløn 4,16 kr. + et grantillæg på 35 øre pr. time. En mand pynter her daglig for ca. 80,00 kr. med alm. pyntning eller for ca. 130,00 kr. ekstra pyntning eller 150,00 kr. fint, hvilket svarer til henholdsvis 5, 4 og 3 stk. 6 m²s grave eller det dobbelte antal 3 m²s.

Med disse priser har arbejdet hidtil givet et mindre overskud, selv om man, når regnskabet skal gøres op, også må regne med aftagning og bortkørsel af granen om foråret. Med lønforhøjelsen i marts 1954 er udgifterne jo steget en hel del, hvorfor taksten også stiger i 1955. Mange har nemlig allerede i januar betalt forud for pyntningen i dette år.

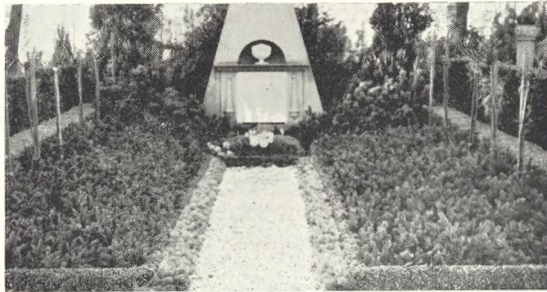

Fig. 75.
Granpyntning,
Københavns Vestre
Kirkegård, 1920-erne.

Fig. 76.
Almindelig pyntning,
Solbjerg kirkegård,
Frederiksberg.
Foto: A. Hilsøe 1953.

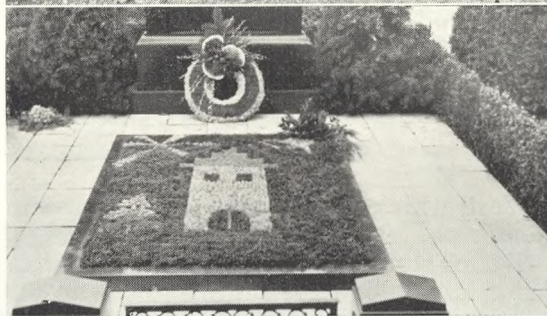

Fig. 77.
Fin pyntning med
kirketårnsmotiv,
Solbjerg kirkegård.
Foto: A. Hilsøe 1953.

Fig. 78.
Fin pyntning med
klokkemotiv,
Solbjerg kirkegård.
Foto: A. Hilsøe 1953.

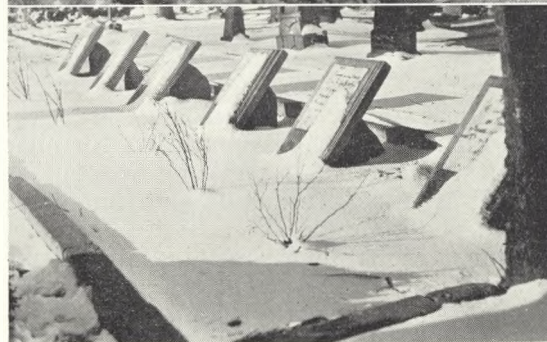

Fig. 79.
Her er ikke brug for
nogen pyntning.
Egvad 1940.
Foto: J. Th.

Solbjerg kirkegård har ca. 14.000 be-
lagte gravsteder, og heraf pyntes de 7000,
eller 50 % af kirkegården. På *Frederiks-
berg ældre* og *Søndermark* kirkegaard
dækkes ca. 80 % af alle gravsteder, og
regnes det med, der dækkes af gravsted-
ejereren selv og af privatgartnerne, er ca.
90 % af alle grave grandækkede.

Antallet af gravsteder, pyntet af kirke-
gården, er steget nogenlunde jævnt fra
1930 til 1950 og er for *Solbjergs* vedkom-
mende derefter blevet stående omkring
de 7000, medens det for Københavns *Ve-
stre* kirkegård har været nedadgående i
de sidste år. Er det, fordi priserne er
blevet presset for højt op, eller er folks
interesse for gravsteder i disse hårde og
enerverende år dalende?

Vi bringer nedenstående skema over:
Antallet af pyntede gravsteder.

År	Fr.berg, Solbj. kgd.	Kbh. Vestre kgd.
1930	3200	ca. 7000
1935	4000	10.100
1940	4900	13.500
1945	6200	18.500
1950	7100	18.300
1953	7000	17.400

Vestre kirkegårds totale antal gravste-
der er ca. 50.000.

Det er store mængder af *granrønt*, der
årlig anvendes til dækning af storbyens
grave.

Indkøb 1953:

	Kbh.s Begr.væsen	Frb. Begrav.væsen
Rødgran	830 tons	130 tons
Fyr	235 "	65 "
Hvidgran	210 "	25 "
Ialt:	1275 tons	220 tons

Hertil kommer så det finere materiale,
som dels købes og dels skæres i kirke-
gårdens plantninger. Til transport af dis-
se ca. 1500 tons, benyttes godt 200 gods-
banevogne og megen lastbilkørsel til og
fra station.

Med *skovning* i plantagerne, læsning,
transport og selve arbejdet på kirkegår-
den beskæftiges et stort antal mennesker
i en ellers sløj arbejdsperiode, og således
har kirkegårdens granpyntning foruden
den æstetiske en stor social og økonomisk
betydning for store dele af samfundet.

Om der kommer *sne* tidligt eller ikke,
spiller en stor rolle for arbejdet med dæk-
ning. Folk glemmer at bestille den eller
anser den for overflødig, hvis der kom-
mer sne i god tid før jul, mens der kom-

mer mere gang i ordrerne, hvis sneen
først kommer efter nytår. Også under
hensyn til snelaget, spiller grandækning
ikke nogen rolle i Norge og Sverige, bort-
set fra, at det bruges noget i Skåne.

Afdækningens tidspunkt er et meget
ømtåleligt spørgsmål. Der må ikke afdæk-
kes så tidligt, at de afdækkede planter
skades ved frost, når de er afdækket, —
og ikke så sent, at grenene taber nålene
på gravstedets jord, da dette giver et unød-
digt og meget stort ekstraarbejde. Helt
kan det naturligvis ikke undgås, at noget
bliver afdækket for tidligt og andet for
sent, idet det er umuligt, især på større
kirkegårde, at nå det hele i det praktisk
helt rigtige tidspunkt, og de enkelte grav-
steders brugere vil altid have deres men-
ing om, hvornår det er det rette tids-
punkt ud fra deres personlige synspunkt
overfor en smilende marts-sol eller en
mindedag for den eller de afdøde i denne
kritiske periode.

Desværre kan spørgsmålet om det rette
tidspunkt for afrømning undertiden af-
gøres som et budgetspørgsmål, idet det
kan hænde, at de til rådighed stående
midler for kirkegårdens drift er opbrugt
ved finansårets slutning, så at der ikke
er fornøden arbejds løn før efter en 1.
april, — og kommer foråret da tidligt, er
det naturligvis ikke behageligt og sagen
må undertiden klares ved en efterbevill-
ing, da man ikke godt kan lade hensynet
til de mange personlige ønsker fra grave-
stedsbrugerne og de praktisk-tekniske rig-
tige beslutninger og dispositioner træde
tilbage for et bogføringsspørgsmål.

Arbejdet med afrømning lægger beslag
på en mængde mennesker, og *borttrans-
porten* af det afrømmede og *tilintetgørel-
sen* af det, er praktiske problemer, der
må tilrettelægges og udføres med prak-
tisk sans, hvis der ikke skal spildes for
megen tid og dermed den prismæssige
avance på grantaksterne gå tabt, ligesom
ophobningen af gran på gange og veje
kan være meget generende for kirkegår-
dens øvrige trafik, ligfærd m. m., hvorfor
også dette må være genstand for over-
vejelse. På Frederiksberg brændtes affal-
det forhen i en særlig ovn, se VK XII
s. 60—64, men nu i kommunens forbræn-
dingsanstalt; andre steder har de hugget
det til kvas (se VK VIV s. 83), eller det
går til skraldepladserne.

Nyt fra Københavns Vestre kirkegård

Kirkegårdsinspektør A. Falmer-Nielsen

Ligbrændingsprocentens stigning i forbindelse med den almene forandring i befolkningens økonomi har i de senere år ændret karakteren af gravstedstørrelserne på de københavnske kirkegårde.

De store familiegrave forsvinder mere og mere, og der kommer kun få nye, men i stedet opstår et behov for små urnegrave.

For de gamle kirkegårde betyder dette en ændring i belægningsforholdene, der ikke har været forudset ved planlægningen, og som derfor ofte kan være vanskeligt at klare på tilfredsstillende måde. Normalt vil man vel finde det rimeligt, at urnegravene samles i en bestemt afdeling på kirkegården, i en urnehave. Dette er sikkert også rent administrativt det mest praktiske, ligesom det også gør orienteringen lettere. På den anden side kan disse store sammenhobninger af mange små grave let virke overvældende og forstemmende på den besøgende.

På Vestre kirkegård har man været i den situation, som sikkert mange andre gamle kirkegårde, at man mangler samlede ledige arealer til anlæg af urnehaver. Kun på grund af den for København gældende ordning for liniegrave, har man stadig små arealer, der hjemfalder rundt om på kirkegården.

Disse arealer indrettes gradvis til urnegrave efterhånden som behovet opstår, og danner således små samlede enheder, der giver en behagelig afveksling i de gamle afdelinger.

Ved at behæfte gravene med servitutter er disse små arealer gjort til kollektive enheder, hvor gravene klæ'r hinanden og samarbejde, så hver enhed får sit bestemte præg. Der skabes på denne måde mulighed for at få en vis sortering, idet folk selv kan vælge efter eget ønske,

og servitutbestemmelsen kommer ikke til at virke som tvang.

I de 3 her medtagne billeder vil noget af dette anførte nærmere blive illustreret, og jeg knytter nogle få linier dertil.

Fig. 81 viser en afdeling med urnegrave af en forholdsvis stor størrelse, 1,50 m × 1,50 m. Ved de behæftede servitutter har man haft de gamle traditioner fra landsbykirkegården for øje, idet man har ønsket gravliggeren og vedbendranken. Stenen, der skal være liggende og udformet, skal have en størrelse af 0,60 m × 0,60 m og en tykkelse af mindst 10 cm. Materialet kan være forskelligt, dog ikke poleret granit og hvidt marmor. Gangbelægningen består af Nexøchaussèbrosten med *cotula* i fugerne. De ledige grave er tilplantet med *lonicera pileata*.

Fig. 80.
Dobbelt gravrække,
der er indrettet til urnegrave med oprette mindesmærker.

Fig. 81.
Urnegrave med liggesten, omgivet af vedbend.

Fig. 82.
De kraftige ryghække
tegner et dekorativt
mønster gennem
urnegravsområdet.
Foto fig. 80—82:
Carrebye.

Fig. 80. Denne afdeling er et typisk eksempel på en dobbeltrode, der er ændret til urnegrave.

De enkelte grave, der har størrelsen

1,50 m×1,00 m, er adskilt med en kant af chaussébrossten.

Gravene er græsklædte, og ensartet blomsterplantning er obligatorisk. Monumentet skal være en opretstående udformet sandsten, med en højde på 0,75 m, bredde 0,40 m og tykkelse 0,08 m.

For enden af gangen er opstillet et smukt gammelt sandstensmonument.

Fig. 82. I denne afdeling er ryghækken af storbladet buxbom gjort til det bærende i anlægget.

Denne anlægsmåde giver en meget tæt belægning, uden at det virker generende for de enkelte gravsteder, der samles i små gravgårde.

Monumentet, der skal være udformet, må ikke overstige 0,50 m. På hjørnegrave anbringes liggsten.

Gravstedstørrelsen varierer fra 1,50 til 1 m².

Ingen gravstedsbeplantning må overstige hækhøjde.

Kirkegårdenes formsprog. Fire eksempler fra 1954.

Havearkitekt Johannes Tholle

Når kirkegårdenes formproblemer hidtil har været behandlet her, har det i reglen været i forbindelse med en eller anden kirkegårds konkurrence (VK XVII s. 78—84, 91—96 og 102—4), som der i de senere år jo har været adskillige af. Det har da især drejet sig om *formen i det store*, altså anlægsformen, — mindre om det formsprog, som *også* tales fra forholdet mellem gravsted og gravmæle. Planer fra forskellige havearkitekter har været sat op ved siden af hinanden til sammenligning og belysning af formgivningen og formproblemerne for en bestemt opgave og undergivne ganske bestemte forhold, — hvilket naturligvis kan være særdeles nyttigt, ligesom blot dette, at konkurrenceaner *publiceres* på udstillinger og på tryk, ikke kan undgå at øve indflydelse på de efterfølgende perioders udformning af ideer både her og der.

At se *forskellige* opgaver løst under *uensartede* forhold af *samme person*, har derimod ikke været vist, bl. a. formentlig af den grund, at normalt har kun den enkelte havearkitekt mulighed for at præstere noget sådant, — enten som noget retrospektivt eller aktuelt.

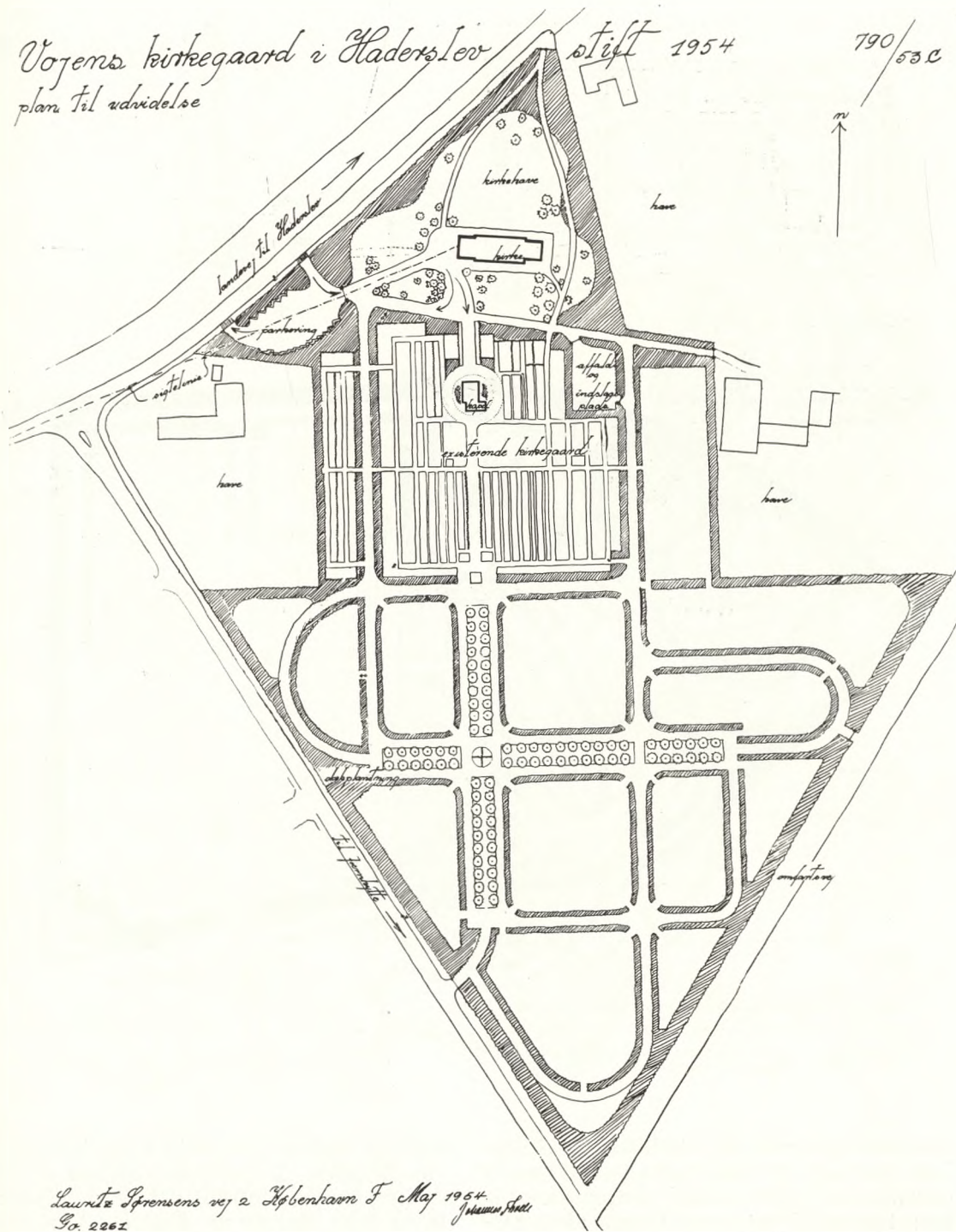
At dette imidlertid *også* turde have sin interesse, er der ikke tvivl om, og dette sker da her ved fire eksempler. Når det er blevet *mine* egne arbejder, som jeg skriver om, er det for det første, fordi der på en generalforsamling i *foreningen for kirkegårds kultur* er blevet fremsat ønske om at få publiceret en ganske bestemt af de her gengivne planer (som dengang ikke var færdig, og derfor først kan fremkomme nu), — og for det andet, fordi det erfaringsmæssigt er vanskeligt at få noget sådant bestemt udpeget stof fra andre. Jeg har ikke for intet været

Vojens kirkegaard i Gladslev
plan til udvidelse

stift 1954

790/53 C

Fig. 83.
Johannes Tholle:
Udvidelse af Vojens
kirkegård.
Se teksten side 70.
Mål: c. 1:2500.

Lauritz Irgensens vej 2 København F Maj 1954
No. 2262 Johannes Tholle

dette blads redaktør i henvend 30 år og har noteret mig flere havearkitekter, som gentagne gange har lovet at give sådanne bidrag til bladet uden at holde løftet. Endelig mener jeg, at jeg med hensyn til at skrive om egne arbejder har udvist en,

hvad man kan kalde, temmelig „klædelig beskedenhed“, idet jeg ikke har skrevet om nogen af mine egne kirkegårdsplaner siden 1934, altså for mere end 20 år siden. Derfor vil det vel næppe blive misforstået, når der i sagens interesse og

Fig. 84:
Johannes Tholle:
Annekirkegård
i Nakskov.
Se teksten side 70.
Mål: c. 1:3500.

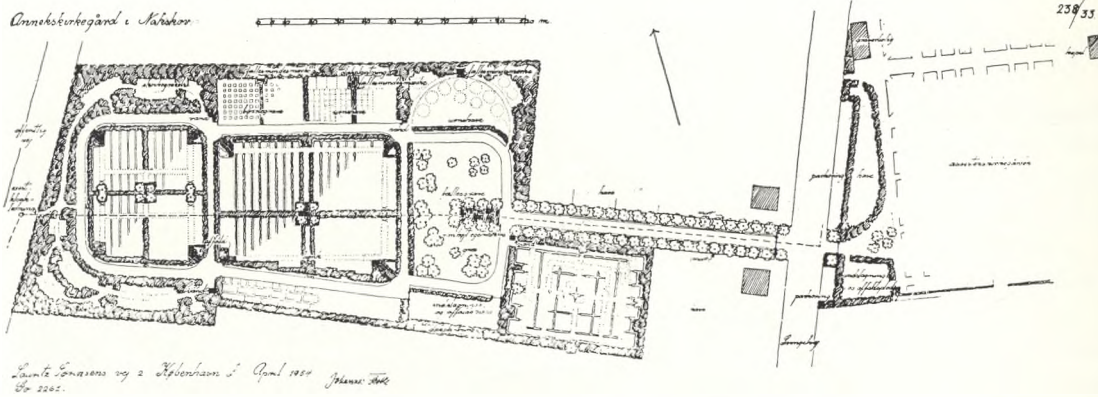
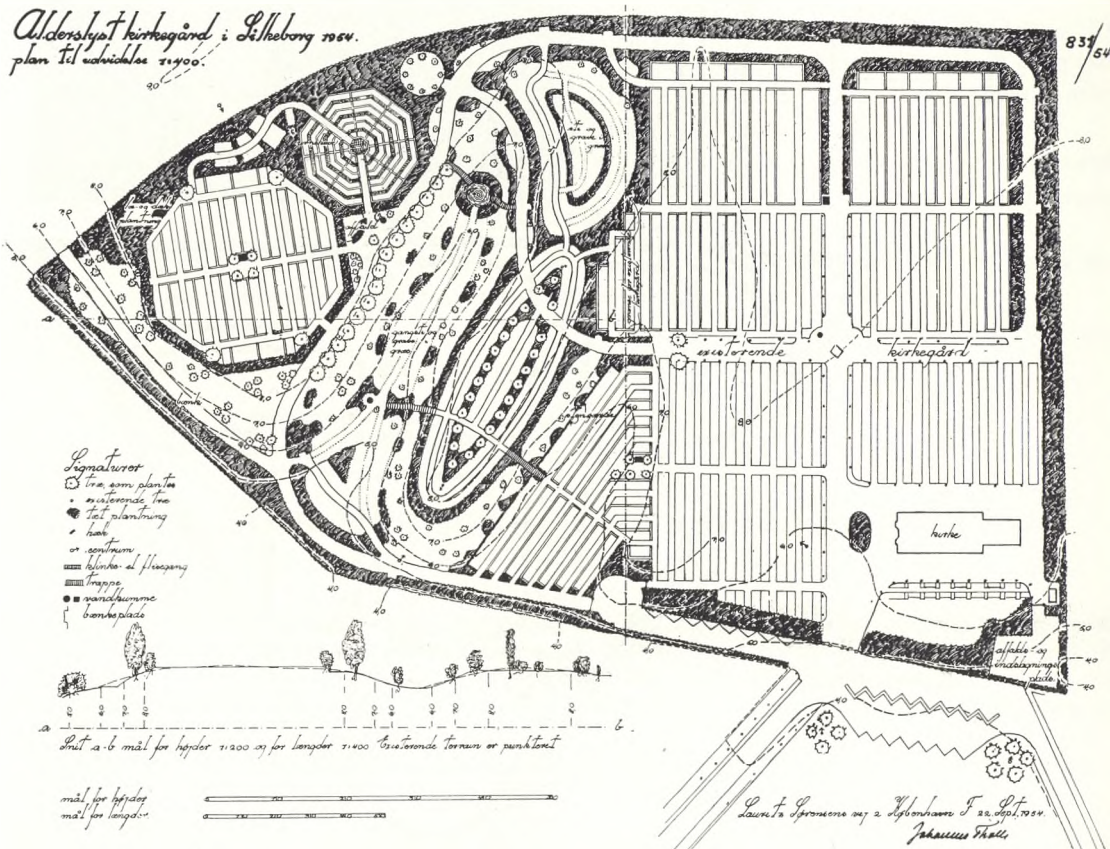

Fig. 85:
Johannes Tholle:
Udvidelse af Alderstyrt
kirkegård i Silkeborg.
Se teksten side 71.
Mål: c. 1:2000.

med redaktionsudvalgets billigelse fremkommer med det efterfølgende. Mit håb er derefter, at flere *andre* havearkitekter kan lokkes til at gøre ligeså, altså udlevere 3—4—5 kirkegårdsplaner fra en kort tidsperiode og selv komme med kommentarer dertil.

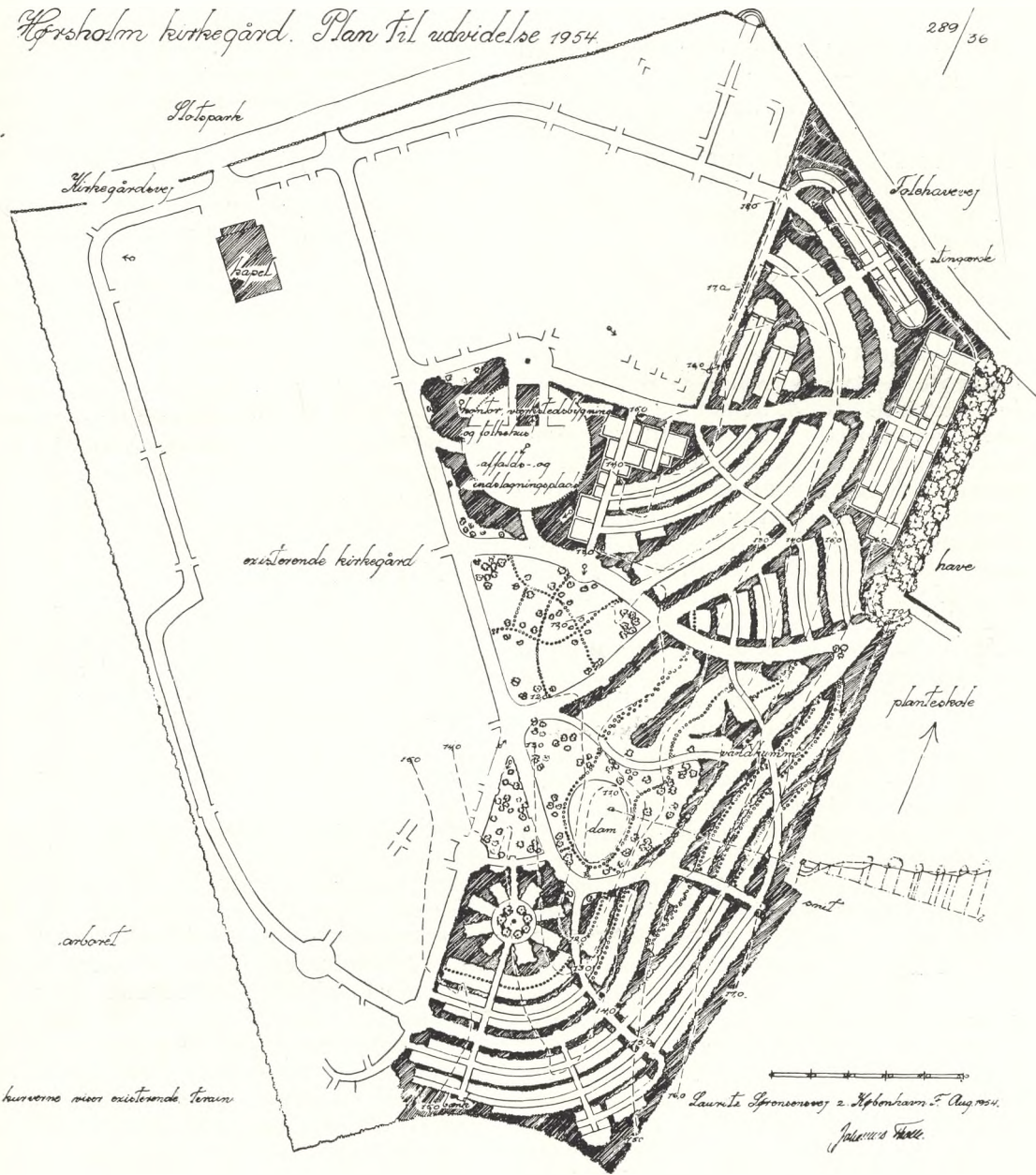
Disse efterfølgende 4 planer stammer alle fra året 1954-arbejder, blandt hvilke de er udvalgt for at vise forskellene, som bl. a. terrain, overflade, arealform og

stedlige ønsker om dette eller hint kan afstedkomme. Arealernes omfang er for de 4 eksempler omtrent det samme, nemlig ca. 2 ha, dog er nr. 1 på ca. 3 ha. Det drejer sig for de 3 om udvidelse af eksisterende anlæg, mens nr. 2 er en annekskirkegård. At beskæftige sig med omkostninger, arbejdsudførelse, beplantning og andet praktisk, anser jeg for urimeligt i *denne* forbindelse, hvor det er formsproget, der er temaet, og der vil

Hørsholm kirkegård. Plan til udvidelse 1954

289/36

Fig. 86.
Johannes Tholle:
Udvidelse af Hørsholm
kirkegård.
Se teksten side 71.
Mål: c. 1:2000.

derfor ikke her blive givet nogen udtømmende beskrivelse af de 4 arbejder, — om der skulle blive anledning til senere i eet eller andet af de nævnte tilfælde at vende tilbage til det udførte anlæg, får stå hen. De 4 planer er i rækkefølge: Vojens i Sønderjylland, Nakskov på Lolland, Hørsholm i Nordsjælland, og Alderslyst (Silkeborg) i Midtjylland, således at også flere af vore landsdele er repræsenteret. Jeg må formode, at pla-

nerne umiddelbart vil kunne forstås i den gengivne reproduction, men tilføjer dog for en sikkerheds skyld, at det skraverede er tætte plantninger af forskellig art, hovedsagelig af rumafgrænsende betydning, og at de eksisterende kirkegårdsområder i hovedsagen kun er skitseret, — selv om de også rummer tætte plantninger, er disse ikke skraveret. Således skulle det nye stå temmelig klart over for det eksisterende.

1. Vojens.

Kirken ligger i et „trekantet“ areal nord for den eksisterende kirkegård, — denne ligger omkring et lille kapel, og *udvidelsen* sker ved et smalt stykke på 3 gravrækker imod vest i forbindelse med anlæg af parkeringsplads, et noget bredere stykke i øst og den store tilspidsede „trekant“ imod syd (jevnf. fig. 83).

Typen på anlæget kan umiddelbart karakteriseres som den *traditionelle* og *monumentale* gravgårdstype, der oven i købet i planen rummer et stort korsmotiv.

Når denne type er valgt, er det bl. a. af den negative grund, at det jævne og næsten plane terrain i hvert fald *ikke* indbød til noget landskabeligt anlæg, og de skæve afskæringer af terrainets omrids i forbindelse med krav til gnidningsløs kørende trafik måtte kræve en rationel udnyttelse, hvorved ikke gik unødigt plads til spilde. Hertil må (i dette som i andre tilfælde) føjes hensynet til det undertiden uhåndgribelige og ikke direkte udtalte fra bygherren (menighedsrådet), og som man får ud af forhandling med bygherren, men som ikke er mindre vigtigt. Udtalte ønsker må loddes og vurderes, og de er medbestemmende ved valg af motiv og detaljer ved opgavens løsning.

For Vojens må tilføjes det faktum, at jeg fandt, at om noget sted i landet et *korsmotiv i planen* var berettiget, måtte det være her. I almindelighed ligger det jo sådan, at indføjelser af et motiv (symbolsk o. l.) i en plan, og som f. eks. dannes af vejføringer eller andet, kan være en meget fornøjelig ting for *en planlægger* at sysle med, og det kan undertiden pynte svært på en ellers triviell plan. Men man gør sig naturligvis også klart, at motivet kun ses *på papiret*, — og det opgives da som regel til fordel for et eller andet rationelt uden den planmæssige dekoration ud fra den betragtning, at de som går rundt i anlæget, overhovedet ikke kan fornemme det symbolske motiv, da de ikke kan komme på den afstand af det, som kræves for, at det kan opfattes. For at kunne opfatte det, må man nemlig højt til vejrs, — og her er det da, at Vojens melder sig med en ræsonnabel faktor, der vil kunne opfatte tingene, idet en meget væsentlig del af indbyggerne dagen lang opholder sig *i luften* over kirkegården. Byens stærke vækst i de

senere år skyldes simpelthen flyvepladsen Skrydstrups umiddelbare nærhed, — og netop disse mennesker har altså mulighed for både at se og opfatte korsmotiv, — det er mit håb, at dette kristelige symbol da også af de unge flyvere må blive opfattet som det, det er. —

I øvrigt kan det siges om planen, at den kun må betragtes som en dispositionsplan, der er udformet for en lang fremtid og som tænkes udført etapevis over en længere årrække, — af hvilken årsag der heller ikke er angivet detaljer for de lukkede gravgårde og de øvrige områders udnyttelse. Planen er som sådan godkendt af de respektive myndigheder, og udførelse af en del af arbejdet i vest vil forventelig foregå i indeværende finansår.

2. Nakskov.

Det drejer sig om en anneksskirkegård med tilknytning til den øst for beliggende assistenskirkegård, hvis *kapel* er fælles for begge kirkegårde (jevnf. fig. 84).

Denne anlægstype vil jeg (med et dårligt og tilmed tvetydigt udtryk) karakterisere som den *forskudte* gravgårdstype.

Arealet har et ganske svagt fald imod nord og vest, — igennem det går en kloakledning, og det er krævet, at arealet skal stå i færdselsmæssig forbindelse med den eksisterende assistenskirkegård øst for. Faldet imod nord ændres, så gravgårdene kommer til at ligge i vandrette planer, og skavanken ved kloakledningen ind over arealet klares ved, at man lægger gange og plantninger over den. Dette gør naturligvis, at opgaven bliver stærkt *bunden*, men det er dog ikke mit indtryk, at der er opstået nogen tvungen løsning.

Også her spiller det monumentale ind, især ved indgangspartiet, der tænkes formet som en allé med et højt kors som blikfang, og motiv over en siddeplads med omgivende fællesgravanlæg for såvel urne- som kistebegravelser. De store midterste gravgårde har indgange i hjørnerne, og mindesmærkerne tænkes orienteret med forsiden imod disse; disse gravgårde er altså (ligesom i Vojens) det, man kalder *lukkede*, — gravgårdene langs den omførende kørevejs yderste side i nord og i syd har derimod *åbne*

gravgårde, altså frit beskuelige fra kørevejen, og her tænkes mindesmærkerne orienteret imod denne vej samt for den sydligste gravgård tillige med stigende højde på gravmælerne efter afstanden fra kørevejen.

Projektet er godkendt af *alle* kirkelige instanser efter at have været forelagt Kunstakademiets havekunstneriske råd. Dette og den kgl. bygningsinspektør har fremført nogle mindre væsentlige forslag, — dog har rådet været enig med den kgl. bygningsinspektør om, at hegnsmurene langs opkørslen fra Svingelsvej ikke måtte være forkrøbnede, som det var foreslået. Dette må man altså bøje sig for, idet kirkeministeriet i sin resolution følger begge instanser, hvorimod der ikke rokkes ved det motiv ved indgangen, som jeg lægger særlig vægt på, nemlig at den lange passage fra Svingelsvej til dér, hvor vejene deles på kirkegården, kommer til at ligge med det høje kors som samlingspunkt på et parti, hvor vejene kan føres videre i skæve vinkler, uden at dette føles som noget uheldigt, og hvor forskydningerne videre arbejder i takt med det givne i arealets form.

3. Hørsholm.

Arealet omfatter et 70—80 meter bredt bælte af Hørsholm planteskole øst for den nuværende kirkegård, og anlæget er organisk forbundet med denne, og der er i det indarbejdet en regulering af et stykke af den nuværende kirkegård omkring den eksisterende bygning til kontor m. v.

Typen er den *landskabelige*, hvilket bl. a. skyldes et kraftigt understreget ønske fra menighedsrådets side. Det kupe-rede terrain egner sig også så afgjort til landskabelig udformning (jevnf. fig. 86)

De nødvendige gravstedsgange er stort set lagt langs terrainets kurver, mens køreveje og forbindelsesgange krydser disse. Gravene samles altså her *ikke* i gravgårde, men i *linjer* eller *rækker*, der kun rent undtagelsesvis er snorrette, men i hovedsagen formet efter de krumme kurver. Der ligger ingen grave ud imod kørevejene, bortset fra en kort strækning omtrent midt i udvidelsens vestside, hvor gravene tænkes lagt i græs og tildels placeret omkring et eksisterende damparti, der udbygges til formålet. Nogle af gravstedsgangene får *grave* til *begge* sider,

andre, som hovedsagelig lægges i trædesten, får kun gravsteder til den *ene* side, og så godt som alle gravsteder får en kratagtig beplantning bag mindesmærkerne men kun undtagelsesvis egentlige ryghække. De udlægges i græs, og det må forventes, at der vil blive lagt servitutter om, at en væsentlig del af gravstedernes forreste partier forbliver i græs, og at der ikke bliver egentlig sidehække og slet ingen forhække. En skavank er det, at terrainet har sin hovedhældning imod vest, idet dette fører til at undgå bagfald på gravstederne eller for at undgå bekostelig planering, må give gravstedernes mindesmærker orientering imod vest.

Planen er godkendt af bygherren, idet der dog ønskes en ændring af partiet ved rotunden med de 8 indplantede store gravsteder. En rotunde var oprindeligt direkte krævet, men er altså senere opgivet. Ligeså vil det være nødvendigt at finde en løsning, der lægger adgangsvejen langs planteskolelejerens have i N.Ø. fri af dennes adgangsvej. Disse ændringer er nu foretaget og godkendt af bygherren.

4. Alderslyst.

Udvidelsen omfatter et areal i vest, som er af lignende størrelse som den eksisterende kirkegård omkring sognekirken (der er bygget 1929), ligesom planen indbefatter forslag til ændring af kørselsforhold m. m. på den nuværende nordligste del (jevnf. fig. 85).

Dette er *kirkegården i naturen*, hvor naturen er et par „bakkeøer“ med en derimellem liggende slugt eller dalsænkning. Terrainforskellen er cirka 5 meter, og de nævnte bakketoppe med næsten plant terrain har været fristende objekter til at udforme de viste kirkegårdspartier. I vest er det blevet 2 ottekantede gravgårde, hvor de 4 sider i den store slutter sig nær til terrainets 8-meter kurve, samt lidt øst for denne en nærmest eliptisk gravgård, der hovedsagelig følger $7\frac{1}{2}$ meter kurven og indeholder ottemeteren. Resten er altså dels slugten mellem disse 2, dels efter forholdene dikterede overgangsrummel mellem eksisterende og nyt. Det er tanken, at skråningerne i de nævnte slugter også skal benyttes til begravelser, dels til urner, dels til kister, som indsættes i gravkamre, og der kan ikke anlægges gravstedsanlæg i almindelig forstand.

men det er meningen, at dæksten o. l. til- lige skal være gravmæler, — derudover må kun plantes, hvad der passer i naturen, og især lægges der vægt på, at det natu- rlige jordsmons overfladeform så tydeligt som muligt kan ses, også når der er fore- taget begravelser.

Denne plan vedtoges ved et møde i me- nighedsrådet 30. 9. 54, — men noget se- nere fremkom forslag om ændringer, — således ønskes den nordlige del af den eksisterende kirkegård bibeholdt i en

tidligere planlagte form, hvorved bl. a. kørevejsforbindelsen udgår, — desuden ønskes en indgang et sted i nordsiden, mens den vestlige udgår, og partiet med de lige gravrækker, der mødes i en stump vinkel, ønskes orienteret nord—syd og øst—vest, samt enkelte ændre mindre æn- dringer. Disse ændringer er udført i en ny plan. Jeg har imidlertid gerne villet præ- sentere nærværende forslag og ikke det ændrede, fordi jeg i hvert fald i færdsels- mæssig henseende betragter dette som det heldigste.

Lidt om nogle afdelingshække på Solbjerg

Assistent, havearkitekt Poul W. Olsen

Tidligere tiders trang til at blive begra- vet i et fint beliggende gravsted ud mod en af kirkegårdens hovedgange, og med et prangende monument, passer ikke ind i mentaliteten af i dag. Langt de fleste øns- ker et roligt beliggende sted inde på en

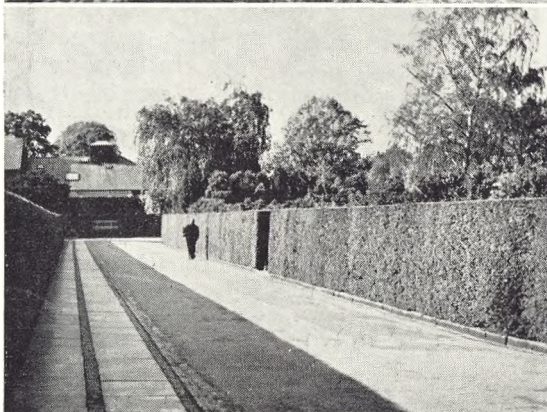
afdeling, afskærmet fra trafikerede ho- vedveje og fra de øvrige afdelinger (eller som de også benævnes: gravgårde), og helst med en hæk, man ikke ser udover, hvilket der nu må tænkes på ved indret- ning af nye kirkegårde eller gravgårde. Som afdelingshække er oftest anvendt *tax* eller *thuja*, og af disse to må *tax*'en ab- solut være at foretrække. Hækkene på medføjede fig. 87—88 er plantet omtrent samtidig, nemlig for ca. 30 år siden. Som det tydelig ses, er *thujahækken* blevet så løs og udhængende, at den i dag er kas- sabel, mens *taxhækken* på fig. 88 trods hård nedfrysning i de strenge vintre stad- ig står meget smuk, og vil kunne stå sådan endnu mange år fremover.

Det er uden tvivl ofte sagens økono- miske side, der er bestemmende ved val- get mellem *thuja*- og *taxhæk*, da *taxplan-*terne i indkøb er væsentlig dyrere end *thuja*. Der bør dog ikke være tvivl om, at det kan være kortsynet disposition at vælge *thuja* fremfor *tax*. Ganske vist gi- ver *thuja*en hurtigere en høj hæk, men dens væsentlig kortere levetid bringer den ulempe med sig, at man, som i til- fældet her, ved rydning får blottet hele afdelingen og fremfor alt de mod hæk- ken liggende gravsteders bagside, — et syn, som absolut ikke virker flatterende, og som det vil tage lang tid for en nyplan- tet *taxhæk* at dække, eller blot at sløre, selv om man planter ret store planter og pasningen er ideelt.

Fig. 87.
30-årig *thujahæk*,
løs og udhængende,
dømt til rydning.

Fig. 88.
Taxhække, hvor en
stærk nedfrysning og
efterfølgende tilbage-
skæring ikke kan ses.

Begge foto forf.

H. C. Andersens og et par andre grave på Assistens

Konservator P. Linde

Der er henved 40 københavnske Begravelsespladser, hvis Beliggenhed og Historier man har Rede paa. Blandt dem, der endnu stadigt er i Brug, tør man nok som den mest interessante og mest seværdige nævne *Assistens Kirkegaard* ude paa Nørrebro. Den nu saa stille Park er ret et Eftertænkensoms Tempel. Dybt nede under Græsset og Gruset paa det vidtstrakte Omraade ligger rundt regnet en Million Københavnerne, Dødnings mellem Dødnings. Nogle af dem har været levende samtidig med *Ludvig Holberg*, andre af dem gik omkring iblandt os for blot en Uge siden som Levende mellem Levende.

Det er en underlig Tanke, at det stille, alvorlige Sted, som med Rette omfattes med Respekt og Pietet af alle skønne Mennesker, engang for længe siden i denne Kirkegaards Ungdom har været et yndet muntert Udflugtssted, hvor det besynderligste Folkeliv kom til Udfoldelse. Københavnerne derinde i den snævre lumre By tog ud paa Kirkegaarden med Madpakke og Brændevinsflaske, slog sig ned paa Gravene og bredte Dug over en Gravsten og hengav sig til det afskyeligste Æderi, samtidig med at der lød vild og fjasende, bakkanalsk Musik mellem Korsene og Monumenterne. Et Stykke Kulturhistorie af ganske særlig Art!

Assistens Kirkegaard er imidlertid et smukt og interessant Kapitel af vor Kunsthistorie. — Her er jo Monumenter fra hvert eneste Aarstal gennem de sidste halvandet Hundrede Aar. Ganske vist er det ofte triste Historier, Monumenterne kan fortælle, men de fortæller saa kønt og stundom saa værdigt indtrængende, trøstende, saa at det i nogen Grad kan dække over Dødens ellers aldeles trøsteløse Tomhed.

Blandt de Monumenter, som i særlig

Grad fortjener Opmærksomhed og Beundring, kunde man som Maal for en Studietur vælge tre, nemlig *P. C. Abildgaard* — *H. E. Freunds* — og *H. C. Andersens*. Dødsaarene er 1801 — 1840 — 1875.

Det førstnævnte Monument bærer følgende Indskrift med gyldne Bogstaver i en sort Marmortavle:

Her hviler
Peter Christian Abildgaard
Professor
Veterinærskolens Stifter og Lærer
Sekretær i Videnskabernes Selskab.
Fød i Kiøbenhavn den 22 Dec: 1740
Hvor Døden lukkede hans blide Øje
den 21 Januar 1801.
Som Videnskabsmand
Var han kendt og hædret i Europa
for Lærdom og udbredte Kundskaber.
Som Embedsmand
agtet for Utrættelighed
og gavnrig Virksomhed.
Som Borger og Menneske
elsket for vennsalig Fromhed
usvigelig Trofasthed
og ædel Beskedenhed.
Derfor væde Venskabs Taarer hans Aske,
Derfor sørger Dannemarks Muse
Ved sin elskte Søns Grav.

Forneden i det høje, statelige Monument er der en Figur i kraftigt Relief. Det er den store efesiske Artemis, Gudinden med de mange Bryster, Naturkraftens Symbol.

Hun bærer et lille Taarn paa Hovedet.

Fig. 89.
H. E. Freund:
Gravmæle for
H. V. Bissen og *G. C. Freund* (død 1840).

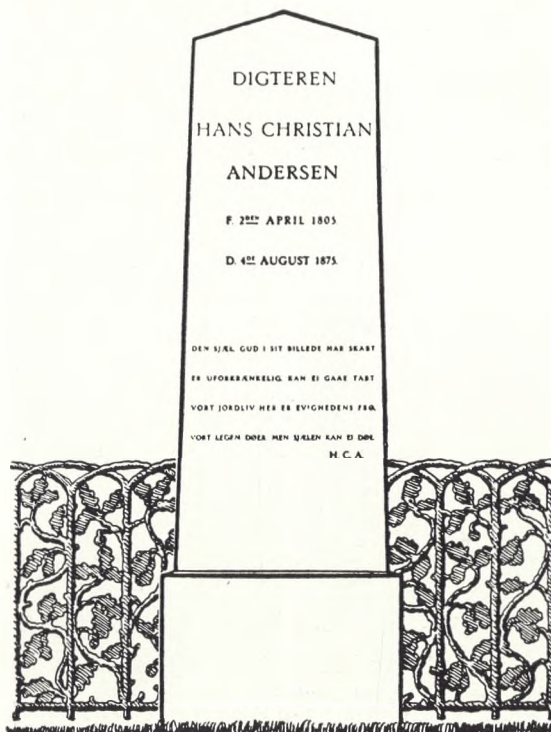
Fig. 90.
N. E. Abildgaard:
Gravmæle for *P. C. Abildgaard* (død 1801).

Hendes nøgne Overkrop har fire Rækker Bryster, det er som en klase af modne Frugter. Hendes Underkrop er spændt ind i et Hylster, der smalner nedefter, hvor hendes nøgne Fødder kommer tilsyne. Det skedeformede Hylster er delt i omløbende Baand, ligesom man ser det paa de berømte Guldhorn, og hvert af de fem Baand har smaa Reliefbilleder sirligt udarbejdet i Marmoret. Man opdager to Vædderhoveder, et Løvehoved, en Ørn med udspilede Vinger, en Krabbe mellem to Delfiner, en Sommerfugl mellem to Larver, og saa er der Blomster i det nederste af Baandene. Gudinden holder i sine Hænder til korte Stave, som hun støtter til det Trin, hun staar paa. Hun holder Hænderne skraat ud, og det giver den hele symmetriske Komposition et Omrids som et A stillet oven paa et V.

Det underfuldt fine Arbejde beundres altid af dem, der kommer forbi, og som fængsles af den mystiske Figur.

Monumentet for Billedhuggeren H. E. Freund er en høj blankslebet, poleret Granitmonolit, en af de Milepæle, som Kunstneren udførte for den danske Stat.

Fig. 91.
H. C. Andersens
gravmæle
i P. Lindes streg.

I Stenens Forside er der indfældet et lille firkantet Broncerelief, hvis Dimensioner og Anbringelsessted er overmaade vel beregnet og overvejet. Men stands og se rigtig nøje paa det dejlige Relief! En ung Kunstner staar hensunken i Betragtning af Pallas Athenes hjælmklædte Hoved øverst paa en høj Hermesokkel. Han staar der i sit Arbejdstøj, en velsiddende Billedhuggerkittel og er tydeligt grebet af en indre, dyb Bevægelse. Man kan se, at han her foran Gudindens Billede bliver sig bevidst som Kunstner, føler det høje Kald og gribes af ædel Stolthed. Saadan som han staar her i sin taknemmelige Selvbevidsthed, saadan kunde man tænke sig en og anden Kunstner nu i vore Dage standse foran det lille Relief for i Ensomhed at opleve og gennemleve de samme løftende Stemninger, for det lille Relief er et overmaade stort Kunstværk.

Tilhøjre for H. E. Friends Monument ser man nær op ad Muren mod Nørrebrogade et Mindesmærke for Biskop N. E. Balle, der døde 1817. Det er tegnet af Hetsch, men Bispestaven og Bladkransen paa Forsiden har en Gørtler udført som Mesterstykke for sit Laug.

H. C. Andersens Grav bærer kun et beskedent Monument, den er hegnet af et Støbejernsgitter, der forestiller bladrige Egegrene, og den vil jo nu i 1955 blive Maal for mange Valfarter.

Paa den ellers saa prunkløse Sten læses:

Digteren
Hans Christian
Andersen
Født 2den April 1805,
Død 4de August 1875
Den Sjæl, Gud i sit Billede har skabt,
er ukrænkelig, kan ei gåe tabt.
Vort Jordliv her er Evighedens Frø,
vort Legem dør, men Sjælen kan ei døe.

H. C. A.

Det er ikke noget Billedhuggerarbejde, man her stiller sig op og beundrer; det er noget helt andet. De, der møder med et skønsomt Sind, vil nok fornemme den kære Digter som en nærværende kær Ven.

Jordfæstelsens mål og midler

I vor artikel om ovennævnte emne s. 37—39 henstillede vi til *sundhedsstyrelsen* at kigge lidt på de forhold, der var berørt som fremmende (subs. hæmmende) for stoffernes omdannelse og fuldbyrdelse af jordfæstelsens mål. I et svar herpå har sundhedsstyrelsen under 1/2-55 meddelt, at »de i artiklen berørte forhold vedrørende formuldning og gældende regler om nedsettelse i jorden har været gjort til genstand for undersøgelse i sundhedsstyrelsen. Selvom man fra sundhedsstyrelsens side principielt kan give Dem ret i mange af de i Deres artikel fremsatte synspunkter, ser man sig ikke fra styrelsens side for tiden i stand til at søge gældende bestemmelser om gravdybde m. v. ændret. Sundhedsstyrelsen ser sig heller ikke i stand til at øve indflydelse på valg af kistetyper, selv om man principielt er enig i, at lette fyrretræskister må være at foretrække...«.

Glæden over sundhedsstyrelsens tilslutning til det af os fremførte svækkes naturligtvis væsentligt for det første derved, at sundhedsstyrelsen ikke kan gøre videre ved sagen. Det er nemlig af så uhyre stor vigtighed både økonomisk, forstandsmæssigt og følelsesmæssigt, at der skaffes klarhed over de faktiske forhold, så at forkerte traditioner eller vaner ændres. Vi vil håbe, at det angivne »for tiden« hurtigt må blive til fortid. —

Dernæst er vi forbavset over i hvor lille et omfang og fra hvor snævert et område, der er fremskaffet oplysninger om det anførte og som er vedlagt svaret til os. Foruden en trykt betænkning om ændring af den i Sverige gældende sundhedslov følger der nogle indberetninger fra de københavnske kirkegårde, hvori der så godt som intet nyt siges. Indberetningen fra *Assistens* bekræfter gældende opfattelse, at på svær jord kan selv efter 50 års forløb nedsatte lig findes ufor-

muldede, og fra *Vestre* siges det omvendt, at under særligt heldige forhold kan bløddelene omdannes på 5 år, hvad nogle flygtningegrave o. l. har bevist. Det vægtigste bilag er en afskrift af det foredrag, som direktør *A. Berg* (Københ. begravelsesvæsen) for så lang tid siden som i 1919 har holdt om dette spørgsmål, og hvori der berettes om udenlandske erfaringer, — men der *er* dog på den biologiske videnskabs arbejdsmarked siden 1919 sket så uendeligt meget, at der i dag *måtte kunne siges noget meget mere* koncist om det rette forhold i denne sag, — og det er bl. a. det, vi gerne ville have efterlyst, og som vi havde håbet, at sundhedsstyrelsen ville hjælpe med til. Havde man spurgt nogle steder i provinsen, f. ex. *Odense* og *Århus*, ville man ha kunnet få nyere praktiske erfaringer frem, — noget der måtte kunne hjælpe til klaring, — og hvorfor ikke gå videre og skaffe sig ny underretning fra udlandet, så de Bergske teorier blev underbygget og suppleret (subs. ændret) under hensyn til nutidige krav og nutidige kår?

Lad os føje til, at indberetningen fra *Vestre* antyder, at *indtagning af medicin* kan virke hæmmende på formuldningen, — sikkert ganske rigtigt, men hvad der er værre er dog, at man giver sig til at *indsprøjte konserverende midler i ligene*, — det er brugt meget i U.S.A., og ligeså en del i Sverige og vel også noget her i Danmark, — dette er jo altså at gå stik imod jordfæstelsens mål og at hindre dens midler i at fungere! Endvidere kan vi tilføje, at det synes at fremgå af betænkningen om en ny hælsovårdsstadga i Sverige (sundhedslov), at man *ophæver* kravet om 2 meters dybde på gravene, — ja det turde da være det rette, for det er en ganske urimelig og formålsløs dybde at nedsætte kisterne i.

Gravvers

August F. Schmidt.

I ældre Tid var det kun Adel, Gejstlighed og velhavende Borgere, der havde Råd til at anbringe uforgængelige Mindesmærker paa afdødes Grave. De fleste Gravsten, fra 16-1700 Tallet, var store, rektangulære og kunde dække en Grav helt. Paa disse Gravmæler var tiest en lang og svulstig Indskrift, hvori den afdøde lovprises i Tidens overpyntede Stil. Mange af de gamle Gravskrifter findes udgivet i *Erik Pontoppidans Værk: Marmora Danica* I-II (1741), hvorfra vi skal stifte Bekendtskab med tre Gravvers.

»Her hviler Dyden selv, som var sit Huuses Ære,
Sin Mands Fornøjelse, af alle holdt i Agt,
Hun holdt sit Ypperste Guds sande Frygt at være,
Thi har i Hendes Deel GUD Ærens Krone lagt.«

Disse fire Linjer er »sørgelig forfattet af C. Sehestedt« og er indhugget i Mindestenen over højædle og velbyrdige Frue Birgitte Gierstorph, Hans Excellence Iver Rosenkrantz Frue, død 32 Aar gammel, begravet 26. April 1719 i Sct. Nicolai Kirke i København.

Herefter kommer dette Gravvers:

En troe forstandig Kongens Mand
I denne Kiste findes,
Hvis Savn og Tab det heele Land
Skal vel i Længden mindes.
Thi Guds frygt, Dyd og Helte-Mood,
Og hvad man meer kan sige,
Det var Hr. Scmitz Ryegroed:
Vi finde faa hans Lige«

Det er føjet til en Prosalovprisning af Baron Georg von Scmitz, indvandret fra Ungarn, født 1686 af højadelige Forældre og død i Skanderborg 11. Marts 1732. Denne adelige Krieger, som kun blev 46 Aar, nød i sin Samtid, ifølge Indskriften i »Marmora Danica« II, 179, stor Anseelse og Yndest, saa det er let forstaaeligt, hans pårørende har fået en antagelig lokal Digter til at udforme et Ærevers til hans fortsatte Amindelse.

I det følgende skal vi stifte Bekendtskab med et todelt Gravvers, der i Rytme, Rim og Indhold er af mere Yndend de to foran meddelte Mindevers på Gravmæler:

»Kom! kast af din Jorde-Dragt,
Drag dig i dit Hvile-Klæde,
Tag blant os dit Engle-Sæde,
Hold med os din Engle-Vagt.

Derfor skal Marselis staae
Uden Død i Folke-Minde,
Orme kand der intet vinde,
Før skal Verden slet forgaae.«

Disse Linjer er udhuggede til Minde om Constantin Marselis, født 24. Oktober 1641 og død 16. Juni 1699 paa Constantinsborg ved Aarhus, Han var Ejer af dette Gods og blev 6. April 1670 gift med Sophie Elisabeth Charisius (født 8/10 1647), der overlevede sin Ægtefælle til 21. Maj 1706.

I Hageded Kirke Nord for Holbæk findes i Koret en Kisteplade af Bly med Indskrift over Fru *Charlotte Seidelin* (1685-1744), der i 1734 blev gift med Hans Seidelin til Hagededgård. Indskriften over hende slutter med disse Linjer:

»Far vel! Afdøde Siæl, her ligger Du i giemme,
end til Dit Støv af Jord til Ære reyser Sig,
De Efterlevende Dig aldrig kand forglemme
Opmundtres ved Din Dyd paa Vey til Himmerig
Din Høy bedrøvet Mand haer Tabt sin

Jordisk Krone,
Familien sin Fryd, Den Fattige sin haand,
Kort sagt i Livet var Du Een Prisiværdig Kone,
Derfor begrædes det saa hastigt løste Baand.«

I Aversø Kirke i Sydsjælland findes en tarvelig Ligsten over Præsten *Søren Rasmussen Lund* (1641-1690). Den ret lange Gravindskrift over ham slutter med dette Vers:

»Her var jeg Præst, men hvad jeg led,
Gud bedst det monne kiende.
Dog Jesus nu paa min Fortræd
Har gjort en salig Ende.«

Under Restaureringsarbejder i *Viborg Domkirke* ved Juletid 1954 traf man under Kortrappen på et Gravsted for Landsdommer Frederik Lælius og hans Familie. Lælius døde 1702. På en Gravsten læses følgende:

»Omkast ej vores sidste Hvilesied
fordi vi ere døde,
men lad os hvile her i Fred,
til vi Dommen møde.«

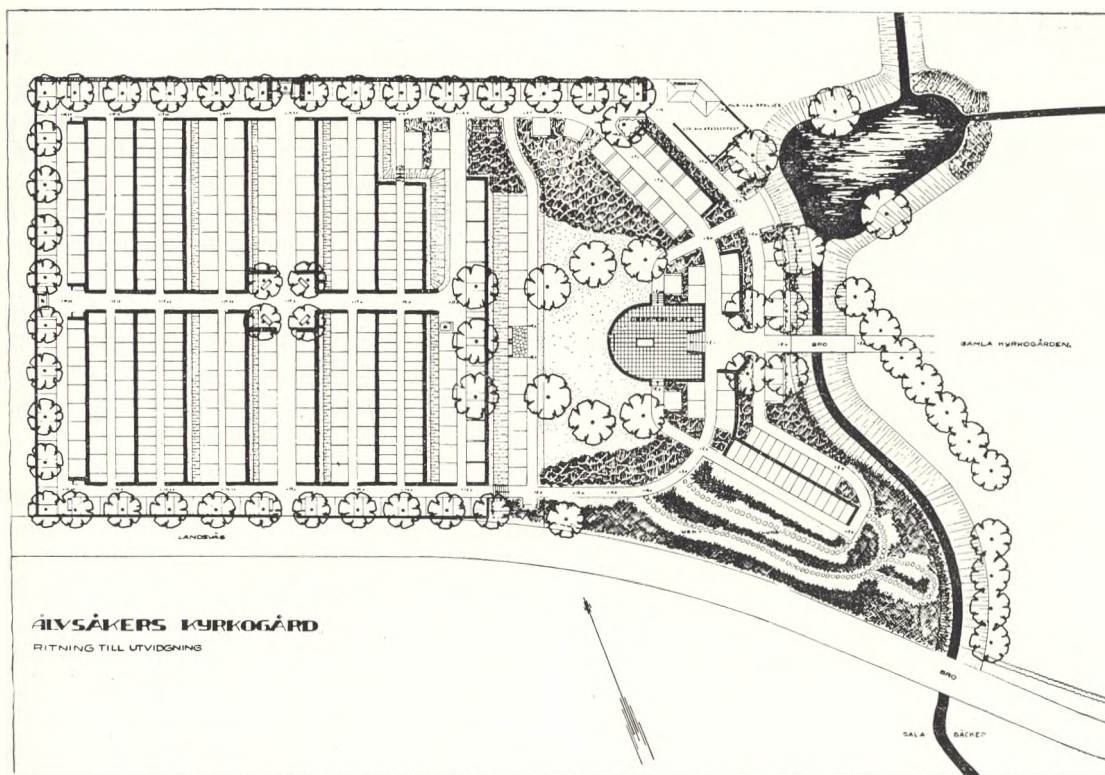
Denne Bøn opfyldes ikke, Gravpladsen vil blive ryddet.

Endelig skal vi fra 1700-Tallet også gøres bekendt med Verset over Herr Christian von Wilcken, den »højtbetroede Obrister af Infanteriet«, — »en Mand hvis Legeme maatte bukke før Tiden den 22. Aug. 1759, men hvis Dyds og Fromheds Minde langt overstiger den«.

»Kortsagt min Læser vil du kiende Wilckens Dyder
Saa viid at hvad som mest en Helt og Borger pryder
var Mandens Character sand Kiærlighed til Gud
for Kongen Nidkiærlighed det var hans store Bud.

(fortsættes)

Fig. 92.
Martin Krook:
Plan til udvidelse af
Älvsåker kirkegård.

Älvsåkers Kyrkogård

Förslag till utvidgning

Trädgårdsarkitekt FST. Martin Krook

Älvsåkers socken, belägen i Halland (ca. 20 km) söder om Göteborg, tillhör Tölö och Lindome pastorat. Innevånareantalet uppgår vid årsskiftet 1954—55 till 869 personer och har under de senare årtiondena visat tendens att minska. Det är flykten från landsorten som äver här sätter sina spår.

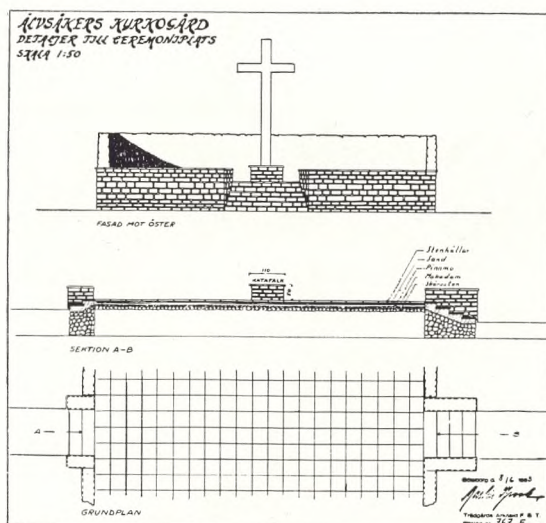
Kyrkan, som med sin fristående klockstapel ursprungligen är byggd under medeltiden, tillbyggdes senast 1753, och utgör ett vackert inslag i landskapsbilden (se fig. 95).

Den närmaste omgivningen har, enligt gammal sed, använts till begravningsplats och det är detta bruk som är upphovet till namnet kyrkogård, en benämning som fått följa begravningsplatserna även när dessa anlagts utan samband med en församlingskyrka.

Den gamla kyrkogården begränsas i söder av landsvägen, varifrån den avskiljes genom en mur, som också utgör begränsningslinje i öster. Mot norr och väster sluttar området ned mot en bäckravin, och höjdskillnaden mellan dennas botten och kyrkan är mer än 6 meter. Gravplatserna ligga här, som ofta på äldre lantkyrkogårdar, delvis ganska ore-gelbundet, och terrasseringsarbetet har utförts utan någon bestämd plan och verkar ganska tillfälligt. Den närmast Dalabäcken belägna delen av området har, på grund av det höga grundvattenståndet varit oanvändbar för gravplatser.

Då den gamla kyrkogården (trots socknens minskade innevånareantal) börjar bli fullbelagd, har det blivit aktuellt att finna ett nytt område, som kan lämpa sig för utvidgning. Församlingens önskemål var emellertid, att detta område skulle ligga i anslutning till den befintliga kyrkogården. Då ett projekt omfattande ny sträckning av landsvägen söder om kyrkan förelåg, skulle en utvidgning åt detta håll varit det mest lämpliga. Det

Fig. 93.
Martin Krook:
Detail af
ceremoniplads.

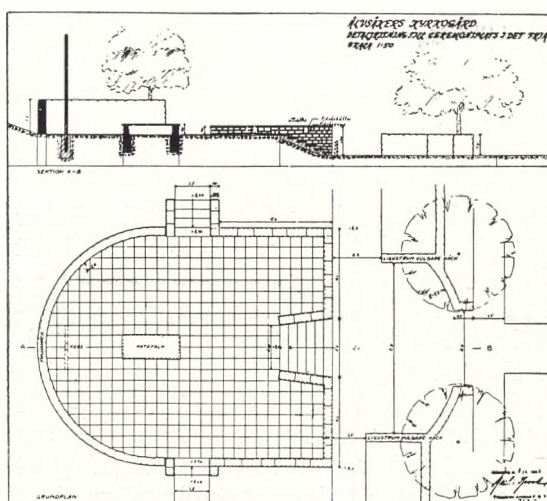

visade sig emellertid, att den redan befintliga landsvägen även i fortsättningen skulle bli kvarliggande, om också endast som sekundärväg, och därmed klyva kyrkogården i två hälfter, och då fick tanken på utvidgning åt detta håll förfalla. Av de återstående möjligheterna i norr och väster, visade sig en utvidgning åt väster lämpligast.

Närmast bäcken är också här terrängen starkt sluttande, men fortsätter mot väster med svag lutning.

Fär att kunna utnyttja en del av det intill bäcken belägna området för jordgraver, blir det nödvändigt att utföra en del fyllnadsarbete. Då bäcken behöver

Fig. 94.
Martin Krook:
Detail af
ceremoniplads.

rensas och det sankna området i nordost väl motiverar en damm, vid vars utschaktning en del fyllnadsmassor erhållas, inlades denna detalj i projektet. Dammen och bäcken utgöra desutom samlingsbäcken och avledningskanal för dräneringsvattnet, och den kommer att utgöra ett livfullt inslag i denna del av kyrkogården. Inom denna lägre del av kyrkogården har också ceremoniplatsen i det fria blivit placerad. Den ligger här ostörd av trafiken på landsvägen och som axial avslutning av ankningsvägen över bäcken till den äldre kyrkogården.

Eldbegängelsen har en hel del motståndare i Sverige, och det har t. o. m. förekommit att en präst i alltför stor nitälskan om sin personliga uppfattning noterat: „hedniskt bruk“, vid anteckning om en begravning med eldbegängelse. Med dessbättre ha flertalet av kyrkans män numera en annan uppfattning. En av svårigheterna att mera allmänt genomföra detta bruk på landsbygden är avståndet till krematorier. Visst byggas dylika numera i flera städer, men de äro långt ifrån tillfyllest. Detta till trots blir det rätt vanligt, att önskemål uppstå om placering av en urnlund när projekt till utvidgning av en äldre kyrkogård skola uppgöras. Så var även fallet i Älvsåker. Därvid gävo rådande terrängförhållanden i sydvästra hörnet av det nya området hänvisning till den lämpligaste placeringen av urngravar.

Utmed landsvägen och i väster begränsas det nya området av en mur med grindparti, som tillåter inkörsel. Tyngre trafik skall dock icke förekomma på denna lantkyrkogård.

Höjdskillnader mellan olika gravgårdar utjämnas genom planterade slanter eller inom häcklinjerna.

Planeringen i övrigt framgår av ritningar och sektioner.

Utvidgning och ankningsväg till den äldre kyrkogården är kostnadsberäknad till 68,613,00 kronor när projektet uppgjordes i juni 1953.

Vikingetidsgravpladsen på Lindholm Høje ved Nørresundby

Mag. art. Thorkild Ramskou

I vikingetiden og i de foregående århundreder var *Limfjorden* et vigtigt sejlled indtil den sandede til ude ved Agger. Gennem fjorden gik en af de store handelsveje, der satte Skandinavien i forbindelse med det øvrige Europa. Og herfra udgik sikkert en del af vikingetogene.

Ikke blot de litterære kilder viser Limfjordens betydning. Tid efter anden er arkæologiske fund kommet for dagen, som peger i samme retning. Store gravpladser ved *Højstrup*, *Hingelbjerg*, *Janum* og flere andre steder antyder, at bebyggelsen har været tæt ved oldtidens slutning.

I efteråret 1952 begyndte *Ålborg Historiske Museum* i samarbejde med *Nationalmuseet* en storstilet udgravning af en kæmpemæssig gravplads fra vikingetiden og den foregående periode. Det store arbejde har takket være arbejdsministeriet og Nørresundby kommune kunnet sættes i gang som beskæftigelsesforanstaltning.

Lindholm Høje er et bakkedrag i Nørresundbys vestlige udkant. Her anlagdes omkring år 700 en gravplads, der, efter hvad der hidtil er udgravet, har vist sig at have været i brug til et godt stykke ind i 900-årene.

Indtil marts 1955 havde vi fundet 400 *brandgrave*, og på grundlag af dem er vi nu i stand til i hovedtrækkene at følge, hvorledes en ligbrænding og den påfølgende bisættelse er foregået i vikingetiden. Fuldt påklædt er den døde lagt på bålet med sine personlige ejendele; ofte er en hund og et får brændt sammen med ham. Når bålet var brændt ned, opsamledes de brændte knogler af både menneske og af dyrene, og hvad flammerne ellers havde levnet af det eventuelle gravgods. Med disse rester vandrede man ud på begravningspladsen, hvor den egentlige bisættelse fandt sted. Resterne fra ligbålet bredtes ud på jordoverfladen i en rund plet ca. 1 m i diameter. I midten af den stillede et lerkar. Når vi nu

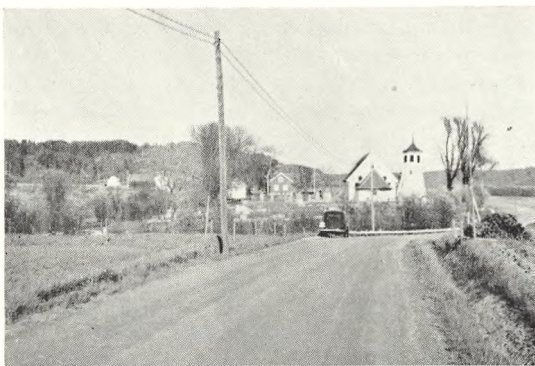

Fig. 95.
Kig mod
Ålvsåker kirkegård.
jevnt. texten s. 77).

finder det, er det tomt, men vi tør vel gå ud fra, at der har været mad i det, proviant for den døde til den forestående lange rejse. — Ovenpå denne opstilling har man tændt et bål, der sjældent har fået lov til at brænde helt ned, men som er slukket, ved at der er kastet jord over graven. Ikke ret meget jord, som oftest blot så lerkarret blev dækket. Den færdige grav, den vi nu kalder for en *brandplet*, har altså blot været at se som en lille tue 15–20 cm høj og godt 1 m i diameter.

Så vidt er alle de 400 brandgrave på Lindholm Høje ens, og 133 af dem har aldrig set anderledes ud. Men resten har været omkransede med sten på forskellig måde.

Mest iøjnefaldende er de 162 *skibssætninger*, d. v. s. stensætninger af form som skibe, ofte med større sten ved stævnene. Ved midten eller i den nordre del lå brandpletten. — Det var i vikingetiden og i perioden før en udbredt forestilling, at den døde skulde sejle over til den anden verden, og vi kender adskillige skibsgreve i Sverige og Norge — fra Danmark er den ved *Ladby* bedst kendt. Men at få et rigtigt skib med sig var forbeholdt stormændene. Mindre velhavende måtte nøjes med en efterligning, bygget af sten, idet

Fig. 96.
Luftbillede af en del
af gravpladsen
ved Lindholm Høje.
Foto: Kirkegaard.

Fig. 97.
 Skibssætning
 med høje støvsten.
 Lindholm Høje.
 Forf. foto.

man vel har forestillet sig, at den døde havde kraft til at gøre sig stenskipet anvendeligt. — Skibssætningerne er fundet i alle størrelser fra 3 til 25 m længde; almindeligst er dog 10—12 m.

Er den tankegang, der ligger bag rejsningen af skibssætningerne nogenlunde gennemskuelig, står vi fuldstændig på bar bund hvad de øvrige former for stendramninger af brandpletterne angår. Der er 54 ovale, 28 trekantede, hvoraf nogle har udsvejede sider og andre har indsvejede, endelig findes cirkelformede og firkantede stensætninger, og i nogle står en bautasten oven på brandpletten. Måske også alle disse former for stensætninger har deres betydning, men man kan ikke se bort fra, at de kan have været blot modebestemte, uden at der, som ved skibssætningerne, har ligget en bestemt tankegang bag. —

Var der end mange gravformer, de havde dog det egentlige fælles, nemlig brandpletten.

Fig. 98.
 Oval grav med
 en klump skrivekridt,
 som af ukendte
 årsager er anbragt
 øverst i gravfylden.
 Forf. foto.

Hvis man skal søge at danne sig et billede af, hvorledes *begravelsespladsen* har set ud, medens den var i anvendelse, må vi tage en ting i betragtning, som slet ikke er omtalt endnu. Det er, at fra det øjeblik gravpladsen blev taget i brug, begyndte der en sandflugt, som vi skylder, at gravene i det hele taget, selv de mindste, er bevarede, fordi de efterhånden blev dækkede af et sandlag, der på sine steder blev op til 4 m tykt. Denne klit er det, vi nu fjerner, for atter at bringe gravene frem i dagen. Det har herved vist sig, at særlig i den sydvestre del af gravpladsen ligger gravene i lag, således at forstå, at de dybereliggende har været helt dækkede af sand, da de øvre blev anlagt. Mod øst har klitten ikke været så tyk. Her kan toppene af stenene fra de ældre grave have været synlige, da de yngre blev anlagt. Man må altså forestille sig gravpladsen som en sparsomt, eller kun pletvis græsgroet sandbanke. Blandt nyanlagte grave sås de halvt tilføjne sten fra ældre gravlæggelser, men en stiv vestestorm kunde vende op og ned på billedet. Sandet kunde fyge bort, længst forglemte grave kom frem igen; nyanlagte grave kunde på få timer skjules under sanddyngerne.

200 stenomkransede grave er foreløbig fundet. Men ca. 150 af dem er i større eller mindre grad plyndrede for sten, sikkert allerede i oldtiden. Det kan kun forstås således, at gravene efter en vis tid var hjemfaldne, altså at man uden at genere eventuelle efterlevende kunde tillade sig at tage sten fra een grav for at anvende dem i en anden. Måske tog man dem fra en grav, der pludseligt blev frilagt af sandflugten. Men på den østre del af gravpladsen er et større stykke i hvert fald ganske rationelt blevet inddraget til nye begravelser. Stenene blev taget op, hvorefter „kirkegårdsgartneren“, om jeg tør anvende det udtryk, jævnedes stykket ved pløjning. Furerne efter ploven sås tydeligt som lyse, sandfyldte striber i den sorte, oprindelige muldoverflade. Og herover var nye grave anlagt.

Et stykke ind i vikingetiden begynder man også at begrave de døde *ubrændte*, og på Lindholm Høje har vi foreløbig fundet 30 jordfæstegrave. I dem ligger de døde i sammentømrede trækister. Vi ved ikke, hvad der forårsager denne æn-

dring af gravskikken, men det kan i hvert fald ikke være kristendommen, der allerede gør sin indflydelse gældende. Grav-gods medgives stadig, hvad der jo er mod kristen skik. I en af gravene fandtes oven i købet en *Thorshammer*, og noget mere hedensk kan vanskeligt tænkes. Yderligere ligger disse skeletgrave i nord-syd, hvad der heller ikke stemmer overens med kristen skik.

Nu ligger alle de fremdragne skibssætninger og de øvrige stensatte grave fremme som et af de mest fremragende og imponerende mindesmærker fra oldtiden, vi har. Hele området skal, og er allerede for en stor del, omdannet til park. Dog ikke anderledes, end at arealet tilsås med græs, for at sandflugten ikke skal begynde igen. Lindholm Høje er allerede nu en af landets trestjernede seværdigheder.

Om kirkegården som arbejdsplads

Inspektør, cand. hort. A. Hilsøe

Enhver *arbejdsplads* har sit eget præg. Der er forskel på stemningen og tonen, om man arbejder på en planteskole, et offentligt anlæg eller på en kirkegård.

Alle tre steder kommer der *publikum*, men dette er også forskelligt. I planteskolen er det kunder, der ønsker at købe planter og få besked om disses vækst og pasning, i lystanlægget er det mennesker, der glæder sig over solen, de smukke bede og busketter og de glade, støjende og legende børn, men på *kirkegården* er det stille, alvorlige mennesker, og børn uden ledsagere har ingen adgang.

Dette bør også sætte sit præg på *personalets* optræden. Her tåles ikke højroste-de diskussioner og uhøvisk tale eller optræden. Mange af de emner, man arbejder med, det være sig på gravsteder eller i kolumbarium, er ikke chefens eller væsenets, men ejes af privatfolk, hvis interesser man skal varetage og stå til ansvar for.

Det er også meget vanskeligere at finde rundt på en kirkegård end på andre arbejdspladser, og vanskelighederne vokser med størrelsen. Det tager sin tid, før man lærer de enkelte afdelinger, gravgårde, roder og gravstedsnumre at kende.

Kirkegårdene har selvfølgelig deres mere eller mindre faste stab af personale, men det hænder alligevel ofte, at man må antage een eller flere nye funktionæ-

rer til afløsning eller hjælp i travle perioder, og da må man forklare dem alt det ovenforstående. For at de ikke skal glemme det og for at lette arbejdet for os selv, får enhver nu mand her (på Frederiksberg) den første morgen, han møder, en duplikeret formular af følgende ordlyd:

„Vi byder Dem velkommen til arbejdet på Søndermark Kirkegård, idet vi forventer, De vil yde Deres bedste, og håber på et godt samarbejde.

Er De i tvivl om noget, så spørg Deres foresatte. Spørg hellere een gang for meget end for lidt, indtil De lærer forholdene at kende. Skulle De alligevel lave en fejl eller en større eller mindre ulykke som at ødelægge en udplantningsplante, en porcellænsurne eller endog en tavle eller monument, så sig det med det samme, så vi evt. kan ordne det, uden at gravstedsejeren skal bekymres derover. Der er jo ingen, der tror, at De ødelægger noget med vilje. Men på den anden side skal alt arbejde udføres omhyggeligt og med forsigtighed, uden at det derfor behøver at gå ud over tiden.

Vær høflig mod publikum, men tal ikke med det udover en kort besked. Hensl roligt publikum til kontoret angående alle prisspørgsmål, klager og længere forklaringer.“

Gravvers

August F. Schmidt

(fortsat fra side 76).

I *Hans de Hoffmans* værk: „Fundationer“ I—XI (1755—1780) findes et stort antal gravvers offentliggjort. De er i tidens stil og afviger ikke væsentligt fra Marmora Danicas indskrifter. Dog er der i flere et vist fynd, hvilket øger fornøjelsen ved at læse dem.

„Gak Læser! nu lad denne Steen ved dette dig
Forstyrre ej de Dødes Been, forvend ey Kirkens
anmode,
Gode.“

Disse to ganske gode linier er sat til minde om byfoged i *Hobro*, Lars Christensen Skipper og hustru, der i 1699 gav altertavlen til *Hobro* kirke. Byfogdens eftermand i ægteskabet, Matthias Pedersen Hamborg, lod 1703 altertavlen staffere. Yderligere gav de en lysekroner, samt til deres begravelses vedligeholdelse og 6 Kirke-Toft-agre.

I *Mariager* kirke var denne indskrift over købmand Jens Lund og hustru:

„See, da vor Hvile-Sted og sidste Legems Bolig,
See her vor beste Roe fra Verdens Uroe rolig,
Her Hustrue, Born og jeg fra Verden takker af,
Her er vor Afkom og i denne Kirke-Grav.“

Købmand Lund gav 1730 til kirken 40 rigsdaler, for hvilket beløb kirken skulle holde begravelsesstedet vedlige. Verset over købmansfamilien er ikke ilde affattet.

Endnu en gravskrift fra *Mariager* kirke skal vi stifte bekendtskab med:

„Spør du, min læser: hvad er inden disse
Døre?
Du kand dig best derom med denne Steen
raadføre:
Her over Navn og Stand du læs, men deres Been
Forinden hviler sig, det viser denne Steen.“

Den er rejst over kgl. Majestæts Byfoget i *Hobro* Christen Hastrup og hustru Maren Andersdatter Skipper.

I *Nebel* kirke (Horsenseggen) findes nedenfor choret en muret grav med denne inskription:

„I Guds Skiød nu Sielen æres,
Kroppen her kuns skal fortæres.“

Stenen er lagt til minde om cancelli-assessor Heinrich Mule til *Serrislevgård*, født 8. februar 1683, død 6. juni 1742.

Fru Henrica Sophia Bille (1670—1731), der er henflyet til *Horne* kirke (Fyn), har på sin ligkiste disse linier:

„Om nogen træder frem, og Kisten vil beskue,
Han maa da vide, at en god og dydig Frue
Er her til Hvile lagt, som venter at staa op
Paa HERrens store Dag, med en forklaret Krop.“

Neden under teksten, der oplyser om den hensovede, kommer så disse linier:

„Far, salig Frue, vel fra Verdens Sorg og Møye,
Du hviler her saa sødt, naar Gud, vil sammen
føye
Dit Legem med sin Siæl, vi haabe vil da med dig
at sees og samles i det søde Himmerig.“

Nogenlunde i samme stil er ligkisteindskrifter (også i *Horne* kirke) over kaptajn Henrich Brahe til *Engelsholm* og *Hvedholm*:

„Dit Legem, som her bar Forkrænkeligheds
Klæde,
Skal uforkrænket indgaa, til Lammets store
Glæde,
Den dyrebare Siæl, med Himmel-Lyd og Klang,
Har alt istemt for Gud, en hellig Engle Sang.“

Den brave Henrich Brahe levede i tiden 1670—1725.

Preben Brahe til *Engelsholm* (1627—1708), der også blev henflyet til *Horne* kirke, fik denne pompøse indskrift på sin ligkiste:

„Højædel udaf Byrd, ved Dyd Gud Siele-knyttet,
Den Salig Herre var til Engle-Himlen flyttet,
Her fra sit *Engelsholm* blev Paaske-Lammets
Giest,
I Himmel-Fryd og Roe der holder Paaske-Fest.“

Jacob Seefeld til *Visborggård* i *Sydhimmerland* (død 1599) blev hensat i *Visborg* kirke. På hans gravminde læses disse linier:

„Du som paa min Contrafei monne see,
Forundre Dig ikke at jeg er leed,
Saa skion som du, var jeg i Live,
Ligesom jeg er, skal Du blive.“

Med disse to sidste mesterlige linier skal vi forlade den ældre tid og overgive os til betragtningen af nogle gravindskrifter fra forrige århundrede.

Det kan da have sin interesse at besøge *Kasted* kirkegård tæt nordvestlig for *Århus*, idet man dér straks vil kunne glæde sig over synet af et stort gravmonument af sandsten med smukke og ejendommelige marmorrelieffer over godsejer An-

cher Jørgen Secher og hustru Anna Marie Mørch Secher til Kærbygård.

På stenens forside er følgende indskrift:

„Venskab og Kierlighed.

Som Vidne om min Tak og evig Kiærlighed
Det Mindetegn her staaer skal Efterslægten sige:
Han som det reise lod var i Lyksalighed
I huuslig Held og Fryd den sieldne lykkelige.
Men ak den Fryd forsvandt thi Livet er en Drøm
Erindringen er sød men dog af Veemod øm.

Dette helliges

Den uforglemmelige Kone

Madame Anna Maria Mørch Secher

Efter 29 Aars 2 Maaneders 14 Dages kierligste
Ægteskab
som Døden opløste den 5 December 1799. Af
hendes evig trofaste Ancher Jørgen Secher.“

Efter faderens død har ægteparrets efterlevende børn (på bagsiden, mod vest) tilføjet:

„Hun mig forlod som skabte al min Glæde
Min Lykkes Soel min Fryd mit alt
Jeg ene stod for Tabet at begræde
For Sorgen segnende ieg faldt
Min Siel er nu hos Gud og mine matte Been
Sødt hvile i min Grav ved denne Bauta Steen

Til

taknemmelig Erindring

om

en elsket Fader Hr Ancher Jørgen Secher

som døde den 3die April 1803

Af

hans

6 Sønner og 2 Døttre.“

Ancker Jørgen Secher ($\frac{2}{2}$ 1742— $\frac{3}{4}$ 1803) var gift med Anna Marie Mørch Secher ($\frac{14}{10}$ 1750— $\frac{5}{12}$ 1799). Ægteparret ejede herregården *Kærbygård*, beliggende tæt nord for Kasted by.

Mindesmærket over det gamle godsejerpar på Kasted kirkegård er udført af billedhuggeren *Nicolai Dajon* (1748—1823). Det er et af de få værker af denne kunstner, der findes i vort land. Alene dette gravmæles ærværdige alder gør det fængslende. Før slutningen af 1700-tallet kendes kun ganske få gravudsmykninger på kirkegårde. Dels havde man siden middelalderen ønsket at blive gravsat inde i kirkerne, dels er kunstneriske udsmykninger fra tiden før Dajon og hans samtidige gået til grunde.

Vi vender os nu til de mere jævne og korte gravvers, som man kan have held til at finde på danske landsbykirkegårde, hvor der hist og her er bevaret gravmæler af *smedejern*, de fleste fra forrige århundrede, hvorpå det er muligt endnu at læse vers, der så mindeligt får os til at

tænke på de jordfæstede, til hvis lejested de efterlevende sendte deres bedrøvede og taknemmelige tanker.

På *Asminderød* kirkegård i Nordsjælland er et smedejernsgravmæle, hvorpå er denne indskrift:

„Hvo er lyksalig — Hvo er rig?
Den, som har nok! svarer Verden mig.
Men jeg mener den riig at være,
Hvem Gud ei gav: at begjære.“

I dette vers findes de samme tanker, som filosoffen *F. C. Sibbern* i „*Gabrielis Breve*“ så værdifuldt har udtalt sig om i sine betragtninger over livsværdierne: „Thi det er mit gamle Ord: jo mindre Begjær, jo mere sand Nydelse og Qvægelse. Attraa og Ønske maa endda gjærne være, kun ikke heftig, kun ingen Begjæring, ikke maa man være opsat paa Dette eller Hiint, ikke hidsig paa at faae det, ikke saa' stemt, at man føler sig indeklemt, ja utilfreds og gnaven, naar man ei faaer Luft i sin Begjærings Tilfredsstillelse.“

Det er kønt nok at tænke på, at en jævn gravskrift på en ukendt almuemands grav kan lede tankerne hen på et af dansk åndslivs rigeste og bedste værker.

På *Dåstrup* kirkegård ved Køge er rejst et gravmæle med denne indskrift:

„Anders Johansen
1 Regiment 5 Compagnie
Fra Krigens vilde Baune
Du kom med Qval og møie
Til dine Forældre dog tilsidst.
Et heelt Aar var dit Liv
Til Døden endte al din nød
Men Herren skænke dig sin Fred
I Himlen vist til Evig Tid.“

Gravmælet (fra 1865) erindrers stadig om den sjællandske soldat, der gav sit liv i kampen for fædrelandet.

På *Vemmelev* kirkegård ved Korsør fandtes et smedejernsgravminde over gårdmand i Lille Valby: Søren Hendriksen (1789—1875), hvorefter der kan læses disse linier på gravmælet:

„Naar sent paa Livets Aften kommer
I Jesu Tro en salig Død. Da holder
Sjælen evig Sommer og hviler i sin
Jesu Skiød. Ei Suk ei Graad forstyrre
over den Frelste som Guds
Ansigt seer.“

Af hensyn til pladsen på gravpladen går linierne ud i eet, men alligevel kan man

jo let finde rimene. Gravmindet opbevares nu i Dansk Folkemuseum.

På *Glud* kirkegård Syd for Horsens fjord fandtes et smedjærnsminde (nu i Glud museum) over Jens Thomsen, født i Stenderup 12. dec. 1819, død på Nørby mark 26. april 1863. På bagsiden af indskriftspladen står:

„Skjønt du gik bort, vi ej skal glemme,
Hvad du for os i Livet var.
Nu er du hos din Frelser hjemme
Har glemt hvad Møje her du bar.
Farvel, Hvil sødt i Jesu Navn,
Vi sees igjen i Himlens Havn.“

De anførte vers fra smedjærnsgravmæler er hentede fra *Aage Jørgensens* og *Poul Halkjær Kristensens* værdifulde bog: „Danske Gravminder af Smedejern“ (1951), hvori man får så meget at vide om det emne, der beskæftiger os her.

I 1922 optegnede jeg følgende to gravvers på *Skanderup* kirkegård ved Kolding:

„Trofaste Hustru, kjærlige Veninde,
ømmeste Moder, Søster huld og tro,
du gik som prøvet og som tro Christinde
indtil din Frelseres Himmelbo.“ (Død 1864).

„Bag Gravens Mulm boer Lys og Fred,
naar her er saet i Kjærlighed,
det Hustru, Moder, gjorde du,
i Jesu Favn Du hviler nu.“

☆

Enkelte gravvers har, uden at det var tiltænkt, fået et let humoristisk indhold. På *Marstal* kirkegård findes således dette vers:

„Her hviler Christen Hansen
til Ankers med sin Kone,
han letter ikke, før
han kommer for Guds Trone.“

På *Manø* kirkegård har været denne sømandsindskrift:

„Jeg gaar i glade Tanker,
thi jeg er Jesu Lem,
jeg letter glad mit Anker
og sejler trøstigt hjem.“

Redaktør *Helge Christensen* har i en værdifuld artikel i *Berlingske Tidende* 3/4 1955 samlet en del gravskrifter, hvoraf de fleste også er humoristiske af indhold, bl. a. denne (fra *Århus*), der lover advancement for den afdøde hinsides:

„Herunder hviler Vagtmester Stær
for Gud og Konge han svang sit Sværd,
for Dødens Haand han monne segn',
i Himmerig han vorde skal Captain.“

På *Vamdrup* kirkegård fandtes i sin tid en gravsten med dette vers, der dog ikke skal udtrykke kritik for datidens lægekunst eller af kærlig omsorgs fraværelse:

„Vor Kærlighed og Lægens Kunst
hjalp dig kun lidt desværre,
og al vor Møje var omsonst,
du gik dog til Vor Herre.“

Ligstenen over sognepræst Eiler Gad i *Terslev*, død 6. Marts 1675, 71 år, har denne indskrift, hvori der jongleres noget med den afdøde gejstliges navn:

„Hær Eiler Gad ey længer gad
her Kedars Møye døde,
ved Døden Gad han derfor glad
i Herren lugte [lukte] Øye.“

På en kirkegård i *Viborg stift* fandtes denne virkningsfulde gravskrift:

„Stands Vandringsmand ved Ristrups Grav
her hvile hanses Bene,
men hvor hans arme Sjæl blev af,
det véd kun Gud alene.“

I *Skanderborg* har man for mange år siden fjernet en iøjnefaldende gravsten, fordi man ikke kunne lide, at deltagere i ligfølger skævede til den og morede sig lidt, når stenen passeredes. Der stod blot dette på den:

„Her hviler Peter Nielsen
og hans Hustru Malene,
deres Strid er endt.“

Fra *Horsens* kendes en gravsten af nyere dato over en fabrikant:

„Gaa sagte ind
væk ej hans Blund,
han er ej død,
han sover kun.“

Det ville være let nok om dette — som om andre mindre heldigt affattede — gravvers, at fremkomme med ironiske eller fornøjelige bemærkninger, men dette synes der dog ikke at være grund til, når man betænker, at der forud for — eller i forbindelse med — hver gravvers' udformning har været udgydt mange tårer. Til næsten hver grav er knyttet sorg og savn. Det må man andrig glemme.

(fortsættes)

Mindelys på kirkegårdenes grave

Overgartner, cand. hort. Henry E. Nielsen

Den smukke skik at tænde lys på gravene ved særlige højtidelige lejligheder er stærkt udbredt i de katolske lande. *Allehelgensdag* er her den store besøgsdag, hvor de pårørende strømmer til kirkegårdene, som ellers oftest henligger sparsomt besøgt. Alle grave, hvortil der er pårørende, bliver til allesjælesdag smykket med lys.

Også på danske katolske kirkegårde sættes der lys ud denne dag. På *katolsk Vestre kirkegård* (København) findes kun få grave, hvor der på denne dag ikke er lys, og det kan være fra et enkelt »julelys« til 10-20 store lys på hvert gravsted. Der kommer til at hvile en egen stemning over kirkegården, når man overalt ser disse lys skinne, og samtidig ser man desuden ofte en procession vandre rundt mellem gravene med en katolsk præst i spidsen. Foruden de lys, familien selv har med, sætter kirkegårdens ledelse også talrige lys ud, — vel nok mest for fjernere boende pårørendes regning og efter disses ønske.

Denne smukke skik er nu ved at brede sig også til de *protestantiske* kirkegårde i hovedstaden. Her er det dog fortrinsvis *juleaften* samt ved særlige mindedage, som for eks. fødsels- og dødsdage, at lysene tændes. Siden julen 1953 har *Vestre kirkegård* sat en hel del lys ud på gravene sammen med juletulipaner og granudsmykning, ligesom monumentet for de faldne fra 9. april er blevet smykket med levende lys både på denne april-dag og til juleaften. Også i *Mindelunden i Ryvangen* er der for eks. juleaften afholdt en højtidlighed, hvorved frihedskæmpere i uniform bar fakler og hvor gravene ligeledes var smykket med levende lys.

Oprindelig var det hos os mere høje, hvide lys som anvendtes; de ser også festlige ud, men rent praktisk er de ikke gode. Selv en svag vind, som svøber sig mellem hække og rundt om monumenter, kan slukke lysene lige så hurtigt, som man kan tænde dem, og en undersøgelse næste dag viser, at mange lys kun er brændt delvis ned. De sidste år er man derfor fra kirkegårdenes side gået over til at anvende nogle *specielle mindelys*, som

har mange fordele. De er støbt ned i et aluminiumsbæger, noget lig de bægre, der bruges til forskellige slags pålæg og som isbægre. Det er egentlig de såkaldte »femtemajlys«, som bruges. Vægen er ca. 7 mm tyk, og når den er tændt, giver den en stor flamme, som fuldt ud svarer til vægens dimension. Brændetiden er lang, ofte ca. 4 timer. Når først vægen er rigtig tændt, skal der meget stærke vindstød til for at slukke den, og lidt regn betyder heller ikke noget. De vælter heller ikke. Efter de erfaringer, som er gjort på Vestre kirkegård, er dette det helt ideelle lys til gravstedsbrug.

Selve skikken med mindelys er i sig selv så smuk, at den sikkert rent spontant hurtigt vil vinde frem også på de steder, hvor man ikke allerede kender den.

Og den vil kunne være med til at øge interessen for at værne om gravene, — et naturligt og næsten selvfølgelig og smukt led i vor tids form for kirkegårds kultur.

Fig. 99.
Mindelys i blafrende
vind på granpyntet
gravsted.
Foto: forfatteren.

H. C. Andersen og kirkegårdene ude og hjemme

P. I. Nissen Jøker

I H. C. Andersens righoldige og alsidige forfatterskab har kirkegården også fået sin plads. Hovedindtrykket er, at digteren har holdt af kirkegården og interesseret sig for den. Fremdragelse af nogle enkeltheder vil give et billede af forholdet.

Selv havde H. C. Andersen ingen pårørendes grave at pleje og passe. Forholdene ville det anderledes. Som elleveårig mistede han sin far. Begyndelsen af eventyret »Reisekammeraten« bærer tydeligt præg om faderens bortgang. I nogle linier her dukker mindet om faderens grav op. Det er da drengen Johannes, på sin vej ud i den vide verden, en søndag efter at have været i kirke, ude på kirkegården ser, at nogle af gravene er vokset til med højt græs. »Da tænkte Johannes på sin Faders Grav, der ogsaa maatte komme til at see ud som disse, nu han ikke kunde luge og pynte den. Han satte sig da ned og rykkede Græsset af, reiste Trækorsene op, der vare faldne om, og lagde Krandsene, som Vinden havde revet bort fra Gravene, igjen paa deres Sted, idet han tænkte, maaske at En gør det Samme ved min Faders Grav, nu jeg ikke kan gøre det!«

Moderen døde i 1833, A. modtog efterretningen i Rom. Historien »Hun duede ikke« er digtet om denne ulykkelige kvinde. Vemodigt er det at læse linierne om hendes sidste færd: »Til Kirkegaarden blev hun bragt, de Fattiges Kirkegaard. Maren plantede et lille Rosentræ paa

Graven, Drengen stod ved siden.« Jevnfør fig. 100.

I foråret 1831 rejste H. C. Andersen ud på sin første udenlandsrejse. Den er skildret i bogen med den lange titel: »Skyggebilder af en Reise til Harzen, det sachsiske Schweitz etc. etc., i Sommeren 1831.« I relation til citatet fra »Reisekammeraten« er det interessant her at læse om besøget på en sachsisk kirkegård (Lohmen): »Den havde mig noget saare venligt; en frisk Grav var nylig kastet, det hvide Sand strøet paa, men Vinden havde revet Blomsterne af Graven, jeg samlede dem igjen til en Krands og lagde dem på den, en lille Fugl qviddrede i Træet tæt ved, som om den vilde sige mig Tak; han havde vist seet og kjendt den stille Sover, der her hvilede sit trætte Hoved i den kjølige Jord.«

Det har uden tvivl interesseret H. C. Andersen at pynte graven. Han havde sans for at arrangere blomster og binde krans. Rigmor Stampe fortæller i »H. C. Andersen og hans nærmeste omgang«, at når A. var på landet, på herregårdene, så havde han næsten altid den nydeligste lille buket med hjem fra sine daglige spadsereture. »Den var ordnet og sammensat af nogle få blomster eller brogede blade, bær, et par strå, sammenbundet med et græs; det var et graciøst lille æventyr.«

På Tysklandsreisen kommer digteren også til Leipzig. På kirkegården her undrer han sig over, at de friske grave rundt om var så underligt pyntede, »man havde foruden Blomster og Krands besat dem med Citroner og Apelsiner, og nogle af disse vare skaarne i Stykker.« Han overværer en begravelse. »Kisten blev baaren paa Mændenes Skuldre, og var ogsaa pyntet med Blomster, Citroner og Apelsiner.«

Kirkegårdsbesøget her giver A. anledning til følgende betragtning: »At en Grav smykkes med en enkelt Krands, finder jeg smukt og betydningsfuldt; Tømmermanden sætter jo ogsaa sin Krands med det brogede Flitterguld paa Husets Tag, naar den hele bygning er reist; hvorfor skulde vi da ikke, ligesom han, ogsaa her sætte en Krands; Graven er dog Taget

Fig. 100.
Vilh. Pedersens
illustration til
»Hun duede ikke«.

paa vor Jordlivs Bygning, først naar denne er klappet til, er den fuldkommen reist«.

Historisk interessant er kapitlet »Kirkegaarden ved Scutari« (jevnf. VK. XIII s. 12 og 27) i rejsebogen »En Digters Bazar«. A. fortæller her, at Tyrkerne betragter sig som fremmede i *Europa*, de vil derfor hvile i deres fædreland, det er *Asien*. Ved Scutari er Konstatinopels største kirkegaard. »Der, hvor Een er jordet, lægge Tyrkerne aldrig et nyt Liig, den Dødes Grav er hans Hjem, og det er fredet! saaledes maa Kirkegaarden voxe, den ved Scutari strækker sig milevidt. For hvert Barn, som fødes, plantes en Platan, for hvert Menneske, der døer, plantes en Cypress, Kirkegaarden ved Scutari er derfor en udstrakt Skov, den er gjemmenskaaret med Veie og Stier. Her ere de rigste Gravmonumenter, den største Afvexling af Mindesøiler over de Døde. Paa de Grave, der dækkes af en flad udstrakt Steen, er midt i denne anbragt en Fordybning, hvori Regnvandet kan samles, de herreløse Hunde lædske her deres Tørst, og Tyrken, som seer det, findes heri et Tegn paa, at den Døde er salig i *Mohammeds* Paradiis.«

Interessant er ogsaa, hvad A. beretter om gravstenene her over de døde. Mens de for mandsgravenes vedkommende har en gylden indskrift med den dødes navn og stand og en sindrig gravskrift, der melder om livets forgængelighed eller opfordrer til at bede for den døde, så ses på kvindegravens sten »kun udhugget et Lotus-Blad, smykket med Guld, intet Ord taler om hende — ogsaa i Døden er Qvinden her tilsløret, ukjendt for den Fremmede.« Stenene på mandsgravene bar foruden inskriptionen en udhugget turban eller fez.

I året 1862 foretog A. en Spaniensrejse. Rejsebogen »I Spanien« er et resultat heraf. Han har bl. a. besøgt *Barcelonas* kendte kirkegård (jevnf. VK. IX s. 14 og 29). Husene med Colombarierne minder ham om »store Pakhuse med Laage ved Laage.« Det var ikke rigtigt noget for digteren. Derimod blev han meget indtaget i *Malagas* protestantiske kirkegård. »Det er et dejligt Sted,« skriver han og lovpriser det i sin beretning. Et stykke Paradis, den dejligste have — hedder det. Endvidere: Her stode Myrtehækker i Blomster til tusinde Brudekranse; høie Geraniebuske omhegnede

Mindetavler med Indskrift paa Dansk, Norsk kan det ogsaa kaldes, forsaavidt det var Indskrift over en Nordmand; her var Engelsk, Tydsk og Hollandsk at læse. Passionsblomster slyngede deres Ranker over mange Gravstene, Pebertræerne sænkede deres grædepiilshængende Grene ned over Hvilestedet.«

Og da A. for anden gang på rejsen kommer til *Malaga*, besøger han atter — sit yndlingssted kalder han det — den protestantiske kirkegård. Hans tanke havde været der, da han engang under rejsen følte sig syg.

I modsætning hertil følte A. ubehag ved den protestantiske kirkegård i *Venedig*. (jevnf. VK. IX s. 33-40). Om denne hedder det i »*Improvisatoren*«: »Den Fremmede, Protestanten, jordedes her langt fra sit Fædreland, jordedes paa en lille Strimmel af Jord mellem Bølger, der Dag for Dag syntes at bortrive den svage Rest. Hvide Menneskeben stak frem af Sandet; kun Brændingen græd over dem.« — A. var i Venedig syg efter et skorpionstik i hånden. I et brev om Venedigopholdet har han skrevet: »Var jeg død i Venedig, da skulde jeg ogsaa have hvilet her.«

I romanen »*At være eller ikke være*« fortæller A. en anekdote med tilknytning til *Assistens* kirkegård i *København*. En engelsk familie havde på vej til Rusland et ophold i København. De tog en vogn og bad kusken køre dem hen et sted, hvor der var smukt. Det var for kusken *Assistens* kirkegård. Det blev det ogsaa for passagererne. De blev så henrykt over stedet, at de lovede at komme igen og lade sig begrave der, det smukkeste sted i verden. Det ligger nær at tænke, at A. har ladet episoden få en plads i romanen, netop fordi han har holdt af *Assistens* på Nørrebro, kirkegården, hvor han kom til at hvile.

Interessant er det, hvad A. i »*Kun en Spillemand*« beretter fra en svunden tid om *St. Knuds kirkegård* i *Odense*: »Træder man ind paa *St. Knuds Kirkegaard*, da kan man ikke bruge Digterens Ord: »let bølger Græsset over vore Grave!« Alle Grave ere her brolagte, ganske som man brolægger en Gade. De Efterlevende, som ret ville vise Omhu for deres Døde, sørge for at Brolægningen holdes vedlige og hvert lille Græsstraa bliver bortluget.«

A. kunne være hård i sin kritik, når han stod over for noget, han ikke synes

om. Et eksempel herpå er følgende linier om *St. Johannes kirkegård* ved *Lissabon* (efter rejsebogen »*Et Besøg i Portugal 1866*«): »Den midterste Plads indtages af et Capel, i hvis mange Nicher prange Helgenskikkelser, hugne i Marmor; men slettere gjort har jeg intet Arbeide seet; det er Vrægebilleder af Helgener, forfærdelige Idiotskikkelser, det er en Forsyndelse mod det rene Marmor. Ud fra Capellet strækker sig i Alleen Monument ved Monument, formede som smaa tunge Taarne eller opstillede Pyramider; man gaar herude i Billedhuggerkunstens Barndom.«

Til slut et par inskriptioner, som H. C. Andersen har set på sine kirkegårdsbesøg og skrevet ned. De har sikkert rørt hans hjerte. Fra *Leipzig*s kirkegård har han hentet følgende vers af den tyske digter Hölty:

»Heute hüpfte im Frühlings-Tanz
Noch der frohe Knabe,
Morgen weht der Todtenkranz
Schon auf seinem Grabe!«

Og fra kirkegården i *Leksand* i Sverige dette:

»Ach hur södt att hafva lefvat,
ach hur skönt att kunna dö!«

Gravvers

August F. Schmidt (fortsat fra side 84, sluttet).

Endelig skal der fremføres nogle nutids gravskrifter, af hvilke nogle er af høj digterisk værdi. Stærkt gribende er det vers, som *Jeppe Aakjær* lod indhugge på sine forældres gravsten på *Fly* kirkegård ved Skive:

„Saa mangen Slægt lig knækket Rør
Sank ned for denne Kirkedør,
Vel signet I, som segned her
i Læ for Sorgers Bygevej.“

På *Ansgarskirkegården* i Øster Jølby på Mors ligger lægprædikanten og politikeren *Søren Olesen* begravet. Da der i 1914 skulle rejses en sten på hans grav, skrev *Jeppe Aakjær* følgende vers over sin gamle ven:

„Tung var din Vej,
Graad dunkled tit dit Øje,
men alt blev lyst,
naar Synet gjaldt det Høje.“

Disse linier er indhugget på bagsiden af *Søren Olesens* gravsten.

På skuespillerinden *Ella Ungermanns* grav på *Søllerød* kirkegård er på mindestenen indhugget *Johannes V. Jensens* underfuldt skønne digt:

„De danske Grøfters vilde Flor —
Ak findes paa den vide Jord
saa sommerlig og sval en Pragt,
saa sød en Magt?“

Før Høstetid naar Rugen staar
med grønne Aks, og Dræet gaar
og Kørvel breder Skærmen ud —
du lyse Gud!

Nu vokser Is i Hav og Sund.
Hvor er den sommergrønne Stund,
da Blomst og Vej og Gud og du
var i mit Nu?“

Den sønderjydske folkemindesamler *Hans Pilegaard* (1857—1931) har på sin grav på *Lintrup* kirkegård syd for Kongeåen fået dette mindevers, skrevet af hans datter *Sara*:

„I Lys og i Skygge
Med dig var vi trygge.
Vi stadig fornemmer
Og aldrig forglemmer
Din Kærlighed!“

På *Brabrand* kirkegård hviler *Bodil Oxholm* (1925—39), der på sit gravmæle har fået dette vers, skrevet af hendes sørgende fader:

„At synge, juble, lege
var Arv du fik i Eje.
At frygte, elske, bede
Af Tarv du lod dig lede.“

Og endelig skal hidsættes det vers, der findes indhugget på maleren *Jens Hansen-Aarslevs* grav på *Årslev* kirkegård ved Århus:

„Forsagende Verdens Pris og Lov
da Skæbnen ham Hjerteskaar slog,
han rejste til Hjemmet bag Aarslev Skov
for der i Læ ved Minders Hegn
at leve ensom med Kunst og Bog
i Barndommens kære Egn.“

I dette vers (fra 1944) findes i kort fremstilling denne begavede kunstmalers levnedsløb fortalt. Dette skulle også være meningen med mindeverset, som under tegnede blev opfordret til at skrive.

Vandrer vi et lille stykke hen ad den stille kirkegårdsgang på *Årslev* kirkegård, kommer vi til hvilestedet for en anden søn af den lille by, han hed også *Jens* og var ligeledes kunstnerisk begavet. Her tænkes på organisten og komponisten *Jens Handberg* (1911-1942), på hvis gravsten findes i let ændret form et par linier af *Michael Rossings* kendte digt om lærken: »I Dødens Lande springer atter ud en Vaar«.

Hos digterne finder man bedst ord for de ønsker, man bærer i sindet om det livsalige land, hvor sorger ej findes. Den smerte, verden kan volde en, varer dog kun så kort, når man betænker evigheden:

„Det er en liden Tid
Saa har jeg vunden,
Saa er den ganske Strid
Med eet forsvunden,
Saa kan jeg hvile mig
I Rosen-Sale
Og uafsladelig
Med Jesum tale“.

Dette vers af *H. A. Brorson* (fra salme nr. 571 i »Den danske Salmebog«, 1953) ønskede *Søren Kierkegaard* som indskrift på sin gravsten (på Assistens Kirkegård), og man forstår jo godt nok, at den store tænker var standset op ved disse billedrige linjer, der så henførende smukt taler om hvilen efter møjen. Længslen efter det jordiske fædreland finder vi et virkeligt skønt udtryk for i den indskrift, der findes på digteren *Børge Janssens* grav på den protestantiske kirkegård i Rom, hvor Janssen døde 1933. Her læser man linjerne:

„Og langt derinde,
hvor Skaanelands Kyst
rækker Haand til de danske Lande,
der ligger Kronborg den Kronjuvel,
Guldringen om Danmarks Pande“.

Og endelig skal vi høre ord, der påkalder ganske andre stemninger end dem, som har rørt vore mildeligt bevægede hjerter under tilegnelsen af de foranstående vers på gravmælen: *Halfdan Rasmussens* linjer på det mindesmærke, der ved Helliggejsts Kirke i København er rejst over en urne (gravsat her 29. august 1946), der indeholder asken af en ukendt koncentrationslejringsfange. *Halfdan Rasmussens* vers til den ukendte ven lyder:

„Muselmand, Ukendte Job,
Aske i en Askehob.
Legioners Sorg og Ve
sover i din Askes Sne.
Menneske, ukendte Ven,
giv os Mennesket igen“.

Disse i indhold og form fuldkomne strofer fremkalder på særegen gribende måde den sindsstemning, man umiddelbart bliver behersket af, når man ved, at her på dette sted er nedsat asken af en af koncentrationslejrenes ofre. I gaskamrene blev de udhungredes sorger endt. Tilbage står en menneskehed, der knytter hænderne og beder: lad aldrig denne ufattelige skændsel komme igen. Den ukendte Job og hans talløse lidelsesfæller har tilsidst kun kunnet trøste sig ved forjættelsen: »Kommer hid til mig alle I, som ere besværede og lider Møje, og jeg vil give Eder Hvile«.

Dekadencen i indskrifterne

I fortsættelse af forfatteren *August F. Schmidts* artikel foran om gravvers, der har stået som maleriske *tilføjelser* til de faktiske oplysninger, som gravmælerne iøvrigt har bragt, og til de omstændelige, men ikke mindre malende livsskildringer, som har været bragt som eksempler på de af konservator *P. Linde* skildrede plader på gamle kister (siderne 59—61), kan vi ikke her lade være med at komme med et hjertesuk.

Ikke just over, at gravmælerne nu kun sjældent bringer *vers*, og heller ikke over, at de ikke mere udbreder sig i panegyriske vendinger om livet, dets forløb eller mening, — hver tid må ha sit tids-sprog i så henseende, og vi skal ikke bare abe efter eller ustandseligt tale om, hvor godt alting var engang. Nej, — men bare over den uhyggelige tendens, som går igen i en meget væsentlig del af de »texter«, der nu placeres på gravmælerne, og som har kørt os helt over i den anden grøft, — den hvor gravmælernes text faktisk ikke mæler nogetsomhelst og først og fremmest ikke oplyser nogetsomhelst *biografisk*.

En vandring på moderne kirkegårde eller på nyere eller nybelagte gravgårde på ældre kirkegårde er noget af en ørkenvandring, hvis man vil ha oplysning om; hvem der hviler der, og enten vil finde en bestemt person eller vil udlæse personal- eller lokalhistorie af gravmælernes text. Denne er nemlig stort set stivnet i det rene ingenting, lapidariske enstavel-sesord, der i deres nød står noget så *ensomme* på gravmælerne.

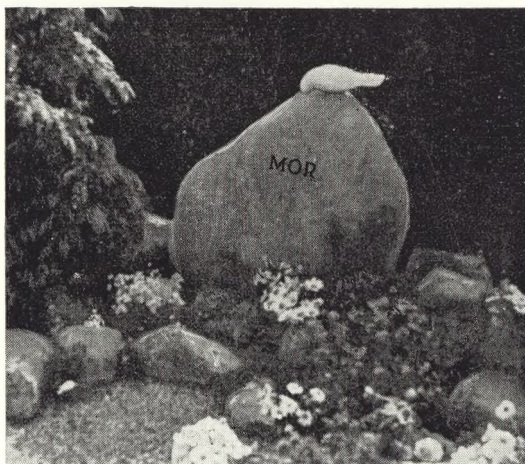

Fig. 101.
Et af de tusinder af
gravmæler, som kun
mæler eenstavel-sesord.
Foto: forfatteren.

Fig. 102.
 Det synes somom det er umuligt at undgå eenstavelsergravmælet, skønt der allerede findes et mere oplysende mindesmærke på gravstedet. Skive.
 Foto: forfatteren.

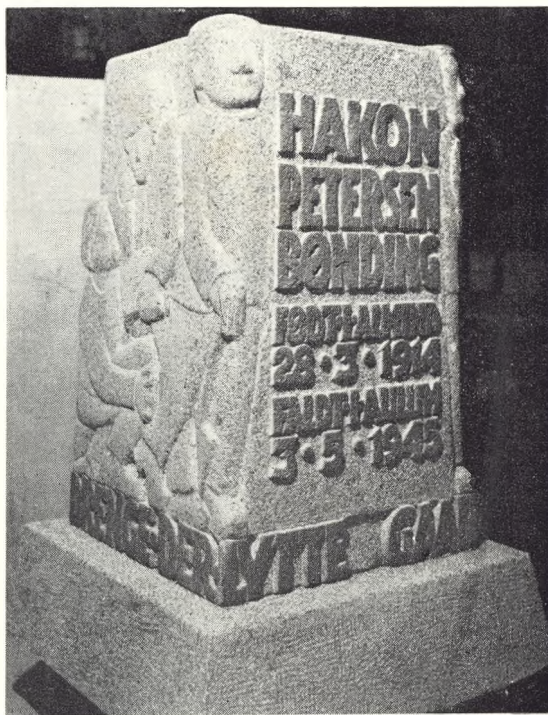
Formodentlig er det sparsommelighedsbestræbelser eller i hvert fald en slags praktiske fornuftsgrunde, der har gjort, at man, når den første er jordet, har fået sat en indskrift på mindesmærket, som man har ment kunne vare længe og skulle dække også over andre senere nedsatte, ligesom det har kunnet berette lidt om »ejendoms«-forholdet. Sådan må man tænke sig, at tankegangen må have været, når mindesmærket har fået indskriften: »Jens Niensens familiegravsted« eller sådan noget, — og især når denne skrift har fyldt pladsen helt ud, har man altså avværgt, at nogen senere skulle ha ulejligheden med at få sendt mindesmærket til billedhuggeren og bekostningerne med at få det

nye hugget ind. Men hvor er det dog trist med disse Niensenske, Jakobsenske, Sørensenske og Andersenske familiegrave, — lige intetsigende om det er i Danmark, Norge eller Sverige man vandrer.

Og så er de jo dog ikke de værste, — de værste er dem, hvorpå der kun står de allerede antydede enstavelserord »Mor«, »Far«, »Lillebror« og »Fred« eller hvad andet en ikke overanstrengt fantasi i pagt med en heller ikke overanstrengt økonomi har kunnet udfinde. — Vi gik fornylig på en af Storkøbenhavns kirkegårde med rækker på ca. 25 gravmæler i hver række og talte, at af disse c. 25 var de 15 gravmæler forsynet med disse lapidariske udskjelser, der hver for sig er smukke ord, og for den enkelte familie jo også forbindes med noget, hvormed der er spundet kærlige minder, men dog ikke nødvendigvis behøver at hugges i sten eller skæres i træ for at vare ved. Samme mode har trængt sig langt, langt ud og forsimpler ideen med gravmælet, der dog må være den: at melde dem, som går forbi eller standser ud for det, at her ligger den og den begravet, og dennes og hins minde ønskes hædret derved. Hvor velgørende er ikke deres modsætning, f. ex. fig. 103. — Det er imidlertid blevet så moderne, at disse lapidarsten minsanden også skal findes på gravstedet, selv om der i forvejen er en anden mindesten. Under en vandring på en nyere gravgård på en nørrejysk købstadskirkegård observerede vi forleden, hvorledes grav efter grav i disse rækker dels var forsynet med en mindesten, der pænt og rigtigt oplyste navne og data, men så var der sandelig yderligere foran i gravstedshjørnet anbragt en sten af ganske ringe størrelse, hvorpå der stod »Mor« eller »Far«, ja enkelte grave havde fået begge de to sten i hver sit hjørne foruden det andet nævnte mindesmærke (fig. 102). —

Vi er ganske klar over, at de gravmæler, der skal smykke vore kirkegårde, i en tid som vor ikke kan blive individuelt udformede, når hver eneste familie skal have sit, — det kunne man, da det kun var de få, som skulle ha gravmæler, — nu må der i nogen grad også blive tale om dusinvarer, — forhåbentlig vil de kunne blive opkultiverede i en god smag! Men med indskriften har dog den enkelte lille mand eller kvinde netop sit middel (måske det eneste!) til at give noget personligt og in-

Fig. 103.
 Et virkeligt talende gravmæle for en frihedskæmper, udført af billedhuggeren Torvald Westergård (Lemvig).
 For foden står: drenge der lytte, går ud som mænd.
 Foto: Marius Rasmussen.

dividuet. Står der på gravmælet vedkommendes navn samt fødsels- og dødsdata, så vil vi garantere for, at der ikke bliver flere af samme indhold på *den* kirkegård, — den være sig næsten så stor den være vil, — og føjes der til disse korrekte oplysninger tillige vedkommendes erhverv samt fødested og dødssted, så finder vi, at det er godt.

Det kan altid diskuteres, *hvor meget* der bør stå på et gravmæle, — overfor tanker om dødens uimodståelighed og livets forkrænkelighed *kan* det f. ex. virke ilde at anføre noget om ordensdekorationer. Men det kan næppe diskuteres, at det vi er ført ud i med enstavelsesordene er den rene parodi. Og jeg forstår de kirkegårde, hvor der i vedtægten står, at det mindste et gravmæle må give meddelelse om, er avdødes navn samt fødsels- og dødsår. Et gravmæle bør være som den avdødes visitkort, — sammen med de andre gravmæler i rækker og gravgårde skal det også være det lokale samfunds visitkort over hvad og hvem dette samfund har rummet og er bygget op af. Gør det ikke det, har det ingen mission, og så må det hellere undværes. Skulle det have en indskrift *uden* biografiske attributter og med dybere tanke bagved, ja så kunne man naturligvis vælge den, som det britiske imperium har brugt over sine tusinder af ukendte døde fra 2 verdenskrige:

kendt hos Gud. —

Iøvrigt kan vi ikke frigøre os for den tanke, at der bagved avgørelsen om, at et gravmæle kun skal rumme ordet »Mor«

eller »Far« ligger lidt af noget overmod, — nemlig denne tanke, at de, som besøger graven, »ved jo dog hvem mor eller far var«, — men dette er for det første kun langt fra tilfældet, og for det andet kommer der jo også forbipasserende, som læser indskriften, og de aner intet om, hvilken mor eller far det drejer sig om.

Samme overmod med hensyn til mangel på oplysning om personer og begivenheder, der er overgivet til historien langt, langt ud i fremtiden, ser vi nu også på mindesmærker *udenfor* kirkegårdene. Man går simpelthen ud fra, at den viden, vor generation besidder, og som er grundet på dennes selvoplevelser og medleven, må også andre tider have, hvad jo slet ikke er rigtigt. Andre tider fordunkler de svundne, — nye begivenheder tager duften af det skete, og nye slægter regner ikke de forrige generationers dåd eller smerte med samme målestok som den, vi har anlagt. Det turde derfor være udslag af vor periodes tidsovermod, når der ved mindesmærker for en *Staining* ofte hverken står forbogstaver eller årstal og ved en 5.-majsten ikke står noget årstal, — ja mindesmærket for *Kai Munk* i Hørbylunde har end ikke navn eller årstal, — og nok er der jo nogen, der ved, at korset skal stå der, og for hvem det står, men disse blir med generationernes skiften færre og færre, og mindesmærkets tanke derfor tildels illusorisk. Også *udenfor* kirkegårdene bør det være en regel, at mindesmærket må være et visitkort, — ikke skrevet »med blindskrift« og ikke at læse »mellem linjerne«, men klart og tydeligt i ordene. —

Kirkegårdsgartnere på nyttigt kursus

Assistent, havearkitekt Poul W. Olsen

Den gamle sandhed om, at man aldrig bliver for gammel til at lære, har stadig gyldighed. Dette bevistes ved et kursus i sten- og flisearbejde, afholdt på anlægsgartnerskolen i *Det Kgl. Danske Haveselskabs Have*. Deltagerne i kursus var gartnere, unge som gamle, fra samtlige tre frederiksbergske kirkegårde.

Arbejdet med stenmaterialer ved anlæg af gravsteder har i de sidste 20 år været aktuelt, idet tidligere tiders buxbomindfattede blomsterbede med tilhørende uundgæelige perlestengange hårdt tiltrængte en fornyende afløsning. Derfor indførtes

Fig. 104.
Overgartner
H. P. Samuelson retter
på den huggendes
stilling, håndlag og
andre fejl.
Foto: forfatteren.

på kirkegårdene stilen fra haverne, hvor man havde sagt gange og stive tilplantninger farvel, og var gået ind for den »løse« opdeling af havens forskellige elementer. — Resultatet blev på kirkegårdene det såkaldt »frie anlæg«, oftest uden egentlig gangføring, tilplantet med stedsegrønne dværgtræer og med forskelligt stenmateriale som indramning for blomsterbede, og som trædesten, — enten lagt fuge-tæt over hele det ikke tilplantede areal eller lagt med passende mellemrum, mellemplantet med pudeplanter. Det anvendte stenmateriale er i reglen natursten, oftest neksø- eller ølandsbrudfliser og brokker. Hvor man ikke kan forlige sig med de vilkårligt brudte flader, anvendes de samme materialer i tilhuggede og af og til også slebne fliser og bedkanter af forskellige størrelser. Desværre er man somme-tider gået over strengen med hensyn til valg og behandling af naturstensmateriale, idet man ser polerede marmorfliser lagt som brudfliser. Denne fejltagelse må dog vist (for at yde gartnerfaget retfærdighed) siges mest at skyldes ukritiske stenhuggeres salgstrang.

Sten og fliser kan dårligt undværes ved anlæg af gravsteder idag. Men her som i haverne er det af stor betydning, at materialet behandles, d.v.s. tilhugges og sammenpasses på den rette måde. det er ikke så lige en sag at præstere et fint tilhugget og godt lagt flisearbejde. Specielt ikke hvor arealet kun er på 3 eller 6 m². Der kræves hertil, at man er fuldt fortrolig med materialernes natur og deres behandlingsmåde, og det kræver et øvet øje ved tilpasning og lægning. Og endelig sidst, men absolut ikke mindst, kræves der, at man har det nødvendige og rigtige værktøj af mejsler og hamre, samt at disse redskaber til stadighed er i god stand. Nødvendigheden heraf understreges stærkt på kursus, da det desværre er en kendsgerning, at man mange steder har været henvist til brugen af en muggert eller kun en jernstang, af dem brolæggerne bruger til at støde fortovsfliser med, som eneste værktøj ved tilhugning og lægning

af fliser. Og selv om man, ved hjælp af disse simple og til formålet så forkerte hjælpemidler har kunnet vise et resultat, har dette dog ofte været utilfredsstillende.

Det er i høj grad prisværdigt, at man på *Frederiksberg* besluttede sig til at give kirkegårdenes gartnere et rutinekursus i sten- og flisebehandling. Gravstedsanlæg på vore kirkegårde i Danmark er idag af meget høj anlægsgartnerisk kvalitet, og man har villet sikre sig den bedst mulige undervisning i stenmaterialernes behandling ved det kursus, som kom istand i oktober 1954 og som strakte sig over 30 timer. Hertil kunne ikke vælges nogen bedre end overgartner *H. P. Samuel-sen* fra anlægsgartnereskolen, som assisteret af undergartner *Bo Hansen*, kyndigt og fornøjeligt ledede kursus. Fra først til sidst var der stor interesse og arbejdsiver hos samtlige deltagere. Ingen fejl og gik overgartner Samuelsens opmærksomhed, og meget måtte gøres om i starten, men alle var glade for de lærerige tips og tilrettevisninger, som resulterede i, at kursusedere og deltagere den sidste dag kunne fremvise et tilfredsstillende resultat.

I besigtigelsen af arbejdet deltog gæster fra københavnske kirkegårde og gartnerforbundet samt begravelsesnævnets ledelse og de tre kirkegårdes inspektører.

Et fornøjeligt kaffebord afsluttede kur-sus, og her udtaltes mange rosende ord om det udførte arbejde og det friske initiativ, som sammen med begravelsesvæsenets bevilling havde gjort dette i sin art ret enestående kursus muligt.

Da kursus afholdtes i arbejdstiden, var det nødvendigt at dele deltagerne i to hold. Sidste hold skal netop nu til at svinge hammeren i den gamle have. — Som et plus til undervisningen har sidste hold det store held, samtidig at have lejlighed til at studere, de sten-, flise- og klinkearbejder i fineste udførelse, som anlægsgartnerne i foråret under slettest mulige vejrtilkår har præsteret i de 17 havearkitekters haver på jubilæumsudstillingen. Glædeligt om disse haver må bestå endnu i år fremover.

Nytårsstatus

Inspektør, cand. hort. A. Hilsøe

Det er nytår, og man gør *status* for året, der svandt. Status lyder så forretningsmæssigt, men de fleste kirkegårde er ikke mindst i vor tid desværre (hvad økonomien angår) blevet meget merkantilt betonedede.

Idealet ville efter min mening være, at *alle blev begravet ens*, f. eks. under græsplæner i et stort parkanlæg, så det personlige gravsted ikke fandtes, således som det praktiseres med fællesgrave til urner og kister og med „offerpladser“, belagte med fliser, hvor man kunne lægge blomster på mindedagene. En sådan mindepark burde da holdes af kommunen, og udgifterne dertil inkluderer i skatterne, således som det nu er tilfældet med f. eks. hospitalerne. Disse benytter vi os endda ikke af allesammen, mens vi er 100 % sikre på før eller senere at skulle have en plads på en kirkegård.

Sådan er det nu engang ikke, — og vi må forlade vore tankers ideal og vende tilbage til realiteterne, som bl. a. er dette:

Holdt *budgettet* for det svundne år, og hvad skal vi skrive på for det nye? For at finde ud af det gør vi de enkelte konti op. Den største konto på udgiftsiden er sikkert *lønninger* og pensioner, og med mindre man har været *meget* forudseende, er det budgetterede beløb i de senere år *hvert år* blevet overskredet på grund af de snart ordinære, halvårlige pristaltillæg.

Den næststørste udgift er til *indkøb* af planter, frø og gran m. m. til julepynt. Også her har man mærket mindre pristigninger, hvilket man også må regne med for det kommende år. Til planteskolernes ros må man sige, at de trods stigen- de produktionsomkostninger og ejendomsskatter i en længere årrække har holdt de samme engros-priser, så det er kun rimeligt, at de nu forlanger lidt mere for deres varer.

Redskabs- og kontorudgifterne er gerne ret stabile fra år til år, medmindre man skal have nyanskaffelser som f. eks. en traktor, nye protokoller eller lignende, og sådanne bør føres på budgettet som ekstrabevillinger.

Brændselskontoen kan være meget varierende, da man jo ikke selv er herre over hverken koks- eller oliepriser, eller om vinteren bliver mild eller streng.

Mange kirkegårdsledere har også tilsyn med og ansvar for kirkegårdens forskellige *bygninger* som kapeller, folkestuer, kontor, materialrum m. m. og indhegning. Hertil bør afsættes et bestemt beløb årligt, og man må så skønne, hvad der skal laves i år, og hvad der kan udsættes, hvis beløbet ikke strækker til. Til større reparationer, om- eller tilbygninger afsættes ekstrabevillinger.

Det samme gælder med hensyn til *veje* og *gangarealer*, og for såvel bygninger som veje gælder det, at det er billigere og pænere at holde det godt vedlige til stadighed frem for at „spare“ i nogle år og så at skulle ofre større summer, når det forfalder.

Arbejdslønnens regnskab er selvfølgelig delt op i forskellige underkonti, så man kan se, hvad der er brugt til renholdelse af gravsteder, til anlæg på disse og til granpyntninger samt til gravning og tilfyldning ved begravelser og til renholdelse af kirkegården som helhed.

Det er indtægten af ovennævnte underkonti, der (sammen med afgift for benyttelsen af kapeller samt disses udsmykning med træer og lys, orgel og sang og salg og fornyelse af gravsteder) skal få kirkegårdens regnskab til helst at give overskud eller i hvert fald balance.

Indtægten af renholdelser modsvares af udgiften til denne kontos arbejdsløn plus en del af redskabskontoen plus indkøb af perlesten til vedligeholdelse af gravstedernes gangareal.

For *anlægsudgiften* gælder det samme plus selvfølgelig udgifter til planter, fliser og lignende.

Granindtægten modsvares af granindkøb plus arbejds løn, og man bør vel også skele til, hvad det koster at fjerne granen igen om foråret, selv om dette for mange kirkegårdes vedkommende føres på renholdelseskontoen.

Til udgiftsiden for *graves gravning og tilfyldning* må man udover arbejds lønnen og redskabsforbrug regne med indkøb af afstivningsmateriale, ladbrædder og bomme, nedfiringstove m. m.

Endvidere må man tillægge en vis procentdel af udgiften til hver af de konti, der ikke har nogen direkte indtægts side såsom administration, kontorhold, brændsel, kørsel og pensionen ikke at forglemme.

Når råbalancen således er gjort op, kan man danne sig et skøn over, om taxterne for det kommende år skal sættes op, eller man kan fortsætte med de samme takster et år endnu på opkrævningerne, der står for at skulle sendes ud lige efter nytår.

Foruden den økonomiske status bør man også foretage opgørelse over *bortfæstningen* af nye gravsteder af enhver slags i det forløbne år for at være sikker på stadig at have salgbare grave parat, eller i modsat fald, hvis man da ellers har ledige arealer, at foretage den nødvendige udstykning med anlæg af gange og afløkning af gravene.

Også kirkegårdens *plantebestand* til anlæg af grave bør optælles nu, og det hvad enten man selv har planteskole el-

ler indkøber sit forbrug eller (hvad der måske er almindeligst) kombinerer disse muligheder. For at få et brugbart facit kræves, at man stadig har ført regnskab over færdige planter i planteskolen og over diverse indkøb, så man kan se, hvad der er brugt. Det vil gerne vise sig, at forbruget svinger noget fra år til år på de forskellige plantearter, det være sig hækplanter, indfatningsbuxbom eller diverse stedsegrønne træer, så det gælder om at have fingeren på pulsen og skønne, hvad tiden kræver og hvad man derfor skal lægge vægt på i den nærmeste fremtid.

Kirkegårdslederen kan dog selv få indflydelse på planteudvalget og efterspørgselen, f. eks. ved på passende sted at anlægge *mønstergrave* med nye ideer og ved i udstillingen af de forskellige planter ved kontoret at sætte nye planter i stedet for stadig at sælge *Chamæcyparis obtusa nana* og diverse *juniperussorter*. Hvad om man prøvede med nogle af de mange nye sorter af mindre *rhododendron* og *azalea*, af *hortensia* og med blomstrende *stauder* med moderat vækst og pæne blade som f. eks. *iris*, *kniphofia* og *yucca*? Også rosensortimentet trænger mange steder til fornyelse. Der køres stadig på de gamle sorter, skønt der hvert år kommer mange nye og bedre på markedet. Afveksling fryder og fremmer omsætningen, og begge dele er velkomment på en kirkegård, så længe det i indledningen omtalte ideal er utopisk.

Forslag til ny fællesgrav på Bispebjerg kirkegård

Kirkegårdsinspektør, cand. hort. E. Manniche

I *England* bruger man som bekendt i udstrakt grad at sprede asken ud over et græstæppe i de såkaldte „*Gardens of Remembrance*“ (jvnf. V. K. XVIII s. 26—28), og selv om man her i Danmark ikke har ment at kunne gå ind for denne form, så har vi gennem vore *fællesgrave* (se

V. K. XII s. 29—32), hvor asken blandes direkte med jorden, dog fundet frem til en form for askeanbringelse, der samtidig med, at den i sin idé er beslægtet med den i England foretrukne fremgangsmåde, er forenelig med dansk tankegang. Mennekets jordiske rester er ved at blandes

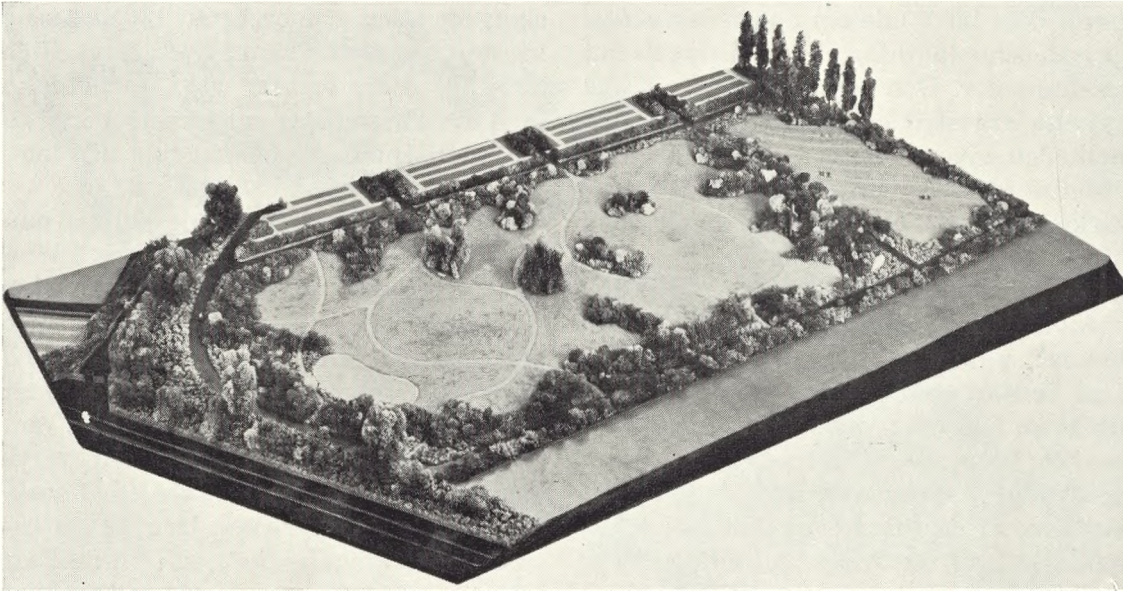

Fig. 105.
 Undergartner,
 cand. hort.
 Bjørn Winther-Jensen:
 Model af den projek-
 terede askedal på
 Bispebjerg kirkegård.
 Foto: Carrebye.

med jorden vendt tilbage til naturen, og det biologiske kredsløb er afsluttet.

Som det vel var naturligt, blev Danmarks første fællesgrav (under navnet „De Ukendtes Grav“) anlagt på Bispebjerg kirkegård i København, — dér hvor krematoriet var beliggende. Senere er anlæget udvidet og omfatter nu ca. 1100 m². Indvielsen af denne første fællesgrav fandt sted i året 1926, og fra en beskeden start med nedsættelse af 4 asker det første år er man i året 1954/55 oppe på et antal af 1109 asker eller godt 29 % af de i Bispebjerg krematorium i samme tidsrum foretagne brændinger. Navnlige i den sidste halve snes år er antallet steget stærkt, og der er i øjeblikket ikke noget, der tyder på, at tendensen i denne retning skulle ophøre.

Den stærke benyttelse af fællesgraven har bevirket, at denne om få år (efter en foretaget sandsynlighedsberegning allerede i 1960) vil være helt belagt, hvorfor et nyt areal til dette brug må være til rådighed inden den tid. Bispebjerg kirkegård har derfor ladet udarbejde en plan til en ny fællesgrav.

Denne opgave har været meget interessant at arbejde med, idet jo fællesgraven

i sin anlægsform bryder fuldstændigt med den traditionelle kirkegårdsudformning med dens mangfoldighed af indhegnede gravsteder, monumenter og gange. Nedsættelsen af askerne sker i fællesgravèn, uden at de pårørende får at vide, hvor den har fundet sted, og der kan som følge

Fig. 106.
 Nuværende fællesgrav
 på Bispebjerg kirkegård
 med mindesøjle af
 arkitekt, m. a. a.
 Holger Jacobsen.
 Foto: Carrebye.

heraf *ikke* blive tale om nogen *individuel* gravstedsbeplantning eller anbringelse af monumenter. Den omstændighed, at det enkelte gravsted er opløst til fordel for helheden, giver mulighed for at skabe det æstetisk ideelle, nemlig den landskabelige kirkegårds frie og ubundne anlæg med åbne græsarealer, fritstående hjemlige træer og smukke busketter.

Anlægget, der omfatter ca. 1,5 hektar, tænkes udført på et areal af planteskolens jorder, som skråner ned mod den idylliske *Utterslev mose*. For at opnå en ønsket bevægelse i terrænet er nogen jordflytning nødvendig, men dette arbejde lettes af de tilstedeværende højdeforhold. De kraftige busketplantninger, som går rundt om hele arealet, vil med tiden give både en rumvirkning og en følelse af intimitet, så de efterlevende i fredfyldte omgivelser kan dvæle en stund i minderne om deres kære. Ad de naturligt

slyngede stier, der er tænkt lagt i gamle brosten, føres man rundt til de forskellige bænkepladser, og der er i forbindelse med et fællesmonument foreslået indrettet en fliseplads til henlægning af blomster.

Arealets øverst beliggende del (et område på ca. 2.850 m²) er ved en gennemgående vej, som nødvendiggøres af kirkegårdens øvrige vejføring, adskilt fra selve fællesgraven. Her tænkes indrettet en *urnehave*, som i sin udformning danner en overgangsform til fællesgravens rent landskabelige parkstil. De enkelte grave behæftes med servitutter, således at gravstedsrammerne udviskes. Den fælles bevoksning skal være græs, og (om ønskes) kan der anbringes en natursten og måske et blomsterbed. Alle gravene vender front den samme vej, og de lave støttemure, som udføres i gamle brosten, følger terrænets højdekurver.

Tre svenska kyrkogårdsplaner från 1950-talet

Trädgårdsarkitekt Samuel Kaldén

Planerna avse utvidgning av större landskyrkogårdar. *Nor* och *Grums* äro belägna i Värmland och *Ström* i Jämtland.

Plan till *Nors* kyrkogård ritades 1953. Anläggningsarbetet pågår f. n. och kyrkogården beräknas vara färdig 1956.

För *Grums* kyrkogård upprättades förslaget 1954 och vissa förberedande jordavschaktningsarbeten ha påbörjats. Den kommer att utföras i flera etapper.

Ströms kyrkogårdsplan är upprättad 1955.

Nedanstående detaljuppgifter om kyrkogårdarna utgöra delar av de beskrivningar, vilka följa planerna och arbetsprogrammen för fastställelse hos resp. myndigheter.

Grums kyrkogård

Utvidgningsförslaget omfattar ett område av ca 23.000 kvm, beläget söder, väster och norr om gamla kyrkogården. Området bereder plats för över 3.000 kistgravar, och omkring 500 urngravar (se fig. 109).

Utvidgningsområdet, som utgöres av lerjord med svagt fall skall utfyllas i nivå med gamla kyrkogårdens södra och västra mur, vilket innebär ett fyllnadsdjup av närmare 2 m. Från gamla kyrkogårdens sydöstra murhorn utbygges stödmur utmed hela sydöstra sidan samt utmed södra sidan. Mot väster och norr anlägges grässlånter med gränshäck. Et bergigt området söder om gamla kyrkogården utnyttjas för urngravkvarter. En 3 m bred körbar gång leder från ett grindparti i sydöstra sidan i en vid båglinje fram väster om gamla kyrkogården, där den följer parallellt med denna i nordlig riktning och sedermera avviker i nordöstlig riktning till ett grindparti mot landsvägen längst i norr. En körbar större infart anlägges rakt väster om huvudinfarten till parkeringsplatsen norr om gamla kyrkogården.

Vidare förenas det nya området med gamla kyrkogården genom att gången rakt åt söder från kyrkbacken leder ut mot en samlingsplats med en brunn som centrum. Även östra gången leder ut till

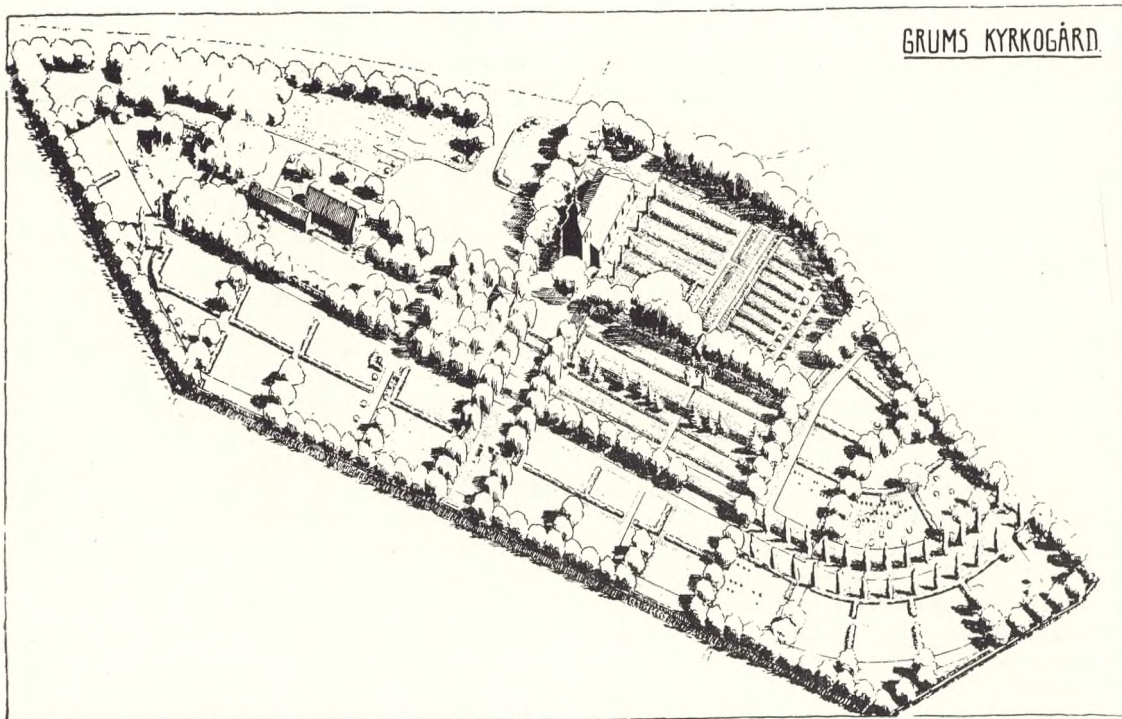

Fig. 107.
Trädgårdsarkitekt
Samuel Kaldén:
Plan til udvidelse af
Grums kirkegård
i Värmland.
Mål: c. 1:2000.

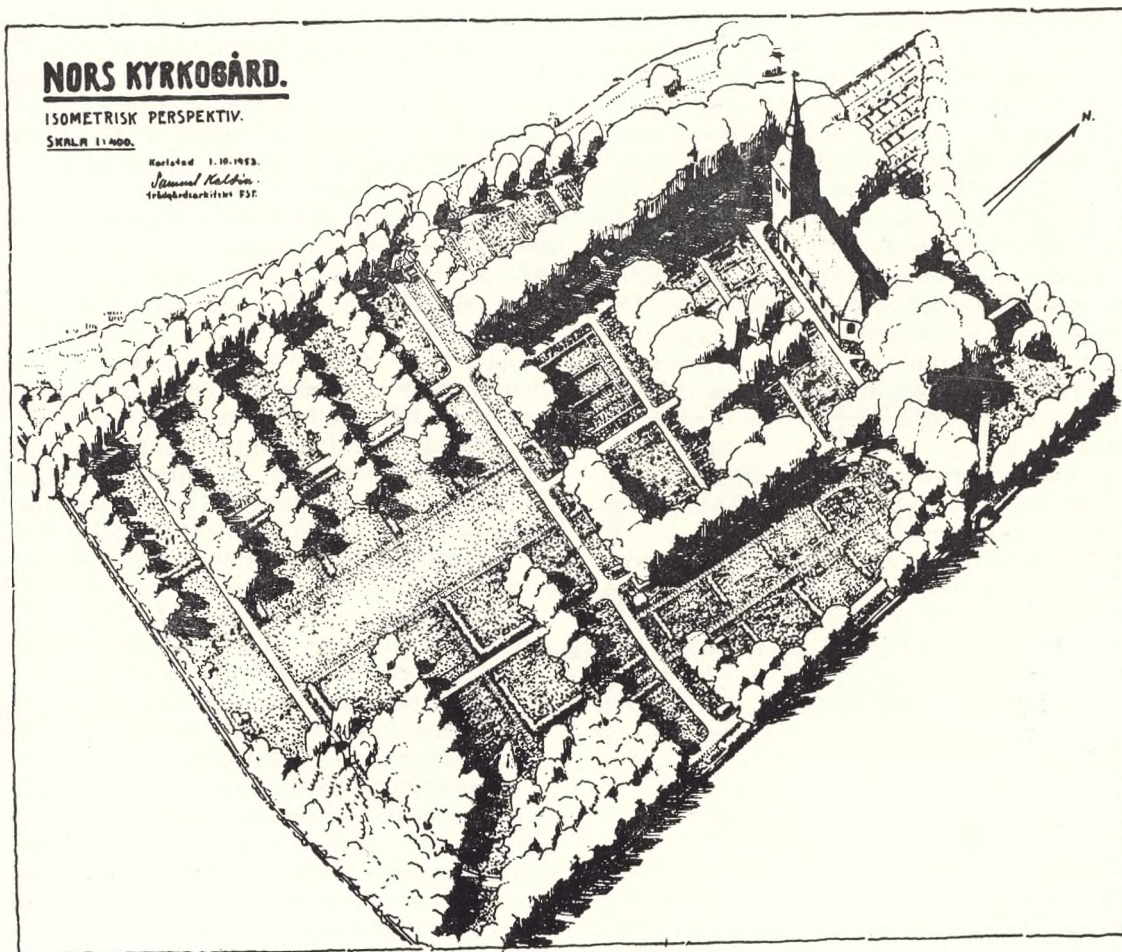

Fig. 108.
Trädgårdsarkitekt
Samuel Kaldén:
Plan til udvidelse af
Nors kirkegård
i Värmland.
Mål: c. 1:1000.

nya området ned till södra infarten. Mot väster leder den mellersta södra gången genom trappa ned till nya området och leder tvärs över detta.

Från kyrkbacken leder en gång rakt ned mot väster, varvid nuvarande höga jordvallen vid kyrkplatsen bortschaktas. Denna gång leder medelst trappar ned mot ett centralt motiv inom nya delen med en springbrunn omgiven av en plattbelagd viloplats.

Från kyrkplatsen skall därmed beredas ett fritt perspektiv över den bördiga och vackra slätten. Denna utblick skall å ömse sidor inramas av storgväxta silverpilar. I anslutning till platsen vid kyrkan är plats markerad för bårhus.

Gravkvarteren äro avsedda att utformas som häck- el. buskomramade mindre rum där gravarna äro belägna i gemensam gräsmatta. Detta gäller även för de mindre kvarteren, som äro avsedda för urngravar. Där bör dock vårdarna utgöras av liggande namnplattor.

I anslutning till tidigare planerad parkeringsplats avser förslaget att nuvarande röda träbyggnaden skall borttagas, skolbyggnaden restaureras och nyttjas som församlingshus samt den mindre stenbyggnaden norr därom tillbyggas och sammanbygges med församlingshuset. I tillbyggnaden skall beredas utrymme för redskap och i den gamla delen inredas till kontor el. bostad.

Väster om dessa byggnader planeras en gård för upplag och arbetsgård. Den gång, som leder från parkeringsplatsen rakt ned mot norr är endast avsedd som gångväg. I anslutning till norra infarten ordnas en mindre förgård med plats för parkering.

I övrigt utformas detta område omkring parkeringsplats och församlingshus som naturpark.

Anläggningen kan utföras i flera etapper. Ur estetisk synpunkt är det lämpligast att första etappen omfattar södra och västra delen till och med gamla kyrkogårdens norra fluktlinje.

Inom gamla kyrkogården skall i samband med utvidgningen vissa justeringar vidtagas.

Nors kyrkogård

Förslaget avser en utvidgning åt söder och sydväst mellan nuvarande kyrkogården och egendomen Lillnor (se fig. 108).

Området, som utgöres av åkerjord å alv av lerblandad sand, omfattar 22.200 kvm. och giver plats för 2.018 kistgravar och 907 urngravplatser. Kistgravarna äro $1 \times 2,50$ m. och urngravplatserna 1×2 m. En sådan urngravplats rymmer ett flertal urnor, varför en sådan kan motsvara en familjegravplats.

Området inhängnas med stenmur. Nuvarande östra entren omplaceras så att dess plats blir mitt för infartsvägen. Den förses med stiglucka (härtill skall särskild ritning utföras av byggnadsarkitekt).

Utvidgningsområdets planlösning avser att genom *ett enkelt gångsystem göra hela området* åtkomligt utan att i onödan splittra ytorna. De stora fälten indelas sedan i mindre gravkvarter genom lämplig buskplantering. Varje sådant kvarter skall vara lagt i gräsmatta och gravarna skola ligga fritt i den sammanhängande gräsmattan. För att icke gravkvarteren skola bli monotona i sin utformning är avsett att i gräsmattan mera oregelbundet planteras enstaka parkbuskar. Dessa äro ej markerade i planen utan äro angivna å detaljskisserna. För detaljutformning av kvarteren är gravkartor i Skala 1:200 upprättade för de kvarter, vilka först komma att tagas i bruk.

Rakt söder om kyrkan och gamla kyrkogården skall mittfält anläggas såsom helt öppen gräsmatta ända ut mot södra gränsen. Den kommer att för framtiden giva en behövlig fri rymd åt kyrkogården.

Öster om denna mittplan kan *flera gravkvarter* anordnas. Även åt öster ordnas ett helt öppet fält med springbrunn och en trädramad öppen gräsyta, som sträcker sig ned mot områdets sydöstra hörn. Denna liksom tidigare nämnda mittparti är även avsedd att nyttjas för ev. samlingar såsom friluftsgudstjänster el. som ceremoniplats.

Områdets lägre östliga delar äro avsedda att utnyttjas för *urngravgårdar*. Dessa givas rakt öster om gamla kyrkogården mindre format och tänkas endast ytsmäckade med liggande namnplattor i sammanhängande gräsmatta.

Genom detta urngravområde leder ett par plattstigar. Den ena utgår från en plattbelagd vilplats i nordligaste delen och leder rakt söder ut mot springbrunnen, varför man från nämnda sittplats kan få ett gott perspektiv mot söder.

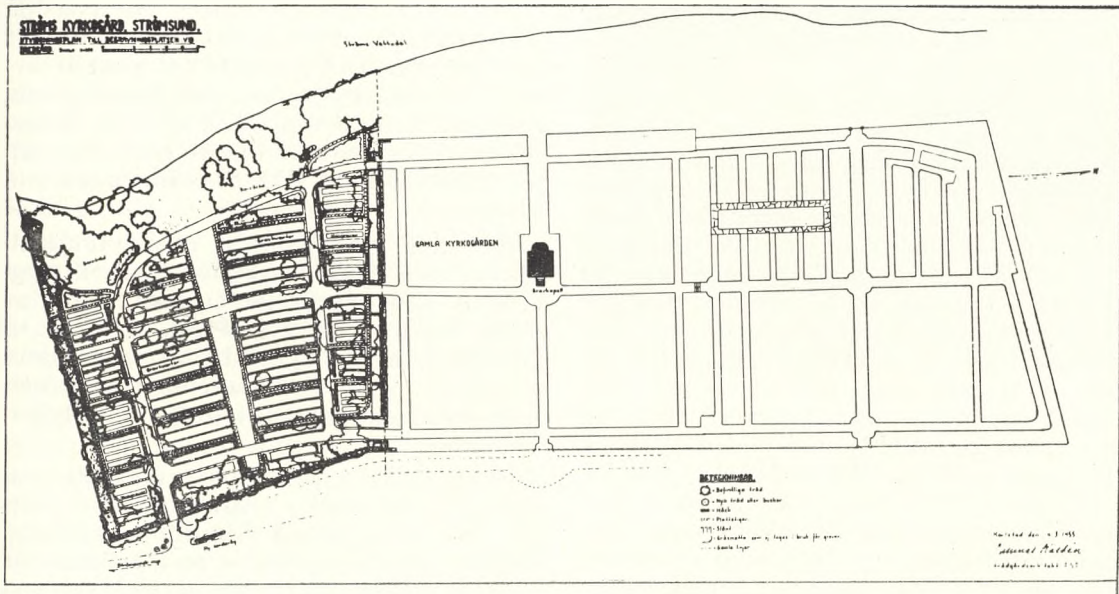

Fig. 109.
 Trädgårdsarkitekt
 Samuel Kaldén:
 Plan til udvidelse af
 Ströms kirkegård
 i Jämtland.
 Mål: c. 1:2000.
 Jevnf. fig. 110—11.

Urgravskvarteren å området syd-östra del planteras tättbevuxna lövträds-lundar.

På lämpliga ställen inom området äro häckinramade platser för vattenpost och avfallsbehållare planerade.

Då området är så stort bör det anläggas i flera etapper. I första etappen kan muren i sin helhet anläggas, alla träd planteras samt ett el. två gravkvarter iordningställas. Senare när ytterligare kvarter behövas anläggas dessa efter hand. Springbrunn och plattstigar anläggas först när områdena i dess närhet tagas i bruk.

Inom gamla kyrkogården behöver planteringarna justeras. Vid en tidigare utförd renovering av området närmast kyrkan har alltför många träd planterats, vilka nu börja skymma kyrkan. Därför skall samtliga dessa nyare lindar inom ifrågavarande område borttagas. Endast omkring springbrunnen ersättas befintliga 4 lindar med hängpilar.

Ströms Kyrkogård, Strömsund

Området är beläget söder om nuvarande begravningsplatsen och omfattar en areal av c:a 11.000 kvm. Det ligger till sin östra del ganska plant i samma nivå som gamla. Mot väster sluttar marken mer och mer brant ned mot Ströms Vattudal. Området är bevuxet med högvuxen barrskog av gran och tall. Nere vid stranden finnes enstaka alar och björkar. Vid anläggande av detta kyrkogårdsområde

är önskemålet att skogsbeståndet skall kunna bevaras till så stor del att den får karaktär av skogskyrkogård. Marken utgöres av sand och till sin östra del sandblandad pinnmo.

Förslaget avser att i största möjliga mån ansluta sig till terrängen och medelst ett par större urngravområden å områdets norra och södra del där bevara skogsbeståndet. Mitt över området göres en helt fri utsikt ut över Ström Vattudal och å ömse sidor härom beredes plats för gravkvarter till kistgravar, varför trädbeståndet i rätt stor utsträckning även

Fig. 111.
 Detail fra
 Ströms kirkegård.
 Jevnf. fig. 109.

där måste urgallras. Förslaget bereder plats för 912 kistgravar och 601 urngravar (se fig. 109—11).

Planen ansluter sig till gamla kyrkogården genom att dess tre huvudgångar i nord—sydlig riktning föras vidare genom det nya området. Av dessa bli de två östra gångarna körbara förbindelseleder, varemot den västra gången förenas med gamla kyrkogårdens västra gång medelst trappa. På grund av att denna gång går fram i den redan där starkt lutande terrängen följer den nivåkurvorna och viker av åt öster samt leder i en vid båge upp å det mera plana området, där den går fram parallellt med södra gränsen till en ny infartsport mot landsvägen. De båda övriga gångarna förenas med denna. Härigenom blir det större övre området lätt tillgängligt även med arbetsfordon. De tre huvudgångarna förbindes ytterligare medelst en gång i riktning mot sjön närmare gamla kyrkogården. De två gångarna med riktning mot sjön uppdelar området i 3 fält.

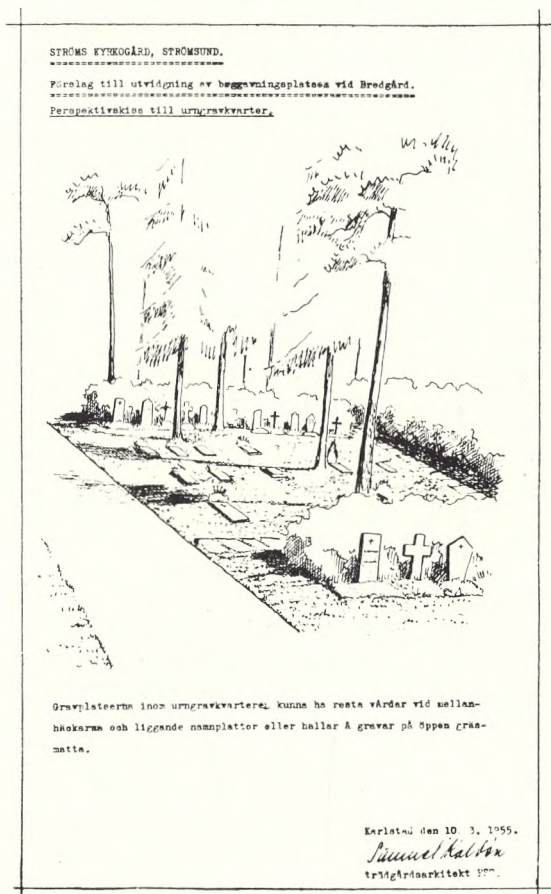

Fig. 111.
Detail fra
Ströms kirkegård.
Jevnf. fig. 109.

De södra och norra fälten äro avsedda för urngravar, varför skogsbeståndet där kan bevaras. Det norra fältet, som är avsett för urngravar har närmast gamla kyrkogården ett område fritt från skogsträd, varför man utan att göra ingrepp på trädbeståndet där kan lägga en rad kistgravar.

Det mellersta fältet är avsett för kistgravar och kräver därför viss uthuggning av skogsbeståndet. Genom mitten av detta område är avsett att anlägga en gräsgång, som vidgar sig till en bredare gräsmatta åt väster. Här vinnes en värdefull och rofylld utsikt ned mot Ströms Vattudal.

Gravfältens utformning avser att gravarna läggas helt i gräsmatta med plats för blommor endast framme vid monumenten. Fälten uppdelas med friväxande häckar till mindre gravrum med 3 gravrader inom varje. En plattstig leder genom varje sådant gravrum. Inom ett sådant rum kommer en gravrad med sina vårdar att vara belägen intill buskraden och de två andra raderna komma att ligga helt fritt i gräsmattan. Man kan även inplantera någon enstaka friväxande parkbuske bland dessa gravrader, varigenom man på ett fördelaktigt sätt bryter gravlinjen och kan ge omväxling åt gravrummens karaktär.

Urngavgårdarnas utformning överensstämmer med de övriga gravfältens, förutom att man där får plats med 4 urngravrader. Varje urngravplats är 1 × 1,5 m. Då det blir tätare mellan gravraderna är inom ett urngravkvarter vackrast om endast den gravrad, som är belägen intill häcken förses med stående vårdar och de i gräsmattan fritt belägna gravarna förses med liggande namnplattor eller hållar.

Strandslutningen bevaras där bottenvegetationen är god i naturlig form. Där på grund av anläggnings- eller röjningsarbeten marken rivits upp eller där bottenvegetationen på något sätt skadats eller fyllts över med jord sås gräsmatta. En del träid röjas så att man vinner en glänta i skogen med utsikt mot sjön. Från södra urngravområdet leder en plattstig ned och viker av förbi en sittplats och förenas med västra gången. Mitt för utvidgningens norra gång leder en plattstig ned i slänten och leder vidare väster om gamla kyrkogården. En del i miljön

lämpliga parkbuskar inplanteras enligt planen.

Platser för vattenpost och avfall ordnas dels vid den nya kyrkogårdsentrén och dels intill östra gångens anslutning till gamla kyrkogården, samt ytterligare en sådan plats ordnas vid västra gången intill gamla kyrkogården.

Inhägnad av enkelt järnstaket av fyrkantjärn å betongplintar uppsättes söder och öster om utvidgningsområdet samt även öster om hela nuvarande begravningsplatsen, där det för närvarande endast är trådnätstängsel.

Entréen till utvidgningsområdet uppföres med pelare murade av Gustaskiffer och avtäckta med plattor av samma material. Grindarna utföres av smidesjärn (se detaljskiss). Även de två entréerna vid nuvarande begravningsplatsen bör förses med grindpartier av samma utförande. Vid entréen mitt för gravkapellet kan de gamla järngrindarna användas, varför bredden mellan pelarna där anpassas efter desamma.

Mellan utvidgningsområdet och landsvägen har gamla vägen gått fram. Söder om entréen anlägges gräsmatta helt ut till nya vägen. Från entréen norr ut får gamla vägen bevaras och nyttjas för inkörning till parkeringsplats längre norr ut vid gamla begravningsplatsen. Å övrig mark mellan utvidgningen och vägen ordnas gräsmatta. Befintliga träd bevaras.

Gravarnas och gravvårdarnas utformning.

För samtliga kvarter inom utvidgningsområdet gäller, att stenramar omkring gravplatser givetvis ej får förekomma. Liggande hållar eller liggande namnplattor är diskreta och tilltalande monumentformer, som kunna nyttjas på vilken gravplats som helst inom kyrkogården.

Skulle någon gravinnehavare nödvändigt vilja ha platsens gränser markerade, kan detta tillåtas i form av 15 cm. breda stenplattor med fallande längder. Dessa skola ha naturliga kloytor och bör därför vara av gnejs, skiffer eller kalksten. De läggas i gräsmattans nivå, så att de ej hindra gräsklippningsmaskinen. Gravarna utformas med gemensam gräsmatta och blomsterplantering vid monumenten. Inga lägre gränshäckar omkring platserna få förekomma.

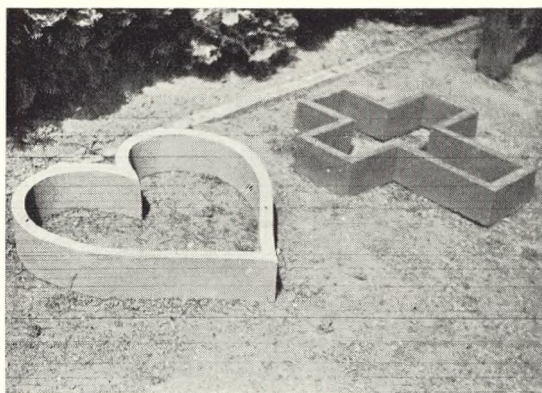

Fig. 112.
Støbte skabeloner
på lager
til kirkegårdsbrug.
Foto: J. Th. 1954.

»Det sidste skrig«?

Havearkitekt Johannes Tholle

På enkelte kirkegårde er der i den sidste tid bemærket nogle meget kunstfærdige, støbte ting, der enten allerede er taget i brug, eller som ligefrem ligger på lager til senere merkantil udnyttelse.

Disse støbte ting er formet som kirkelige eller kristelige symboler, og vi kan på ovenstående fig. 112 gengive et par af dem, — og vi må tilstå, at hårene næsten rejste sig på hovedet, da vi første gang stod over for det.

Vi er ganske klar over, at mekanisering er en *hjælp* i menneskets arbejde med at holde kirkegården i sømmelig og værdig stand, og at det også er en *hjælp* i økonomisk henseende til kirkegårdsmyndighederne. Derfor må vi bl. a. finde os i *noget af støjen* og hvad andet der følger med af ubehag ved brugen af de moderne hjælpemidler på kirkegårdene.

Vi er også ganske klar over, at det kan være *svært* for mangan *ung* graver eller gartner at plante de kirkelige symboler i buksbom eller blomsterplanter, og at en slags mekanisering i form af en støbt skabelon derfor er lettere at sætte ned på stedet.

Hvis disse tingester da kun bruges til at „tegne“ de pågældende mønstre i grav-

Fig. 113.
Bertel Thorvaldsen
(d. 1844):
Kristus-figur.
Annonce i amerikansk
kirkegårdstidsskrift.
(Se teksten s. 103).

MEMORIAL PARK FEATURES
FOUNTAINS WELL CURBS BENCHES SCULPTURES

"CHRISTUS"
White Statuary Marble—5' 6" or 7' high

POMPEIAN STUDIOS
169 LEXINGTON AVE. NEW YORK CITY
NEW CATALOG AVAILABLE

stedets jord, og derefter tages bort, ja, så skal vi ikke indvende noget imod deres tilstedeværelse blandt kirkegårdens redskaber. Men hvor de kommer til at ligge permanent på gravstedet som en ting i sig selv (eller som støtte for noget), må vi nedlægge protest, for så er vi nået fra kultur over i en teknik, som smager af *decadence* og mangel på kultur.

Lad os med det samme anføre, at der på visse kirkegårde er en *overhåndtagen* anvendelse af klinker og fliser på gravstederne, og at man sådanne steder ofte synes stolte deraf. Anvendt med *meget mådehold* på de enkelte gravsteder eller i rækkerne kan disse motiver have deres berettigelse, specielt under særlige omstændigheder, f. eks. på en bestemt egn, hvor man fabrikerer klinker eller bryder natursten, eller hvor vind og svøb gør det umuligt at få hold på jorden på anden måde. Men andre steder er det galt og er ofte helt gået over gevind, og ganske specielt gør de *glasserede* klinker og slebne fliser sig ubetinget *ikke*, og de står som regel ganske forfærdeligt til gravmælet, hvad enten det er af natursten eller noget andet.

Og vi tilføjer, at selv om vi højt respekterer kirkegårdenes arbejde for at øve en *social* indsats ved i tider, hvor der ellers vil være megen sæsonarbejdsløshed, f. eks. i vinterhalvåret i gartnerfaget, så vil vi alligevel synes, at et vist *mådehold* med hensyn til fantasifulde modelleringsarbejder under granpyntningen nok kunne være på sin plads. Det er jo nok et privat gravted, om der f. ex. på fig. 78 vises et klokkemotiv på, men det *er* dog på et *offentligt* sted, og det er lavet for at skulle *beskues* — og om muligt: beundres!

Der kan være tilfælde, hvor man bør sige nej til en økonomisk fortjeneste, — det være sig for offentlige kasser og for private arbejdere, og der er da også tilfælde, hvor man med opbydelse af den fornødne takt kan sige nej til noget, der strider imod god smag.

Fig. 114.
Annonce i canadisk
kirkegårdstidsskrift
med angivelse af navne
på berømte personer,
som er begravet
i jordens moderskod.
(Se teksten s. 103).

"The Earth is a Sepulchre
of Famous Men"

HANS CHRISTIAN ANDERSEN
MARSHAL FERDINAND FOCH
IGNACE JAN PADEREWSKI
CECIL JOHN RHODES
ABRAHAM LINCOLN
WM. SHAKESPEARE
JAMES WATT

HOMER
LEO N. TOLSTOY
DR. SUN YAT-SEN
THOMAS G. MASARYK
SIR JOHN A. MACDONALD
R. H. VAN RHYN REMBRANDT
HENRY KENDALL WENTWORTH

Toronto Concrete Burial Vault Co. Ltd.

ISLINGTON, ONT.
LYNDHURST 6900

PRESCOTT, ONT.
TEL. 523

»Jorden er en grav med berømte mænd«

Det er (som allerede foran bemærket) ikke ukendt, og der er heller ikke noget som helst forkert i, at der knytter sig forretningsmæssige interesser til kirkegårdsforhold. Bedemænd, ligkistesnedkere, urnefabrikanter, blomsterhandlere, gravere, gartnere, stenhuggere og mange flere kategorier af erhverv og erhvervsdrivende har interesser her, og ofte er de for disse erhvervsinteresser af helt fundamental art. Der er heller ikke noget galt i, at disse firmaer eller personer øver en vis propaganda for deres erhverv, — det er muligvis nødvendigt for nogle, og en grundsætning i al reklame er det, at der gennem propaganda skabes en vis *sympati* for firmaet.

Vi har fundet et par annoncer i et amerikansk og et canadisk tidsskrift for kirkegårdsforhold, — annoncer som gentages fra nummer til nummer. Og af disse ser vi, at to af *vore* berømte danske landsmænd må lægge navn (subs. kunst) til disse. I det amerikanske tidsskrift er det *Bertel Thorvaldsens* kristusfigur, som er blikfang i en annonce om gravmælekunst (se fig. 113) — i det canadiske tidsskrift er det eventyrdigteren *H. C. Andersen* (som i de engelsktalende lande altid får sit navn stavet som *Hans Christian Andersen*), der nævnes som een af de berømte mænd, jorden rummer i sit skød, og hvis navn i det nu udrundne år 1955 er udtalt på alverdens sprog.

Måske er det af pladshensyn, men det *kan* også være af reklamemæssige hensyn, kan også være af reklamemæssige hensyn, at *H. C. A.s* navn står øverst iblandt de navne, som „trækker“, og af annoncens tekst (se fig. 114) vil det ses, at når han nævnes i samme åndedrag som *marshal Foch, Paderewski, Lincoln, Watt, Homer* og endnu flere, er han ikke i dårligt selskab, — og firmaet, der fabrikere de an-

noncerede „grav-hvælvinger“, har vidst, hvilke navne der virkelig var *navne* af betydning.

I Danmark vil vi nok vælge (og har valgt) andre former for avertering end den sidstnævnte, og vi går også reklamemæssigt mere stille med dørene på kirkegårdenes område, men mon der er noget rent galt i alligevel at være lidt stolt over dansk ånds og kunsts anvendelse i denne forbindelse og ganske *en passant* at citere *H. C. Andersens* linjer om den anden nævnte kunstners arbejder, at:

... dog saa vidt om Jorden
end høres Danskens Sang og Mejselslag.

En stor ting er disse reklameting ikke, — og de kan måske kun fremkalde et smil, — men det kan vel alligevel blive et smil med en smule *sympati*.

Fig. 115—116.
Detailbilleder
fra *Lyø kirkegård*.
Foto: J. Th. 1955.
(Se teksten s. 104).

Lyø kirkegård

Lærer Aksel Larsen

Man kan vise så mange moderne kirkegårde frem, og man kan på gamle, hæderkronede kirkegårde fremvise nye afdelinger eller gravgårde af et vist særpræg, — og så kan det dog godt være, at det bliver een af de små landsbykirkegårde i et „fjernt“ og tildels „forglemmt“ samfund, at man finder det helt rigtige: harmoni, fred, orden og selvfølgelighed. Kirkegårdsinteresserede, som med båden fra Fåborg, eller som på anden måde kommer til Lyø, der vandt sin herostratiske berømmelse hin majnat i året 1223, da kong *Valdemar* her blev taget til fange, kan ikke undgå at betages af, hvad der her vises af kirkegårdskultur, så ligefremt og selvfølgeligt.

Øen har kun 312 indbyggere, og kirken er fra 1613, våbenhuset dog først fra 1642. Begge er opført i kamp og sat i kalk. Kirkegården er (som adskillige andre på de sydfynske øer) næsten cirkelrund med en diameter på ca. 50 meter, — det er ikke usandsynligt, at det er strategiske årsager, der har givet den denne form. Den er på alle sider omgivet af kampestensgærder, der er opbygget uden mørtel el. l., og som falder så smukt sammen med de andre kampestensgærder i ukløvede materialer, der karakteriserer Lyø bys haveegn. Vejen fra båden går forbi kirkegården, men ellers er denne omgivet af haver for præsten og gårdmand samt af skolens legeplads. Hegnene er bevokset med syrener og vildroser samt hyld m. m. og giver en naturlig og harmonisk ramme om kirkegården, — lidt vedbend snor sig ind deri.

Kirkegården rummer kun halvtredje hundrede gravsteder, og det er så karakteristisk (se fig. 114—15), at de så godt som alle er ens indrettet med buksbomindhegninger, der holdes ganske lave og snubbes af i hjørnerne, og fordi gravene ligger ganske tæt, hjælper til med, at der ikke er væsentlige gener ved begravelser. Det morsomme er, at denne ensartethed og harmoni, som iøvrigt også har fostret temmelig ensartede og beskedne gravmæler,

ikke er dikteret af nogen kirkegårdsvedtægt, men er fremstået ganske spontant. Altså: først har man overtrådt gældende bestemmelser om, at man ikke laver nogen kirkegårdsvedtægt, — og derefter går man let hen over den kongelige anordnings regler om, hvor brede gravsteds-gangene skal være, — for de skal nok helst være væsentlig bredere end dem, der findes her. Gældende højtidelige bestemmelser synes således endnu ikke at være „slået igennem“ på Lyø, — men da resultatet er så hyggeligt, forstår man godt, dersom provsten ikke har gjort sig vred på menighedsrådet.

På gravstederne findes der en ret rig flora, — især ynder man roser.

I våbenhuset er hensat tre trægravminder af ganske imponerende omfang, — de er 175—190 cm høje, ca. 50 cm brede og 8—9 cm tykke, — særdeles velbevarede og interessante. Disse ligtræer bærer en lang indfældet tekst og er rejst for følgende tre afdøde: *Lauritz Ipsen* (død 1660), *Hans Jypsen* (1666) og *Henrik Vesling* (1731), — sidstnævnte er en gravramme. I koret er et epitafium over præsten *Søren Jensen* (1680), og på kirkeloftet henligger en ligbære, der er 370×55 cm, 9 cm tyk, — desuden har den en forlængelse på 83 cm, der også er beregnet på at bære i. Den har dog ikke været brugt i mange år, og det fortælles, at da den sidste gang først i dette århundrede blev benyttet, blev de karle, som skulle bære den, fulde og havde nær tabt kisten.

Blandt øens begravelsesskikke hørte tidligere dette, at gårdenes karle gravede graven til deres husbond, og det blev de godt beværtet for. Klokkeringningen besørgedes af degnen og skolebørnene, — og der lever endnu folk, der kan berette om dengang, de som børn havde været med til at ringe for lig.

Nu er disse forhold ændret, — men til trods for, at *noget* af det karakteristiske ved kirkegården er blevet fortid, lever der nok endda som nutid, og det kan nok give impulser og gode indtryk.

Forsøm derfor ikke at lægge vejen om ad Lyø, — ikke blot for *Valdemar Sejrs* skyld, men også for kirkegårdskulturens.

Tillæg til Vore Kirkegårde bind 18 nr. 1

FORENINGEN FOR KIRKEGÅRDSKULTUR

Generalforsamling

Foreningen for Kirkegårdskultur afholder dette års generalforsamling på *Fyns Forsamlingshus* i Odense mandag d. 11. maj kl. 10,30.

Dagsordenen er følgende:

1. Valg af dirigent.
2. Aflægelse af beretning 1952/53.
3. Fremlæggelse af det reviderede regnskab 1952/53.
4. Fremlæggelse af virksomhedsplan 1953/54.
5. Fremlæggelse af budget 1953/54.
6. Beretning fra redaktøren.
7. Valg af et medlem til redaktionsudvalget. På valg er arkitekt *C. E. Bauditz*.
8. Forslag til lovændring af foreningens vedtægt § 3 vedrørende kontingent:
personlige danske medlemmer, forhøjes fra 8 kr. til 10 kr.,
personlige udenlandske medlemmer, forhøjes fra 10 kr. til 12 kr.,
menighedsråd, institutioner etc., der modtager 1 eksemplar af *Vore Kirkegårde*, forhøjes fra 12 kr. til 15 kr.,
yderligere eksemplarer af bladet, forhøjes fra 8 kr. til 10 kr.
9. Forslag til lovændring af vedtægtens § 8 vedrørende indkaldelse til generalforsamling.
10. Valg af 5 bestyrelsesmedlemmer. Det afgøres ved lodtrækning, hvem der skal på valg mellem følgende: fhv. kirkeminister *Johs. Hansen*, havearkitekt *Johannes Tholle*, stenhuggermester *K. Hansen Glem*, landsretssagfører *H. F. Jegsen*, kirkegårdsinspektør *Hans Rønø*.
11. Valg af 2 revisorer og 1 revisorsuppleant.
12. Fastsættelse af næste års generalforsamling.
13. Eventuelt.

Efter generalforsamlingen er der lagt følgende program:

- kl. 12,30 frokost på *Fyns Forsamlingshus*,
kl. 14,00 andagt i domkirken ved biskop *H. Øllgaard*,
kl. 14,30 besøg på kirkegårde i Odense og Dalum,
kl. 18,00 middag på *Fyns Forsamlingshus*,
kl. 20,00 foredragsaften samme sted, kirkegårdsinspektør *Hans Rønø*, emne: Kirkegården — kirkens have, og landsretssagfører *H. F. Jegsen*, emne: Kirkegårdenes forvaltningsmæssige problemer.

CARL BAY
stiftsprovst, formand

/ Volmer Rud Nielsen
sekretær

Nye medlemmer

Afdeling A.

159. Bogense menighedsråd.
160. Hvidovre menighedsråd.

Afdeling C.

994. Havearkitekt E. Olesen, Sønderborg.
995. Havearkitekt P. Krarup, Bagsværd.

Afdeling D.

128. Griftegårdsforestandere Åke Anderson, Sundsvall, Sverige.

Kontingentindbetaling.

Der erindres høfligt om, at kontingentet for 1953/54 er forfalden pr. 1. april. Det bedes venligst indbetalt til girokonto 11915, Foreningen for kirkegårdskultur, Horsens, inden den 25. ds. Udenlandske medlemmer bedes benytte deres bankforbindelse.

KIRKEGÅRDSMØDE

Begrebet „kirkelig have-kunst“ (eller kirkegårdskunst) eller „kirkelige kirkegårde“ har beskæftiget såvel gejstlige som lægfolk, og i skrift og tale har især provst *Exner* (Hald) og havearkitekt *Emil Böttiger* (Århus) krævet disse begreber realiseret i kirkegårdenes anlæg, på gravminder m. fl. st. Efter at sagen også i provsteforeningen har været drøftet i et par møder, afholdtes efter indbydelse af den nævnte forening d. 19. jan. 1953 i Vartov et møde, hvortil var indbudt (foruden præsteforeningen) bestyrelser i og enkeltpersoner af organisationer, som på een eller anden måde har interesse på kirkegårdene, således graver-, stenhugger-, arkitekt- og havearkitektorganisationer samt vor forening m. fl. Efter indledning af provst *Exner* fulgte (avbrudt af en kort frokostpause) en 5 timers forhandling med talrige indlæg, af hvilke vist især må bemærkes stiftsprovst *Carl Bay's* kraftige og nøgterne samt lektor, havearkitekt *G. Georgsens* både spirituelle og sagligt analyserende indlæg. Efter forslag fra provst *Exner* skulle der nedsættes et udvalg, hvortil en halv snes organisationer m. fl. ville få indbydelse til at lade sig repræsentere, og i hvilket man ville søge at finde frem til en løsning, der formentlig må gå ud på at stille og besvare spørgsmålet om: 1) hvad er en kirkelig kirkegårdskunst, 2) hvorledes kan den realiseres, så den opfattes og forstås som sådan, og 3) er det ønskeligt at få et så-

dant præg på folkekirkeens kirkegårde, hvor folk med og uden tilknytning til et kirkeliv hviler side om side?

Da sagen ofte har været behandlet i vort blad såvel under den ene som den anden synsvinkel (se således VK XVII s. 102—4, XVI s. 2—9, XV s. 146—48, XIV s. 130—2 m. fl. st.) mener vi (under pladshensyn) ikke at kunne give mere omfattende referat af dette møde. Men skulle dette store udvalg kunne finde en syntese for det, der gærer, og som vil kunne bære ud i fremtiden, forventer vi, at beretningen om denne må kunne belægge en stor og fremtrædende plads i vort blad; for så er vi nået et betydeligt skridt videre i bestræbelserne for begrebet kirkegårdskultur.

FRA DANSKE DAGBLADE

$\frac{1}{12}$ (Roskilde Dagbl.): Der anlægges urneplads på Borup kgd.

$\frac{10}{12}$ (Ringsted Folketid.): Planer om udv. af Stenmagle kgd. ved køb af skolen.

$\frac{19}{12}$ (Kristel. Dagbl.): Pedersker kgd. er udvidet med ca. 20 m, stengærdet er flyttet ud, og nogle store træer er fældet.

$\frac{17}{12}$ (Viborg Amts Soc. Dem.): Ved licitationen over udv. af Vejrumbro kgd. lød tilbudene således: *M. Nielsen*, Skanderborg, 34.645, *Ejner Hald*, Viborg, 34.685, *Laur. Hansen*, Kølby ved Løgstør, 35.000, gartner *Andersen*, Hammershøj, og *Osvald Nielsen*, Randers, 36.175, *Hvidt Nielsen*, Randers, 39.180, *Ernst Andersen*, Skive, 43.090, *Holger Bjerring*, Herning, 45.063, *Ernst Nørgaard* og *Ejner Petersen*, Ørum, 46.300, og *Chr. Hedegaard*, Høgild ved Karup, 52.719 kroner. (Havearkitekt *Johannes Tholle*.)

$\frac{17}{12}$ (Grenå Folketid.): Kommunen overlader kk. c. $1\frac{1}{2}$ td. ld. til udv. af Grenå kgd.

$\frac{17}{12}$ (Tidens Tegn): Vejen kgd. udv. imod Vester allé.

$\frac{17}{12}$ (B. T.): Dr. Starcke har fået lov at undersøge en slægtnings gl. grav på Assistens kgd. (København).

$\frac{20}{12}$ (Demokraten): Gjerrild kgd. skal reguleres.

$\frac{20}{12}$ (Silkeborg Avis): Vinderslev sogneråd har overladt kk jord til udv. af kgd.

$\frac{20}{12}$ (Præstø Avis): Menighedsr. beklager, at byrådet i Vordingborg har fældet træerne i kirkealléen.

$\frac{3}{1}$ 53 (Berl. Tid): Russergravene på Bornholm ændres.

$\frac{7}{1}$ (Grenå Folketid.): Ebeltoft kgd. udvides til en begyndelse med en snes gravpladser.

$\frac{9}{1}$ (Sydsjæll. Soc. Dem.): Faxe kirkegård reguleres.

$\frac{10}{1}$ (Socialdemokraten): Der er udarbejdet plan til anvendelse af den udvidede del af Hvidovre kgd. (arkitekt *A. Roloff Nielsen*).

$\frac{12}{1}$ (Nordsjæll. Venstrebl.): Der foreslås anlagt kgd. på Sanviggårds jorden i Hillerød.

$\frac{20}{1}$ (Fyns Venstrebl.): Anlæg af kgd. gøres til en kunstart.

$\frac{20}{1}$ (Randers Amtsavis): Krstrup kgd. udvides mod vest.

$\frac{24}{1}$ (Holstebro Avis): Ny afdeling indrettes på Holstebro Nordre kgd. (insp. *Waldbjørn Christensen*).

$\frac{31}{1}$ (Roskilde Soc. Dem.): Hillerød kgd.splan får nu fornyet aktualitet.

$\frac{5}{2}$ (Roskilde Tid.): Et areal ved Tåstrup Nykirkes kgd. belægges med servitut for fremtidig udvidelse af kgd.

$\frac{9}{2}$ (Aarhus Stiftstid.): Det menes, at St. Olufs kgd. i Århus er landets ældste kgd.

$\frac{12}{2}$ (Dannevirke): Der skal opføres kapel på Haderslev assistenskgd. (arkitekt *Vagn Thorborg*).

$\frac{19}{2}$ (Silkeborg Soc. Dem.): Planer om urnegård på Silkeborg kgd. i Alderslyst.

$\frac{20}{2}$ (Korsør Avis): Finderup kgd. (Sjæll.) udvides af havearkitekt *Breinholt Nielsen*.

$\frac{28}{2}$ (Nordsjæll. Venstrebl.): Udv. af Søborg kgd. i gang.

$\frac{5}{3}$ (Jydske Tid.): Nu kommer udv. af Kolding Søndre kgd.

$\frac{7}{3}$ (Vendsyssel Tid.): Der eksproprieres jord til udv. af Jerslev kgd.

$\frac{7}{3}$ (Ålborg Stiftstid.): Der er opført nyt ligkapel på Nørre Tranders kgd. (arkitekterne *Willy G. Hansen* og *Orland*).

$\frac{10}{3}$ (Demokraten): Der købes jord til udv. af Viby J kgd.

$\frac{12}{3}$ (Sønderjyden): Man drøfter indrettelse af kapelkrematorium i Haderslev.

$\frac{13}{3}$ (Dannevirke): Vojens sogneråd tiltræder menighedsrådets plan om kirkegårdsudvidelse (havearkitekt *Johannes Tholle*).

FRA NORSKE DAGBLADE

$\frac{5}{11}$ (Gula Tidend): Kyrkjegardsstellet treng ein hagearkitekt.

$\frac{6}{11}$ (Bergens Tidende): Tvo kyrkjegardar i Austevoll skal utvidast.

$\frac{18}{11}$ (Tønsberg blad): Utv. og modernisering av Sem kgd. (hagebrugsk. *Tryggve Opheim*).

$\frac{20}{11}$ (Dagen): Utv. av kgd. i Hålandsdal.

$\frac{4}{12}$ (Fylkesavisen): Bergstad kgd.s utv. nordover.

$\frac{9}{12}$ (Smålenenes amtstid.): Os kgd. utvides.

FRA SVENSKE DAGBLADE

$\frac{2}{12}$ (Lilla Edet-posten): Trollhättan får fornäm-
ligt krematorium.

$\frac{17}{12}$ (Lunds dagbl.): Krematorieförslaget i Lund
får erkännande av experter.

$\frac{31}{12}$ (Östgöten): Förslag antagna om krema-
torium i Motala.

FRA TIDSSKRIFTERNE

American Cemetery november: Unethical Sales
Methods are condemned at NCA Convention.
Beautiful Jewish Traditions maintained at Clo-
ver Hill. California cemetery Law proves work-
able and in Public interest. Cemetery cabdals
continue their senseless depredations. — De-
cember: Modernizing an old cemetery presents
many problems (*Glenn A. Kennedy*). Catholics
cemetery conference. A typical New England
community cemetery. Basic suggestions for
building the Garden type Mausoleum (*Wilfred
Gunn*). — Januar: The oldest Jewish cemetery
in the United States. Modernizing an old ce-
metery presents problems (*Glenny A. Kenne-
dy*). Gravediggers Strike in Metropolitan New
York. Rose Hills — a Garden Spot in Southern
California.

Blomster nr. 2: Billede fra udsmykning af
St. Lucas stiftelsens kk v. dronning *Alexandri-
nes* hisættelse (*Preisler*) og af kongekapellet i
Roskilde domkirke (samme).

Byplan nr. 1: Det gælder begravelsesvæsenets
fremtid (ligbrænding eller ikke).

Der Naturstein nr. 12: Typen und Einzelfor-
men (af gravmæler; *Werner Lindner*). Neue
Voröffentlichungen zur Gestaltung von Fried-
hof und Denkmal. — Nr. 1: Die monumental-
friedhöfe in Genua, Turin und Mailand. Mahn-
mal auf dem Ohlsdorffer Friedhof (*Gerhard
Marcks*). — Nr. 2: Der monumentalfriedhof in
Mailand. Ausstellung Eigenwilligen Grabmal-
schaffens in München (*Leitenstorfer*). — Nr. 3:
Ausstellung eigenwilligen Grabmalschaffens.
Das Grabmalschaffens in den USA. Moderne
Grabmalkunst. Werdegang einen Grabplatte
(*Schmidt-Reindal*). Gedenktafel in hartgestein.

Ignis nr. 12: Kapellkrematoriet i Umeå (*Gun-
nar Jacobsen*). Tillkomsten av krematorium i
Umeå. Metallfria eldbegängelsekistor. Krema-
toriefrågan i Skellefteå (*J. A. Grundström*). —
Nr. 1: Örebro krematoriums tillkomst och re-
staurering (*Gunnar Andersson*). Diktaren och
döden. Inceneratoranläggningen i Örebro kre-
matorium (*Olof Faith-Ell*). Steinkjers kremato-
rium. — Nr. 2: Bör askan bevaras för alltid?
(*Nils Adolffsson*). Utveckling på avvägar (*Eric*

Hägge). Nyt förslag till krematorium i Troll-
hättan. Kyrkan och eldbegängelsen. Pietet kring
urnens utlämning. Vilken praktisk nytte har
eldbegängelsen? (*Ragnar Melin*). — Nr. 3: Kyr-
kan och eldbeg. Det hygieniska skälet för eld-
beg. (*Oscar Övdén*). Eldbeg. i Japan. Askan åt
havet — ett 15. års minne.

Landsbygraveren nr. 2: Arbejdet i marts. Kir-
keklokken m. m.

Menighedsrådenes blad nr. 12: Kirkegårdspro-
blemer (drøftelse i møde). Er gravstederne for
små på de gamle kirkegårde? — Nr. 2: Kirke-
gården, gravmælerne og borgerne (*Johannes
Tholle*).

Pharos nr. 1: Progress of cremation in Great
Britain. Cremation in Scotland (*John Mann*).
Golders Green 50th anniversary (*George A.
Noble*). The „Gibbons askam“ Cremating fur-
nace. Prospectine new Crematoria.

Præsteforeningens blad nr. 6: Vore grave på
kirkegården (*Chr. B. Schjørring*).

Steinmetz und Bildhaver nr. 12: Die plastisch
gestaltete Deckplatte. Friedhof und Grabmal
in unserer Zeit (*Hans Strobel*). — Nr. 1: Fried-
hofskultur in Schweden (*Werner Lindner*).
Über Friedhöfe in Südfrankreich (*Karl Baur-
Callwey*). Zwi neue Grabmale. Idee und Ge-
staltung. Gestaltung einer neuen Friedhofs-
anlage in der Praxis. Grabmale aus „Kunst-
stein“. — Nr. 2: Gewissensfragen bei der Grab-
malgestaltung (*Erich Kuhn*). Ausstellung von
Grabsteinen in London.

Stenhuggertidende nr. 5: Kirkegårdenes faglige
samarbejdsudvalg under dannelse (jevnf. ar-
tiklen s. 1 „Kirkegårds møde“). Nedlægning af
gamle kirkegårde. Vore forhold. Enken og grav-
stenen.

BOGANMELDELSER

Willy F. Hansen: Vejplantninger og deres ved-
ligeholdelse. 48 s., 8°. Fællesråd for havekultur
og landskabsgartneri, Frederiksberg 1952. Kr.
2,50.

Författaren har med stor grundlighet, sak-
kunskap och inlevelse behandlat det förelig-
gande ämnet. De många bilderna (av förf.)
klarlägger ytterligare de olika avsnitten som
behandlas med hänsyn till växtsätt, plantering
och beskärning samt framför allt olika använd-
barhet av växtmaterialet med hänsyn till växt-
plats och ändamål med planteringen.

Det lilla häftet, som bör vara en utmärkt
handledning och propaganda för vägplantering
även inom kyrkogårdarna, länder såväl för-
fattaren som utgivaren all heder och det må
hoppas att detsamma kommer att verke stimu-

lerande på vägväsendets myndigheter inte enbart i Danmark utan jämväl i övriga Nordiska länder.

Avsikten med bogen är nog inte enbart att intressera och vägleda utan at fästa uppmärksamhet på att arbetet med vägplanteringar inte enbart bör handläggas av vägingeniörer. Vägplanteringarna hör hemma under begreppet trädgårdsarkitektur och trädgårdskultur eller under det danska begreppet Landskabsgartneri och bör handhas av dess yrkesutövare.

G. V. Walberg.

Föreningen Sveriges Kyrkogårdsföreståndare. Handlingar från kongressen i Eskilstuna 31. juli—2. augusti 1952. Fol. 35 s. plus 6 bilag.

Efter at kyrkogårdsföreståndare *Hilding Claesson* er avgået som sekretær, er *G. Malmquist* (Helsingborg) blevet den, som redigerer dette årsskrift, der som de mange foregående er fint, indholdsrigt og læseværdigt. Af artiklerne skal nævnes *E. Nilssons* om kirkegårdene i Eskilstuna og rigsdagsmand *Fahlanders* om ligbrændingen sammesteds. Endvidere først. *G. V. Walbergs* om hække og hækplanter samt *G. H. Anderssons* redegørelse for kirkegårds konkurrencen i Örebro, hvilken allerede har fået sin omtale i VK (se bind XVII side 78 ff), og direktør *G. Weillbulls* om græsfrø og græsplæner. Beretningen om kongressen slutter med ordene om, at efter udført arbejde „En hændelserik og minensrik kongress avsluttades på Julita værdshus med middag“, — uden mad og drikke duer arbejdet ikke. —

Niels Nøjgaard: Liv efter døden? Et lejligheds-skrift. 2. oplag. 8°, 24 s. Gads forlag, Kbh. 1953.

I den standende strid, der af professor *Lindhardt* i Århus er rejst, blev dette det første af adskillige skrifter om dette emne, der intet har med kirkegårdsteknik at gøre, men som dog på en måde må være af betydning for kirkegårdskulturen. *Nøjgaard* besvarer det stillede spørgsmål på første tekstsider med et „Ja, det er der“, men tilføjer, at det er nødvendigt at sige nej, hvis man hævder, at dette liv hinsides graven er en lige så naturlig sag som det liv, vi får ved fødslen. For mange kristne mennesker er spekulationerne over spørgsmålet (blevet) brændende, — andre betragter det som underordnet, hvorimod man turde være enige om, at opstandelse er lovet den, som tror på *Kristus*. Kan kirkegården her og der vidne også om dette håb, er det godt.

Hans Schiller: Gartengestaltung. 4°, 398 s., 456 ill. Paul Parey, Berlin og Hamborg, 1952. DM. 54.—.

Dette omfangsrige værk, som er skrevet af stadtgartendirektør *Hans Schiller* i Fürth, har som undertitel noget om grundregler for planlægning og gennemførelse af offentlige grøn-anlæg og private haver, men de private haver må her hovedsagelig ses som et led i et hele (det grønne), og til dem er der kun avsat ganske få sider. Værket er skrevet for havearkitekter, landskabsgartnere, arkitekter og bygningsingeniører m. fl. Forfatteren går frem med megen grundighed og behandler ikke mindst den etiske side af sagen, hvorimod den praktiske udførelse af anlæggene ganske forbigås. Som de 3 grundregler for havekunst anfører forfatteren: Entschiedenheit, Wahrhaftigkeit og Entsprechung, og over disse temaer bygger han sin bog op. Kirkegårdene indgår også i værket under offentlige grøn-anlæg og behandles på ca. 30 sider. Forfatteren angiver 3—4 m² som norm for det kirkegårdsareal, der skal udlægges pr. indbygger i et sogn (kommune). Alle eksempler i bogen er tyske, med undtagelse af et par belgiske, som dog synes at skyldes tyske havearkitekter. Bogen er i høj grad værd at fordybe sig i.

J. E. Ohlsens Enkes frøhandel har udsendt et smukt nyhedskatalog på 48 sider.

G. C. Taylor: Garden Making by Example. 8°. 180 s. 3. revid. udg. Country Life Ltd., London 1952. 16 s.

Første udgave kom i 1932, anden 1935, tredje 1947, og den, som nu er kommet i 1952, kaldes 3. reviderede udgave. Den har samme sideantal som tredje, men nogle afsnit er udeladt, ændret eller kommet til. Titlen på bogen siger klart, hvad sagen drejer sig om; man viser haveanlæg i planer og billeder, sådan som de er udført, — altså ikke projekter. Selv om vi må erkende, at vi har meget at takke England for, når vi herhjemme udfører haveanlæg, er der dog alligevel ikke meget af det i denne bog viste, som vi uden videre vil kunne overføre til danske forhold og under den nu herskende mentalitet og økonomi. Men derfor kan der naturligvis alligevel være noget af interesse både i tekst og illustrationer; de sidste er talrigere end siderne.

Charles Eley: Twentieth Century Gardening. 8°, 288 s., 3. udg. Country Life Lmt. London 1952.

Det er en ny udgave af den i 1939 udsendte bog, og den er skrevet for begyndere i have- dyrkning, omend bl. a. sidetallet viser, at det ikke er nogen kort anvisning. Præsidenten for The Royal Horticultural Society (lord *Abercon-*

way) siger om bogen, at blandt alle de havebøger, som han har, siger denne bog ham mest, og denne udtalelse er trykt og lagt omkring bogen som et særligt „omslag“. Forfatteren siger mange gode ting i bogen, og han siger dem ofte på en morsom måde, f. eks. de 4 måder, hvorpå en have kan tænkes at blive til (pag. 13), og hvori vi nok kan genkende træk også fra nordiske lande. Bogen er forsynet med få, men gode billeder.

INTERNATIONAL HAVEBRUGSUDSTILLING

Vi undlader ikke med disse få linjer at erindre om, at der den 30. april åbnes en international havebrugsudstilling, der bl. a. ved økonomisk indsats fra fristaden Hamborg og tyske organisationer har fået et meget stort og storlået omfang, og hvori foruden mange andre lande også Danmark deltager. Det hele foregår i det berømte anlæg »Planten und blomen« ved Dammtor. Udstillingen står på hele sommeren, og der er ind imellem særudstillinger inde og ude, hvori vi også deltager. *Fællesrådet for havekultur og landskabsgartneri* venter at kunne møde op med en ikke uanselig indendørsudstilling af det grønne som rekreation for menneskene, og herunder vil fra Danmark og andre lande også kirkegårdsanlæg blive vist i plan, model og fotos. Denne særudstilling af havekunst finder sted fra 11. juli til 9. august. Redaktionen er inviteret til åbningen d. 30. april, men har beklaget ikke at kunne avse tid dertil.

RESOLUTIONER m. m.

Kongl. Resol. (1/11 1945), hvorved det paa Kirkeministeriets derom nedlagte allerunderdanigste Forestilling har behaget Hans Majestæt Kongen

at bemyndige Biskoppen over Fyens Stift til enten selv eller ved vedkommende Provst at foretage den højtidelige Indvielse af det til Kirke ombyggede Kapel paa Østre Kirkegaard i Svendborg Købstad Søndag den 2. December 1945 under Forudsætning af, at det forinden Indvielsen ved et i Henhold til Bestemmelsen i § 3, Stk. 2, i Lov om Vedligeholdelse af Kirker og Kirkegaarde m. v. af 30. Juni 1922 afholdt Syn er konstateret, at Kirken er fuldt færdig og forsynet med alt til Gudstjenestes Afholdelse fornødent, samt

at bifalde, at der tillægges den nye Kirke Navnet „Fredens Kirke“.

Kirkeministeriets Skriv. (21/11 1945), til Biskoppen over Fyens Stift), hvori — i Anled-

ning af den med Biskoppens Skrivelse af 11. Oktober 1945 fremsatte Forespørgsel fra Sognepræst for Ringe Menighed N. N. om, hvorledes der skal forholdes med Hensyn til Kirkebogsføring vedrørende to engelske Soldater, der er afgaaet ved Døden paa Sygehuset i Ringe og begravet paa Kirkegaarden sammesteds — meddeles, at Dødsfald af den omhandlede Art bør indføres i Ministerialbøgerne med Nummer, jfr. §§ 3 og 10 i Instruktion Nr. 250 af 15. December 1875, og at Dødsattesten skal medsendes til Embedslægen med de i Instruktionens § 5 foreskrevne maanedlige Fremsendelser.

Kongl. Stadfæstelse (20/11 1945) (udfærdiget gennem Kirkeministeriet) paa Fundats for „Ivan Jacobsens Mindelegat“ til forsvarlig Vedligeholdelse af Ivan Jacobsens Mindesmærke og Gravsted paa Løvel Kirkegaard i Viborg Stift.

Kongl. Stadfæstelse (5/12 1945) (udfærdiget gennem Kirkeministeriet) paa Fundats for Husejer af Tanderuphus Rasmus Andersens og Hustru og Børns Legat til Udsmykning af Tanderup Kirke og Kirkegaard.

Kongl. Stadfæstelse (12/12 1945) (udfærdiget gennem Kirkeministeriet) paa Fundats for „C. M. Hinné's og Hustru Friedericke, født Noltes, Mindelegat“ til Gravstedsvedligeholdelse m. m. og til Understøttelse af ældre, i København og de tilgrænsende Kommuner bosiddende Mennesker, som hører til den katholske Kirke og sidder i smaa Forhold, navnlig saadanne, som tidligere har været bedre stillet.

Kongl. Anordning (25/1 1946) ang. Anmeldelse af Fødsler og Dødsfald m. v. blandt de her i Landet værende Udlændinge, der staar under Flygtningeadministrationens Forsorg.

Kirkeministeriets Cirk. (29/1 1946) (til Biskopperne) ang. Anmeldelse af Fødsler og Dødsfald m. v. blandt Udlændinge, der staar under Flygtningeadministrationens Forsorg.

Kirkeministeriets Skriv. (2/2 1946) (til Bestyrelsen for Frederiksberg Begravelsesvæsen) ang. Forhøjelse af Taksterne for Ligbæring paa Frederiksberg med 4 pCt. til Dækning af Udgifterne ved den Ligbærerne tilkommende Feriegodtgørelse.

Kirkeministeriets Skriv. (21/2 1946) (til Stiftamtmanden og Biskoppen over Lolland-Falsters Stift) ang. Anbringelsen af Kapitalen, der var overleveret et Menighedsraad til Dækning af Udgiften ved Vedligeholdelse af nogle Gravsteder paa Sognekirkegaarden.

I den med Hr. Stiftamtmandens og Deres Højærværdigheds Skrivelse af 9. Januar 1946

hertil indsendte Sag er der rejst Spørgsmaal om den rette Anbringelse af 15 Gravstedskapitaler, oprindeligt til et samlet Beløb af 2776 Kr. 99 Ø., nu til Rest 2281 Kr. 05 Ø., der er overleveret til Idestrup Sogns Menighedsraad til Dækning af Udgifterne ved Vedligeholdelse af nogle Gravsteder paa Idestrup Kirkegaard, der ligesom Idestrup Kirke ejes af Nykøbing F. Hospital.

I Anledning heraf skal Ministeriet udtale, at det er en Grundregel i den kirkelige Lovgivning, at alle af Menighedsraadene som saadanne bestyrede Kapitaler vil være at inddrage blandt Stiftsmidlerne, og at det med Hensyn til Midler, der vedrører Kirker eller Kirkegaarde, i denne Henseende er uden Betydning, om vedkommende Kirke er selvejende eller ikke. Undtagelse fra Reglen om Kapitalernes Inddragelse blandt Stiftsmidlerne findes kun, hvor den er udtrykkelig hjemlet i Lovgivningen eller følger af retsyndig Viljesbestemmelse, f. Eks. i et Testamente, og i disse Tilfælde vil Aktiverne være at forsyne med behørig Forbudspaategning af Stiftsøvrighederne, eventuelt anden offentlig Myndighed.

Da der ikke i det foreliggende Tilfælde ses at være oplyst Grunde for Afvigelse fra Hovedreglen, vil de ommeldte Kapitaler være at indbetale blandt Stiftsmidlerne.

Under Hensyn til det ovenfor oplyste om delvis Forbrug af Kapitalerne skal man derhos anmode Stiftsøvrigheden om at ville føre Tilsyn gennem vedkommende Provstiudvalg med, at de aarlige Renter, eventuelt tillige Kapitalerne, forvaltes i Overensstemmelse med de Aftaler, der er truffet om de paagældende Gravsteders Vedligeholdelse, hvorhos Opmærksomheden henledes paa, at Ministeriets Godkendelse skal indhentes paa Beslutninger om Restkapitalernes Anvendelse efter Vedligeholdelsens Udlob.

Kirkeministeriets Skriv. (1 $\frac{2}{3}$ 1946) (til Biskoppen over Fyens Stift) ang. **Praksis med Hensyn til Dødsattester og Genparter af disse ved Ligbrænding.**

I et med Deres Højærværdigheds Skrivelse af 13. Marts 1945 hertil indsendt Andragende har Dansk Ligbrændingsforening, Svendborg Amts Afdeling, henledt Opmærksomheden paa, at Bedemænd fra Svendborg Amt har besværet sig over, at der i Tilfælde, hvor Ligbrænding skal finde Sted, forvoldes dem Vanskeligheder fra Præsterne Side ved Tilvejebringelsen af de fornødne Genparter af Dødsattesterne.

Ifølge de i Bekendtgørelse af 25. Marts 1931 angaaende Dødsattester og Regulativ for Ud-

førelse af Ligbrænding af 1. Juni 1937 indeholdte Regler er den gældende Ordning paa det omhandlede Omraade udenfor København og Frederiksberg følgende:

Det originale Eksemplar af Dødsattesten (den hvide Attest) afleveres til Dødsstedets Sognepræst, jfr. Bekendtgørelse af 25. Marts 1931 § 4, Stk. 4.

Ønskes Liget begravet et andet Sted end paa Dødsstedets Kirkegaard, udsteder Sognepræsten *uden* Gebyr en Genpart af Dødsattesten paa grøn Blanket, jfr. Bekendtgørelse af 25. Marts 1931 § 6, Stk. 2, og i Tilfælde af Ligbrænding udstedes yderligere i Henhold til § 6, Stk. 4, en særlig Genpart — ligeledes paa grøn Blanket — der afleveres til Politiet paa Dødsstedet.

Endelig bestemmes i Regulativ for Udførelse af Ligbrænding af 1. Juni 1937 § 4, at Ligbrænding ikke maa iværksættes, forinden der til Krematoriets Bestyrelse er afgivet en skriftlig Attest fra Politiet paa Dødsstedet om, at der ikke er noget til Hinder for Ligbrændingen. Denne Attest opbevares paa Krematoriet.

Af de i Sagen foreliggende Oplysninger fremgaar det, at bl. a. A. Politis Praksis med Hensyn til Ekspeditionen af de heromhandlede Sager er den, at vedkommende Bedemand til Politiet afleverer den originale Dødsattest (den hvide Blanket) samt de to af Sognepræsten paa grønne Blanketter udfærdigede Genparter til lige med Tilkendegivelsen om Ligbrænding, hvorefter Politiet beholder Tilkendegivelsen og den ene Genpart af Dødsattesten, medens den originale Dødsattest og den anden Genpart af samme, forsynet med Politiets Paategning om, at der intet er til Hinder for Ligbrændingen, tilbageleveres Bedemanden, der igen afleverer den originale Dødsattest til Sognepræsten paa Dødsstedet og Genparten af Dødsattesten til Krematoriet.

Efter det i Andragendet anførte er det særlig Kravet om, at den originale Dødsattest skal følge med til Politiet og sammen med Genparten af Dødsattesten have Paategning om, at der intet er til Hinder for Ligbrændingen, der skaber Vanskeligheder, idet Præsterne hyppigt nægter at udlevere denne Attest, naar den er afleveret til dem.

Saaledes foranlediget skal man tjenstlig meddele til Efterretning og videre Bekendtgørelse, at nærværende Ministerium om Sagen har brevvekslet med Justitsministeriet, der har udtalt, at der efter bemeldte Ministeriums Formening ikke er Hjemmel til at kræve, at den i § 3 i Lov Nr. 60 af 14. Marts 1931 om Lig-

Kirkegårds- protokollen

beregnet såvel til mindre som til større byer, 55 kr. pr. eksemplar.

Forlag og eneforhandling:

Foreningen for kirkegårdskultur
Silkeborgvej 23, Horsens

brænding, jfr. § 4 i Regulativ af 1. Juni 1937 for Udførelsen af Ligbrænding, omhandlede Attest fra Politiet om, at der fra dettes Side ikke er noget til Hinder for Ligbrændingen, skal meddeles ved Paategning paa en af den paagældende Sognepræst udstedt Genpart af Dødsattesten.

Idet henvises hertil samt til, at det af Justisministeriets Cirkulære angaaende Ligbrænding af 25. Marts 1931 fremgaar, at det kun er i København og paa Frederiksberg, at den originale Dødsattest skal forevises for Politiet, forinden Tilladelsen til Ligbrænding meddeles, bemærkes derhos, at de i Andragendet omhandlede Vanskeligheder synes at være forårsaget ved, at der fra Politiets Side stilles Krav, som gaar ud over, hvad der er fastsat i de gældende Bestemmelser angaaende Dødsattester og angaaende Ligbrænding, og ikke ved Præsternes Forhold.

Kirkeministeriets Cirkulærskriv. (% 1946) (til Stiftsøvrighederne) ang. Hjembringelse til Nordamerikas forenede Stater af Lig af amerikanske Soldater og Sømænd, som er begravet her i Landet under sidste Verdenskrig.

Kirkeministeriets Skriv. (15% 1946) (til Stiftamtmanden og Biskoppen over Ribe Stift) ang. Betaling for Gravplads paa en til en ikke-selvejende Kirke hørende Kirkegaard.

Ved hoslagt paany at tilbagesende den senest med Stiftsøvrighedens Skrivelse af 9. April 1946 hertil indsendte Sag angaaende Godkendelse af Forslag til Vedtægt for Løgumkloster Kirkegaard skal man tjenstlig meddele til Efterretning og videre Bekendtgørelse, at der, da Kirken ikke er selvejende, som udtalt i Skrivelse herfra af 25. August 1928, ikke i Vedtægten bør fastsættes Betaling for Udlægning for Sognets til Folkekirken hørende Beboere af en enkelt Gravplads af almindelig Størrelse for første Fredningsperiode samt ej heller for samtidig udlagt tilsvarende Gravplads til efterlevende Ægtefælle, hvorimod der i Vedtægten bør fastsættes Betaling for Gravplads af ekstra-

ordinær Størrelse, for Gravplads til flere Personer og for Gravplads, som ønskes erhvervet for flere end een Fredningsperiode, ligesom der ogsaa i alle Tilfælde bør fastsættes Betaling for Fornyelse af Gravpladser.

Kongl. Stadfæstelse (2% 1946) (udfærdiget gennem Kirkeministeriet) paa Fundats for et af indsamlede Midler i Vadum Sogn oprettet Legat, kaldet „Legat til Vedligeholdelse af de paa Vadum Kirkegaard begravede britiske Flyveres Gravsted“.

Kirkeministeriets Skriv. (27% 1946) (til Landsretssagfører N. N.) ang., hvorvidt en afdød Mands udenfor Ægteskab fødte Datter kunde anses berettiget til uden Samtykke fra Faderens Søsken- de at træffe Bestemmelse om Flytning af Afdødes Askeurne.

I Skrivelse af 13. Juni 1946 har Hr. Landsretssagføreren forespurgt, hvorvidt Frk. O. O. vil være berettiget til at faa sin Faders, Direktør O. O.'s Askeurne flyttet fra A. Kirkegaard til en københavnsk Kirkegaard, idet de har anført, at Frk. O. O. er født udenfor Ægteskab, og at Afdøde, der var ugift, har efterladt sig 3 Søsken- de, der i sin Tid egenmægtig besluttede at lade Afdøde bisætte paa A. Kirkegaard. De har derhos videre anført, at Erklæringer Sagen vedrørende ikke er forsøgt indhentet fra disse 3 Søsken- de, idet der for Tiden hersker et spændt Forhold mellem Frk. O. O. og Afdødes Søsken- de, muligvis foranlediget af, at Direktør O. O. har indsat sin ovennævnte Datter som sin Universalarving, hvorfor det maa forventes, at Afdødes Søsken- de vil modsætte sig en eventuel Flytning af Askeurnen.

Saaledes foranlediget skal man herved meddele, at Ministeriet for sit Vedkommende efter de i Sagen foreliggende Oplysninger vil være tilbøjeligt til at mene, at Frk. O. O. maa være berettiget til at træffe Bestemmelse om Flytning af Faderens Askeurne, men at Spørgsmalets Afgørelse henhører under Domstolene.

Kirkeministeriets Skriv. (14% 1946) (til Biskoppen over Københavns Stift) ang., at det

ikke kan forventes tilladt, at Udgifter til en Rejse, som en Ansøger om en ledig Graverstilling efter Menighedsraadet's Anmodning havde foretaget, dækkes af den kirkelige Ligning.

I et med Deres Højærværdigheds Skrivelse af 21. Juni d. A. hertil indsendt Andragende har Anna Sogns Menighedsraad med Henvisning til, at Menighedsraadet — som det fremgaar af den hoslagte tilbagefølgende Kvittering af 9. Marts 1946 — har udbetalt N. N., der som Ansøger til den i afvigte Foraars ledige Graverstilling ved Anna Kirke af Raadet var anmodet om at give Møde i København, et Beløb af 62 Kr. til Dækning af den paagældendes Rejseudgifter, anholdt om, at der maa blive ydet Refusion af nævnte Beløb.

Ved Sagens Fremsendelse hertil har Deres Højærværdighed udbedt Dem Ministeriets Afgørelse med Hensyn til, om den omhandlede Udgift kan dækkes ved Ligning i Henhold til Bestemmelsen i § 13 i Lov om Menighedsraad af 30. Juni 1922 („andre Udgifter, som det Raadet paahvilende Hverv medfører“).

I Anledning heraf skal man tjenstligt meddele til Efterretning og videre Bekendtgørelse, at Ministeriet efter Omstændighederne bifalder, at Beløbet anvendes til Deres Højærværdighed til Udbetaling af den kirkelige Ligning, idet dog tilføjes, at det ikke fremtidig vil kunne forventes godkendt, at tilsvarende Udgifter dækkes af Ligningen.

Kirkeministeriets Skriv. (2% 1946) (til Overtilsynet for Helligaands Kirke) ang. Nedsættelse paa Helligaandskirkens Grund af en Askeurne, indeholdende Asken af en ukendt Fange fra en tysk Koncentrationslejr m. m.

I et med Overtilsynets Skrivelse af 23. August 1946 hertil indsendt Andragende har Helligaands Sogns Menighedsraad indberettet, at Landsforeningen af Besættelsestidens politiske Fanger overfor Raadet har fremsat Anmodning om Tilladelse til den 29. August d. A. paa det paa de hoslagte tilbageførende Tegninger nærmere angivne Sted paa Helligaandskirkens Grund at nedsætte en Urne, indeholdende

Asken af en ukendt Fange fra en tysk Koncentrationslejr. Landsforeninge har derhos anholdt om tilladelse til foreløbig at anbringe en flad Sandsten og et grønt Grankors paa Graven, der senere tænkes smykket med et Mindesmærke, hvortil Udkast efter det oplyste for Tiden udarbejdes af Professor Kaare Klint.

Saaledes foranlediget skal man tjenstligt meddele til Efterretning og videre Bekendtgørelse, at Ministeriet intet finder at erindre imod, at den paagældende Urne nedsættes paa det dertil udsete Sted paa Helligaandskirkens Grund saaledes, at der opstilles et Grankors paa Stedet, naar Korset holdes i frisk og sømmelig Stand, men at Vedligeholdelsen af Korset og af den Mindesten, som til sin Tid tænkes anbragt i Stedet, maa være Kirken uvedkommende, ligesom ogsaa en Flytning af Urne og Sten, om den senere maatte blive nødvendig, f. Eks. paa Grund af Gaderegulering, maa være Kirken uvedkommende.

Kirkeministeriets Skriv. (2% 1946) (til Frederiksberg Kommunalbestyrelse) ang. det Frederiksberg Begravelsesvæsen i Henhold til kgl. Resolution af 4. Juni 1897 paahvilende aarlige Bidrag til Dækning af de frederiksbergske Sognekirkers Udgifter.

Efter at Ministeriet i Skrivelse af 20. Maj 1941 havde bifaldet, at det Frederiksberg Begravelsesvæsen i Henhold til kgl. Resolution af 4. Juni 1897 paahvilende aarlige Bidrag til Dækning af de frederiksbergske Sognekirkers Udgifter for et Tidsrum af 5 Aar fra den 1. April 1941 at regne nedsattes fra 4 000 Kr. til 2 000 Kr. aarlig pr. Kirke, har Kommunalbestyrelsen i Skrivelse hertil af 31. Maj 1946 efter Anmodning fra Bestyrelsen for Frederiksberg Begravelsesvæsen anholdt om, at Begravelsesvæsenets Bidragspligt til de frederiksbergske Kirker maa blive ophævet for en Periode af 5 Aar, eller, saafremt dette ikke maatte kunne godkendes, at den af Ministeriet indtil den 31. Marts 1946 indrømmede Nedsættelse af disse Bidrag maa blive forlænget for et tilsvarende Tidsrum.

(Fortsættes.)

Gravstedsbreve

praktisk, enkel udformning

0,25 kr. pr. stk.

20,00 kr. pr. 100 stk.

Forlag og eneforhandling:

Foreningen for kirkegårdskultur

Silkeborgvej 23, Horsens

Tillæg til Vore Kirkegårde bind 18 nr. 2

Generalforsamling

Foreningen for kirkegårdskultur afholdt sin ordinære generalforsamling i Odense den 11. maj 1953 med dagsorden i henhold til lovene.

Foreningens formand, stiftsprovst *Carl Bay*, Ålborg, aflagde beretning for året 1952—53, hvoraf det fremgik, at man i årets løb med held havde arbejdet på at få stabiliseret foreningens økonomi.

I beretningen omtalte formanden bl. a., at der var tilstillet landets provster en skrivelse med oplysninger om anvendeligheden af foreningens kirkegårdsprotokol, og til orientering var skrivelserne bilagt løbende af protokollen. Foreningen havde i årets løb udgivet et praktisk gravstedsbrev i enkel udformning og understyr. Det var tanken, at man senere ville udsende et lille hefte, der både indeholdt et gravstedsbrev og et kirkegårdsregulativ. Efter modtagelsen af den nye kgl. anordning for kirkegårde af 20. april 1953 arbejdede foreningen med at udgive anordningen i lighed med de publicationer, som tidligere er udarbejdet fra foreningens side. Endvidere omtaltes muligheden for at optrykke de samlede regler for ligbrænding, når ministeriets forventede regulativ for ligbrænding er modtaget.

Foreningens reviderede regnskab godkendes.

Det fremsatte forslag om kontingentforhøjelse vedtoges, idet forretningsudvalget samtidig bemyndigedes til at udarbejde eventuelle regler, hvorefter der kunne ydes en ensartet rabat til de menighedsråd, som til hvert af sine medlemmer tegner sig for et eksemplar af foreningens blad.

Til foreningens bestyrelse genvalgtes: stenhuggermester *C. Hansen Glem*, Herning, landsretssagfører *H. F. Jegsen*, Haderslev, menighedsrådsformand *Vilh. Nielsen*, Næstved, kirkegårdsinspektør *Hans Rønø*, Roskilde, og havearkitekt *Johannes Tholle*, København F.

Mødestedet for næste års generalforsamling blev fastlagt til Roskilde stift.

Efter en andagt i Odense Domkirke ved biskop *H. Øllgaard* samledes deltagerne til en udflugt, hvortil foreningen var inviteret af Odense kirkegårdsudvalg. Odense assistenskirkegårds såvel ældre som nyere afdelinger blev lærerigt forevist af kirkegårdsinspektør *O. Raahauge-Askegaard*, ligesom det nye kirkegårdskapel, hvis tekniske indretninger sikkert er landets mest gennemarbejdede, blev grundigt studeret af deltagerne. Efter et kaffebord

i Fruens Bøge gik turen til den gamle kirke og den idylliske kirkegård i Dalum, og derfra videre til den nyanlagte Korsløkke kirkegård.

Ved foreningens foredragsaften samme dag talte kirkegårdsinspektør *Hans Rønø* om „Kirkegården — kirkens have“, og landsretssagfører *Jegsen* om „Kirkegårdenes forvaltningsmæssige problemer“. Begge foredrag var interessant tilknyttet den nye kgl. anordnings bestemmelser, og der blev fra mødedeltagerne rettet adskillige spørgsmål, som beviste anordningens store betydning for vor kirkegårdskultur i årene fremover.

Volmer Rud Nielsen.

Regnskab for 1952-53

INDTÆGTER:

Kassebeholdning 1. april 1952	kr.	458,35
Kontingenter	„	6255,00
Tilskud:		
Kirkeministeriet	1000,00	
Landbrugslotteriet	1000,00	
Præsteforeningen	200,00	„ 2200,00
Forlagsvirksomhed	„	28,59
Renter	„	10,77
		kr. 8952,71

UDGIFTER:

Kontorhold	kr.	1087,39
Tryksager	„	52,69
Vore Kirkegårde	„	5541,87
Møder	„	1652,88
Blomster	„	31,50
Diverse	„	327,20
Kassebeholdning, 31. marts 1953	„	259,18
		kr. 8952,71

Horsens, d. 4. april 1953.

Volmer Rud Nielsen.

Regnskabet med tilhørende bilag er gennemgået efter kassebogen, og der er intet fundet at bemærke. Kassebeholdningen er ved årets slutning til stede.

København d. 20. april 1953.

P. F. Jensen. *Falmer Nielsen.*

Nye medlemmer

Afdeling A.

- 161. Skelby menighedsråd pr. Fiskebæk.
- 162. Nebel menighedsråd pr. Tvingstrup.

Afdeling C.

- 996. Kirkegårdsgartner Pilegaard Hansen, Brande.
- 997. Murermester J. Andersen, Brande.
- 998. Graver Sørensen, Vissenbjerg pr. Brad.
- 999. Graver C. Clausen, Nørre Aaby.

Afdeling D.

- 129. Hagearkitekt Karen Reistad, Alnabru, Norge.

Kirkegårdsmøder

Den 11. maj afholdt *foreningen for kirkegårdskultur* sin årlige, ordinære generalforsamling i Odense, således som det fremgår af referatet s. 9. Dagen efter holdtes et plenarmøde i samme by i det af provsteforeningen nedsatte *samarbejdsudvalg* (tillægss. 1—2); udvalget har ikke tilendebragt sit arbejde, og noget referat, endsige nogen publikation, fra udvalget foreligger ikke for os.

Kirkegårdssektionen af *fællesrådet for havekultur og landskabsgartneri* afholdt møde d. 15. april til drøftelse af ændringsforslag til det i 6. korrektur værende arbejde om en ny kongelig anordning om kirkegårde; den 16. var man i kirkeministeriet med sådanne ændringsforslag, som det fandtes opportunt at stille på det daværende tidspunkt, og den 20. stadfæstede anordningen af kongen. Adskillige af de i fællesrådet tidligere udarbejdede forslag findes medtaget og derunder også flere af de i den 11. time indleverede. Om anordningen se iøvrigt hovednumret s. 9 ff.

Föreningen Sveriges kyrkogårdsföreståndare har varslet deres årsmøde, som kaldes kongres, til 4.—6. august i Gävle, og *foreningen af kirkegårdsinspektører m. v. i Danmark* til d. 14.—17. sept. på Hindsgavl. Endelig kan udover dette om nordiske møder anføre, at den 25. 2. 53 holdt *Arbeitsgemeinschaft Friedhof und Denkmal* sit årsmøde i Bonn.

Den internationale havebrugsudstilling i Hamborg

Udstillingen åbnede 30. april og omfatter 15 lande, deriblandt Danmark. Besøgende har skildret den i overstrømmende vendinger og erklærer, at der endnu aldrig er set noget så betagende, samt at man næppe een gang til i sit liv får en sådan oplevelse. Den 11. 7. åbnedes en særudstilling af planer, modeller og fotos under mottoet *Hilfe durch Grün*, hvortil *fællesrådet for havekultur og landskabsgartneri* har fremskaffet et betydeligt materiale fra danske byer, og hvor der også vil være lejlighed til at studere kirkegårdskultur etc. Besøget på udstillingen er enormt — på godt 4 uger havde det allerede passeret een million.

Kirkegårdens formproblem.

Ifølge referatet af det 17. byplanmøde udtalte arkitekt *Vilhelm Lauritzen* i en diskussion følgende, som vi gengiver uden kommentarer og uden at tage parti i spørgsmålet:

Vore kirkegårde forvaltes af menighedsrådene, som har det fulde ansvar. Det giver visse steder

udmærkede resultater, når de søger den rigtige hjælp. Andre steder kniber det. Når et menighedsråd har fundet ud af, at en kirkegård kan anlægges sådan og sådan, sender det planen videre, og den havner hos kirkeministeriet, men ingen steder har man ansvaret for, hvordan kirkegården bliver. Derved opstår en alvorlig fare for, at vore kirkegårde bliver mishandlet eller forsomt. I kirkeministeriet vil man ikke interessere sig for den side af sagen, eller man føler ikke noget ansvar i den retning. Man kan kun se på det konstruktive, men ikke på haveanlægget...

FRA DANSKE DAGBLADE

$\frac{1}{3}$ (Randers Dagbl.): Udvalgt af Tøstrup kgd. vil foregå snarest i henhold til licitation (havearkitekt *Emil Böttiger*).

$\frac{1}{3}$ (Fyns Stiftstid.): Der reguleres på Odense assistenskirkegård (inspektør *O. Raahauge-Askegaard*).

$\frac{2}{3}$ (Jydske Tid.): Arbejdet med udbygning af Sønderborg Ny kgd. skrider rask frem (havearkitekt *Johannes Tholle*, stadsingeniør *Holm-Petersen*).

$\frac{2}{3}$ (Sorø Amtstid.): Dræningen af Finderup kgd.s udv. udføres af firmaet *Kalsmose* (havearkitekt *Breinholt Nielsen*).

$\frac{2}{3}$ (Roskilde Tid.): Der drøftes krematorieplaner for Roskilde.

$\frac{2}{3}$ (Socialdemokraten): Samarbejde mellem København og Tårnby om kgd. på Vestamager?

$\frac{2}{3}$ (Ålborg Stiftstid.): Ålborg Østre kgd. ventes at være færdig til sommer (stadsgartner *Wendelboe Nielsen*).

$\frac{3}{4}$ (Grenå Folketid.): Udvalgt af Ebeltoft kgd. vil give plads for 1221 grave (havearkitekt *J. Arevad-Jacobsen*).

$\frac{3}{4}$ (Fr.borg Amtstid.): Præstbrovej er lukket mellem den Gamle og Nye kgd. i Gladsaxe, da de to kgd. skal lægges sammen (havearkitekt *Eigil Kiær*).

$\frac{1}{4}$ (Skive Folkebl.): Skive kgd. er under udvidelse ved murermester *Peter Sørensen* (havearkitekt *C. Th. Sørensen*).

$\frac{1}{4}$ (Roskilde Dagbl.): Glostrups ny kgd. anlægges i Herstederne og bliver på ca. 4 ha (inspektør *Sv. Hansen*).

$\frac{1}{4}$ (Randers Soc. Dem.): Krematoriebyggeriet i Randers sættes i gang (stadsarkitekt *Aksel Petersen*).

$\frac{1}{4}$ (Fyns Tid.): Da kirkerne henlås som ruiner og kirkegårdene under fæfod (*Louis P. Jensen*).

$\frac{1}{4}$ (Skive Soc. Dem.): Lem kgd. udv. med 200 gravsteder.

$\frac{1}{4}$ (Nordsjæll. Venstrebl.): Kgd.sudvidelsen i

Frederikssund er sat i gang (havearkitekt *Johannes Tholle*; anlægsgartner *H. Toxværd*).

$\frac{18}{4}$ (Vestkysten): En gravhøj og et kirkedige (*N. Thomsen*).

$\frac{18}{4}$ (Demokraten): Licitationen over ny kgd. i Holme. Gartnerarbejdet: *L. Kolding*, Skåde, 26.553 kr., gartner *Sørensen*, Holmevej, 22.518 kr. Tømrerarbejdet: *A. Rasmussen*, Holme, 5451 kr., *Holm Christensen*, Tranbjerg, 5235 kr. Smedearbejdet: *A. Meldgaard*, Holme, 4590 kr., *S. Jensen*, Tranbjerg, 4559 kr.

$\frac{25}{4}$ (Aarhus Stiftstid.): Arbejdet med Holme kgd. er overdraget anlægsgartner *S. M. Sørensen*.

$\frac{27}{4}$ (Vordingborg Dagbl.): De tyske grave ved Kastrup kirke.

$\frac{28}{4}$ (Fyns Social-Demokrat) m. fl. bl.: *Foreningen for kirkegårds-kulturs generalforsamling*.

$\frac{28}{4}$ (Korsør Avis): Licitation over arb. med udv. af Finderup kgd. Anlægsgartner *Kjul*, Allerød, 20.596 kr. (heri ikke indbefattet indhegning), *Villy Snerling*, Slagelse, og *Poul Petersen*, Skovvej, Høng, 35.363 kr. og anlægsgartner *Hovgaard Andreasen*, Sorø, 26.300 kr. Desuden havde Ringer *Carl Nielsen*, Finderup, givet tilbud på arbejdet ved en underafdeling lydende på 3275 kr. Det vedtoges at overdrage arbejdet til gartner *Kjul* og påbegynde det snarest muligt.

$\frac{11}{6}$ (Fyns Stiftstid.) m. fl.: Kirkegårds-kulturen interesserer mange. Referat af Ffk.s generalforsamling.

$\frac{12}{6}$ (Sydsjæll.): Den ny kgd. i Karrebæk (havearkitekt *Georg Boye*).

$\frac{13}{6}$ (Ærø Folkebl.): Omlægning af Marstal Gamle kgd. i fuld gang (havearkitekt *Johannes Tholle*; gartnerne *Jensen* og *Nissen*).

$\frac{13}{6}$ (Vendsyssels Tid.): Bangsbostrands kgd. nærmer sig løsningen (stadsingeniøren).

$\frac{15}{4}$ (Venstres Folkebl.): Nordrup kgd. skal reguleres.

$\frac{15}{4}$ (Venstres Folkebl.): Om kgd. (foredrag af havearkitekt *Johannes Tholle*).

$\frac{21}{6}$ (Vestkysten): Indgangsportaler til kgd.

$\frac{21}{6}$ (Vestkysten): Er vore kgd. anlagt efter en bestemt enhed? (af *T. Kragelund*).

$\frac{20}{6}$ (Sydfyn): Brug for mindre kgd.s-plads i Svendborg p. gr. af ligbrændingens vækst.

$\frac{20}{6}$ (Vestkysten): Kgd.s stengærder må her efter ikke flyttes (iflg. ny kgl. anordning).

$\frac{28}{6}$ (Vejlø Amts Folkebl.): Det ny kgd.s-kapel på Gadbjerg kgd. indvies søndag (arkitekt, m. a. a. *Minor Plum Tholle*); ligeså kirkegårds-udvidelsen (havearkitekt *Johannes Tholle*).

FRA NORSKE DAGBLADE

$\frac{4}{2}$ (Hjørdalens Bl.): Hekker m. v. skal fjernes på Værnæs kgd.

$\frac{12}{2}$ (Adresseavisen): Utv. av Åfjord kgd.

$\frac{13}{2}$ (Stavangeren): Der utlægges prøvefelt af grave på kgd. i Sandnes.

$\frac{21}{2}$ (Rigsaker Bl.): Planen for utv. av Brumundal kgd. er oversendt til kirke departementet.

$\frac{9}{3}$ (Sandefjord Bl.): Det nye kgd.s-areale i Sander byr på enestående muligheter. Betænkning fra kirkegårds-konsulenten (*K. Reistad*).

$\frac{12}{3}$ (Stavangeren): Debatt om kgd. i Nærbø herredstyre.

$\frac{25}{3}$ (Tvedestrandsposten): Utv. av Dypvåg kgd.

$\frac{31}{3}$ (Haugesunds Avis): Stangeland heradstyre går med på utv. av kgd. i Kopervik.

FRA SVENSKA DAGBLADE

$\frac{16}{3}$ (Mora Tidn.): Krematoriet i Mora påbörjat.

$\frac{25}{3}$ (Motåla Tidn.): Förslag til ny krematorium i Motåla fremlagt.

$\frac{29}{4}$ (Norra Västerbotten): Arkitekttävlan utlyst om krematorium i Skellefteå.

FRA TIDSSKRIFTERNE

American Cemetery febr.: Informal Discussions featured at ACA Educational conference. Restwood — a peaceful Haven in the Hills of West Virginia. New State Cemetery Law proposed for Iowa. The months report on cemetery Vandalism. Monument Institute organized at Cleveland Convention. — Marts: Moravian cemetery to hold 181st. Easter Sunrise Service. New York's seven Week Gravedigger's strike ends. Forest Lawn — the Fruit of Vision and Wise Planning. Single Grave Section can contribute to the Cemetery's Beauty (*Ray F. Wyrick*). Graves Registration Service is a Job for trained Technicians. Cemetery Practices under Swiss Government Operation. — April: The Story of Montreal's Century-Old Mount Royal. Proposed Law would bar "Package Deals" in New York. Reverence for Cremated Remains.

Der Naturstein: nr. 4: Erhalten und Erneuern in der Denkmalpflege (*Rudolf Esterer*). Nr. 5: Das Problem der Ordnung auf dem Friedhof (Eine Lebensfrage aller Grabmalschaffenden). Grabmalausstellung in Düsseldorf.

Garten und Landschaft nr. 5: Friedhof und Denkmal (referat af møde 25. 2.).

Gartner-Tidende nr. 20: Den nye anordning for kirkegårde er udsendt (*Johannes Tholle*).

IGNIS nr. 4: Kring 1952 års eldbeg.siffror. Bör askan bevaras för alltid? Pietet kring urnans nedsättning. — Nr. 5: Kyrkan och eldbeg.

En engelsk biskop om eldbeg. Eldbeg. i Norge (af kirkeværgen *Ludvig Hansen*). Ytterligere om de årlige kyrkogårdsomkostningerne.

Landsbygraveren nr. 4: Arbejdet i maj. De gamle gravere og de nye (provst *Emil Steenvinkel*). Kirkegården (*Chr. Larsen*). Nr. 5: Turisttiden. Til hr. provst Steenvinkel (af *August Hansen*). De gamle gravere (*Chr. Jeppesen*). Service på vore kirkegårde (af *H. D. Ørsted-Hansen*).

Menighedsrådenes blad nr. 4: Kirkegårdens stilling i nutiden. Et bidrag til belysning af en række kirkegårdsproblemer (af *Emil Böttiger*).

Pharos nr. 2: The 64th Crematorium, opened at Gloucester. The official ann. Cremation conference. Southens-on-Sea Crematorium dedicated (the 65.). Gramophone records for the Crematorium (*J. A. Barry*). The 66th. Crematorium, dedicated at Dunkinfield. A Garden in Dockland. The GEC Electric Cremation Furnace.

Stenhuggertidende nr. 5: En strid om testamente (vedr. gravstedsret).

Steinmetz und Bildhaver nr. 2: Gewissensfragen bei der Grabmalgestaltung (*Erich Kuhn*). Grabmale aus „Kunststein“: Grabmale aus Naturstein. Feldzug gegen steinerne Grabkreuze? Ausstellung von Grabsteinen in London. — Nr. 3: Idee und Gestaltung (Gravmæler). Grabmale in Holland. Rechtsnatur von Friedhofsordnung. Würdige Form der Totennehrung. — Nr. 4: Zur Klärung einiger Hauptfragen der Grabmalgestaltung (*F. Kretschmer*). Grabmale aus „Kunststein“. — Nr. 5: Fortschrittliche Friedhofaufbau in Schleswig-Holstein (*Franz Tempich*). Ehrenfelder für Soldaten- und Bombenopfer. (*Karl von Schierstedt*). Gegen das Hausieren mit Grabsteinen.

Vor Viden nr. 91: Træk af oldtidslivet (gravfund fra vikingetiden; *Therkel Mathiassen*). Nr. 93: Kurkanen ved Pazirik; en gravhøj i Sibirien fortæller historie (*Will. Saxtorph*).

BOGANMELDELSER

Imperial War Graves Commission. Thirty-third annual report. 8°, 48 s. plus illustr. London 1953. 2s 6d net.

Det fremgår af beretningen, at med rejsning af the Cross of Sacrifice i Åbenrå er man færdig med kommissionens arbejde i Danmark. Noget lignende siges om forholdene i Norge og Sverige. Heftet bringer bl. de mange gode illustrationer også et billede fra krigskirkegården i Tromsø.

Else Dahl: Kyrkogårdar och minnesvårdar;

fol. 227—46; særtryk af Karlstad stift i ord och bild. Idun 1952.

Professorinden fortæller fra Värmland og Dalsland, der tilsammen danner Karlstad stift, om gamle dages kirkegårdsforhold og nutidens — af det sidste ikke mindst om Karlskogas, der tidligere er udførlig omtalt i VK (se XVII s. 38 ff.). Endvidere findes bl. a. en plan af Värmskogs kyrkogård (af *Edvard Jacobsen*).

Nordiska Museets Handlingar: 1. Smidda Järnkors på Ekshärads kyrkogård, fol. 54 s., Stockholm 1932.

Skønt 21 år gammel skal vi ikke undlade at vie denne første publikation af Nordiska Museet nogle linjer, da den nok er værd at stifte bekendtskab med for dem, der interesserer sig for gamle dages gravmæler — og fornyelse af nutidens typer. Heftet rummer 115 illustrationer, der er udført af *Oscar Jonsson* samt en tekst af *Brynolf Hellner*. Når den pågældende kirkegård er valgt som udgangspunkt for en undersøgelse af jerngravmælerne, er det, fordi den skal være den kirkegård i Sverige, der rummer de fleste jernkors; ved undersøgelsen var der over 200, og det meddeles, hvor omsorgsfuldt man har taget sig af ellers forglemte og forsømte mindesmærker. Kirkegården ligger i Värmland. Billederne viser mange festlige typer i fotos og tegninger.

Hørsholm planteskole. Det nye smukke katalog indeholder både stedsegrønt og løvfældende og stauder m. m., ikke mindst for kirkegårde, samt *Wanschers* blomsterfarvekort, hvis tal dog ikke er brugt under blomsterfarveangivelserne.

Dansk ligbrændingsforening. Beretning for året 1952. 8°, 78 s., Kbh. 1953.

Af beretningen fremgår det, at foreningen atter har haft en betydelig fremgang. Brændingsprocenten er nu 22,2 for det ganske land og er højest på Frederiksberg med 58,3. I Åbenrå er indviet et nyt krematorium. Der bringes billeder fra fællesgraven på Sundby kirkegård, urnelunden i Svendborg og urnekirkegården i Køge.

James W. R. Adams: Modern Town & Country. Planning. 8°, 234 s., London 1952, 42 s. net.

Første udgave af denne udkom ved faderen til nærværende forfatter, og forordet til denne (1932) findes trykt. Bogen har som undertitel: en historisk skildring og introduktion til studie af lov og praksis i modernø by- og landsplanlægning i Storbritannien, og den rummer et væld af oplysninger, som har stor værdi også uden for dette rige, der har lært os så meget.

Tillæg til Vore Kirkegårde bind 18 nr. 3

FORENINGEN FOR KIRKEGÅRDSKULTUR

Nye medlemmer

Afdeling A.

- 163. Hagedsted menighedsråd.
- 164. Skamstrup menighedsråd.
- 165. Hjembæk menighedsråd.

Afdeling C.

- 1000. Repræsentant Svend Bjærgum, København.
- 1001. Forretningsfører Olav K. Larsen, Slagelse.

FRA DANSKE DAGBLADE

1½ (Fyns Stiftstid.): Referat av Ffk.s generalforsamling i Odense.

2½ (Vejle Amts Avis): Skal Grejsdalen ha sin egen kk. og kgd? Får overladt areal derfor.

¼ (Vestkysten): Kgd.s stengærder må herefter ikke flyttes.

¾ (Sydsjæll. Soc.-Dem.): Karrebæk kgd. skal nu indvies.

¾ (Fr.borg Amts Avis): Det ny, smukke indgangsparti til Gladsaxe kirkegård ved den tidligere Præstebrovej er nu færdigt. Hegn, låger og porte er tegnet af arkitekt *Georg Paludan*, murerarbejdet er udført af murermester *Helge Larsen*, smedearbejdet af smedemester *Jensen*, Bagsværd, der også har lukket kirkegården bagtil, og malerarbejdet af malermester *C. Petersen*. De smukke anlæg er udført under ledelse af *Georg Boye*, og havearkitekt *Eigil Kjær* har tegnet hele projektet. På det firkantede areal foran kirkegården skal der være planteskole og med tiden administrationsbygning. Den gamle og den ny kirkegård er nu ved Ringvejens gennemførelse og Præstebrovejs lukning samlet til en smuk helhed med stadig mulighed for udvidelser bagud på begge sider af Præstebrovej, der indgår i kirkegården over mod Herlev-grænsen. Gladsaxe kirkegård er centralkirkegård for alle sognene i Gladsaxe kommune, og det bliver nu en virkelig smuk kirkegård.

¾ (Ålborg Stiftstid.): Der indrettes urnehave på Ålborg Søndre kgd., og denne skal drives af kommunen.

¾ (Sorø Amtstid.): Urnehaven ved Gørlev valgmenighedsskk. indviet af provst *Kragh-Müller* (inspektør *Hansen*).

1¼ (Tidens Tegn): Kolding Søndre kgd. udv. af *Gartnerens aktieselskab* (Vejle) for kr. 150.000 (insp. *Sv. Hansen*).

1½ (Horsens Folkebl.): Nebsager kirkegård har fået en hårdt tiltrængt udvidelse. Denne er foretaget derved, at et areal på 3250 kvadratmeter af Præstegårdshaven er inddraget til kirkegård. Derved er skabt et smukt og ejendommeligt anlæg, der med rette kan bære den jævnlige brugte benævnelse „De dodes have“. En del af de smukke, gamle træer er blevet stående. De blev for størstedelen plantet af fru pastor *Jacobsen* ca. 1885. Der er 313 gravpladser. Anlægget er udført af kirkegårdsinspektør *Rud. Nielsen*, Horsens. Gartnerarbejdet er udført af anlægsgartner *Rasmussen*, Thorsvang, muren af murermester *Steikjær*, Hornsyld, smedearbejdet af smedemester *Mejer*, Hornsyld, tømrerarbejdet af tømrermester *V. Sønderkov Nielsen*, Bjerre. Kirkegården blev afleveret til menighedsrådet den 2. juni. Sognepræst *Balslev* udtalte på menighedsrådets vegne en tak til dem, der havde udført arbejdet. Den nye kirkegård vil blive indviet ved en kort højtidelighed efter gudstjenesten førstkommande søndag den 14. juni.

1½ (Loll. F. Stiftstid.): Der skal indrettes urnehave på Nykøbing Nordre kgd.

1½ (Vendsyssel Tid.): Bangsbostrand får sin egen kgd.

2½ (Licitationen): Arkitekt *Bertel Jensen* har udarb. plan til kapel på Uggerby kgd.

2½ (Kristel. Dagbl.): Over 1000 kirkefrednings-sager behandlet i år.

2½ (Nordsjæll. Venstrebl.): Den første del af kirkegårdens udvidelse afleveredes forleden af anlægsgartner *Toxværd*, Holte, til kommunen. Den rummer knapt 400 gravpladser og vil utvivlsomt meget snart blive taget i brug. En allé af østrigsk fyr med underplantning af vinca fører derind mellem udvidelsen af 1953 og 1951. Muren i vest er under opførelse, og ved indgangen vil blive indrettet en firkantet plads med brosten i korsmotiver. Anlægget er projekteret af havearkitekt *Johannes Tholle*, Frederiksberg.

2½ (Jyll. Posten): Flyverbyen Kølvrå skal have station og kk m. kgd.

2½ (Århus Stiftstid.): Til kgd. søndag morgen (*Inger Bentzon*).

2½ (Demokraten): St. Oluf kgd., Århus.

¾ (Hejmdal): Udv. av Skærbæk kgd. indviet af pastor *Martin Hansen* (havearkitekt *Johannes Tholle*, entreprenør *M. Nielsen* m. fl.).

¾ (Sønderjyden): I overværelse af repræsentanter fra Sønderborg byråd, menighedsråd, kirkens funktionærer og flere af byens embeds-

mænd blev Sønderborg nye kirkegårds udvidelse i går overdraget byens menighed og samtidig indviet. — Der indledtes med højmesse i kirken, hvor pastor *Jørgen Rasmussen* prædikede, og derefter samledes deltagerne på kirkegården. Borgmester *Anders Andersen* foretog overdragelsen på byens vegne, idet han udtrykte sin ære og glæde ved at kunne gøre dette. — En kirkegård er en plet jord, man værner om med pietet, sagde borgmesteren bl. a., og jeg ved, at dette stykke jord vil blive passet lige så smukt, som det øvrige stykke er blevet det. — På menighedsrådets vegne modtog pastor *Jørgen Rasmussen* byens gave, og han udtrykte sin taknemmelighed over, at man havde været så forudseende i tide at erhverve jordstykket til den nødvendige udvidelse. — Indvielsen blev foretaget af provst *Harald Rohleder*, Broager. Det skete med ordene: Så vil vi da i den treenige guds navn, faderens, sønnens og den hellige ånds navn indvie dette sted til kirkegården, til et fredeligt sted midt i livets larm og tummel, til en guds ager, hvor vore legemer skal hvile til opstandelsens morgen. Vi lyser guds fred over de mange grave, der vil blive kastede. Og vi siger ganske stille:

Guds fred med vore døde,
i Danmarks rosegård,
Guds fred med dem,
som bløder af dybe hjertesår.

Ved en efterfølgende sammenkomst på Teaterhotellet rettede pastor *Rasmussen* en tak til havearkitekt *Tholle* for den smukke udformning, han havde givet den øvrige kirkegård. Endvidere takkede han fællesudvalget for udvidelsen, for den gode måde, opgaven er blevet løst på, samt alle, der har været medvirkende ved udvidelsen. — Stadsskoleinspektør *J. M. Rasmussen* oplyste som kasserer, at man i sin tid havde regnet med, at udvidelsen ville komme til at koste 200.000 kr. Han kunne nu meddele, at arbejdet — når det er fuldt færdigt — vil beløbe sig til 176.500 kr.

$\frac{8}{7}$ (Socialdemokraten): Den Ny kgd. i Brøndbyerne vil snarest blive indviet.

$\frac{9}{7}$ (Silkeborg Avis): Foldby kgd. drænes.

$\frac{9}{7}$ (Amtsbladet): Vinderup kgd. skal udvides.

$\frac{15}{7}$ (Ærø Folkebl.): Ærøskøbing kgd. (om reguleringen).

$\frac{17}{7}$ (Jydske Tid.): Reguleringen af Åbenrå kgd. påbegyndes i efteråret (*Th. R. Christensen*).

$\frac{17}{7}$ (Kristel. Dagbl.): Anlægget af den ny kgd. i Lyngby begynder til efteråret (ark. *Iversen & Plum*).

$\frac{18}{7}$ (Ærø Folkebl.): Ærøskøbing kgd.

$\frac{18}{7}$ (Nordsjæll.): En helt ny kgd. på Sandvigsgård i Hillerød?

$\frac{20}{7}$ (Ærø Folkebl.): Ærøskøbing kgd.

$\frac{21}{7}$ (Social-Dem.): Mariebjerg kgd. Interview m. inspektøren.

$\frac{23}{7}$ (Ærø Folkebl.): Ærøskøbing kgd.

$\frac{25}{7}$ (Middelfart Venstrebl.): Middelfart kgd. bliver 100 år i dag.

$\frac{27}{7}$ (Sorø Amts Dagbl.): Stjæler broncefignurer fra gravsteder.

$\frac{28}{7}$ (Horsens Soc.-Dem.): Stenballegård bygger privat begravelsesplads ved Væhr sø (havearkitekt *Johannes Tholle*).

$\frac{29}{7}$ (Horsens Folkebl.): Nye diger om Tamdrup kgd.

$\frac{29}{7}$ (Kalundborg Folkebl.): Graven på Vedersø kgd.

$\frac{29}{7}$ (Randers Soc.-Dem.): Frygtelige gravskændier på Hobro Sdr. kgd.

$\frac{30}{7}$ (Vendsyssel Tid.): Urnehave på Sæby kgd.

$\frac{30}{7}$ (Randers Avis): Tre små børn som gravskændere i Hobro.

$\frac{1}{8}$ (Berl. Aften): Må beholde urnen med mandens aske.

$\frac{4}{8}$ (Middelfart Venstrebl.): Nr. Åby får mønsterkgd. (insp. *Jens Gravesen*).

$\frac{7}{8}$ (Næstved Tid.): Vordingborg kommune skal vedligeholde de tyske grave.

$\frac{8}{8}$ (Sorø Amtstid.): Skelskør Ny kgd. indviet af provst *Jessen*.

$\frac{8}{8}$ (Sønderjyden): Udv. af Ulkebøl kgd. er påbegyndt; dræningsarbejdet udføres af *Johannes Jepsen*.

$\frac{12}{8}$ (Hejmdal): Udv. af kgd. i Gråsten er færdig (havearkitekt *Johannes Tholle*, entreprenør *Nic. Wolf*; omkostn. c. kr. 70.000).

$\frac{14}{8}$ (Demokraten): På Vestre kgd. i Århus udlægges fællesgrav for kistebegravelser.

$\frac{18}{8}$ (Århus Amtstid.): Skarp debat om Vibys kgd.

$\frac{19}{8}$ (Vendsyssel Tid.): Jetsmark kgd. udvides; omkostn. kr. 40.000, deraf arbejds løn kr. 16.000.

$\frac{22}{8}$ (Svendborg Avis): Vejstrup kgd.s udv. ved at være færdig.

$\frac{1}{9}$ (Kristel. Dagbl.): Med mikrofon-besøg i Tibirke kk.

$\frac{2}{9}$ (Sønderjyden): Kirkeministeriet har godkendt Vojens kgd.s planer.

$\frac{4}{9}$ (Østsjælland. Soc.-Dem.): Grundstenen nedlagt til krematorium i Køge.

$\frac{6}{9}$ (Fyns Social-Dem.): Rising kgd. i Odense vil blive indviet i oktober (inspektør *O. Raahauge-Askegaard*).

$\frac{7}{9}$ (Middelfart Venstrebl.): Nr. Åby kgd.s udv. indviet af pastor *Andersen (J. Gravesen)*.

8% (Demokraten): Hospitalet ønsker gravplads i Risskov.

8% (Ålborg Stiftstid.): Kr. 150.000 bevilget af Frederikshavn byråd til Bangsbostrand kgd. (stadsingeniøren).

8% (Social-Demokraten): Den ny kgd. i Brøndbyvester indviet af pastor *Rosenmand*.

10% (Østsjæll. Folkebl.): Udv. af Strøby kgd. udliciteret.

15% (Svendborg Avis): Efter gudstjenesten i søndags i Vejstrup kirke, hvor pastor *Møller* prædikede over dagens tekst, blev den nye kirkegård indviet. — Fra kirken, der var fyldt til sidste plads, gik menigheden med skolebørnene foran fulgt af de 5 nabopræster, der var med ved indvielsen, og provst *Bruun* og pastor *Møller*, mens man sang den gamle salme „Med sorgen og klagen hold måde“, til den nye kirkegård. — Provst *Bruun* indviede den fremtidige begravelsesplads: — Mange af de, der er samlet her, vil komme til at stå her, når en af deres kære stedes til hvile. Denne tanke kan kalde noget stort frem i vort sind. Mange minder vil knytte sig til dette sted. Når vi tager disse minder frem, skal vi tænke på, at vort borgerskab er i himlene, hvor Vor Herre Kristus i opstandelsens morgen vil tage imod dem, der hører ham til. — De tilstedeværende præster læste hvert et skriftsted, og provst *Bruun* indviede kirkegården til et hvilested for de hensovendes legemer i Faderens, Sønnens og den Helligånds navn og lyste fred over de dodes hvilested indtil opstandelsens dag. — Ved sammenkomsten i forsamlingshuset bød menighedsrådets formand, førstelærer *Hein*, velkommen. Da der var drukket kaffe, talte førstelærer *Hein*.

For nogle år siden blev tanken om udvidet gravplads taget op, og for ét år siden var forberedelserne så vidt fremme, at menighedsrådet kunne få arbejdet påbegyndt. — Havearkitekt *Tholle*, København, har udarbejdet planen, og anlægsgartner *Hans Larsen*, Odense, har stået for arbejdet, men mange har hjulpet til.

I dag er den nye kirkegård i hovedsagen færdig. Vi takker ikke alene de ledende, men også de mange, der har været med i arbejdet. Det har glædet os at se den hensyntagen og pietet, der har været udvist, og vi glæder os nu, hvergang vi ser, hvor smukt alt er blevet. Det nye er føjet ind i det gamle, så det hele er blevet en enhed. Han takkede menighedsrådet for det gode samarbejde og sognerådet, der har forstået, at det var en folkesag for hele sognet, og ydet det en støtte, som vi er tilfreds med. Også en tak til provst *Bruun*, der har fulgt arbejdet, og tak til

godsejer *Kristiansen*, Vejstrupgård, for de smukke stenstøtter, han har skænket til kirkegården.

17% (Randers Amtsavis): St. Pauls kgd. i Hadsten bliver for tiden udvidet med et kolonihaveareal.

18% (Fr.borg Amtstid.): Humlebæk menighedsråd var i går nået så vidt med det mangeårige arbejde ved udvidelsen af kirkegården ved Humlebæk kirke, at man kunne indbyde til indvielsesfestlighed. — Om eftermiddagen samledes halvandet hundrede mennesker i kirken, hvor pastor *Porsdal* bød velkommen. — Med provst *Isager* og det samlede menighedsråd i spidsen gik man derefter over den usædvanlig smukke bro, der forbinder den gamle kirkegård med det ny kirkegårdsareal. — Her sang man „Her mødes alle veje —“, hvorefter provst *Isager* talte. — Der fulgte derpå skriftlæsning ved skoleinspektør *K. Kristiansen*, organist *Preben Kongsbo* samt kirkens graver. Provst *Isager* foretog indvielsen af det ny kirkegårdsstykke, og pastor *Porsdal* takkede de forskellige myndigheder og håndværkere, der havde medvirket til, at man havde opnået et så smukt resultat. — Den ny kirkegård udgør 2—3000 kvadratmeter og er erhvervet fra godsejer *Peter J. Busky-Neergaards* arealer til „Louisiana“. — Det er ingeniør *Øllgaard*, der har udarbejdet kirkegårdsplanerne og har ledet arbejdet. For den smukke løsning, der er opnået, fortjener ingeniøren megen ros, idet det har været en ret vanskelig opgave at forbinde den ny kirkegård med den gamle. Resultatet er blevet en af de skønneste kirkegårde her i Nordsjælland. Den smukke smedjærnsbro over søen til den ny afdeling er udført af *Monberg og Thorsen*, medens havearkitekt *Boye* har stået for kirkegårdsanlægget, hvis praktiske arbejde er udført af gartner *Sørensen*, Humlebæk. — Efter indvielsen besøgte de mange mennesker kirkegården, og der faldt mange rosende ord. Fra kirkegården er der den smukkeste udsigt over sundet og søen, og kirken fortøner sig i det fjerne. — Efter rundgangen samledes menighedsrådet med forskellige gæster hos pastor *Porsdal* i præstegården.

FRA NORSKE DAGBLADE

19% (Totens Bl.): Utv. av Hoff kgd.

18% (Porsgrubds Dagbl.): Stor utv. av Eidanger kgd. (Fylkesgt. *Foss*).

24% (Glåmdalen): Kgd. på Austmarka skal planeres og forskjønnnes.

29% (Sunnmøre Arbeiderbl.): Ørsta kgd. skal utv. (hagearkitekt *Njål Bele*).

- 5/8 (Vestfold Sandefjord): Sandar øvre kgd. utv. av herredsgt. *Liabeøtro*.
- 8/8 (Haugesund Dagbl.): Udland kgd. blir en vakker gravplass.
- 9/8 (Ringsaker Blad): Hekker og stakitter vekk fra kgd. i Ringsaker.
- 12/8 (Sogningen): Kgd. på Tangen utv. av hageark. *Karen Reistad*.
- 21/8 (Rjukan Arbeiderbl.): Dal kgd. bør utv. til den nya brua.
- 27/8 (Østlendingen): Utv. av Tørberget kgd. gir 340 gravpl.
- 30/8 (Finmarken): Vadsø kgd. planeres.
- 1/8 (Dalane Tid.): Egersund gl. kgd. settes i stand.
- 3/8 (Tvedestrandsposten): Utv. av Dypvåg kgd.
- 6/8 (Porsgrund Dagbl.): Påkrev. å få utv. Eidanger kgd.
- 8/8 (Helgelands Bl.): Hjelpekgd. på Låvong og Hugløy og utv. af Nesna kgd.
- 8/8 (Lofotposten): Utv. av Vågan kgd.
- 9/8 (Vestl. Tid.): Kgd. i Austre Moland må snart utv.
- 10/8 (Hedemarkens Amtstid.): Hvordan skal gravstenene stå på kgd.? Aktuelt i forb. m. utv. av kgd. i Vinger.
- 10/8 (Tvedestrandsposten): Utv. av Dypvåg kgd. koster kr. 10.302,25 ifl. anbud av *Olaf Hageli*.
- 11/8 (Rjukan Arbeiderbl.): Atrå kgd. skal planeres.
- 12/8 (Finmarken): Kirkenes kgd. et villniss.
- 18/8 (Telen): Heddals kgd. må utv.
- 19/8 (Jærbladet): Sandnes trenger ny kgd.; først budgetteret kr. 10.000.
- 2/8 (Dagningen): Kyrkogården på Øyer skal utvidast.

FRA SVENSKA DAGBLADE

- 11/8 (Sydsvenska Dagbl.): Kgd. sinvigning på Lomma kgd. (kyrkoherde *Berglund*).
- 2/8 (Jönköpings Posten): Danska arkitekter kallas att ge råd om kgd. (i Huskvarna).
- 27/8 (Sydsvenska Dagbl.): Grevie har fått ny kgd.
- 8/8 (Sydsvenska Dagbl.): Föreningen Sveriges kyrkogårdsf. holder kongres i Gävle.

GRAVBLOMSTER OG KIRKEGÅRDSKULTUR

I en diskussion om blomster og blomsterfond har vi i *Gartneryrket* fundet disse linjer, som vi mener har interesse også i vor læserkreds, hvorfor de gengives, lidt forkortet, og uden at vi på nogen måde tager stilling til spørsmålet.

Det hedder i indlægget:

2. mars i år ble jeg som herredsgartner oppnevnt av Menighedsrådet til å tiltre Kirkegårds-komiteen for å utarbeide en ordning slik at en del af kransene ved begravelser kunne erstattes med hilsningskort til inntekt for vedlikeholdet av kirkegårdene. Ennvidere har Ø. Toten Bonde- og Kvinnelag også tatt opp tanken om dette arbeid.

Kirkegårdskomiteen fant saken så aktuell og viktig at en gikk til det skritt å legge det an så bredt som mulig for derved å høre folks mening om saken. Komiteen fant det derfor riktig å innkalle representanter fra alle større foreninger i bygda. Følgende var representert på møtet; Husmorlaget, Bondekvinnelaget, Sanitetsforeningen Kvinnegruppa i småbrukerlagenes fellesstyre, Menighetsrådet, Kirkegårdskomiteen samt soknepresten og herredsgartneren.

Det ble på møtet opplyst at en i Hoff sogn på Østre Toten har hatt „blomsterfond“ til kirkens utsmykning helt siden 1932, men saken har vært lite kjent og kort var bare å få kjøpt på ett sted. Men ved en begravelse våren 1953 hvor det var henstilt til folk å benytte fondet, kom det inn 6—700 kr. og dette er et stort beløp som kan gi varig forbedring av kirkegården.

På møtet ble det enstemmig besluttet å gå inn for saken. En var enig om at den overflod av kranser som det er ved en del begravelser er mindre heldig, og en del av disse penger kan sikkert benyttes langt bedre på kirkegårdene. Det var ingen på møtet som var mot bruk av kranser. Det er en selvfølge at familien og nærmeste pårørende bruker kranser, samt de som ønsker å legge dem på. Det er toppen av kranseforbruket som en her vil forsøke å få omgjort til pene plener og gode gravplanter. Kan en komme så langt at en kan bytte ut planter på kirkegården et par ganger i løpet av sommeren vil dette bety at en kan regne med at gartnerne vil få like stort salg som før om ikke større.

De kondulansekort som skal benyttes er kunstnerisk utsmykket av Maria Vigeland og er utført i kunsttrykk i Forlaget Land og Kirke, Oslo.

Dessuten er det under arbeid lokalt pregede kondulansekort i telegramblankett-format og størrelse. Kortene skal selges gjennom en del av bygdas forretninger.

Jeg vil som herredsgartner på Ø. Toten påstå at jeg ikke har påtatt meg å verne om blomsterhandlerne. Det er og blir hagebruket i sin helhet som er mitt arbeid. At vi som har vår mening om disse „kirkegårdsfond“ er mindre blomsterelskere enn andre synes jeg er direkte feilaktig å si. At blomster er en kulturfaktor av rang må

vi alle være enig om, og når disse kirkegårdsfond blir opprettet kan ingen nekte oss dette.

Blomsterhandlerne må og bør ta dette som en vanlig konkurranse, og ikke påstå at de har noe monopol på disse penger. Personlig har jeg den mening at dette ikke vil slå til i noen stor utstrekning da folk flest er temmelig konservativ i et slikt spørsmål. Jeg ønsker ingen polemikk om saken og heller ikke tror jeg det vil styrke de som skal handle med blomster.

Slår dette til vil det stort sett si at vi får noen mindre kransbindere enn før og en del flere kirkegårdsgartnere. Gartnerne må lage flere gode kirkegårdsplanter slik at en får et større og rikere flor på våre kirkegårder enn tilfelle er i dag.

Bakgrunnen for dette er jo å skaffe penger til å kjøpe planter for å løfte kirkegårdskulturen opp på et høyere nivå enn før, noe som sårt trengs. Dette må også blomsterhandlerne være enig i ...

DEN INTERNATIONALE HAVEBRUGS- UDSTILLING 1953

Skønt denne udstilling ikke viste hverken gravsteder eller kirkegårdsanlæg i almindelighet, var den dog ingenlunde uden berøring med kirkegårdskultur. For det første førtes så godt som alle selskabsreiser til udstillingen gjennom Ohlsdorf kirkegård (jvnf. hovednummeret side 13 ff.), og for det andet var der i det kapel (*Petri*), som stod tilbake fra den tid, da dette udstillingsområde havde været kirkegård, indrettet en propagandaudstilling for den tyske forening for krigsgravsomsorg. Her var udstillet modeller af soldaterkirkegårde, eksempler på detaljer fra samme, fotos m. m. Og for det tredje var der i særudstillingen *Hilfe durch Grün* (juli-august) udstillet store fotos m. m. af kirkegårde, bl. a. fra Sverige. Og endelig var der i tilslutning til de tyske kirkegårdsinspektørers årsmøde en stor særudstilling af binderi (juli), der naturligt var af interesse for kirkegårdsfolk. Udstillingen har nu lukket sine porte efter en publikums-succes af enorme dimensioner og c. 6 millioner besøgende.

KIRKEGÅRDSMØDER

Föreningen Sveriges kyrkoårdsföreståndare holdt 4.—6. august sit årlige møde i Gävle, en af Sveriges nordligste byer, og bød her på et righoldigt program. Fra dansk side deltog inspektørerne *J. Gravesen* og *O. Raahauge-Askegaard*. Den danske kirkegårdsinspektørforening holdt sit møde d. 13.—16. september på Hinds-gavl og havde bl. a. demonstration af moderne redskaber og maskiner foruden foredrag m. m.

Fra svensk side deltog kyrkogårdsf. *G. V. Walberg*, og redaktøren af VK. var også indbudt. Begge møder forløb udmærket. På kunstakademiets kursus for havearkitekter holdt lektor, havearkitekt *G. Georgsen* d. 28. et spirituelt foredrag om kirkegårdsproblemer, som naturligt efterfulgtes af en livlig diskussion, og d. 11. 9. holdt *samarbejdsudvalget* et nyt møde i Vartov. Til dette om nordiske kirkegårds møder kan tilføjes, at den britiske forening for cremation i juli holdt sit møde i Llandudno, hvor fra dansk side deltog skolebestyrer *Magnus Lund*, og at den tyske kirkegårdsinspektørforening holdt sit møde i Hamborg d. 24.—25. juli.

KRIEGSGRÄBERFÜRSORGE

Under denne titel udkom før den anden verdenskrig i Tyskland et tidsskrift, der udsendtes af *Volksbund deutsche Kriegsgräberfürsorge EV.*, hvis artikler man vil finde registreret i VKs rubriker fra de tider. Dette tidsskrift er nu atter begyndt at udkomme, efter at forbundet efter kapitulationen er blevet rekonstrueret og arbejdet genoptaget. Det figurerer som årgang 29 og med hæfte 1 i januar 1953. Formand i forbundet er professor, dr. *Heusz*. Blandt arbejdet med istandsættelse af soldatergrave er også spørgsmålet om identificering af faldne gennem fotos m. m., som er fundet i de faldnes lommer, og tidsskriftet gengiver sådanne. Af indholdet kan iøvrigt nævnes en artikel om et besøg på den tyske afdeling på Københavns Vestre kgd. I de følgende hæfter vil vi registrere de fremtidigt udkomne hæfters indhold.

FRA TIDSSKRIFTERNE

American Cemetery may: Maintenance is management (*Ira J. Mitchell*). Much Progress made in Providing modern Cemeteries for Negroes (*Ray F. Wyrick*). "Here is eternal reverence rests Abraham Lincoln" (Oak Ridge Cemetery, Springfiels, Ill.). — June: Modern concept of municipal Cemeteries applied in Richmond. Eighteen Years of progress at Llanc in the Texas Panhandle. Resthaven in Des Monies bought by Riggs and Ripper. — July: Religious Themes should be portrayed with proper Restraint (*Georg E. McClure*). Woodlawn — "The Cemetery Beautiful" in Winona, Minn. The Development of a Fine Cemetery Tree (*Ralph B. Bryan*). The funeral of a famous 19th Century Philanthropist. Statistics compiled on various Cemetery Operations in Chicago. — Aug.: Trinity Churchyard — New York oldest cemetery. Flushing Cemetery celebrates it's 100th anniversary.

Anlægsgartneren nr. 3: Bra hantverk (fra Christiansstad kgd.; *Martin Krook*).

Blomster nr. 9: Pyntning af urner (*Preisler*).

Der Naturstein nr. 6: Gestaltung des Grabmals (pastor *Chr. Rietschel*). Dänemark (rejseberetning m. ill. af danske gravmæler). — Nr. 7: Plastik auf der Ausstellung Raum, Form, Farb der Werkkunstschule Hannover. Grabmal Walther (*A. Sansoni*). — Nr. 9: Plastik auf der Ausstellung Raum, Form, Farbe der werkunstschule Hannover. Zwei Erlebnisse in der Mosel (Grabmäler; *Fr. Heinrichsen*). Grabmal aus basaltlava von *Anton Woger*.

Gartner-Tidende nr. 32: Ohlsdorf kirkegård.

Havekunst nr. 4: Vor bittersøde gerning (m. nogle kgd.s-planer af *G. Georgsen*).

Ignis nr. 6: Askeanbringelse i Danmark (*Magnus Lund*). Askans gravsætning. Et besök i Bonn (*Yngve Nilsson*). Vem betalar kremation vid annat krematorium än hemortens? Danska borgmästare om eldbeg. Riksdagsmotion om utredning av besparingar genom eldbeg. i Danmark 1952. Krematorieutredningen. — Nr. 7: Kyrkan och eldbeg.-rörelsen (*Arvid Åstrand*). — Nr. 8: Vad säga de fredliga vårdar (*Alex. Westin*). Den moderne incineratorns värmeekonomi vid olika antal krematorier per vecka eller år (*Olof Faith-Ell*). — Nr. 9: Intryck från Sveriges kyrkogårdsföreståndares årskongress. Kolumbariet i Boden.

Landsbygraveren nr. 6: Arbejdet i juli (*Johs. Retoft*). Den gamle Graver og den nye (*Jens Andersen*). Service på vore kgd. (*Ørsted-Hansen*). — Nr. 7: Arbejdet i august (*Johs. Retoft*). For 20 år siden — og nu (*Ejnar M. Bertelsen*). Den gamle og den nye graver (*Hans Fr. Pedersen*). Gravergerningen i forhold til kristendom (*Emil Böttiger*). Nr. 8: Vi snakker Roser. Anordning om kirkegårde. — Nr. 9: Aktuelt (*Ing. Nolyck*). Priser. Anordning om kirkegårde (fortsat). Glider kirkegårdene mod en verdsliggørelse (*Emil Böttiger*).

Menighedsrådenes blad nr. 6: Den nye anordning om kirkegårde (*Johannes Tholle*).

Pharos august: The official annual cremation conference (*Horder*). Planning the Garden of Remembrance (*R. Sudell*) m. m.

Stads- og havneingeniøren nr. 9: Skibssætningerne i Lindholm Høje (*Sv. Fogtman*).

Steinmetz und Biledhaver nr. 6: Eine neue Möglichkeit der Grabmalgestaltung (*Hans Schiller*). Nr. 7: Die individuelle Gestaltung der Ansichtsfläche beim Grabmal (*F. Kretschmer*). — Nr. 8: Die Schuld den Grabmalgewerbes an dem Zustand unserer Friedhöfe. Die Kultur des Friedhofes (*Rudolf Pfister*). Das heutige Bild unse-

rer dörflichen Friedhöfe. Idee und Gestaltung. — Nr. 9: Stagnation und Überwindung im Friedhof- und Grabmalschaffen. Die heutige Art der Totenehrung.

Täppan nr. 6: Ohlsdorfs kyrkogård.

Viola nr. 24: Kyrkogårdsutvidgning i Eskilstuna; projekt af arkitekt *A. Porne* og kyrkogårdsf. *Enock Nilsson* godkendt. — Nr. 34: Kyrkogårdsföreståndarnas årskongress i Gävle (*Hilding Claesson*).

BOGANMELDELSER

The Things We see. 7. Gardens. 8°, 64 s., Penguin Books Ltd. Harmondsworth, Engl. 1953. 5 shill.

På omslaget findes et hyggeligt billede af *G. N. Brandts* og *Aksel Andersens* springvandsparterre i Tivoli, og den sidste tekstsider er helliget kirkegårde med citat af Gladstone om, at man skal kende et folks kultur på dets kirkegårde, — hvorefter samme side fortsætter med overordentlige rosede omtaler af de skandinaviske kirkegårde i almindelighed og de danske i særdeleshed, — derunder med eksempel af de to ovennævnte havearkitekters arbejder: Ordrup kirkegård, Mariebjerg og Mindelunden i Ryvangen. Ellers er det en billedbog om haver af mange slags, til hvilke mangfoldige havearkitekter i Europa har ydet bidrag, der er sat sammen af to damer: *Lady Allen of Hurtwood* og *Susan Jellicoe*, den første specialist i legepladser, taghaver m. m. og den sidste gift med den kendte britiske havearkitekt; hun har optaget en hel del af billederne. Teksten indskrænker sig til 6 sider orientering samt billedtekster, og billedernes antal er 119, hvortil er knyttet et meget omhyggeligt billedregister med gengivelse af stedet, hvor det er taget, vedkommende havearkitekt og fotografen. En fornøjelig og smuk lille bog, der agtes efterfulgt af en bog om kirkegårde, — vistnok den første i England i dette århundrede.

Günter Brüggemann: Die holsteinische Baumschulenlandschaft. 8°, 124 s., Ferdinand Hirt in Kiel, 1953.

Hvorledes ville kirkegårdene klare sig, hvis ikke der var gode planteskoler til, og hvorledes ville planteskolerne have udviklet sig, hvis man ikke i *Rellingen* og *Pinneberg* i tidernes morgen havde indrettet dette i Europa, ja i verden, ganske enestående center. Det geografiske institut ved universitetet i Kiel fortjener ligesom forfatteren tak, fordi man har gjort denne indgående undersøgelse og publikation af det holstenske planteskolelandskab, der for Norden har været af uvurderlig betydning, omend kon-

kurrenceforhold måske undertiden har fået danske planteskolefolk til at knurre derover. Og i sin grav fortjener en af pionererne, skotten *James Booth* også vor tak.

Gardens & Gardening. 4. 8°, 144 s., The Studio Ltd., London & New York, u. å. 18 s. net.

Som den fjerde årgang efter den 2den verdenskrig har The Studio udsendt en bog af 7 forfattere og omhandlende emnerne: Rock, Wall & Water, — hvilke altså vil sige: om anvendelse af sten og vand og dertil knyttede planter i haverne. For udenforstående kunne det synes mærkeligt at kæde disse forskellige elementer og ting sammen; men vi har jo en klassisk dansk parallel i *G. N. Brandts Vand- og Stenhøjsplanter* (1917); og som det også siges i forordet til nærværende, er det emner, der må interessere enhver haveamatør, og som kirkegårdsfolk også må beskæftige sig med. Det nytter ikke, at en anmelder henviser til, at der i forvejen findes større og andre bøger om samme emner; dertil kan jo blot svares, at der hvert år stiftes så og så mange familier med så og så mange haver, og de vil have en ny og god bog om det, der interesserer dem. Derfor turde også en sådan bog have sit marked. Og når der så kan lokkes med kig ind i *Winston Churchill's* have — ja, hvad så? Der ofres et helt afsnit på „Sink and Trough Gardens“, hvilket vil sige noget i retning af, hvad vi kalder „japanhaver“, og anbefales for dem, der ikke har plads for stenhaver eller huse til alpeplanter, — måske ikke at foragte til vinduesbrug for haveløse folk. — Bogens standard er som de foregående first class.

Georg Klose: Das Grab und seine Bepflanzung. 8°, 60 s., Verlag deutsche Gartenbörse, Aachen, 1951, DM. 2,80.

I skriftserien for kirkegård og have er som hefte nr. 2 udkommet denne lille bog om gravsteder og deres tilplantning. Der findes en hel del planer og perspektiver, som alle (måske på eet nær) viser regelmæssige og symmetriske gravstedsanlæg). Endvidere nogle gegenbeispiele og en planteliste.

Dansk Naturfredning årsskrift 1952. 8°, 96 s., Ringkøbing 1952.

Erik Struckmann og *Knud Gemsoe* har redigeret årsskriftet, hvori bl. a. bringes omtale af arbejdet for fredning af landsbykirkegårdenes landskabelige omgivelser.

Dansk tidsskrift-Index. 38. årg., 8°, 396 s., Kbh. 1953.

Udgivet af Statens bibliotekstilsyn foreligger en ny årgang med systematisk fortegnelse over indholdet af ca. 300 danske plus nogle andre

nordiske tidsskrifter. Kirkegårdsanlæg findes under rubriken 71,95, billedhuggerkunst under 73, begravelsesvæsen under 61,48.

Alexander Steffen: Unsere Lilien im Garten. 2. udg., 8°, 120 s., Berlin 1953. DM 6,00.

Første udgave kom i 1929 på Gartenschönheits forlag. Denne nye udgave om liljer, der ikke mindst bruges på kirkegårde, har naturligvis kunnet medtage adskillige sorter, der dengang ikke kendtes, ligesom den har kunnet nyde godt af det forøgede kendskab til dyrkingen af disse planter. Det er en tiltalende bog, der kan gøre sin nytte, selv om vi både i Danmark (*Green*) og i Sverige (*Holzhausen*) har udsendt lignende specialbøger. Forresten savnes begge disse i den anmeldte bogs litteraturhenvisninger.

RESOLUTIONER m. m.

(fortsat fra pag. 8)

Til Støtte for dette Andragende har Kommunalbestyrelsen henvist til, at det foreløbig ikke vil være muligt at skaffe Balance paa Begravelsesvæsenets Regnskab.

Efter Modtagelsen af Kommunalbestyrelsens Andragende har Ministeriet indhentet en Erklæring over Sagen fra Stiftsøvrigheden over Københavns Stift som Overtilsyn for de frederiksbergske Kirker, der yderligere har indhentet en Udtalelse fra Frederiksbergs Provstiudvalg, hvori Udvalget har anført, at Kirken principielt ikke bør give Slip paa økonomiske Rettigheder, men at der kan være Rimelighed i, at Begravelsesvæsenets Nedsættelse fornyes for de kommende fem Aar ogsaa under Hensyn til, at Kirkernes Antal er fordoblet paa Frederiksberg, siden Ordningen traadte i Kraft.

I sin Erklæring af 12. August 1946 har Stiftsøvrigheden udtalt, at den ikke vil kunne anbefale Kommunalbestyrelsens principale Andragende om, at det Tilskud paa 4 000 Kr. aarlig, som i Henhold til Punkt 9 i kgl. Resolution af 4. Juni 1897 angaaende Ordningen af Kirkernes Ejendomsforhold paa Frederiksberg saavel som af Begravelsesvæsenet sammesteds ydes af Frederiksbergs Begravelsesvæsen, bortfalder for et Tidsrum af 5 Aar fra den 1. April 1946 at regne.

Med Hensyn til den af Provstiudvalget tiltraadte subsidiaære Ordning, hvorefter den midlertidige Nedsættelse af Tilskuddet fra 4 000 Kr. til 2 000 Kr. aarlig til hver Kirke yderligere forlænges i 5 Aar fra den 1. April 1946 at regne med Henvisning til, at Antallet af de frederiksbergske Kirker er fordoblet siden den 1. April 1898, har Stiftsøvrigheden bemærket, at

naar der ved Opførelsen af nye Kirker paa Frederiksberg ikke stilles Krav om Indbetaling af den i Lov Nr. 281 af 30. Juni 1922 § 18, Stk. 1, ommeldte Drifts- og Vedligeholdelsesfond, beror dette formentlig netop paa, at der gennem det her omhandlede Tilskud fra Begravelsesvæsenet er sikret hver af Kirkerne en fast aarlig Indtægt af 4 000 Kr.

Endvidere har Stiftsøvrigheden henledet Opmærksomheden paa, at Bortfald eller Nedsættelse af dette overenskomstmæssige Tilskud, der for Tiden udgør 32 000 Kr. aarlig, vil medføre, at et tilsvarende Beløb, i Stedet for at paa hvile samtlige kommunale Skatteydere paa Frederiksberg, vil blive overført til den kirkelige Ligning gennem en Forhøjelse af det aarlige Ligningsbeløb til Kirkerne, der for 1946—47 udgør 74 106 Kr. 13 Ø., hvorhos man har tilføjet, at der ved Ligningsbeløbets Fastsættelse for nævnte Regnskabsaar er regnet med det fulde Tilskud til hver Kirke.

Stiftsøvrigheden har herefter ganske henstillet, hvorvidt der maatte findes tilstrækkelig Anledning til at imødekomme Kommunalbestyrelsens subsidiære Andragende om en forlænget Nedsættelse af det omhandlede Tilskud.

I Anledning af den saaledes forelagte Sag skal Ministeriet udtale, at man maa betragte den ved Ministeriets Skrivelse af 20. Maj 1941 indrømmede Nedsættelse af Begravelsesvæsenets aarlige Tilskud paa 4 000 Kr. til hver af de frederiksbergske Sognekirker for et Tidsrum af 5 Aar som en ganske ekstraordinær Foranstaltning, og at man overfor den kgl. Resolutions udtrykkelige Bestemmelser hverken finder at kunne gaa med til at lade Ydelsen bortfalde eller til at forlænge den ekstraordinært indrømmede Nedsættelse. Hvad særlig angaar den af Provstiudvalget fremhævede Omstændighed, at Antallet af frederiksbergske Kirker er fordoblet siden den nugældende Ordnings Ikrafttræden, skal man ikke undlade at bemærke, at det i oftnævnte Resolutions Pkt. 9 in fine udtrykkelig er forudsat, at det aarlige Tilskud fra Begravelsesvæsenet ogsaa skal ydes til nye tilkommende Sognekirker paa Frederiksberg.

Kirkeministeriets Skriv. (30/1 1946) (til Stiftamtmanden og Biskoppen over Viborg Stift), hvori — i Anledning af det med Stiftsøvrighedens Skrivelse af 13. September 1946 fremsendte **Andragende fra Skarrild Menighedsraad om Tilladelse til i Skarrild Kirke at lade ophænge et kanadisk Flag**, skænket Kirken af Enken efter en paa Kirkegaarden begravet kanadisk Flyver — meddeles, at det i Henhold til Bestemmelsen i § 10, Stk. 1, 1ste Pkt., i Lov af 30. Juni 1922 om Vedligeholdelse af Kirker og Kirkegaarde m. v. tilkommer det i Lovens § 32 nævnte Syn at træffe Beslutning angaaende Anbringelse i Kirken af en Prydelse som den omhandlede.

Kirkeministeriets Circ. (11/1 1946) (til Stiftsøvrighederne) ang. **Tilvejebringelse af Oplysninger til Flygtningeadministrationen vedrørende visse, her i Landet i Tiden efter 1. April 1940 begravede Udlændinge.**

Kirkeministeriets Skriv. (11/1 1946) (til Biskoppen over Roskilde Stift) ang. **Spørgsmaal om den kirkelige Betjening i Tilfælde, hvor en afdød Person blev begravet udenfor sit Hjemsgn.**

I et med Deres Højærværdigheds Skrivelse af 17. September d. A. hertil indsendt Andragende har Sognepræst for A. Menighed N. N. indberettet, at Sognepræst for B. Menighed O. O. har nægtet at forrette Tjeneste ved Begravelse af en i A. Sogn hjemmehørende Kvinde, som den 18. Juli d. A. blev begravet paa B. Kirkegaard. Under Henvisning til de praktiske Vanskeligheder, der for Sognepræst N. N. har været forbundet med at medvirke ved denne Begravelse, har Sognepræsten forespurgt, hvorvidt han er pligtig at foretage kirkelige Handlinger udenfor sit Sogn, og — i benægtende Fald — hvem Pligten i saa Tilfælde paahviler. Endvidere har Sognepræst N. N. rejst Spørgsmål om, hvorvidt et Sogns Kirkebetjening er pligtig at medvirke ved kirkelige Handlinger udenfor Sognet, idet Sognepræsten har oplyst, at ingen af B. Sogns Lærere ønskede at fungere ved Begravelsen, hvorfor Distriktlæreren i A. Sogn medvirkede ved denne.

(fortsættes)

Kirkegårds- protokollen

beregnet såvel til mindre som til større byer, 55 kr. pr. eksemplar.

Forlag og eneforhandling:

Foreningen for kirkegårdskultur
Silkeborgvej 23, Horsens

Tillæg til Vore Kirkegårde bind 18 nr. 4

FORENINGEN FOR KIRKEGÅRDSKULTUR

Nye medlemmer

Afdeling C.

1002. fhv. graver H. Thomsen, Holløse,
Tisvildeleje.

Afdeling D.

130. Bygartneren, Ålesund, Norge.

131. Bygartner Y. Ødegaard, Sandnæs, Norge.

De to kirkegårdsprotokoller

I anledning af en forespørgsel vedrørende den kgl. anordnings krav om, at der fremtidigt skal føres to kirkegårdsprotokoller, har *kirkeministeriet* under 9.11.53 resolveret:

1) at man må anse det for rettest ... at der anskaffes to nye kirkegårdsprotokoller, for at disse kan være sideløbende med de eksisterende, og at der til disse nye protokoller foretages tilførsel om samtlige efter anordningens udstedelse tilkommende grave,

2) at man må finde det ønskeligt, at der til de nye protokoller overføres oplysning om samtlige de øvrige i brug værende gravsteder, og

3) at det må være en selvfølge, at de med den nye protokolls anlæg eventuelt forbundne udgifter afholdes af kirkekassen.

Vi tilføjer, at den af *Foreningen for kirkegårds-kultur* udgivne protokol har kirkeministeriets anbefaling og forhandles fra kontoret: Silkeborgvej 23, Horsens.

FREDERIKSBERG BEGRAVELSESVÆSEN

Fra nytår 1954 har Frederiksberg begravelsesvæsen fået 3 nye kirkegårdsinspektører, nemlig een ved hver af kommunens kirkegårde: Frederiksberg Ældre, Solbjerg og Søndermark kirkegårde. Den hidtidige ordning, som vi omtalte i VK XVII, tillægss. 26, er altså ophævet, og vi lykønsker til denne løsning, hvor der ved hver kirkegård er en ansvarshavende. At økonomien så har foranlediget, at disse inspektører lønmæssigt ikke er fuldt på højde med, hvad nu afdøde inspektør *Elers-Nielsen* fik, og at en overgartnerstilling er blevet omnormeret til en formandsstilling, får man vel avfinde sig med.

I RADIOEN

Tirsdag den 20. oktober på fineste sendetidspunkt (kl. 20) var der i program II noget, som

hed: Med havearkitekten på kirkegårde, — og det var en slags reportage ved *Tage Christiansen*. Den pågældende havearkitekt var *Emil Bottiger* i Århus, der i sin tid var medstifter af vor forening og i nogle år foreningens sekretær samt nærværende blads 2den redaktør, og som nu går i halvfjerdserne. Reportagen »udspillede« på nogle af århusegnens kirkegårde, hvor f. ex. stedets graver var en meget ivrig »medspiller« i udsendelsen. Der snakkedes i den halve time, som var til rådighed, om gammelt og nyt, kirke og kirkegård, kristeligt og praktisk, germanisme og angelsaxisk gravskik og endnu mere — og hvorfor ikke? Også dette emne har det vel sin berettigelse at få behandlet fra den talerstol i riget, der har de fleste lyttere, for spørgsmålet om vor sidste jordiske bolig (graven og kirkegården) turde det være en almenmenneskelig sag at få drøftet.

PÅ FINANSLOVEN

I det foreliggende finanslovsbudget for 1953/54 er der på kirkeministeriets konto bl. a. opført forslag om en bevilling på ialt kr. 360.000 til en ny kirke på Sønderborg Ny kirkegård, benævnt *Kong Christian den Tiendes Mindekirke*. Til vedligeholdelse af tyske soldaters og flygtningsgrave i Danmark samt ikke-tyske flygtnings på nogle københavnske kirkegårde ialt kr. 19.980,- — Til driften af *mindelunden i Ryvangen* kr. 51.200,- og til *foreningen for kirkegårds-kultur* kr. 1000,- ligesom forrige år. På forsvarsministeriets konto figurerer vedligeholdelse af *militære gravsteder og mindesmærker* med kr. 17.000,- imod tidligere c. 15.000,-.

FRA DANSKE DAGBLADE

¹⁹/₁₀ (Sydfyn): Kgds.-udv. i Åstrup og Vester Åby (insp. *Jens Gravesen*).

²⁵/₁₀ (Berl. Aften): Tæt ved Musocco-kirkegården i udkanten af Milano har man indviet en kirke, der er bygget udelukkende af gamle gravsten, kors og bronzemonumenter.

Loven kræver, at der hvert år bliver sløffet nogle grave på kirkegården, for at der kan blive plads til nye. I stedet for at ødelægge gravstene og monumenterne har Capuciner-brødrene, der passer kirkegården, lagt dem til side gennem mange år for at kunne bygge en kirke af dem.

²⁸/₁₀ (Svendborg avis): På Ringe kgd. vil der i nær fremtid blive lavet en smuk lille plads til de gamle gravsten fra nu sløjfede grave.

Pladsen, der også får beplantning, bliver nord for museet.

²⁸/₁₀ (Ålborg amtstid.): Den ny kgd. i Rold er blevet indviet af pastor *Christiansen*.

²⁹/₁₀ (Fyns tid.): De britiske grave på Ringe kgd. er blevet forsynet med head-stones fra England.

²⁹/₁₀ (Sønderjyden): Ønske om, at Haderslevs ny kgd. får en parklignende karakter.

³/₁₀ (Langel. avis): Rudkøbing kgd. reguleres (landinspektør *Mackeprang*).

⁹/₁₀ (Fyns Social-Dem.): arkitekt *Axel Jacobsen* tegner lågeparti til Odense Riisingkd.

⁹/₁₀ (Vordingborg dagbl.): udvidelsen af Stensby kgd. er nu fuldendt (havearkitekt *Johannes Tholle*; anlægsgartner *H. Hansen*).

¹²/₁₀ (Ekstrabl.): Nazi-møde på Vestre kgd. forbudt.

¹⁴/₁₀ (Roskilde dagbl.): Kirkeministeren måtte til Hvalsø for at godkende udv. af kgd.; arbejdet begynder en af de nærmeste dage (havearkitekt *K. Preister*), omkostn. 70—80.000 kr.; anlægges i terrasser.

¹⁶/₁₀ (Amagerbladet): Sundby kgd. udvides (omkostn. kr. 40.000).

¹⁷/₁₀ (Berl. aften): Gravfred (om *Jens Baggesens* kistes flytning m. m.).

¹⁷/₁₀ (Loll.-Tid.): Nakskov menighedsr. får en kgd.-grund for 20.400 kr.

¹⁷/₁₀ (Dannevirke): Udvidelse og parkeringsplads for Vojens kgd. (havearkitekt *Johannes Tholle*).

¹⁷/₁₀ (Dannevirke): Regulering af Jegerup kgd. (havearkitekt *Johannes Tholle*).

¹⁸/₁₀ (Fyns stiftstid.): De odenseanske kgd. har gennemgået en modernisering. „Klunkestilen“ avløst af moderne gravgårde og grønne plæner i parkanlæg (inspekt. *O. Raahauge-Askegaard*).

¹⁹/₁₀ (Ekstrabl.): Mere kgd. i Søllerød (arkitekt *Rollof Nielsen*).

¹⁹/₁₀ (Randers dagbl.): Randers Nordre kgd. udvidet og indviet af pastor *Bjørnbak*.

¹⁹/₁₀ (Hjørring amtstid.): Brønderslev får urnehave (planteskoleejerne *Spejlborg* og *Graven*; omkostn. kr. 6.000).

²³/₁₀ (Demokraten): Materialgården på Århus Nordre kgd. overdraget begravelsesvæsenet.

²³/₁₀ (Hejmdal): Plan om krematorium i Haderslev.

²⁷/₁₀ (Sydsjæll. stiftstid.): Kursus i pyntning af gravsteder på Faxe kgd.

²⁷/₁₀ (Måribo amtstid.): Regulering af Kettinge kgd. (havearkitekt *Johannes Tholle*).

²⁸/₁₀ (Langel. avis): Udv. af Kædeby kgd. og kapel (landinspektør *Mackeprang*).

²⁹/₁₀ (Viborg stifts folkebl.): Finderup kgd. (Vi-

borg stift) udvides med ca. 150 gravpladser (havearkitekt *Johannes Tholle*).

³⁰/₁₀ (Sorø amtstid.): Finderup kgd. (Roskilde stift) er udvidet og anlagt i tre terrasser; den ny kgd. rummer 600 gravsteder (havearkitekt *Breinholt Nielsen*; anlægsgartner *Kjuhl*, Allerød m. fl.); omkostninger ca. kr. 50.000).

³⁴/₁₀ (Ålborg amtstid.): Ved reguleringen af hovedvej 11 bliver der tillagt Jetsmark kgd. et areal.

³⁴/₁₀ (Thisted Soc. Dem.): Ydby kgd. udvidelse er efter licitation overdraget entreprenør *Chr. Skammelsen* for kr. 27.880.

²/₁₁ (Hørsholm avis): Ud. af Vinderød kgd. indviedes i går af pastor *Emus Jensen*, hvorefter der var allehelgensandagt i kirken. Ud. omfatter 4—5 tdr. l. (havearkitekt *So. Hansen*, anlægsgt. *K. Lieicht Groot*, Hillerød; omkostn. ca. kr. 60.000) og rummer ca. 800 grave.

⁷/₁₁ (Herning folkebl.): Gjellerup valgmenighed vil sikre sig jord til udv. af kgd.

¹⁴/₁₁ (Skive folkebl.): I søndags indviede pastor *Bøss* udv. af Haderup kgd., hvor der også er bygget nyt kapel (arkitekt *K. Hansen-Møller*, havearkitekt *Johannes Tholle*, anlægsgartner *Ernst Andersen* m. fl.); ca. 250 gravpladser; omkostninger ca. 70.000.

¹²/₁₁ (Viborg amts soc. dem.): Ved licitationen over udv. af Finderup kgd. avgaves flg. tilbud: Anlægsgartnerne *Glud og Hald*, Viborg, 17.130 kr., anlægsgartner *Ernst Andersen*, Skive, 17.615 kr., entreprenør *H. Høj Rasmussen*, Kollind, 18.000 kr., anlægsgartner *Holger Bjerring*, Herning, 19.458 kr., entreprenør *M. Nielsen*, Skanderborg, 21.400 kr., entreprenør *Otto Mathiasen*, Viborg, 21.511 kr., anlægsgartner *Skoborg*, Viborg, 21.982 kr., *Hedegaard Larsen*, Viborg, 22.225 kr., entreprenør *J. Ladegaard*, Hald Ege, 22.245 kr., anlægsgartner *Madsen*, Selde (Salling), 26.882 kr., entreprenør *Lauritz Hansen*, Løgstør, 34.500 kroner.

Arbejdet, der er overdraget til anlægsgartner *Glud og Hald*, Viborg, vil blive påbegyndt, så snart der foreligger godkendelse fra ministeriet.

¹²/₁₁ (Viborg amts soc. dem.): Der vil blive udlagt kgd., før kk i Hald Ege bygges (havearkitekt *Johannes Tholle*).

¹²/₁₁ (Sjællands stiftstid.): Mern kgd. udvides (arkitekterne *Nielsen & Green*).

¹²/₁₁ (Svendborg avis): Der er købt areal til udv. af Bregninge kgd. (Tåsinge).

¹⁴/₁₁ (Hejmdal): Hørup kgd. skal udvides.

¹⁸/₁₁ (Vejle amts folkebl.): Der er planer om indrett. af kgd. og kapel i Grejsdalen.

¹⁹/₁₁ (Middelfart soc. dem.): Der tænkes på ny kgd. i Middelfart.

²¹/₁₁ (Sydsjæll. soc.dem.): Der er købt jord til udv. af Holme-Olstrup kgd.

²⁵/₁₁ (B. T.): Hærværk på Nyhuse kgd., Hillerød.

²⁵/₁₁ (Silkeborg avis): Udv. af Isenvad kgd. sikres ved jordkøb.

²⁶/₁₁ (Berl. Tid.): Bispebjerg kgd. har nu været i brug i 50 år.

²⁶/₁₁ (Randers dagbl.): Udv. af Laurbjerg kgd. indviedes i søndags.

²⁸/₁₁ (Politiken): Sundby kgd. avgiver areal til parkeringsplads.

²⁷/₁₁ (Holbæk amtstid.): Vig mhsr. køber ca. $\frac{1}{2}$ ha til udv. af kgd. (kr. 38.000).

¹/₁₂ (Loll.tid.): Retssag om ret til gravsted på Horslunde kgd.

¹/₁₂ (Ekstrabl.): Krav om udv. af mindelunden i Ryvangen for at kunne få mindetavler for alle frihedskampens ofre.

⁹/₁₂ (Svendborg avis): arb. med udv. af Thurø kgd. udbydes i licitation.

⁹/₁₂ (Ålborg amtstid.): Års kgd. blev udvidet i 1937, men trænger nu til yderligere udv.

FRA NORSKE DAGBLADE

²⁸/₈ (Röross Fjell-Ljom): Kgd. i Øvre og Ytre Rendal til pryd for bygda.

¹⁵/₆ (Larvik morgenavis): Kgd.-planerne på Nanset opp til herredstyret.

²⁴/₉ (Totens bl.): Kgd. på Hoff skal utv. (hagearkitekt *Karen Reistad*).

²⁹/₆ (Hamar stiftstid.): Plassen kgd. i Trysil skal utv. (herredagronom *Bjarne Våge*).

²/₁₀ (Moss avis): Svindal kgd. utvides ved konsulent *Harald Lindebrekke* (1770 m²).

FRA SVENSKE DAGBLADE

²¹/₁₀ (Sydsvenska dagbl.): Kremeringarna ökar, men Lund har låga siffror.

¹⁴/₁₀ (Karlstad tidn.): Nors kgd. ska utv. (trädgårdsark. *Samuel Kaldén*).

FRA TIDSSKRIFTERNE

American Cemetery sept.: Mona View — an efficient managed municipal cemetery. American seedsman writes about cemeteries in Morocco. Novel Cemetery feature attracts favorable Attention. The Search for missing War Dead still goes on. Summer Weather brings large wave of Vandalism. — Oct.: First monument for American killed in Korea m. m.

Blomster nr. 10: Kistepyntning (*Preisler*). — Nr. 12: Indendørs dekoration; kirkerummet (*Preisler*). Koralledbend; hedera helix var. Holly (*Ole Olsen*).

Der Naturstein nr. 10: Das menschliche auf dem Friedhof. „Friedhof und Grabmal“ in Düsseldorf. — Nr. 11: „Friedhof und Grabmal“ in Düsseldorf. Auf gemeinsamer Ebene und Dienste der Friedhofskultur m. m. — Nr. 12: Kindergrabstein m. m.

Gartner-Tidende nr. 47: 3 nye kirkegårdsinspektører på Frederiksberg (se også tillægsside 21).

Havekunst nr. 6: Ekshärad kirkegård (*Ursula Hansen*).

Ignis nr. 10: Exhumeringarna med eldbegängelse (*O. Övden*). Kyrkan och eldbegängelsen. Krematorium och kolumbarium i Fresno, Kalifornien. Eldbeg. utställning i Allingås. Om Urnlundar. Frågan om krematorium och kyrkogård i Skellefteå. — Nr. 11: Tillkomsten av krematoriet i Västerås. Den kristne och eldbeg. (*O. Rundblom*). Västerås krematorium (*R. Holmgren*).

Kriegsgräberfürsorge nr. 10: „Wir gedenken der Toten“ — ist das alles? „Diese Stätte muss uns heilig sein“. Wo ruhen die deutschen Toten von Cassino? Die Petri-Kapelle m. v. — Nr. 11: Mahnung und besinnung. Heimkehrer berichtet über deutsche Gräber in Ruszland. Deutsch-norwegisches Gespräch in Kassel. Ehrung deutscher Soldatengräber in den USA. Englische Gräber unter französischen Himmel m. m.

Landsbygraveren nr. 10: November (arbejde; *Johs. Retoft*). Gangene (*Hans Vind*). Til provstiudvalgene og menighedsrådene i Ribe stift (om gravkapitaler etc.) fra stiftsøvrigheden. Vi snakker roser (*H. T. T.*). — Nr. 11: Jordfæstelse eller Ligbrænding m. m.?

Menighedsrådenes blad nr. 10: Fælles købstadskirkegårde. Besøg i Helsingør.

Pharos nr. 4: A national plan for crematoria (*Herbert Jones*). New Crematoria. The incandescent regenerative cremation furnace. The international aspect of crematoria (*Maitre W. Calwaert*) m. m.

Norsk hagetidend nr. 18: Kirkegårdskonsulentene. Bispemødet henvender sig til departementet om oprettelse af en full stilling som konsulent i kirkegårdsstell.

Steinmetz und Bildhaver nr. 10: Die Ausstellung „Friedhof und Grabmal“ in Düsseldorf (*D. A. Meinardus*). Mensch und Material: Ihr Anteil an der Friedhofskultur (prof. *G. Albert*). Das deutsche Steinmetzhandwerk und die Friedhofskultur (bildhauer *Heinrich Dieler*). Grundgedanken zum Friedhof- und Grabmalwesen (*Werner Lindner*). Bebauungsvorschlag für eine dörfliche Friedhofanlage (ark. *Andreas*

Gielen). Totenliturgie und Grabmal (*P. Theodor Bogler OSB*). Über Inhalt und sprachliche Form der Grabschrift (prof. *Arnold Rickert*). Macht der Kunst und Natur; Betrachtungen zur Friedhofsfrage (gartenarkitekt *Ulrich Wolf*). Harmonische Naurlichkeit auf den Friedhofen (garteninspektor *E. Borchert*). — Nr. 11: Nicht nur sich selbst — auch den anderen sehen; Gedanken zur „Woche des Grabmals“. Ruhende Grabmale.

Stenhuggertidende nr. 9—10: Kirkegårdskultur (afsnit af beretning fra delegeretforsamlingen).

Viola nr. 42: Gravsmykkekningsdagen (allehelgendsdag). Nr. 48: De kommunale och de kyrkliga trädgårdsmästaretjänesterna (om de faglige kvalifikationer).

BOGANMELDELSER

Aage Jørgensen: Danske Landsbykirker. 4°, 352 s., Gyldendal, Kbh. 1953. Kr. 32,—.

Denne smukke bog er en kærlighedserklæring til vore gamle landsbykirker, denne rige kulturskat, der er forblevet gennem århundreder, medens menneskenes huse omkring dem er sunket i grus og rejst igen mange, mange gange. Forfatteren og tegneren, *Aage Jørgensen*, har gennemkrydset vort land og studeret kirkerne. I ord og streg giver han i denne bog en række skildringer af karakteristisk arkitektur, ligefra kirkemure og kirketårne til smedejernsbeslag og trægravmæler. Han fortæller tilforladeligt, uden store ord, men med en bunden varme, og hvad han ikke kan sige med ord, lader han sin blyant skildre. Hans tegninger er ikke kunstværker, men detaljerede og smukke redegørelser for de karakteristiske ting, hvis kunstneriske eller håndværksmæssige kvaliteter han vil vise os.

Selv om bogen er på 350 sider i kvartformat, rummer den naturligvis kun et snævert udvalg af forfatterens vældige materiale, men udvalget er fornemt.

Enhver, der interesserer sig for kirkegårde, må også holde af vore gamle gudshuse, thi kirken og kirkegården, omsluttet af ringmuren eller stengærdet, er en organisk helhed, hvad det lykkes forfatteren gang på gang at vise både i tekst og tegninger.

Hans Rønø.

Johannes Tholle: Grøn by skaber ry. 8°, 16 s., Fællesrådet for havekultur og landskabsgartneri. Frederiksberg 1953. Kr. 1,25.

Fællesrådet for havekultur og landskabsgartneri har med støtte fra den Raben-Levetzause fond udgivet et nyt lille skrift, det fjerde i rækken. Omslaget er — naturligvis — grønt, og i det lille smukt illustrerede 16-sidede hefte peger forfatteren, havearkitekt *Johannes Tholle* i 12 afsnit på en lang række muligheder for udnyttelse af bestående og skabelse af nye skønhedsværdier navnlig med henblik på sognekommuner, stationsbyer og småkøbstæder. I afslutningen fortælles hvem, der kan være initiativtager til yderligere udnyttelse af de stedlige muligheder og om den praktiske iværksættelse, og endelig nævnes en række love og anordninger vedrørende det omhandlede. En lang litteraturhenvisning er der også blevet plads til, og den forøger heftets værdi.

Afsnit 11 omhandler „den grønne kirkegård“. Forf. siger herom bl. a., at det er værdt at overveje, om den grønne og fredfyldte stemning ikke kan bevares ved ny ibrugtagen af en gammel bykirkegård. — Måske, men man har sine tvivl; tænk blot på den evt. monumentering.

Ørsted-Hansen.

Otto Valentin: Der Friedhof. Gärtnerische Gestaltung, Bauten, Grabmale, fol., 76 s. text, 88 s. illustr., Bayerischer Landwirtschaftsverlag, 1953. DM. 23,—.

Skønt 1952 i Vesttyskland så såvel fremkomst af en almindelig kirkegårdshåndbog som en kirkegårds-a-b-c (Fibel) og første del af et værk om gravmæler, så ligger der altså endnu en bog på bordet. Og da det bebudedes, at havearkitekten *Otto Valentin* ville komme med en kirkegårdsbog, måtte man vente, at denne forfatter, som er den tyske stands grafiker, ville give læserne en smuk bog med mange fine streger. Dette er da også sket i fuldt mål. Illustrationernes antal er ikke mindre end 396, hvoraf 132 er fine penne-tegninger på mat papir og i tilslutning til teksten, resten er på krideret kunsttrykpapir. Foruden motiverne fra Tyskland er også kommet nogle fra Danmark (derunder også fra nærværende blad), Sverige og Svejts, og i teksten avsløres bl. a. forfatterens fine iagttagelser fra sin nordiske rejse i 1952 (s. 10—11). Billederne er stort set alle meget talende, og i teksten findes mangfoldige gode betragtninger og råd. Hans betragtning over belægningsforhold kan dog kritiseres. De få trykfejl og geografiske misforståelser er let at bære over med, for det turde være den nobleste og fineste bog, som europæisk kirkegårdslitteratur her er blevet forsynet med efter den anden verdenskrig.

Tillæg til Vore Kirkegårde bind 18 nr. 5

Foreningen for kirkegårdskultur

Generalforsamling

Foreningen for Kirkegårdskultur afholder dette års generalforsamling på hotel Postgården i Sorø onsdag den 9. juni kl. 13,30.

Dagsordenen er følgende:

1. Valg af dirigent.
2. Beretning 1953/54.
3. Det reviderede regnskab 1953/54.
4. Virksomhedsplan 1954/55.
5. Budget 1954/55.
6. Medlemsbladet.
7. Valg til redaktionsudvalget. På valg er arkitekt *C. E. Bauditz*.
8. Valg af 5 bestyrelsesmedlemmer. På valg er billedhugger *G. Hammerich*, stenhuggermester *P. H. Mohr*, menighedsrådsformand *Vilh. Nielsen* og graver *I. Norlyk*.
9. Valg af revisorer.
10. Fastsættelse af næste års generalforsamling.
11. Eventuelt.

Før generalforsamlingen arrangeres der en frokost for foreningens medlemmer på hotellet kl. 12. Tilmeldelse bedes sendt til hotellet senest to dage før mødet.

Efter generalforsamlingen foretages der under kyndig vejledning besøg på Sorø kirkegårde og i Sorø akademihave.

CARL BAY
stiftsprovst, formand

| *Volmer Rud Nielsen*
sekretær

Nye medlemmer

Afdeling C.

1004. Anlægsgartner Søren Pedersen, Risskov.

Afdeling D.

132. Høylands kommunes herredsgartner, Sandnes, Sverige.
133. Kirkegårdsf. Folke Anderson, Åmål, Sverige.
134. Örs Pastoratskyrkokassa, Dals-Rostock, Sverige.
135. Filipstads kyrka, Filipstad, Sverige.
136. Erik Bäckmans Gravvårdsfirma, Hunnebostrand, Sverige.
137. Karlsborg Stenhuggeri, Karlsborg, Sverige.
138. Assistent Ingvar Tiveskog, Karlstad, Sverige.
139. J. Sundfeldts Stenhuggeri, Säffle, Sverige.
140. Säffle kyrkogård, Säffle, Sverige.
141. Kirkegårdsf. Ascar Ekched, Ulricehamn, Sverige.
142. A. B. Gravkonst, Västervik, Sverige.

143. Brdr. Styrenius Stenhuggeri, Västervik, Sverige.

144. Nilsson & Söner Stenhuggeri, Västervik, Sverige.

Gardens of Remembrance

Forfatteren til artiklen i hovednumret s. 26—28 har bedt om, at man vil læse de nederste linjer i spalte 1, s. 27, således: På et vist tidspunkt må man selvfølgelig sige nej tak til sådanne „gaver“, der ligesom træerne kræves betalt med en stor overpris.

Dömle-konferens om gravvårdskultur

Biskop *Runestam* inbjöd till en konferens om kyrkogårdsvård, speciellt gravvårdar, den 30—31 januari på den gamla förnåma Dömle herrgården, som numera är stiftsgård i Karlstad stift. Över 100 personer hade åttlytt kallelsen: prästmän, representanter för kyrkogårdsföreståndare och kyrkvaktere, ombud för många gravvårdsfirmor, arkitekter, som arbeta med kyrkogårdsvård, kyrkoråd och medlemmar av kyrkogårdsnämnder m. fl.

Biskopen öppnade konferensen på lördagsmiddagen med att hälsa de närvarande välkomna.

Många föredrag hölls. På lördagen voro professor *Erik Lundberg* (Stockholm) och professorskan *Else Dahl* från Hjo huvudtalare. På söndagen visades hela serier bilder från kyrkogårdar med gravvårdar av olika skapnad i varierande miljöer. Långt ifrån allt var vackert, men därför var det ju som denna konferens kommit till. Inledningsföredrag till bilderna hölls av trädgårdskonsulent *E. Jacobsson*, stadsträdgårdsmästare *Karl Fredby* och trädgårdarkitekt *Sam. Kaldén*. Ytterligare föreläsningar hölls av fabrikör *S. Steiner* från Kristinehamn och arkitekt *Claes Laurent* från Stockholm över ämnet: „Vad kan göras föratt få fram en bättre gravvårdsstil.“

Alla föredragen följdes av livlig diskussion och konferensen mynnade ut i en stor debatt om vad som kan göras för att få fram en bättre gravvårdskultur. En sjuannakommitté tillsattes bestående av representanter för Kyrkan, för pastoratsförbundet, för stenindustrin och gravvårdsfirmorna, för kyrkogårdsföreståndarna, för kyrkvaktarna, för de hembygdsvärdande in-

tressena, samt för diakonistyrelsen en representant, som styrelsen själv får utse.

Som riktlinjer för denna kommitté sattes: 1) att arbeta vidare med hithörande frågor, 2) att beakta frågan om tillsättandet av ett centralt konstnärsligt råd, 3) att överväga möjligheterna och lämpligheten av att utge en bok, upptagande lämpliga inskriptioner på vårdarna ifråga om bibelord, psalmverser etc. samt bilder och förslag till gravvårdar, 4) framlägga förslag och riktlinjer för försäljning av gravvårdar, 5) undersöka möjligheterna av en riksförening för kyrkogårdskultur, 6) utreda och framlägga förslag om utbildning av kyrkogårdspersonal.

Till sist riktade kontraktsprosten Mellkvist några avskeds- och tacksamhetens ord till biskopen. Alla de närvarande hyste helt visst den förhoppningen, att ett gott resultat skulle bli följden av konferensen till nytta för hela landet.

Else Dahl.

Fra danske dagblade

¹⁰/₁₂ (Sjællands Stiftstid.): Mern kgd.s udvidelse skal nu realiseres.

¹⁰/₁₂ (Frederiksborg Amts Avis): Arbejdet med den ny centralkgd. i Lyngby skal nu realiseres (*Plum og Iversen*).

¹⁵/₁₂ (Flensborg Avis): Ulkebøl anlægger annexkirkegård (havearkitekt *Johannes Tholle*).

¹⁷/₁₂ (Amtsbladet, Holstebro): Kgd.s-udvidelsen i Haderup afleveret (havearkitekt *Johannes Tholle*, anlægsgartner *Ernst Andersen* m. fl.).

¹⁹/₁₂ (Ny Tid, Ålborg): Nørre Uttrup ønsker egen kgd.

¹⁹/₁₂ (Holbæk Amtstidende): Holbæk St. Nikolaj kgd. 100 år (inspektør *H. D. Ørsted-Hansen*).

³⁰/₁₂ (Vestkysten): Varde byråd køber den gamle kgd. for at udlægge den til parkeringsplads.

³¹/₁₂ (Horsens Avis): Saneringsplan for Horsens omfatter flere ny kgd.

1954.

²/₁ (Venstres Folkebl.): Ud. af Finderup kgd. (Sjælland) indviet nytårsdag af provst *Kragh-Müller* (havearkitekt *Brejholt Nielsen*, anlægsgartner *Kjul*).

⁵/₁ (Viborg Amts Social-Dem.): Kirkeministeren på besøg i Finderup (v. Viborg) ang. kirkegårdsudvidelsen.

⁶/₁ (Fyns Tid.): Ud. af Thurø kgd. bortgivet efter licitation til entreprenør og graver *L. Dinesen* (kr. 20.228).

⁷/₁ (Løgstør Avis): Hyllebjerg kgd.s udvidelse blev i går indv. (havearkitekt *Johannes Tholle*).

⁹/₁ (Korsør Avis): Ud. af Korsør kgd. blev i

dag indviet af pastor *Birke* (inspektør *O. Raahauge-Askegaard*; område c. 60.000 m²).

¹⁴/₁ (Berl. Morgen): 1197 allierede soldater har grave i Danmark.

¹²/₁ (Demokraten): Åby kommune udnytter vintertilskudet ved udv. af kgd. (kr. 82.600).

¹²/₁ (Berl. Tid.): Den ny centralkgd. i Lyngby vil koste 3,3 mill. kr.

¹²/₁ (Loll. Tid.): Retten skal sættes på Horslunde kgd. i strid om gravsted.

¹²/₁ (Holbæk Amts Venstreblad): Ud. af Tveje-Merløse kgd. sker efter plan fra inspektør *H. D. Ørsted-Hansen*.

¹⁴/₁ (Vejle Amts Folkebl.): Sognerådet i Hover skænker grund til kgd. i Grejsdalen.

¹⁴/₁ (Bornholmeren): Kgd. i Allinge udvides med 3000 m².

¹⁵/₁ (Sydsjæll. Soc.-Dem.): Skal arkitekten bestemme Østre kgd.s parkeringsforhold (i Næstved)?

¹⁶/₁ (Roskilde Soc.-Dem.): Roskilde Østre kgd. skal udvides med 19.000 m².

¹⁹/₁ (Jyllandsposten): Mindets have (om Garden of Remembrance, skolebestyrer *Magnus Lund*).

²³/₁ (Frederiksborg Amts Avis): I morgen indvies udvidelsen af Frederikssunds kgd. af pastor *Sv. Lerfeldt* (havearkitekt *Johannes Tholle*, anlægsgartner *Toxværd*).

²³/₁ (Næstved Tid.): Forslag om rejsning af fællesmindesmærke for amerikanske flyvere på Svind kgd.

²⁶/₁ (Århus Amtstid.): Der påtænkes udvidelse af Risskov kgd.

²⁹/₁ (Fyns Stiftstid.): Der indrettes urnehave i tidligere grusgrav på Odense Assistens kgd.

²⁹/₁ (BT): De tyske soldater ventes hjemført fra danske kgd.

³⁰/₁ (Frederiksborg Amts Avis): Strid om gravstedetsret afgjort ved højesteret.

¹/₂ (Thisted Amts Avis): Hvidbjerg kgd. udvides.

¹⁰/₂ (Soc.-Dem.): Glostrup ny kgd. kommer til at koste en halv mill. kr. (insp. *S. Hansen*).

¹¹/₂ (Løgstør Avis): Års menighedsråd ønsker at overtage skolehaverne til udv. af kgd.

¹⁴/₂ (Fyns Tid.): Ringe kgd. reguleres og lægges i terrasser (graver *Hans Larsen*).

¹⁵/₃ (Randers Dagbl.): Randers krematorium indviet af biskop *Skat Hoffmeyer*.

¹⁷/₂ (Berl. Tid.): Overenskomst om de engelsk-canadiske krigergrave i Danmark.

¹⁸/₂ (Ny Dag): Planer om omlægning af Brarup kgd.

²³/₂ (Roskilde Tid.): Et krematorium i Roskilde?

²⁴/₂ (Frederiksborg Amts Avis): Der er snart ikke mere plads på kgd. i Hillerød.

$\frac{2}{3}$ (Viborg Stifts Folkebl.): Udv. af kgd. i Vium godkendt, dog må det gamle stendige ikke fjernes.

$\frac{2}{3}$ (Roskilde Dagblad): Tilladelse til begravelserne på Gråbrødre kgd. i Roskilde forlænget til 1965.

$\frac{1}{3}$ (Viborg Amts Soc.-Dem.): Finderup sogn får overladt jord til udv. af kgd. (havearkitekt *Johannes Tholle*).

$\frac{5}{8}$ (Hejmdal): Reguleringen af Åbenrå kgd. påbegyndes snart (*R. Christensen*).

$\frac{12}{3}$ (Viborg Soc.-Dem.): Viborgs krematorieplaner til debat i ligbrændingsforeningen.

$\frac{1}{3}$ (Loll. Tid.): Nakskovs ny kgd. skal anlægges til sommer (havearkitekt *Johannes Tholle*).

$\frac{17}{3}$ (Venstres Folkebl.): Amtsrådet giver Finderup sogneråd lov til at yde tilskud ved anlæggelse af Finderup kgd.

$\frac{17}{3}$ (Ny Tid): 40,2 % kremationer i Ålborg.

$\frac{20}{3}$ (Nordsjæll. Soc.-Dem.): Skovkgd. ved Teglgårdssøen i Hillerød?

$\frac{22}{3}$ (Roskilde Dagbl.): Frederiksberg skal have kgd. i Brøndbyøster.

$\frac{22}{3}$ (Skanderborg Amts Avis): Bryrup kgd. har for kr. 2500 købt areal for udv. af kgd.

Fra norske dagblade

$\frac{20}{11}$ (Tromsø): Ny kgd. på Tromsøya under planleggn.

$\frac{21}{11}$ (Telen): Atrå kgd. blir utv. med et mål.

$\frac{1}{12}$ (Rjukan Dagbl.): Kgd. i Heddal trenger en oppussing.

Fra svenske dagblade

$\frac{22}{12}$ (Sydsvenska Dagbl.): Inventeringen av gravplatser snart slutförd (i Lund).

$\frac{1}{2}$ 54 (Vermlands-Tidningen): Gravkulturen bör höjas, ansåg Dömle-konferens (jevnd. tillægss. 25—26).

Fra tidsskrifterne

American Cemetery nov.: Plan now for Memorial Day (landscape architect *George E. Mac Clure*). Sylvan Abbey, — one of Florida's Newer Cemeteries. Many noteworthy features found in Cleveland's new Westwood Abbey. — Dec.: West view in Pittsburg has interesting background: Repatriation of war dead in Korea began on Christmas day in 1950 (Col. *John O. Martz*). Modern methods in the Cemetery Office. Jan.: Rock Creek — "An historic Shrine dedicated to the Ages". Were in the Era of Garden Development (*Richard Todd*). — Febr.: New catholic Cemetery in Seattle, Wash, is

dedicated. Plan Restoration of old Burial Plots in Connecticut. Linden Hill — one of New York's best known jewish Cemeteries.

Byplan nr. 28: Eldbegängelse och markbesparing. Kring en motion i Sveriges riksdag (civilingenjör *Per Gust Blidberg*). — Nr. 29: Begravelse (om konkurrencen i Lyngby; jvnf. VK. XVII pag. 90—96).

Der Naturstein nr. 1: Aus dem Grabmalschaffen der lebenden Steinmetzgeneration (m. billeder). Nr. 2: Die Gräberstrasse in Pompeji. Nr. 3: Symbolik (korsmotiver).

Gartner-Tidende nr. 52: Fra Gl. Skagen kirkegård (*Ole Olsen*). 1954: nr. 8: Mindelys (*Henry E. Nielsen*).

Hus og Hjem 59. årg. nr. 1: Grundtvigs grav og Køge Ås.

Ignis nr. 12: Kolumbariet i helgedomen (kyrkoherde *Arvid Lund*). — Nr. 1: Den inre utsmykningen av Västerås krematorium. Invgningen av Västerås krematorium. Spredte træk fra en studierejse til England (skolebestyrer *Magnus Lund*). — Nr. 2: Exhumeringarna med eldbegängelse (*O. Övden*). Garden of Remembrance (skolebestyrer *Magnus Lund*).

Kriegsgräberfürsorge nr. 12: „Ich hatt' einen Kameraden“ (til Volksvertrauertag 1953). Am Volksvertrauertag auf deutschen Soldatenfriedhöfen im Auslande. Pilgerfahrt der Treue zu den 8000 deutschen Gräbern in Tunesien. Das Abkommen mit Norwegen unterzeichnet. — Nr. 1: Der Ehrenfriedhof im Lohrer Wald. Soldatenfriedhof Bad Dürheim (Schwarzwald). Bergung der Toten in Nordafrika beendet. Brücke zu den toten Soldaten im Elsass. Feierstunde an den instandgesetzten Gräbern in Athen. Links die Finnen — rechts die Deutschen (i Åbo i Finland). — Nr. 2: Viele hunderttausend Gräber in Rusland. Hamburg-Ohlsdorf. Deutsche Soldatenfriedhöfen in Südtirol. Kriegsgräberreisen im Jahre 1954.

Landsbygraveren nr. 12: Tanker op imod jul (kirkegårdsarbejde m. m.; *A. Qvist Lauritsen*). Jordfæstelse eller ligbrænding (fortsat; *Emil Böttiger*). 1954 nr. 1: Om løg- og knoldvækster (*H. T. T.*). Forbundet af kirkefunktionærer. — Nr. 2: Forbundet af kirkefunktionærer (Konsulent *M. Holm-Pedersen*).

Minnesliste for hagedyrkere 1954: Kirkegårdsstell (hagearkitekt *Karen Reistad*).

Norsk hagetidende nr. 2—3: Russisk krigskirkegård på Tjøtta i Nordland.

Steinmetz und Bildhaver nr. 12: Neuer alter Friedhof (München). — Nr. 1: Idee und Gestal-

ting (gravmæler). 1954: Idee und Gestaltung. — Nr. 2: Grabmalgestaltung in der Schweiz.

Viola nr. 7: Gravvårdskulturen bör höjas. Konferenskrav från Dömle stiftsgård (jvnf. referat s. 25—26).

Vor Kyrka nr. 6: Gravvårdar (trädgårdsarkitekt *Samuel Kaldén*).

Bog anmeldelser

Max Marggraf: Das Chrysanthemum, sein Formenreichtum und seine Kultur. 8°, 127 s. Eugen Ulmer, Ludwigsburg 1954. (Hefte nr. 11 i rækken »Grundlagen und Fortschritte im Garten-, Obst- und Weinbau«). DM 4,80.

Dette hefte udkom nu i femte oplag bearbejdet af Albert Vogelmann og beskæftiger sig med chrysanthemum til frilandskultur og drivning. De mange sorter, deres kulturværdi, sygdomme og kulturkrav er indgående behandlet og suppleret med oplysninger om de nyeste erfaringer om sorter og kulturmetoder som kunstigt lys, gødning og varmebehandling.

Ursula Hansen.

Ove Hassler: Kortfattad handbok i kyrkogårdsvård. 8°, 64 s. Tidsskrift för pastoralförvaltning. Linköping, 1954, i distribution. Sv. kr. 3,00.

I serien af håndbøger har det svenske præsteforbund udgivet dette skrift, der redigeres af *Ove Hassler* med bistand af professorinde *Else Dahl* og trädgårdskonsulent, trädgårdsarkitekt *Eric Lind*. Artiklerne er bl. a. om det viede område, planlægning, vedligeholdelse og forvaltning af kirkegården, samt afsnit om gravstedets anlægning og monumentering m. m., ledsaget af et halvt hundrede illustrationer. Utvivlsomt en nyttig bog i bestræbelserne for en bedre kirkegårdskultur i Sverige.

J. E. Ohlsens enkes frøhandel har i anledning af firmaets 150 års beståen foruden et nydeligt katalog også udsendt et stateligt skrift, der er forsynet med fine stregillustrationer af *Gerda Ploug Sarp*, og som kaldes fagstof for fagfolk. Vi gratulerer og benytter lejligheden til at takke for lån af diverse clichéer til bladet.

Frederik Johansson Gartneri 1878—1953 hedder et andet jubilæumsskrift, som er tilsendt os fra Oslo, og hvis tilrettelægning er sket ved bibliotekar *Torfinn Skard*.

Norsk Hagebruksbibliografi 1694—1944 ved *Torfinn Skard*. 8°. 144 s. Det norske hageselskap. Oslo 1953.

Indeholder systematisk opstilling af artikler og biografiske oplysninger, alt velordnet. Det

er forbløffende lidt, der findes om kirkegårde (pag. 33), og vi ville synes, der måtte kunne have været mere (jvnf. VK XVII pag. 99).

Föreningen Sveriges kyrkogårdsföreståndare. Handlingar från kongressen i Gävle 4—6 augusti 1953. Fol. 36 s. plus 5 bilag.

Med sædvanlig omhu foreligger det nye årsskrift i sirligt udstyr og med sagligt og fængslende indhold til et godt eksempel for andre foreninger på begge sider af Øresund.

Hans van Bracht: Grabmale aus Naturstein. 8°, upag. Georg D. W. Callwey. München, 1952.

Denne lille og nydelige bog på krideret papir med gode gengivelser af gravmæler er udsendt af tidsskriftet *Steinmetz und Bildhauer*, og man må ikke tro, at der med natursten menes kampesten (som i Danmark); der menes naturmaterialer i modsætning til f. eks. cement. Der vises adskillige gode eksempler på god udnyttelse af stenfladen — også eksempler på fortjenstmæssig udnyttelse af sten, som kun må være lave.

J. L. Bleddall: Colour Hedges. 8°, 96 s. Faber & Faber. London 1953. 7 s. 6 d.

Hække er et meget vigtigt motiv i vore dages kirkegårde, og selv om arbejdere og maskiner stønner under de mange kilometer, der skal klippes, slipper vi ikke helt af med dem, hvorfor en lille bog om dem nok kan være på sin plads. Og selv om bogens titel får en til at tro, det er brogede hække, der hyldes, er dette ikke tilfældet. Det er hovedsagelig blomstrende (og ikke mindst uklippede) hække, der behandles. Forfatteren har tidligere skrevet en større bog om hække for gårde og haver.

Kirkelove. Ved August Roesen. 8°, 186 s. O. Lohses efterf., København 1953. Kr. 12,50.

Med undertitel: Et udvalg af gældende love vedrørende kirkelige forhold med sagregister, — har fuldmægtigen i kirkeministeriet udgivet denne bog, der uden indledning eller nogen art kommentarer indeholder ordlyden af 15 nugældende love vedrørende. Det kan naturligvis være praktisk at have nogle legale forskrifter i lommen eller på hylden, men kirkegårdsfolk vil unægtelig savne det aktuelle og sidste nye: Den kgl. *anordning* om kirkegårde af 1953; denne så lidt som andre anordninger findes ikke i bogen.

Wilhelm Schacht: Der Steingarten und seine Welt. 8°, 212 s., Eugen Ulmer, Ludwigsburg 1953. DM. 18,—.

Det er en herlig bog, som her forøger litteraturen om sten i haveanlæg og stenplanters kultur. Til den udførlige text slutter sig 84 illustrationer foruden 14 farvetavler. Foruden den na-

turlige stenhaver, den arkitektoniske, tømuren, stenbedet og mosebedet har man også et avsnit om de moderne engelske „trug-haver“, der nærmest svarer til vore japanhaver. Også kirkegårdsfolk har brug for at kende stenhaverne; kan det end ofte være svært at indpasse motivet i et hækindrømmet gravsted, må det dog undertiden gøres, — udenfor hækkene er det strax lettere, og tømurene af kasserede gravmæler indbyder jo stærkt til brug af stenplanter.

Resolutioner m. m.

(fortsat fra pag. 20)

Saaledes foranlediget skal man ... herved tjenstlig meddele til Efterretning og videre Bekendtgørelse, at Ministeriet med Deres Højærværdighed er enig i, at Sognepræst O. O. har været berettiget til at nægte at foretage den ommeldte Begravelse, samt at Sognepræst N. N. ikke er pligtig at foretage kirkelige Handlinger udenfor sit Pastorat.

Det bemærkes herved, at den afdødes Paarørende kun har haft Ret til at faa Begravelses-højtideligheden — og eventuelt Jordpaa-kastelsen — foretaget i A. Kirke, medens selve Jordfæstelsen da maatte have fundet Sted uden Sognepræstens Medvirken.

Det bemærkes endvidere, at Kirkebetjeningen i B. ikke har været pligtig at medvirke ved den omhandlede Begravelse, ... idet den paa-gældende kirkelige Handling ikke kan siges at være foretaget paa den stedlige Sognepræsts Vegne, efter at denne med Hjemmel i Loven udtrykkelig havde nægtet at medvirke. Med Hensyn til Kirkebetjeningens Ordning i saadanne Tilfælde skal man henvise til Bestemmelserne i Lovens § 21, Stk. 4, hvorefter den Præst, som forretter den kirkelige Handling, paa eget Ansvar kan lade Kirkebetjentens Arbejde udføre af en anden til Folkekirken hørende Person, som han finder skikket dertil, og som han dertil kan formaa.

Efter den Anledning, Sagen dertil giver, skal man endelig bemærke, at Ministeriet vilde finde det ønskeligt, om den stedlige Sognepræst under Forhold som de her anførte stiller sig saa imødekommende, som Omstændighederne tillader det, saaledes som det iøvrigt ogsaa er oplyst, at Sognepræst O. O. tidligere har gjort, idet det hyppigt vil være vanskeligt for den Sognepræst, til hvis Menighed den afdøde har hørt, at undslaa sig, trods det at han ikke er pligtig at fungere udenfor Pastoratet, og trods de praktiske Vanskeligheder, der hyppigt vil

være forbundet med en saadan Tjeneste udenfor Pastoratet.

Kirkeministeriets Skriv. (28/11 1946) (til Arbejds- og Socialministeriet) ang. **Vedligeholdelse af Gravsteder, som efter Begæring af det sociale Udvalg er udlagt til ubemidlede uden Vederlag.**

Ved hoslagt at tilbagesende den med Arbejds- og Socialministeriets Skrivelse af 12. September d. A. hertil til Erklæring oversendte Sag, hvorunder der af Kirkeværgen ved Løgstør Kirke er rejst Spørgsmaal om, hvem Vedligeholdelsen af de af Socialudvalget i Løgstør i Henhold til § 25, Stk. 1, i Lov Nr. 282 af 30. Juni 1922 om Vedligeholdelse af Kirker og Kirkegaarde rekvirerede gratis Gravsteder til ubemidlede paahviler, skal man efter Brevveksling med Stiftsøvrigheden over Viborg Stift tjenstlig meddele til Underretning, at saafremt der ikke fra anden Side sørges for de omhandlede Gravsteders sømmelige Vedligeholdelse, paahviler det Kirken at drage Omsorg herfor. Kirken er i Henhold til § 23, Stk. 2, i fornævnte Lov i saa Fald berettiget til at lade Gravstederne ryddeligøre og besaa med Græs eller gruslægge, idet det tilkommer Menighedsraadet som Kirkebestyrelse at afgøre, om man ønsker — paa Kirkekassens Regning — at lade Gravstederne vedligeholde i noget større Omfang end det, hvori Menighedsraadet i Henhold til sidstnævnte Lovbestemmelse er pligtigt at drage Omsorg for Vedligeholdelsen.

Kirkeministeriets Skriv. (9/12 1946) (til Frederiksberg Kommunalbestyrelse) ang. **en Ændring i Reglement for Begravelsesvæsenet paa Frederiksberg, forsaavidt angaar Bestemmelserne om Honorarer for Korsang og Orgelspil i Kirkegaardskapellerne.**

3/4 1947 Kirkeministeriets Approbation paa saalydende ændrede Affattelse af Bestemmelserne om Takster for Ligbærere i § 26, 2. Stk., i Reglement for Begravelsesvæsenet paa Frederiksberg.

3/4 1947 Kirkeministeriets Approbation paa Regulativ for Ligbæring i Slagelse Købstad.

Kirkeministeriets Skriv. (9/1 1947) (til Stiftamtmanden og Biskoppen over Aarhus Stift) ang. **den i Danske Lov 2—15—5 paabudte Morgenringning med Kirkeklokkerne.**

I et med Hr. Stiftamtmandens og Deres Højærværdigheds Skrivelse af 14. December 1946 hertil indsendt Andragende har Provstiudvalget for Randers Nørre og Sønder Herreders Provsti forespurgt, hvorvidt Provstiudvalget bør tolerere, at Morgenringningen i A. Kirke undlades hvert Aar i Tiden fra den 1. Novem-

ber til den 1. Marts, hvilket ifølge Oplysning fra A. Menighedsraad er „en gammel stedlig Skik“.

I Anledning heraf skal man tjenstlig meddele . . . at Provstiuudvalget maa paalægge A. Menighedsraad at genindføre den i Henhold til Danske Lov 2—15—5 paabudte Morgenringning.

Kirkeministeriets Skriv. (20/1 1947) (til Stiftamtmanden og Biskoppen over Fyens Stift) ang., hvorvidt **Gravere ved Landsbykirkegaarde har Krav paa Lønforhøjelse efter Præstelønningsloven af 12. Juli 1946.**

Kirkeministeriets Skriv. (24/1 1947) (til Korsør Byraad) ang. her i **Landet værende Krigergrave, i hvilke er begravet britiske Soldater, som er faldne i Verdenskrigen 1939—46 (jævnfør VK, XVII pag. 22—23).**

Kirkeministeriets Skriv. (30/1 1947) (til Stiftamtmanden og Biskoppen over Ribe Stift) ang. **Menighedsraadets Beføjelse til at afskedige Kirkebetjente.**

I et med Stiftsøvrighedens Skrivelse af 20. December f. A. hertil indsendt Andragende har Organist ved A. Kirke, Fru N. N., der er opsagt fra sin nævnte Stilling, forespurgt, om Opsigelsen, der var uden nærmere Begrundelse, er lovmedholdelig, samt om Menighedsraadets Formand — som sket i nærværende Tilfælde — paa egen Haand har kunnet tage Bestemmelse om Opsigelsen, uden at nærmere Forhandling herom har fundet Sted paa et Menighedsraadmøde.

I Anledning heraf skal man tjenstlig meddele . . . , at Menighedsraadet i Medfør af Bestemmelsen i Lov Nr. 281 af 30. Juni 1922 om Kirkers Bestyrelse m. m., § 9, Stk. 4, er berettiget til at meddele enhver af Kirkens Betjente Afsked med passende Varsel (i Reglen ikke under 3 Maaneder), og at Bestemmelse om Afskedigelse af en Kirkebetjent ikke kan træffes af Formanden paa egen Haand, men maa træffes af Menighedsraadet i et behørigt indvarslet Menighedsraadmøde.

Kirkeministeriets Skriv. (1/2 1947) (til Stiftamtmanden og Biskoppen over Haderslev Stift) ang. **Afslag paa et Andragende om Indvielse som Kirke af et Kirkegaardskapel, der senere paatænkes benyttet tillige som Krematorium.**

Med Henvisning til Hr. Stiftamtmandens og Deres Højærværdigheds Skrivelse af 24. f. M. vedrørende det af Menighedsraadet for Skt. Nikolaj Sogn i Vejle hertil indsendte Andragende om Tilladelse til, at det i Henhold til Skrivelse herfra af 13. Juli 1940 opførte Kapel paa Søndre Kirkegaard i Vejle maa blive indviet som

Kirke, skal man meddele, at Ministeriet af Hensyn til Sagens principielle Betydning den 8. August 1946 udbad sig en Udtalelse fra samtlige Biskopper, særlig ogsaa under Hensyn til, at det paagældende Kirkegaardskapel er opført saaledes, at det — som paatænkt — senere kan tages i Brug tillige som Krematorium.

Ministeriet maatte ønske at høre Biskoppernes Mening om, hvorvidt det kan anses for forsvareligt, at der i en som Kirke indviet Bygning tillige findes Krematorium, hvori Ligbrændinger foretages. Man vedlagde samtidig Afskrift af en fra kgl. Bygningsinspektør, Arkitekt V. Norn indhentet Erklæring af 21. Marts 1946, hvori Bygningsinspektøren blandt andet fremsætter nogle almindelige Betragtninger, der ud fra kirkearkitektoniske Synspunkter udtaler Betænkelighed ved, at der gives Tilladelse til at indvie Kirkegaardskapeller som Kirker.

Af de indkomne Erklæringer fremgaar, at nogle af Biskopperne efter Omstændighederne finder at kunne gaa med til den ansøgte Ordning, hvorimod Flertallet af dem udtaler Betænkelighed ved en saadan Sammenblanding af Kirke og Krematorium.

Afgørende for Ministeriet maa imidlertid den Omstændighed være, at Indvielse af et Kirkegaardskapel til Kirke vil medføre, at de for Kirkers Brug gældende Lovbestemmelser fremtidig maa bringes til Anvendelse paa den tidligere Kapelbygning, hvilket f. Eks. vil bevirke, at de i Lov af 19. April 1907 om forskellige Forhold vedrørende Begravelser omtalte borgerlige Begravelser eller Begravelser af Personer, der staar uden for Folkekirken, ikke mere vil kunne foretages fra et til Kirke indviet Kapel.

Ministeriet maa derhos finde, at ogsaa de i den kgl. Bygningsinspektørs fornævnte Erklæring af 21. Marts 1946, hvoraf Afskrift vedlægges, fremførte kirkearkitektoniske Betragtninger i Almindelighed maa gøre det betænkeligt at tillade Indvielse af Kirkegaardskapeller til Kirker, da der derved kan risikeres en Sænkning af de Krav, som hidtil har været stillet til en Kirkebygning arkitektoniske Udformning.

Det maa endelig bemærkes, at Forening af Krematorium og Kirke i samme Bygning vil kunne medføre særlige Vanskeligheder, idet Bygningen da som Krematorium kommer til at staa under Tilsyn af Justitsministeriet i Medfør af Bestemmelserne i Lov om Ligbrænding af 14. Marts 1931, medens den som Kirke staar under Tilsyn af nærværende Ministerium.

Med Henvisning til alt ovenfor anført finder Kirkeministeriet derfor ikke at kunne imødekomme det ansøgte.*)

Kirkeministeriets Skriv. (½ 1947) (til Selskabet „Det hvide Kors“) hvori — i Anledning af, at Selskabet „Det hvide Kors“ i et til Ministeriet indgivet Andragende af 7. August 1946 havde forespurgt, om der er noget til Hinder for, at Selskabets Banner medbringes i Kirken ved Begravelser af Selskabets Medlemmer — efter Brevveksling med Biskopperne over Københavns og Fyens Stifter meddele, at der under Hensyn til det i Sagen oplyste om Selskabets Formaal og Bannerets Udseende intet er til Hinder derfor, men at Tilladelse hertil i hvert enkelt Tilfælde i god Tid inden Begravelsen — senest Dagen forinden — gennem vedkommende Medlems Familie maa søges hos den Præst, der skal forrette Begravelsen, jfr. Ministeriets Cirkulære af 17. Oktober 1911.

Kirkeministeriets Skriv. (½ 1947) (til Stiftamtmanden og Biskoppen over Aarhus Stift) ang., at der ikke kan anordnes Ekspropriation til Erhvervsplads af et Areal til Parkeringsplads ved en Kirke eller Kirkegaard. Loven ændret 1947, hvorefter der kan eksproprieres. Red. Anm.

Kirkeministeriets Skriv. (½ 1947) (til Sagsfører Joh. H. Clausen, Næstved) ang. Udmeldelse af Vurderingsmænd til Vurdering af et til Brug ved Anlæggelse af en ny Kirkegaard eksproprieret Areal.

I Anledning af, at De i Skrivelse af 4. Februar 1947 har forespurgt, hvilken Fremgangsmaade der vil være at følge med Hensyn til Udmeldelse af Vurderingsmænd til Vurdering af det ca. 11,3 ha store Areal paa Næstved Mark, som ved Ministeriets Skrivelse af 23. Januar 1947 er eksproprieret til Brug ved Anlæggelse af en ny Kirkegaard i Næstved Købstad, skal man meddele, at Reglerne i den hoslagt tilbagefølgende, af Indenrigsministeriet under 16. August 1935 stadfæstede Vedtægt for Gader og Veje i Næstved af 9. April 1934 ikke vil kunne bringes til Anvendelse i det foreliggende Tilfælde, hvor det ikke drejer sig om et kommunalt Anliggende, men at Udmeldelse af Vurderingsmænd i det heromhandlede Øjemed maa ske efter de herom i Forordning af 23. April 1845 om Jords Afstaaelse til Kirkegaards Udvidelse indeholdte Regler.

Kirkeministeriets Skriv. (½ 1947) (til Stiftamtmanden og Biskoppen over Viborg Stift)

ang. nogle Bestemmelser i en Kirkegaardsvedtægt, herunder om Adgang til gratis Gravplads for samtlige de Personer, der ved deres Død er bosat i Sognet.

Med Henvisning til tidligere Brevveksling, senest Stiftsøvrighedens Skrivelse af 24. Maj 1946 vedrørende Opførelse af et Lighus paa Vejrum Kirkegaard paa Kommunens Bekostning samt Ændring i Kirkegaardsvedtægten, saaledes at der skabes lige Ret for alle Sognets Beboere til at erhverve gratis Gravplads paa Kirkegaarden, skal man meddele til Efterretning og videre Bekendtgørelse, at der ikke vil være noget til Hinder for i Kirkegaardsvedtægten at optage en Bestemmelse om, at samtlige Personer, der ved deres Død er bosat i Sognet — altsaa ogsaa udenfor Folkekirken staaende Personer — skal have Adgang til gratis Gravplads, jfr. Forudsætningen herom i Lov Nr. 282 af 30. Juni 1922 § 25 Stk. 1.

Det tilføjes, at Ministeriet skal have det overladt til Stiftsøvrigheden at approbere de dertil sigtende Ændringer i den hoslagt tilbagefølgende Kirkegaardsvedtægt, i hvilken Forbindelse man tillige skal henlede Opmærksomheden paa, at Bestemmelsen i Vedtægtens § 5 om, at der er Adgang til gratis Udlægning af Familiegravsteder og gratis Fornyelse af Gravstedsretten, ikke er stemmende med Reglerne i ligenævnte Lovs § 25, Stk. 2, jfr. Ministeriets Skrivelse af 9. August 1928 og 30. September 1929, og derfor bør ændres.

Efter den Anledning, Sagen dertil giver, skal man derhos bemærke, at der efter stedfunden Brevveksling med Indenrigsministeriet, jfr. Skrivelse herfra af 22. Juli 1946 vedrørende Bøvling Kirkegaard, ikke er noget til Hinder for, at der, om ønskes, af Kommunen ydes et aarligt Tilskud til Kirkegaardens Vedligeholdelse.

Kongl. Stadfæstelse (¹³/₂ 1947) (udfærdiget gennem Kirkeministeriet) paa Fundats for forhenværende Gaardejer i Taaning Valdemar Jacobsens og Hustru Agnes, født Hougaard, og forhenværende Lærer og Kirkesanger i Taaning Christen Nielsen Hougaards og Hustru Rasmine Olivia, født Baltzersens, Gravstedslegat til Taaning Kirke, Voer Herred, Skanderborg Amt.

Kirkeministeriets Skriv. (¹⁸/₂ 1947) (til Stiftamtmanden og Biskoppen over Ribe Stift) ang. Valgmenighedsmedlemmers Ret til at blive begravet paa Sognekirkegaarden.

I et med Stiftsøvrighedens Skrivelse af 10. Januar d. A. hertil indsendt Andragende har Provst for Malt, Andst og Slaugs Herreder N. N. forespurgt, om et Medlem af Skanderup Valg-

*) Jfr. kgl. Resolution af 27. Juni 1947 med Note; se senere.

menighed, der har egen Kirke og Kirkegaard i Skanderup Sogn, har Krav paa at blive begravet paa Sognekirkegaarden, naar den paagældende ikke har Gravsted paa samme.

I Anledning heraf skal man tjenstlig meddele til Efterretning og videre Bekendtgørelse, at uanset at der i Sognet findes en særlig Kirkegaard for Valgmenighedens Medlemmer, maa disse i Medfør af Bestemmelsen i § 12, Stk. 1, i Lov om Valgmenigheder af 15. Maj 1903 have Ret til at blive begravet paa Sognekirkegaarden paa lige Fod med de til Sognemenigheden hørende Medlemmer af Folkekirken.

Kirkeministeriets Skriv. (5/3 1947) (til Stiftamtmanden og Biskoppen over Københavns Stift) ang., at der ikke kan antages at være Hjemmel til at yde Provstiudvalgets bygningskyndige Synsmand et særskilt Vederlag for Syn over Kirkegaarde (med Kapeller), der er beliggende borte fra Kirken.

I et med Stiftsøvrighedens Skrivelse af 17. Februar d. A. hertil indsendt Andragende har Provst for Lyng og Kronborg Herreders Provsti N. N. med Henvisning til de i Foraaret forestaaende Syn over Kirker forespurgt, om der udover det i § 39 i Lov Nr. 282 af 30. Juni 1922 om Vedligeholdelse af Kirker og Kirkegaarde m. v. omhandlede Vederlag for Syn over Kirker kan tilkomme den bygningskyndige Synsmand et særskilt Vederlag for Syn over Kirkegaarde (med Kapeller), der er beliggende borte fra Kirken.

Saaledes foranlediget skal man tjenstlig meddele til Efterretning og videre Bekendtgørelse, at der i Bestemmelsen i § 39, Stk. 1, i fornævnte Lov ikke findes Hjemmel til at yde den bygningskyndige Synsmand et særskilt Vederlag for Syn over Kirkegaarde (med Kapeller), der er beliggende borte fra Kirken.

Det tilføjes, at det i det Rigsdagen forelagte Forslag til Lov om Ændringer i Lov Nr. 282 af 30. Juni 1922 er foreslaaet, at Bestemmelsen i fornævnte § 39, Stk. 1, ændres saaledes, at Ordene „af 5 Kr.“ erstattes med Ordene „efter Ministeriets nærmere Bestemmelse“, hvorefter der vil foreligge Mulighed for nærværende Ministerium til at foretage en generel Forhøjelse af det ommeldte Vederlag.

Kirkeministeriets Approbation (3/3 1947) paa, at ... § 32 i den under 11. Marts 1942 approberede Vedtægt for Københavns Begravelsesvæsen indeholdte Takster forhøjes ...

Kirkeministeriets Skriv. (12/3 1947) (til Stiftamtmanden og Biskoppen over Aarhus Stift) ang. Kirkens Pligt til at renholde Gadestrækningen

omkring Kirkegaarden i Henhold til Politivedtægtens Bestemmelser.

I et med Stiftsøvrighedens Skrivelse af 18. Februar d. A. hertil indsendt Andragende har Grenaa og Gammelsgns Menighedsraad forespurgt, hvorvidt der paahviler Grenaa Kirke Fejepligt paa en Gadestrækning Vest for Kirkegaarden.

Menighedsraadet har i sit Andragende anført, at Grenaa Kirke fra gammel Tid har foretaget Gadefejning paa den Del af Gaden, som inde fra Byen fører til Kirkegaardens Hovedindgang, men at man, efter at Kirkegaarden for 10 Aar siden blev udvidet langs med Gaden, og der blev anlagt Fortov langs med den resterende Del af Kirkegaardsmuren, under forskellige Former har forhandlet med Grenaa Byraad om dettes Overtagelse af Fejepligten. Menighedsraadet har endvidere anført, at man, da Kirken som Ejer af Kirkegaarden næppe kan anses som Lodsejer i sædvanlig Betydning, ikke er klar over, om der overhovedet kan paalægges Kirken denne Forpligtelse, forsaavidt angaar Kirkegaardens Gadestrækning.

I Anledning heraf skal man tjenstlig meddele til Efterretning og videre Bekendtgørelse, at Grenaa Kirke efter Ministeriets Formening maa være pligtig at renholde Gadestrækningen omkring Kirkegaarden i Henhold til Politivedtægtens Bestemmelser, men at Spørgsmaalet iøvrigt henhører under Domstolenes Afgørelse.

Lov om Ændringer i Lov Nr. 282 af 30. Juni 1922 (15/3 1947) om Vedligeholdelse af Kirker og Kirkegaarde m. v., saaledes som denne Lov er ændret ved Lov Nr. 112 af 29. Marts 1924 [bl. a.]:

- 12) I § 17, Stk. 3, indføjes efter „Stengærder“ Ordene: „og Mure“ og efter „nedbrydes“ Ordet: „flyttes“.
- 13) Til § 24, Stk. 1, føjes som nyt Punktum:
„Saafremt vedkommende Ægtefælle først dør efter Udløbet af Fredningstiden, skal Gravstedet dog holdes fornyet efter de Regler, som herom maatte være fastsat i den i § 23 ommeldte Vedtægt.“
- 14) Til § 24, Stk. 2, føjes som nyt Punktum:
„For nedgravede Askeurner er Fredningstiden normalt 10 Aar.“
- 15) Til § 24 føjes som nyt Stk. 4:
„Gravsteder, hvori er begravet Mænd eller Kvinder, der har haft særlig Betydning for Sognet eller Egnen, maa, naar Gravstedets retten er udløbet, ikke sløjfes af Kirkebestyrelsen uden Tilladelse af Synet (§ 32).“

(fortsættes)

Tillæg til Vore Kirkegårde bind 18 nr. 6

Foreningen for kirkegårdskultur

Nye medlemmer

Afdeling C.

- C 1005. Gårdejer B. Skeelbo, Vangstofte, Kappel.
C 1006. Kirkebetjent Peter Mortensen, Sindbjerg.
C 1007. Ingeniør J. Jermin Larsen, Odense.

Afdeling D.

- D 145. Östersunds Kyrkgårdsnämnd, Östersund, Sverrig.
D 146. Kyrkgårdsvaktmästare Tore Anderson, Borgviksbruk, Sverrig.

Generalforsamling

Foreningen for Kirkegårdskultur afholdt sin ordinære generalforsamling i Sorø den 9. juni 1954 med dagsorden i henhold til lovene.

Foreningens formand, stiftsprovst *Carl Bay*, Ålborg, indledede mødet med at mindes to af foreningens trofaste medarbejdere, der i det forløbne år er afgået ved døden, forhenværende kirkeminister *Johs. Hansen*, der kort efter sin indtræden i foreningen i 1941 blev valgt til foreningens næstformand og beklædte dette hverv til sin død, forhenværende lærer *Frands Hansen*, Maribo, der var med ved foreningens stiftelse i 1920, hvor han blev indvalgt i bestyrelsen og troligt beklædte denne post, indtil han ved sidste generalforsamling trak sig tilbage på grund af svigtende kræfter.

I beretningen omtalte formanden bl. a., at foreningens arbejdsopgaver siden sidste generalforsamling i hovedtrækkene har været samlet om videreførelse af foregående års arbejde med at stabilisere økonomien, samt at samarbejde med det af interesserede foreninger sammensatte udvalg til belysning af forestående kirkegårdsproblemer. Den ved sidste generalforsamling vedtagne kontingentforhøjelse er modtaget uden anke fra medlemmernes side, og kontingentet er gået udmærket ind. Foreningen har ansøgt en del legater om støtte, men har indtil nu kun modtaget afslag. Man har i år haft mulighed for at kunne oparbejde forlagsvirksomheden, idet både den nye kongelige anordning om kirkegårde og sidste års provstesyn gav grundlag for et forøget salg af kirkegårdsprotokoller, hvis nye oplag er omredigeret således, at teksten og rubrikkerne svarer til de krav, der stilles efter den nye anordning. Foreningen har udefra modtaget enkelte

forslag til forbedringer af protokollen, og vi er kun interesseret i at modtage flere forslag. De nye gravstedsbreve har foreningen kun hørt godt omtalt, og salget er stigende. Foreningen har i årets løb udsendt et nyt hefte med optrykning af den nye kongelige anordning om kirkegårde.

Foreningens reviderede regnskab godkendtes enstemmigt.

Redaktøren af foreningens blad gav oversigt for stoffet i de følgende hefter, ligesom spørgsmålet berørtes om en eventuel forhøjelse af forfatterhonoraret til bladet.

Til foreningens bestyrelse genvalgte: billedhugger *G. Hammerich*, Ærøskøbing, stenhuggermester *P. H. Mohr*, København, menighedsrådsformand *N. J. Nielsen*, Horsens, og landsbygraver *I. Norlyk*, Thyregod, ligesom formanden, stiftsprovst *Carl Bay* valgtes til medlem af redaktionsudvalget.

Mødestedet for næste års generalforsamling blev fastlagt til Viborg stift.

Efter mødet blev Sorø kirkegårde forevist for de fremmødte på en særdeles kyndig og lærerig måde af havearkitekt *Breinholt Nielsen*, for hvilket foreningen herved bringer havearkitekten sin bedste tak.

Volmer Rud Nielsen.

Årsregnskab for 1953-1954

INDTÆGTER:

Kassebeholdning 1. 4. 1953	259,18
Kontingenter	6.133,60
Tilskud:	
Kirkeministeriet	1.000,00
Landbrugslotteriet	1.500,00
Forlagsvirksomhed	1.143,69
Renter	11,74
	<hr/>
	10.048,21

UDGIFTER:

Kontorudgifter	1.834,38
Vore Kirkegårde	4.705,33
Møder	2.713,23
Diverse	222,96
Kassebeholdning 31. 3. 1954	572,31
	<hr/>
	10.048,21

Horsens, d. 6. 4. 1954.

Volmer Rud Nielsen.

Regnskab med tilhørende bilag er gennemgået efter kassebogen, og der er intet fundet at

bemærke. Kassebeholdningen er ved årets slutning tilstede.

København, d. 26. 4. 1954.

P. F. Jensen. Falmer Nielsen.

Kirkegårds møder

Begge de to organisationer for kirkegårdsinspektører i Danmark og Sverige holder møder den 4.—6. august, og det er ordnet sådan, at de kan mødes tværs over Øresund. Den danske forening holder møderne i Officersforeningens lokaler i København og tager den 6. til Malmø for at tage på fællesudflugt med svenskerne til kirkegårde samt Østersøens kyst i det sydlige Skåne. Den svenske holder møderne i St. Petri forsamlingshus i Malmø, og efter ovennævnte udfærd tager dem, som vil det, til København om lørdagen for at studere københavnske kirkegårde.

Kirkegårdsindvielse i Odense

Den 23. juni indviede stiftsprovst *Astrup* den første del af den c. 23 ha store *Risingskirkegård* i Odense, hvortil vi var indbudt, sammen med en forsamling på c. 50. Kirkegården ligger nordøst for selve Odense og skal især betjene de ydre sogne, idet Fredens kirkegård er ved at være belagt. Planlæggelsen er sket af kirkegårdsinspektøren, havearkitekt *O. Raahauge-Askegaard*, og motivet for den er den grønne kirkegård og de avkortede gravsteder, hvilket skal gøre kirkegården både smukkere og billigere at holde end den gængse type. Idet vi forbeholder os en udførligere omtale af denne interessante kirkegård til et senere hefte, bemærker vi, at der foreløbig kun er anlagt c. 4,6 ha, hvorpå er opført en toiletbygning med frokoststue m. v. til folkene.

Ny brug af ældre bykirkegårde

Under genopbygningen af London har man klogt fundet det vigtigt at bevare en hel del af de udbombede kirker som ruiner med rekreative områder i og om disse, i form af ruinparker midt i citys travle verden.

Tillige har man givet lov til at åbne gamle, længe ude af brug værende kirkegårde for nedsettelse af askeurner, idet dette vil være uden sanitær risiko og det desuden vil være tiltalende for mange at kunne hvile i sådanne gamle fredede områder.

At dette heller ikke er ukendt for danske forhold viser bl. a. den ny benyttelse af klosterkirkegården i Køge.

Statslig kirkegårds konsulent

I Norge har man indset, at den hidtidige ordning med, at staten avlønnede en kirkegårds-konsulent som en slags halvdagsplads, ikke holdt stik. I en sådan stilling har først havearkitekt *Pål Sæland* og siden havearkitekt *Karen Reistad* virket. Nu er der jo opslået en stilling, der helt lønnes som kirkegårds konsulent.

Gravvårdsfrågor behandlades på sammanträde å Diakonistyrelsen

Biskop *Arvid Runestam* tog i vintras initiativet till en konferens på Dömle Stiftsgård omkring frågan om hur gravvårdsarkitekturen och gravvårdsförsäljningen skall kunna föras in på renare linjer (jvnf. pag. 25). Den vid Dömlekonferensen valda kommittén för dessa frågor vidare bearbetning har haft sammanträde på Diakonistyrelsen i Stockholm.

Biskop *Runestam* redogjorde för hur detta arbete fortskridit sedan Dömlekonferensen. Bland deltagarna märktes byrådirektör *Söderholm*, Kungl. Byggnadsstyrelsen, och doktor *Bertil Berthelson* från Riksantikvarieämbetet, samt vid Dömlekonferensen valda representanter för gravvårdsindustrierna, kyrkogårdsföreståndarna, kyrkväktarna, hembygdsförbundet, pastoratsförbundet och diakonistyrelsen.

Huvudfrågan var utgivandet av en bok om gravvårdar till vägledning för såväl gravvårdsindustrier som kyrkogårdsförvaltningar. Byrådirektör *Söderholm* framlade riktlinjer för innehåll till en sådan bok, nämligen en kortfattad historik med en del lokala anknytningar, de olika gravvårdsformerna: träkors, järnkors, liggande hållar, stående vårdar, skulpturer och natursten. Härtill framhöll biskop *Runestam* behovet av att även införa uppgifter om stiltyper för text, emblem och symboler samt förslag till minnesord ur bibel och psalmbok.

Vidare diskuterades ingående gravvårdsindustriernas försäljningsformer.

Gravvårdarnas detaljutformning dryftades även. Det påpekades hur kalkstenen är det vackraste materialet för gravvårdar, och beträffande texten framhölls hur denna utgör en viktig del af gravvårdens konstnärliga gestaltning. Dess placering utformning och innehåll ger värden det viktigaste värdet. Den graverade textens estetiska värde framför den upphöjda och polerade framhölls. Samtidigt poängterades dock värdet av att variation av såväl material som texttyper och bearbetningsform förekommer. Varje materialart måste behandlas på sitt sätt. Byrådirektör *Söderholm* förordade smides-

järnkorsen, som icke taga så stor volym i utrymme.

Till arbetsutskott för att vidare förbereda frågan om redaktionskommitte m. m. valdes biskop Runestam, byrådirektör Söderholm, komminister *Ragnar Stenberg*, Lidingö, och prof. *Sven Ivar Lind*, Konstakademien.

Samuel Kaldén.

Fra danske dagblade

$\frac{3}{8}$ (Frit Folk): Fredericia krematorium på assistenskgd.?

$\frac{3}{8}$ (Loll.-Falst. Stiftstid.): Urnehave på Nykøbing F. Nordre kgd. 1955.

$\frac{3}{8}$ (Nordsj. Venstrebl.): Ny kgd. eller udv. i Hillerød?

$\frac{1}{4}$ (Berl. Tid.): Dom om gravsted, der fyldte 13 gravpladser.

$\frac{1}{4}$ (Fyns Tid.): Flere og flere asker nedsættes i fællesgrave.

$\frac{3}{4}$ (Langel. Folkebl.): Mur om kgd. i Rudkøbing.

$\frac{1}{4}$ (Jyllandsposten): Krænket gravfreden ved at grave flere alen dybt hul i grav.

$\frac{1}{4}$ (Sydsjælland): Anlægsarbejdet ved Mern kgd. udbydes (havearkitekt *Rasmussen*).

$\frac{1}{4}$ (Demokraten): Ebeltoft kgd. er udvidet mod syd med ca. 250 gravpladser og indviedes langfredag af pastor *Elo Sørensen*. Arbejdet er ledet af kirkebetjent *F. Frederiksen*.

$\frac{2}{4}$ (Svendborg Avis): Flytning af kirkegårdsdiget i Åstrup kan ikke tillades, og det er derefter usikkert, hvordan kgd.sudvidelsen derefter bliver.

$\frac{2}{4}$ (Skive Folkebl.): Kgd.sudvidelsen i Skive er færdig nu i foråret (havearkitekt *C. Th. Sørensen*).

$\frac{2}{4}$ (Viborg Amts Soc.Dem.): Diget ved Findestrup kgd. kan flyttes og udv. derefter finde sted (havearkitekt *Johannes Tholle*, anlægsgartnerne *Glud og Hald*).

$\frac{2}{4}$ (Sønderjyden): Højer kgd. pyntes op af graver *C. Christensen*.

$\frac{2}{4}$ (Ærø Avis): Nyt kapel og urnehave i Marstal.

$\frac{3}{4}$ (Ålborg Stiftstid.): Søndagsarb.forbudet på Gedsted kgd.

$\frac{3}{4}$ (Næstved Tid.): Højesteretsdom om gravstedetsret (Næstved).

$\frac{1}{8}$ (Næstved Tid.): Fuirendal kgd. skal reguleres.

$\frac{1}{8}$ (Rosk. Dagbl.): Arb. med den ny kgd. i Glostrup påbegyndt — den ligger på hjørnet af Ringvejen, 5,5 ha stor (insp. *S. Hansen*).

$\frac{11}{8}$ (Jydske Tid.): Arbejdet med annexkgd. i

Ulkebøl er snart færdigt — omkostn. ca. 60.000 kroner (havearkitekt *Johannes Tholle*).

$\frac{13}{8}$ (Jydske Tid.): Træer og blomster flået af gravsteder i Tønder.

$\frac{14}{8}$ (Fyns Stiftstid.): Ullerslev skal have større kgd.

$\frac{18}{8}$ (Vordingborg Dagbl.): Hollandsk studiebesøg på Næstved kgd.

$\frac{18}{8}$ (Fr.borg Amts Avis): Den for 30 år siden indviede del af Ramløse kgd. er først nu blevet indviet og taget i brug.

$\frac{19}{8}$ (Loll.-Falst. Venstrebl.): Der foretages kgd.svandring og afholdes foredrag i Horslunde og Tillitze den 31. maj og 1. juni ved havearkitekt *Johannes Tholle*.

$\frac{19}{8}$ (Jydske Tid.): 7 års regulering af Kværs kgd. afsluttet (*R. Th. Christensen*).

$\frac{19}{8}$ (Roskilde Dagbl.): Ansgarkgd. i Hedehusene udvides.

$\frac{20}{8}$ (Østsjæll. Folkebl.): Udv. af Havdrup kgd. kan om kort tid tages i brug.

$\frac{24}{8}$ (Sydsjæll. Venstrebl.): Mern kgd.sudv. indviet.

$\frac{28}{8}$ (Løgstør Avis): Års kgd. skal udvides.

$\frac{29}{8}$ (Århus Stiftstid.): Holme kgd. udvidet (inspektør *Rud Nielsen*, kr. 89.000).

$\frac{31}{8}$ (Næstved Tid.): Svensk studiebesøg på Næstved kgd.

$\frac{1}{8}$ (Thisted Amts Avis): Udv. af Ydby kgd. færdig (inspektør *Hasselstrøm*, kr. 37.000).

$\frac{2}{8}$ (Loll.-Falst. Venstrebl.): Åstrup kgd. skal udvides (havearkitekt *Johannes Tholle*).

Fra svenske dagblade

Febr.-marts (Karlstad stiftsbl.): Gravgårdskonferensen i Dömle (jvnf. pag. 34; *John Fryxellius*).

$\frac{10}{8}$ (Nya Vermlands Tidningen): Trädgårdsarch. *S. Kaldens* förslag till anläggning v. Eskildsätters kirke godkendt.

$\frac{8}{8}$ (Sydsvenska Dagbl.): Udv. av Oxie kgd. indvigt av kontraktprosten.

$\frac{19}{8}$ (Sydsvenska Dagbl.): Kgd. får stadgarna ändrade (i Lund).

$\frac{20}{8}$ (Karlstad-Tidningen): Gravvårdskultur (*Samuel Kaldén*).

$\frac{31}{8}$ (Sydsvenska Dagbl.): Kgd.s-udvign. i Anderslöv.

Fra tidsskrifterne

American cemetery, marts: Another look at mechanization in the cemetery Field. Burial of the dead is a religious rite in Spain (*Harry Lund*).

„Good Neighbour“ policy pays off for this cemetery. — April: Power tool a „Must“ in this

leading California cemetery. Dedicated to enriching the community's cultural life. Bird sanctuary brings many visitors to Missouri cemetery. Tremendous growth in Demand for mechanized equipment.

Anlægsgartneren, maj: Anlægsgartneri og kirkegårde (*Emil Bottiger*).

Blomster nr. 6: Interessen for „De ukendtes grav“ er i stærk stigning.

Der Naturstein nr. 4: Alta Grabmale. Grundsätzliches über die Gestaltung der Friedhof. Ein silberstreifen am horizont der Friedhofsgestaltung. Symbolische Zeichen. „Friedhof und Grabmal“ im Herbst 1954 in Düsseldorf. Wegnahme nicht bezahlter Grabsteine. — 5: Alte Marmorgrabmale. Symbolische Zeichen.

Garten und Landschaft nr. 4: Neue Friedhofsordnung stiftet Unruhe.

Gartner-Tidende nr. 15: Kirkegårdskursus (Alnarp).

Gartneryrket nr. 21: Årled kyrkjegardsdag for heile landet (hagearkitekt *Ragnhild Løtveit*).

Ignis nr. 3: Stadsfullm. ordförande i svenska städer om eldbeg. Det forntida brandgravsckicket i Norden (*Exert Naudou*). En minneslund (trädgårdsarch. *J. W. Cox*). — Nr. 4: Kring 1953 års eldbeg. ciffror (*Elma Övden*). Kyrkogårdar och urnlundar i Eskilstuna (kyrkogårdsf. *Enok Nilsson*). Varför skulle eldbeg. vara hednisk? — Nr. 5: Eldbeg. borttager icke respekten för de religiöse värdena (kontraktprost *Gottfrid Pontén*). Eldbeg. och markbesparing. Eldbeg. i Storbritannien 80 år (*Georg A. Noble*).

Kriegsgräberförsorge nr. 3: „Sie leben in uns fort allezeit“. Deutsche Soldatengräber in Südwestafrika. Sorgen um unsere Gräber in Frankreich. — Nr. 4: Die See gab diese Toten her. Vor einer Regelung in Griechenland. In Island. Aus Bagdad. Die nächste Kriegsgräberreise. — Nr. 5: Wenn Ihr in das Ausland fahrt ... Wer soll eigentlich das Werk weitertragen? Kriegsgräberförsorge — ein Herzenanliegen aller. Die nächsten Kriegsgräberreisen.

Landsbygraveren nr. 3: April (om kirkegårdsarbejdet; *Ingv. Norlyk*). Tanker om klokkringningen (*Arnold Hansen*). Klokkeringningen (*A. L. Pedersen*). Et par små oplysninger (om priser; *Oluf Andersen*). Kan græsset erstattes (*H. T. T.*). Arbejde — og rigtigt udført (*Jak. Christiansen*). — Nr. 4: Oplysning til Oluf Andersen (om priser; *Martin Rysgaard*). Prisen for begravelse (*Poul Møller*). Arbejdet i maj (*Retoft*). Til begravelse (*Edv. Petersen*). Min første jordefærd (*Ejnar M. Bertelsen*). — Nr. 5: Nogle træk af den kristne begravelses-

plads' historie (*Emil Bottiger*). Min første jordefærd (fortsat).

Menighedsrådenes blad nr. 3: Kirkegårdenes sekularisering skrider frem (*Emil Bottiger*). — Nr. 5: Private begravelsespladser (*Johannes Tholle*).

Norsk hagetidend nr. 5: Konsulent i kirkegårdsstell.

Pharos nr. 1: Cremation in Great Britain (80 års historie). The 67th Crematorium opening ceremoni at Old am. Cardiff crematorium opened (det 68. de.). East London crematorium opened (69. de.). — Nr. 2: The 70th. Crematorium opened (West Hartepool). Crematorium in Great Britain (fortsat). Churchyards to reopen for ashes (i London); jevnfør foran s. .

Steinmetz- und Bildhauer nr. 3: Der Stein bleibt das wesentliche. Idee und Gestaltung (gravmæler). Grabmale in England. Auch 1954 wieder „Friedhof und Grabmal“ in Düsseldorf. — Nr. 4: Idee und Gestaltung. — Nr. 5: Tot und Totenmal in christlicher Schau (*Theodor Bogler*). Idee und Gestaltung. Verständnis für das notwendige auf unsern Friedhöfen.

Viola nr. 15. Kyrkogårdskursen vid Alnarp.

Bog anmeldelser

Imperial War Graves Commission. Thirty-fourth annual Report. 8°, 48 s., Her Majesty's stationary office, London 1954, 2 s. 6 d. net.

Af denne 34. beretning om krigsgravene i det britiske verdensrige m. m. fremgår det, at ordningen af gravene i Danmark er færdig, og det samme er tilfældet i Norge og Sverige. Heftet rummer 12 sider illustrationer på krideret papir samt gengivelse af et farvefoto fra Arnhem soldaterkirkegård.

Dansk Ligbrændingsforening. Beretning for året 1953. 8°, 88 s., Kbh. 1954.

Beretningen fortæller om stadig fremgang for foreningen i medlemstal, for byerne i antal af krematorier og for det ganske land i procentvis antal af krematorier. Danmark ligger stadig forrest af Europas lande med Svejts lige efter og det konservative England i hælene; af landets byer fører det konservative Frederiksberg med højeste brændingsprocent.

Peter Shephard: Modern Gardens. 4°, 144 s., 291 illustr. The Architectural Press, London 1953. 36 s.

Med denne ikke så sjældent benyttede titel har den engelske arkitekt og havearkitekt udsendt nærværende bog, der indeholder billedstof fra en række europæiske og oversøiske lande, begyndende med et smukt foto af skogskirkegården i Stockholm og sluttende med en

yndig detaille fra en lille London-have. Danmark er også repræsenteret med nogle alt for ofte før gengivne motiver. Det „moderne“ kan det være så som så med, for adskillige motiver er fra den amøbe periode, som vel ikke skulle kaldes „moderne“ mere, og sekskanterne er ikke med, men nogle franske parterrer. For alle billeder må man ikke glemme at læse forfatterens forstandige, dybsindige og fornuftige plan-tilosofiske betragtninger i introduktionen. Hovedindtrykket er den direkte linje fra *Jekyll* i England til *Blom* i Sverige — den første er nu død, den sidste afgået fra det gartneriske embede.

J. G. Shepperd og G. A. Jellicoe: *Italien Gardens of the Renaissance.* 8°, upag. (over 100 s.). Alec Tiranti Ltd., London 1953, 25 s.

Dette er en slags fører i studiet af Italiens glørværdige gamle haver og er af mange årsager af stor værdi i så henseende. Illustrationerne er dels fotogengivelser, dels streg og planer, der er sat op på en udmærket og instruktiv måde. Teksten er samlet foran på 25 sider og er både fransk og engelsk. Bedre bog til rejsestudie af dette emne kan næppe gives.

Richard Sudell: *Garden Planning.* 8°, 126 s., English Universities Press Ltd., London 1953. 8 s. 6 d.

En handy lille bog med en mængde planer, skitser og detaljer for de millioner af nye haveamatører, som arbejder under nye betingelser på arealer, der er meget forskellige fra dem, man havde i tidligere århundreder, siges der i forordet. Og fakta viser, at det er småhaverne, der arbejdes med, men ideerne synes ofte at stamme fra de svundne tider.

Lanning Roper: *Royal Gardens.* 4°, 96 s. W. H. & L. Collingridge Ltd., London 1953. 15 s.

I et stateligt værk om kong George VI's haver giver havearkitekt *G. A. Jellicoe* et forord til kollegaen *Ropers* tekst (9 sider) og billeder fra Buckingham, Windsor, Sandringham, Holyroodhouse og Balmoral. Værket er meget smukt udstyret og giver interessante kig ind bag kulisserne, hvor Imperiets herskere har øvet horticultural og topiarisk kunst, indtil de er stedt til hvile i Windsors kapeller.

Resolutioner m. m.

(fortsat fra pag. 32)

16) I § 25, Stk. 2, ændres Ordene: „Naar Familiegravsteder — — ønskes“ til: „Naar Familiegravsteder, hvorved forstaas Gravsteder med mere end 1 Gravplads eller — hvis der er efterlevende Ægtefælle, jfr. § 24, Stk. 1, — mere end 2 Gravsteder, ønskes“.

17) I § 25, Stk. 7, ændres Ordene: „efterhaanden som de nuværende Indehaveres Ejendomsret til den paagældende Ejendom opfører“ til: „ved første Ejerskifte efter 1. Juli 1922“.

18) § 27, Stk. 1, 1ste og 2det Punktum, affattes saaledes:

„Ønsker Menighedsraadet Ligkapel, Krematorium, Lighus, Redskabshus, Nødtørftshus eller anden saadan Bygning opført paa Kirkegaarden eller andetsteds paa Kirkens Grund, være sig paa Kommunalbestyrelsens eller Kirkens Bekostning eller ved Midler, tilvejebragt ad privat Vej, og en passende Plads hertil findes, kan Ministeriet meddele Tilladelse dertil, naar Andragende herom indsendes, bilagt Tegning og Beskrivelse samt et Kort eller Rids, visende Bygningens Beliggenhed i Forhold til Omgivelserne. Den fremtidige Vedligeholdelse af vedkommende Bygning paahviler da Kirken, for saa vidt Udgiften hertil ikke udredes paa anden Maade. Til Opførelse af Krematorium paa en Kirkegaard, der hører til en Kirke, der ikke er i Selveje, udkræves tillige vedkommende Kirkeejers Samtykke.“

19) I § 28, Stk. 3, indføjes efter „Jord“ Ordene: „tillige med de nødvendige Arealer til Holdplads, Adgangsveje m. v.“.

Kirkeministeriets Skriv. (27/3 1947) (til Stiftamtmanden og Biskoppen over Roskilde Stift), hvorved meddeles bl. a., at der paa Finansloven for Finansaaret 1947—48 under § 20. II. C. 19 som Tilskud til Anlæg af en Mindelund m. m. for begravede allierede Soldater paa Svinø Kirkegaard er bevilget et Beløb, svarende til Halvdelen af de med Mindelundens Anlæg m. m. forbundne Udgifter, dog ikke udover 25000 Kr.

Kirkeministeriets Skriv. (27/3 1947) (til Aarhus Byraads Ekspeditionskontor, Den juridiske Direktør) ang., at det ikke er nødvendigt at søge Kirkeministeriets Godkendelse af Ændringer i det af Byraadet vedtagne Betalingsreglement for Begravelsesvæsenet i Aarhus.

Kirkeministeriets Skriv. (13/3 1947) (til Stiftamtmanden og Biskoppen over Haderslev Stift) ang. Afslag paa et Andragende om Tilladelse til Ligflytning i et nærmere angivet Tilfælde.

I et med Stiftsøvrighedens Skrivelse af 19. April d. A. hertil indsendt Andragende har Sognepræsten for Asserballe Menighed for Enken efter den den 1946 afdøde Gaardejer N. N., der den 1947 er begravet paa Asserballe Kirkegaard, anholdt om Tilladelse til

at lade Liget af ovennævnte N. N. opgrave og overflytte til Nordborg Kirkegaard.

I Anledning heraf skal man tjenstlig meddele til Efterretning og videre Bekendtgørelse, at Ministeriet under Hensyn til, at der ifølge det oplyste er stor Uenighed indenfor Kredsen af den afdødes nærmeste Paarørende om den ommeldte Ligflytning, ikke finder at kunne give Tilladelse hertil paa det foreliggende Grundlag.

I denne Forbindelse bemærkes yderligere, at Ministeriet, om end den afdødes Ægtefælle maa betragtes som den nærmeste til at træffe Beslutning om en eventuel Ligflytning, dog under Hensyn til, at afdøde er begravet i et Slægtsgravsted, hvorover der i hvert Fald næppe tilkommer Enken en udelt Raadighed, maa anse det for tvivlsomt, om en eventuel Opgravning vil kunne ske uden Samtykke af de øvrige til Gravstedet berettigede Personer.

Kongl. Stadfæstelse (17% 1947) (udfærdiget gennem Kirkeministeriet) paa **Fundats for Væver Thomas Clausen Hagedorns Legat** til Vedligeholdelse af Gravstenen paa Væver Th. C. Hagedorns Grav paa Fjelstrup Kirkegaard m. m.

Kirkeministeriets Skriv. (19% 1947) (til Stiftamtmanden og Biskoppen over Aarhus Stift), hvori — i Anledning af, at Provstiudvalget for Støvring og Galten Herreder i et med Stiftsøvrighedens Skrivelse af 12. Maj 1947 fremsendt Andragende havde forespurgt, om det i § 32 i Lov Nr. 282 af 30. Juni 1922 om Vedligeholdelse af Kirker og Kirkegaarde m. v. omhandlede Syn skal foretages over Randers Hospitalskirke og Hospitalets Kirkegaard — meddeles, at saavel Hospitalskirken som den ommeldte Kirkegaard skal synes af Provsten og Provstiudvalgets bygningskyndige Mand ved det i Henhold til Lov Nr. 282 af 30. Juni 1922 § 32 hvert 3die Aar afholdte Syn, jfr. Kirkeministeriets Skrivelse af 29. April 1938.

Kirkeministeriets Skriv. (20% 1947) (til Stiftamtmanden og Biskoppen over Roskilde Stift) ang., at en Kirketiendeejer maa anses pligtig til som Udgift ved Kirkegaardens Drift at bekoste nødvendig Fjernelse af Sten, for at en Grav kan faa den normerede Dybde.

I det med Stiftsøvrighedens Skrivelse af 24. April d. A. tilbagefulgte Andragende har Ejeren af A. Sogns Kirketiende anholdt om, at der af de blandt A. Kirkes Kapitaler under Stiftsmidlerne oplagte Beløb, der er indbetalt som Vederlag for Erhvervelse af Gravsteder paa A. Kirkegaard, maa blive frigjort et Beløb af 175 Kr.,

som af Kirketiendeejeren er betalt for Fjernelse af en stor Sten, som det ved Kastning af Enkefru N. N.s Grav den 22. Januar d. A. viste sig nødvendigt at fjerne, for at Graven kunde faa den normerede Dybde.

Saaledes foranlediget skal man herved tjenstlig meddele til Efterretning og videre Bekendtgørelse, herunder for Kirketiendeejeren, at der ikke vil kunne ske Udbetaling af Kirkens Kapitaler i det omhandlede Øjemed, men at Udgiften maa afholdes af Kirketiendeejeren som en Driftsudgift med eventuelt Fradrag af det Beløb, som Gravstedsejeren under Hensyn til de i Sagen oplyste Omstændigheder maatte være villig til at udrede.

Kirkeministeriets Skriv. (9% 1947) (til Stiftamtmanden og Biskoppen over Ribe Stift) ang. **Regulering af Gravelønning af Hensyn til det midlertidige Honorartillæg i Henhold til Lov Nr. 418 af 12. Juli 1946 § 28, Stk. 4.**

Kirkeministeriets Skriv. (12% 1947) (til Stiftamtmanden og Biskoppen over Ribe Stift) ang. **Administrationen m. v. af nogle til Vedligeholdelse af Gravsteder paa Jerne Kirkegaard henlagte Kapitaler, efter at Kirkegaarden var overgaaet til kommunal Drift under Esbjerg Kommune.**

Kirkeministeriets Skriv. (13% 1947) (til Stiftamtmanden og Biskoppen over Roskilde Stift) ang. **Klage over Gravelønning.**

Kirkeministeriets Approbation (14/6 1947) paa følgende ændrede Affattelse af § 7 i Reglement for Begravelsesvæsenet paa Frederiksberg:*)

§ 7. I Kirker og Kirkegaardskapeller maa ingen Bisættelse, der skal efterfølges af Jordfæstelse samme Dag, ansættes senere end til Kl. 2. Dispensation kan kun opnaas i ganske særlige Tilfælde. Bisættelser fra Kirke og Hjem skal finde Sted saa betids, at Kisten kan være ved Graven paa Kirkegaarden senest Kl. 3.

Saafernt Tilkastningen af en Grav (herunder Urnegrav) ikke kan tilendebringes inden Udløbet af Kirkegaardens sædvanlige Arbejdstid, vil der være at erlægge Betaling for Overarbejde i Henhold til de til enhver Tid gældende Regler.

Kongl. Resol. (27% 1947), hvorved det paa Kirkeministeriets derom nedlagte allerunderdanigste Forestilling har behaget Hans Majestæt Kongen

*) Jfr. om denne Bestemmelses-hitidige Affattelse Kirkeministeriets Skrivelse af 25. Juli 1931.

1. at bemyndige Biskoppen over Haderslev Stift til enten selv eller ved vedkommende Provst at foretage den højtidelige **Indvielse af det i 1943 paa Søndre Kirkegaard i Vejle opførte Kapel som Kirke** *) under Forudsætning af, at det forinden Indvielsen ved et i Henhold til Bestemmelsen i § 3, Stk. 2, i Lov Nr. 282 af 30. Juni 1922 om Vedligeholdelse af Kirker og Kirkegaarde m. v. afholdt Syn er konstateret, at Kirken er forsynet med alt til Gudstjenestes Afholdelse fornødent, samt

2. at bifalde, at der **tillægges den nye Kirke Navnet „Søndermarkskirken“.**

Kirkeministeriets Cirkulæreskriv. (30/6 1947) (til Stiftsovrighederne) vedr. **Begravelse m. v. af tyske Flygtninge i Danmark.**

Kirkeministeriets Skriv. (11/7 1947) (til Stiftamtmanden og Biskoppen over Fyns Stift) ang. **Beregning af Honorar til Gravere.**

Kirkeministeriets Skriv. (4/8 1947) (til Stiftamtmanden og Biskoppen over Aarhus Stift) ang. **Tilsynet med det i Lystskoven ved Rathlousdal værende Gravkapel.**

I Anledning af en med Stiftsovrighedens Skrivelse af 15. April d. A. indsendt Forespørgsel fra Provst for Hads-Ning Herreders Provsti N. N. om, hvorvidt et i Lystskoven ved Herregaarden Rathlousdal værende Gravkapel er underkastet kirkeligt Tilsyn, skal man, idet henvises til, at den ved Ministeriets Skrivelse af 11. December 1854**) meddelte Tilladelse til Gravkapellets Opførelse bl. a. er givet paa Vilkaar,

*) Jfr. Kirkeministeriets Skrivelse af 1. Februar 1947. Efter at Menighedsraadet i et med Stiftsovrighedens Skrivelse af 2. Marts 1947 fremsendt Andragende under Henvisning til, at Raadet nu var villigt til helt at opgive Indretningen af et Krematorium i Kapellet, paany havde anholdt om, at Kapellet maatte blive indviet til Kirke, tilskrev Kirkeministeriet den 3. Maj 1947 Stiftsovrigheden, »at Ministeriet, idet man fastholder de i fornævnte Skrivelse herfra af 1. Februar 1947 fremsatte principielle Betragtninger, under Hensyn til det nu oplyste, at Menighedsraadet har vedtaget at frafalde Ønsket om Indretning af Krematorium i Kapellet, og at Begravelser af udenfor Folkekirken staaende Personer og borgerlige Begravelser vil blive henvist til et af Byens to andre Kirkegaardskapeller, i det foreliggende Tilfælde vil kunne tiltræde, at Kapellet indvies som Kirke, hvorved der ogsaa er taget Hensyn til, at der ved Kapellets Opførelse i høj Grad er lagt Vægt paa, at saavel Bygningens Ydre som dens Indre saa meget som muligt har faaet Karakteren af en Kirke«.

**) Se Kongelige Reskripter og Resolutioner, Love og Expeditioner, Geistligheden i Danmark vedkommende, Ny Række, 5. Bind, 1854 og 1855, pag. 178.

„at der paa den umyndige Stamhusbesidders Vegne udstedes en Declaration, som bliver at tinglæse, hvorved Stamhusets nuværende og tilkommende Besiddere, hvis Capellet mod Formodning i Tiden skulde forfalde og af den kirkelige Øvrighed skjønnes ikke længere svarende til sin Bestemmelse, forpligtes til at efterkomme og udføre de Foranstaltninger, som i saa Maade af Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet findes at burde træffes“, herved tjenstlig meddele til Efterretning og videre Bekendtgørelse, at det omhandlede Kapel i Medfør af Bestemmelsen i § 35 i kgl. Anordning af 10. December 1927 om Kirkegaarde vil være at syne hvert 3. Aar af Provsten og den af Provstiudvalget valgte bygningskyndige Mand i Forbindelse med det i § 32 i Lov Nr. 282 af 30. Juni 1922 om Vedligeholdelse af Kirker og Kirkegaarde m. v. ommeldte Syn.

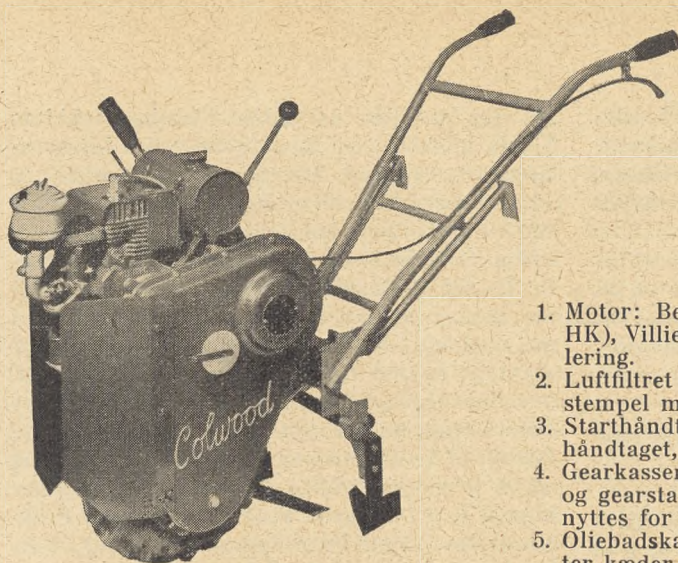
For disse Synsforretninger vil der af Ejeren af Begravelsespladsen være at erlægge Vederlag m. m. i Overensstemmelse med Bestemmelsen i fornævnte Lovs § 39, saaledes som denne er ændret ved Lov af 15. Marts 1947, § 1, Pkt. 23, jfr. Ministeriets Cirkulæreskrivelse af 29. April 1947

Kirkeministeriets Skriv. (14/8 1947) (til N. N.) ang., at **Samtykke fra Kirkegaardsbestyrelsen udkræves til Anbringelse af Gitterværk omkring Gravsteder.**

I Anledning af Deres hertil indsendte Andragende, hvori De har besværet Dem over, at A. Sogns Menighedsraad har afslaaet Deres Anmodning om Tilladelse til at lade opsætte et Smedejernsgitter omkring et Dem tilhørende Gravsted paa A. Kirkegaard, hvori Deres Svingforældre, Godsejer O. O. og Hustru, ligger begravet, skal man herved meddele, at Ministeriet, da Menighedsraadet ved den den 27. Juni 1947 over A. Kirke afholdte Synsforretning har fastholdt sin Vægring ved at give Tilladelse til Opstilling af Gitterværk omkring Gravstedet, ikke ser sig i Stand til at foretage videre i Sagen under Hensyn til, at Samtykke fra Kirkegaardsbestyrelsen til en saadan Opstilling i Henhold til Bestemmelsen i § 26, Stk. 1, 1. Pkt., i Lov Nr. 282 af 30. Juni 1922 er nødvendigt.

Kirkeministeriets Skriv. (27/8 1947) (til Stiftamtmanden og Biskoppen over Aalborg Stift) ang. **nogle Bestemmelser i en Kirkegaards Vedtægt vedrørende Fredningstiden for Gravsteder og Betaaling for Gravkastning.**

(fortsættes)

Colwood

— DEN IDEELLE ARBEJDS-
TRAKTOR

til større industrivirksomheder og offentlige institutioner

COLWOOD TRAKTOREN

er et 100 pct. engelsk kvalitetsprodukt — den er let at manøvrere, robust, og der er udstyr til ethvert formål.

Colwood er absolut den førende traktor på det danske marked.

STANDARD-UDSTYR: 1 sæt radrenseskær.
3 kultivatortænder.
1 værktøjskasse.

ANDET UDSYR:

Plæneklipper

Fejemaskine

Sneplov-Tromle

Vædskesprøjte

Pudderblæser

Vandpumpe

Såmaskiner

Rækkesåmaskine

Græsslåmaskine

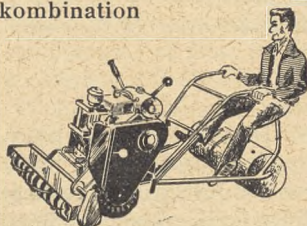
Arbejdsvogn

Plove-Skuffejern

Muldjern-Radrenser

og Jordfræser

En Colwood
kombination

HAH hækkeklipperen leveres også til direkte tilslutning til 220 volts vekselstrøm. For en merpris kan den også leveres til jævnstrøm.

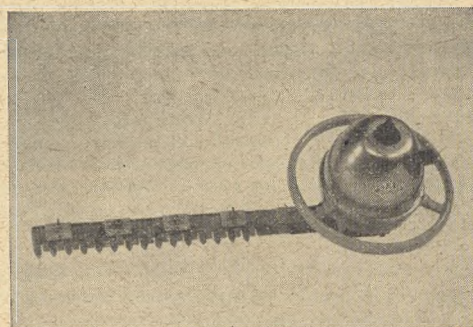

HÆKKEKLIPPER

kan også tilsluttes
Colwood traktoren

HAH hækkeklipperen, som vi hermed præsenterer for Dem, betyder et stort fremskridt for alle gartnerne og haveejere. Den er meget bekvem at arbejde med, fuldstændig fri for rystelser, og dette i forbindelse med en meget lille vægt og en hensigtsmæssig konstruktion gør det muligt at forøge dagens arbejdsydelse ganske betydeligt (3-4 dobbelt præstation er ikke ualmindeligt). På trods af den større præstation er arbejdet med HAH hækkeklipperen ikke trættende, fordi det hele foregår automatisk, og der byder sig endog større mulighed for ensartet klipning.

HAH hækkeklipperen drives af strøm fra en generator (hver generator kan afgive strøm til 2 hækkeklippere). Det mest almindelige er, at denne generator kobles til en Colwood traktor.

Skriv efter brochure og forlang demonstration

PÅ ØERNE:

TH. HAAGENSEN

Reykjavikgade 3 - København S.
Telefon Central 3577

I JYLLAND:

HERNING AUTOHANDEL

Østergade 45 - Herning
Telefon Herning 2100

Tillæg til Vore Kirkegårde bind 18 nr. 7

Foreningen for kirkegårdskultur

Nye medlemmer

Afdeling C

1008. Kirkegårdsassistent H. Mogensen, Odense.
1009. Kirkegårdsinspektør Klougart, Esbjerg.

Afdeling D

147. Kyrkogårdsförvaltningen, Karlskrona, Sverrig.
148. Kyrkogårdsnämnden, Lidköping, Sverrig.
149. Kyrkogårdsnämnden, Gävle, Sverrig.
150. Hortonom Lundquist, Malmö, Sverrig.

Kirkegårde og gravmæler

Vi har tidligere omtalt det samarbejdsudvalg for de i kirkegårdene interesserede organer, virksomheder, autoriteter og erhverv, der har nedsat en række underudvalg, og fra hvilken der må forventes fremsat en betænkning (se tillægssiderne 1—2, 10 og 17). Dette arbejde er igangsat af *den danske provsteforening*. På initiativ af biskop *Runestam* er et lignende arbejde igangsat i Sverrig (se pag. 25—26 og 34—35).

Emnet at bringe kontakt tilveje og at højne kirkegårdskulturen er aktuelt også uden for de nordiske riger, og som eksempel kan anføres, at der i 1951 i Bonn i Vesttyskland er stiftet et forbund, der bærer navnet *Arbeitsgemeinschaft Friedhof und Denkmal e. V.* Det skønnes, at dette arbejder med megen styrke og grundighed, idet dette allerede har udsendt fire noble publikationer, hvoraf den første (Ehrenmale) er anmeldt i V. K. XVII pag. 79 og efterfølgende 2 i nærværende heftes tillæg. Hefterne er udgivet ved dr. ing. *Werner Lindner*.

Inspektører og föreståndare

Som bebudet s. 34 holdt de svenske og danske kirkegårdsledere i byerne deres årsmøde med besøg tværs over Øresund. De danske havde deres generalforsamling uden andre fastlagte arrangementer end en rundtur til københavnske kirkegårde og til Malmö og forstædernes dito, mens svenskernes generalforsamling havde ikke mindre end 22 punkter (derunder foredrag) foruden de ovennævnte fælles udflugter samt en ekstra til Trelleborg og endnu een til Københavns og Frederiksbergs kirke-

gårde samt mindelunden i Ryvangen. Kollegiale venskaber blev bekræftet og nye sluttet, og såvel for de faglige herrer som deres husmoderlige ledsagere blev samværet udbytterigt på flere måder. Men er det mon underligt, at mange (efter 3—4 dages kongres og dertil knyttede hen- og hjemrejse, der for manges vedkommende var dag- eller nattelange), var blevet trætte? Nej, mon?

Kyrkogårdsföreståndaren i Lund

i Skåne, *Hilding Claesson*, som i mangfoldige år har været en meget skattet sekretær i foreningen Sveriges kyrkogårdsföreståndare, og som bl. a. vil være vore læsere kendt fra adskillige artikler i VK, fyldte den 31. august 65 år. I henhold til den strenge svenske lovgivning er han dermed avgået fra sin tjeneste, og en efterfølger er allerede installeret. Der tildeltes H. C. ved hans afgang medaljen for medborgerlig fortjeneste af femte grad. Claesson hævder, at han ingen anelse havde om, at en sådan udmærkelse skulle komme, — kendere vil nok synes, at den er placeret på et rigtigt sted og ønsker tillykke! Vi håber, at C. i sit otium vil glæde vore læsere og redaktionen med nogle artikler, og han kunne jo f. ex. strax begynde med at skildre de kirkegårde i Holland, som han for nylig har besøgt.

Røster fra graven

Under denne titel holdt konservator ved nationalmuseet, *P. Linde*, 11. 9. 54 et radioforedrag, hvori han på malende og tankevækkende måde fortalte om ligkister i gravkamre, deres stilarter, indskrifter m. m. gennem vekslende tider. Vi har fået løfte om, at foredraget i om arbejdet skikkelse vil kunne bringes i V. K.

Fra danske dagblade

% (Fyns Tid.): Vejle kirkegård.

10% (Ringsted Folketid.): Årsmøde i Ffk. (referat).

12% (Silkeborg Avis): Vinderslev overdrager vederlagsfrit menighedsrådet 5100 m² til udvidelse af kgd. (havearkitekt *Johannes Tholle*).

12% (Sydsjælland): Nye ordensregler for Skælskør kgd.

13% (Vendsyssel Tid.): Der er anlagt ny urnehave på kgd. (Hjørring?).

17% (Svendborg Avis): Udsv. af Thurø kgd. snart

færdig. Den anlægges i terrasser, koster 28.000 kr. og har plads til 220 kister plus ca. 50 urner (havearkitekt *K. Bækhoj*).

$\frac{17}{8}$ (Loll.-Falst. Venstrebl.): Projekt til annexkirkegård i Nakskov forelagt, koster ca. 178.000 kr., har plads til ca. 2500 kistegrave, 5000 urnegrave og 400 børnegrave plus i fællesgrave 3000 urner eller ca. 400 kister (havearkitekt *Johannes Tholle*).

$\frac{19}{8}$ (Berl. Aften): England lejer 335 grave i Åbenrå (flyvergrave).

$\frac{19}{8}$ (Fyns Tid.): Indvielse af Riisingskirkegården i Odense (jvnf. tillægss. 34).

$\frac{28}{8}$ (Thisted Amts Avis): Udv. af kgd. i Ydby foretaget af pastor *Steen Lund* (insp. *Hasselstrøm*).

$\frac{1}{4}$ (Bornholmeren): Gravstenene på Allinge kgd. bør rettes op.

$\frac{3}{4}$ (Hejmdal): Det haster med den ny urnehave i Åbenrå.

$\frac{9}{4}$ (Jyllandsposten): Kgd. og anlæg om kk. i Sønderborg skal reguleres.

$\frac{7}{4}$ (Social-Dem.): Hvidovre udlægger 14 ha til ny kgd. ved Kettevej.

$\frac{8}{4}$ (Næstved Tid.): Allersidste etape på Østre kgd. i Næstved tilrettelægges (havearkitekt *Boye og Preisler*).

$\frac{19}{4}$ (Sydsjællands Venstrebl.): Udv. af Lundby kgd. er overdraget anlægsgartner *H. Hansen* (havearkitekt *Palle Schmidt*).

$\frac{19}{4}$ (Holstebro Dagbl.): Der skal anlægges ny kgd. i Holstebro.

$\frac{23}{4}$ (Sydfyn): Regnen ødelægger det nye kgd.s-anlæg på Thurø.

$\frac{24}{4}$ (Vestkysten): Varde kommune lejer kgd.-areal til anlæg af parkeringsplads.

$\frac{27}{4}$ (Ålborg Amtstid.): Planer om sanering af Buderup kgd.

$\frac{27}{4}$ (Jydske Tid.): Første del af Søndre kgd. i Kolding færdig (*Gartnerens aktieselskab*).

$\frac{1}{8}$ (Ny Tid, Ålborg): Kk. der blev forladt (Buderup kk. og kgd.).

$\frac{5}{8}$ (Fyns Tid.): Forestående udv. af Bovense kgd.

$\frac{9}{8}$ (Sydsjælland): Udv. og modernisering af kapellet på Korsør kgd.

$\frac{9}{8}$ (Vejle Amts Avis): Udv. af Hure kgd. med ca. 20 m bredt bælte.

$\frac{14}{8}$ (Løgstør Avis): Oudrup kgd. skal reguleres

$\frac{17}{8}$ (Information): De tyske grave i Danmark skal istandsættes.

$\frac{17}{8}$ (Sønderjyden): Vojens har skaffet plads til de døde for de næste 100 år ved at lægge beslag på 3 ha (havearkitekt *Johannes Tholle*).

$\frac{17}{8}$ (Svendborg Avis): Stigende kommunalt tilskud til kgd. i Svendborg.

$\frac{18}{8}$ (Ålborg Amtstid.): Ourup kgd. reguleres.

$\frac{19}{8}$ (Social-Demokraten): Gladsaxe kirkegård udvides indtil ca. 15 ha (havearkitekterne *Georg Boye* og *Eigil Kiær*).

$\frac{21}{8}$ (Vendsyssel Tid.): Jerslev kgd. udvides ved køb af naboejendom.

$\frac{21}{8}$ (Social-Demokraten): Søllerød kgd. skal udvides.

$\frac{21}{8}$ (Information): Strid om Baggesens grav i Kiel.

$\frac{24}{8}$ (Berl. Tid.): 1700 begravede tyske soldater og 4500 flygtninge graves op og flyttes efter overenskomst med den vesttyske regering.

$\frac{24}{8}$ (Viborg Stifts Folkebl.): Vejrum kgd. er udvidet (havearkitekt *Johannes Tholle*, anlægsgartnerne *Hald* og *Glud*) og nyt kapel opført (arkitekt *S. Vig-Nielsen*). Omkostn. ca. 65.000 kroner.

$\frac{26}{8}$ (Viborg Stiftstid.): Ålestrup kgd. udvides (havearkitekt *Skovborg*).

$\frac{31}{8}$ (Thisted Amts Avis): Klitmøller kgd. udvides (inspektør *Hasselstrøm*).

$\frac{9}{8}$ (Sønderjyden): Udv. af Ulkebøl kgd. er snart færdig og omfatter ca. 400 gravpladser (havearkitekt *Johannes Tholle*).

$\frac{7}{8}$ (Loll.-Falst. Venstrebl.): Nakskov Gl. kgd. bliver lystanlæg.

$\frac{9}{8}$ (Roskilde Dagbl.): Glostrup har købt ca. 4 ha i Herstederne til kgd.

$\frac{10}{8}$ (Ålborg Amtstid.): Års sogneråd betaler udg. til dræning af areal for ny kgd.

$\frac{10}{8}$ (Sønderjyden): Pengespørgsmål sinker udv. af Nordborg kgd.

$\frac{14}{8}$ (Korsør Avis): Korsør ny kgd. har kostet kr. 101.797 (insp. *O. Raahauge-Askegaard*).

$\frac{14}{8}$ (Holstebro Avis): Aulum kgd. er udvidet med ca. $\frac{1}{2}$ ha (havearkitekt *Johannes Tholle*).

$\frac{16}{8}$ (Thisted Amts Avis): Ved licitationen over udv. af Klitmøller kgd. med 2700 m² kom følgende tilbud for planering: *Jensen & Kirk* 9700, *Anders Østergaard* 8800 og entreprenør *P. Dragsbæk*, Klitmøller, 3840. Sidstnævnte fik arbejdet overdraget.

$\frac{17}{8}$ (Berl. Aften): Strid om gravstedsret i Aagerup. Retten fandt, at retten til et gravsted ikke er egentlig ejendomsret, men en slags fæste, der giver tidsbegrænset brugsret.

Fra svenske dagblade

$\frac{4}{8}$ Kvällsposten: Polemik mot PKN hos kyrkogårdsfolket.

$\frac{5}{8}$ (Sydsvenska Dagbl.): Kyrkogårdsf. på mal mömöte (jvnf. tillæggs. 41).

$\frac{21}{8}$ Sydsvenska Dagbl.: Ett vårdträd på familjegraven.

Fra tidsskrifterne

American cemetery maj: Easter services in cemeteries are becoming increasingly popular. Bayview — a Florida cemetery with a promising future (*Ray F. Wyrick*). Effigies of old british rulers were once part of funeral processions. Planned Landscaping attracts visitors to the cemetery (*Charles M. Boardman*). Many manhours saved by use of modern equipment. Memorial day was born in a little Illinois cemetery. — June: Ideals — and their application in cemetery operation (*Harry E. Sanders*). Stories on Stone. Efficiency and beauty characterize Indianapolis' catholic cemeteries. Modern equipment has kept many cemeteries "out of the red". — July: Union cemetery — "the album of Steubenville, Ohio". Beauty in the cemetery is appreciated by the public. Funeral ship of Cheops discovered. — Aug.: Maintenance — from "Pick and Shovel" Days to the Present (*Elbert A. Hoffmann*). Arbutus provides modern Cemetery Service for Negroes.

Blomster nr. 9: Blomster i gravfund.

Der Naturstein nr. 6: Das mausolæum in Ankara. Grabmal Zeitler. Nr. 7: Aus dem Grabmalschaffen der lebenden Steinmetzgeneration. Grabmal landrat Zeitler von Artur Sansoni. — Nr. 8: Grabmal Iwanitz von Gottfried Häusslein, München. — Nr. 9: Grabmal mit Sonnenblumen-Ornament. Grabmalverkäufer als Haussierer.

Friedhofskultur nr. 6: Fachleute lobten den schönen Waldfriedhof in Korschenbroich. Grabmale aus Holz. Die Pflanzensymbolik des Friedhofes m. m. Berichte über deutsche Kriegsgräberstätten.

Garten und Landschaft nr. 7: Neuer Friedhof.

Ignis nr. 6: Stadsfulm. ordförande i svenska städer om eldbeg. II. Eldbeg. i Schweiz. Husurnorna i Sverige. Nr. 7: Eldbeg. statistik (*P. G. Blidberg*). — Nr. 8: Utsikterna till byggnadstilstånd för krematorier. Pastor Segelberg och eldbeg. Randers krematorium (*Magnus Lund*). — Nr. 9: Kiruna krematorium under 20 år (*H. Falk*). Prags andra krematorium (*Zdenko Mottl*). Danmarks 24 krematorium Køge (*Kurt Jeansson*).

Krigsgräberförsorge nr. 7: Ruhet in Frieden. Gräber im Grenzland. An der Wand das Bild des gefallenen Sohnes ... Auf Kriegsgräberbesuch in Österreich (*Wilfried Woeste*). Wieder in Pomezia und Cassino. „Die Deutschen haben kein Herz“ m. m. — Nr. 7: Im Dienst einer guten Sache. Kreuze über dem Meer. — Nr. 8: Das endgültige Abkommen mit Belgien in Kraft. Weihe des Soldatenfriedhofes in Traunstein. Birkenkreuze am Polarkreis. — Nr. 9: Mahnung.

Über den Tod hinaus. Vierzig Jahre Kriegsgräberförsorge. Grabschmuck zu den Totentagen. Versöhnung und Verständigung über Soldatengräbern. Englische Soldatengräber in Deutschland — deutsche in England.

Landsbygraveren nr. 6: Delegeretmøde i Hjørring. — Nr. 8: Jordfæstelsens mål og midler. — Nr. 9: Ukrudtsbekæmpelse. Finesser (*E. Lykkebo*). Mens der klippes (*Ejnar M. Bertelsen*).

Menighedsrådenes blad nr. 6: Foreningen for kirkegårdskultur (referat af generalf.). — Nr. 7: Menighedsrådsmedlemmer ser på kgd.

Norsk hagetidend nr. 11—12: Nok av arbeidsoppaver for den nye kirkegårdskonsulenten (interview med *Karen Reistad*).

Pharos nr. 3: The Torquay conference. Official annual cremation conference. The 71. st. Crematorium (Wolverhampton). Cremation in Great Britain. 80 Years history. Kirkcaldy Crematorium Competition. Internat. Cremation Congress, Oslo may 1954.

Steinmetz und Bildhauer nr. 6: Beispiele zur Friedhof- und Grabmalgestaltung. Grabmale in USA. — Nr. 7: Idee und Gestaltung. — Nr. 8: Auftraggeber und Gestalter — Ehrenmale auf dem Lande (*Werner Lindner*). Idee und Gestaltung. — Nr. 9: Grabmale unserer Zeit.

Fra det faglige bogmarked

Gerd Krüssmann: Die Baumschule. Ein Handbuch für Anzucht, Vermehrung und Absatz der Baumschulpflanzen. 2. udgave. 8°. 567 s. Poul Parey, Berlin 1954. DM. 44,—.

Knapt har man fordøjet *Olto Valentins* smukke bog *Der Friedhof*, før der igen foreligger et godt og imponerende værk fra det gartneriske Tyskland. Man kan næsten sige, at for kirkegårdsfolk vil de to bøger supplere hinanden, idet Valentin har taget sig af det æstetiske og Krüssmann gennem sin vejledning giver kendskab til planternes pasning og trivsel, specielt for de kirkegårdsfolk, der også giver sig af med tiltrækning af planter.

Forfatteren har ikke blot beskrevet de hjemlige tyske forhold, men har igennem de sidste 25 år berejst alle Europas lande og studeret deres gartneri, lige fra det primitive græske gartneri til de højtudviklede planteskoler i Danmark. I første afsnit af bogen gør han rede for disse sine indtryk fra udlandet, ligesom han stadig benytter forsøgsresultater fra Amerika, Holland og England.

Efter et meget indgående afsnit om de forskellige formeringsmåder og beskrivelse af æl-

dre og nyere maskiner, samt sygdomme og skadedyr følger en speciel *Del A og B* om formering.

I det hele taget er Gerd Krüssmanns bog om planteskolebrug en fagbog, der er rar at kunne tage ned fra hylden for dem, der har med planter at gøre.

Arne Falmer-Nielsen.

Der Dorffriedhof. Wege zu seiner Gesundung. 8°, 68 s., Friedhof und Denkmal, hefte 2. Im Bärenreiter Verlag Kassel u. Basel, 1953.

Sammen med *Fritz Hille* og *Georg Reepel* har dr. *Werner Lindner* gjort denne lille nyttige bog om landsbykirkegårde. I tekst og stregtegninger redegøres der for den lille kirkegårds problemer og fremhæves bl. a., at den ikke må deles op af alleer, men have en kraftig, rumsavsluttende og rumsbegrænsende beplantning. Forholdet udadtil overfor landskabet og indadtil overfor kirke og gravmæler behandles, og det slås fast, at kirkegården forlanger storhed, klarhed og sandhed. Bogen avsluttes med nogle fotogengivelser

på krideret papir. Den er værd at studere, og mangt og meget vækker til eftertanke.

Oskar Beyer: Frühchristliche Sinnbilder und Inschriften. 8°. 39 s. text plus 49 s. tegninger. Friedhof und Denkmal, hefte 3. Bärenreiter, Kassel, u. å.

Som det tredje hefte af den tyske forening for kirkegårdskultur er udsendt denne lille bog om de tidlige kristelige gravmæler, ud fra den opfattelse, at gravmælerne fra denne kristne storheds- og trængselsperiode har noget særdeles fint og godt at fortælle os, og at nutidens gravmæler i modsætning hertil stort set er ganske åndløse. Det er katakombtidens gravmæler, der skildres og avbildes, og som udsendes i det håb, at vor tids gravmæler også måtte kunne komme til at tale med større kraft og — varme, — et ønske, som anmelderen ganske deler.

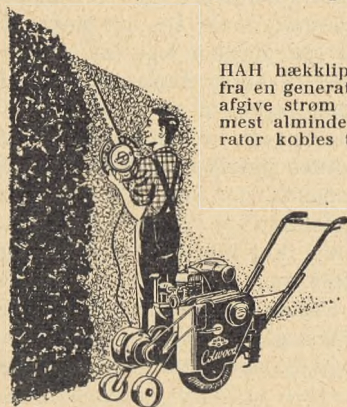
Texterne fra katakombgravmælerne gengives både i tysk og latin, og tegningerne er hovedsagelig gjort efter originale lithografier fra værket: *Les Catacombes de Rome* (Paris, 1851 ff.).

H Æ K K L I P P E R

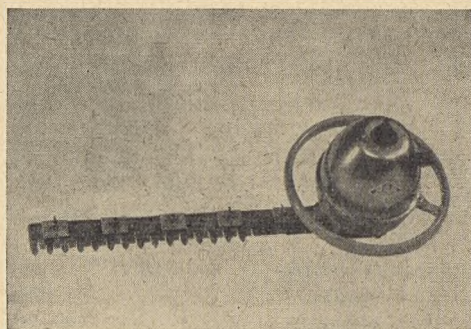
en arbejdsbesparende dansk opfindelse

HAH hæklipperen, som vi hermed præsenterer for Dem, betyder et stort fremskridt for alle gartnere og haveejere. Den er meget bekvem at arbejde med, fuldstændig fri for rystelser, og dette i forbindelse med en meget lille vægt og en hensigtsmæssig konstruktion gør det muligt at forøge dagens arbejdsydelse ganske betydeligt (3—4 dobbelt præstation er ikke ualmindeligt). På trods af den større præstation er arbejdet med HAH hæklipperen ikke trættende, fordi det hele foregår automatisk, og der byder sig endog større mulighed for ensartet klipping.

HAH hæklipperen drives af strøm fra en generator (hver generator kan afgive strøm til 2 hæklippere). Det mest almindelige er, at denne generator kobles til en Colwood traktor.

HAH hæklipperen leveres også til direkte tilslutning til 220 volts vekselstrøm. For en merpris kan den også leveres til jævnstrøm.

Skriv efter brochure og forlang demonstration

ØERNE **TH. HAAGENSEN**
Reykjavikgade 3, Kbhv. S. Telf. C. 3577

JYLLAND **HERNING AUTO HANDEL**
Østergade 45, Herning . Telefon Herning 2100

Tillæg til Vore Kirkegårde bind 18 nr. 8

Foreningen for kirkegårdskultur

Nye medlemmer.

Afdeling A.

- A 166. Skuldelev-Selsø menighedsråd.
- A 167. Risskov menighedsråd.

Afdeling C.

- C 1010. Havearkitekt H. J. Rasmussen, Allerslev.
- C 1011. Anlægsgartner E. Hald, Viborg.
- C 1012. Anlægsgartner Anker Glud, Viborg.

Afdeling D.

- D 151. Herredsgartner Knut Hjelmås, Skulestadmo, Norge.
- D 152. Stavanger Kirkevægekantor, Stavanger, Norge.

På finansloven

På kirkeministeriets budget for 1955/56 over andre udgifter til kirkelige formål figurerer *sel-skabet for kirkelig kunst* med et årligt tilskud på kr. 400,—, hvilket beløb det er sat op til fra ifjor i henhold til slutning herom fra finansudvalget. Noget tilsvarende er desværre ikke tilfældet med *foreningen for kirkegårdskultur*, der fortsat figurerer med kr. 1000,—.

Tyske flygtninges grave figurerer med 20.190 til vedligeholdelse og *mindelunden i Ryvangen* med en årlig driftskonto på kr. 57.000.

Kirkegårdskonkurrence

Partille kyrkoråd, hvis område ligger nær Göteborg, har udsendt indbydelse til en konkurrence om kirkegård for denne by, hvis indbyggertal er 14.000. Der er stillet 15.000 svenske kroner til rådighed for prisuddeling, og førstepræmien må ikke blive på mindre end kr. 6.000,—, den laveste ikke under 1.000. Man indbyder arkitekter og havearkitekter i Norden til at deltage. I bedømmelsesudvalget sidder bl. a. den danske arkitekt *Leif Damgaard*, som var med til at vinde førstepræmien i konkurrencen om kirkegården i Örebro, og desuden trädgårdsarch. *G. Reutersvärd*.

Program over konkurrencen fås gratis i *danske arkitekters landsforbund*, Bredgade 44, København K., mens der må deponeres 100 svenske eller 140 danske eller norske kroner for planer og andre materialer som grundlag for arbejdet. Disse ting tilstilles direkte fra Sverige, når beløbet deponeres i det enkelte land.

Sidste frist for indlevering af konkurrenceforslag er den 2. maj 1955 kl. 12 — dog er det også godt, om man kan godtgøre, ved postkvittering, at forslag er afsendt senest d. 11. maj 1955.

Udmærkelse

Kyrkogårdsträdgårdsm. *Fritz Persson* i Gävle i Nordsverige, som har været 40 år i tjenesten, har fået tildelt Kungliga Patriotiska Sällskapets store guldmedalje for lang og tro tjeneste. Tildelingen foregik i kirkens kor og forrettedes af ærkebiskop *Brilioth*.

Fra danske dagblade

$\frac{17}{10}$ (Nordsj. Venstrebl.): Planer om ny kgd. ved Skansevej i Hillerød.

$\frac{22}{10}$: Nyordning af krigergravene og indvielse af annexkgd. i Ulkebøl (havearkitekt *Johannes Tholle*).

$\frac{22}{10}$ (Skanderborg Amts Avis): Der drøftes opførelse af nyt ligkapel i Ikast (arkitekt *Minor Plum Tholle*).

$\frac{22}{10}$: Mindemur for omkomne fiskere og søfolk opføres på Lynæs kgd. (billedhugger *Sv. Lindhart*).

$\frac{25}{10}$ (Berl. Tid.): Gravsted fra 1789 må gerne flyttes (domsafgørelse).

$\frac{25}{10}$ (Vendsyssels Tid.): Furreby kgd. reguleres (kirkebetjent *Alfred Poulsen*).

$\frac{28}{10}$ (Hejmdal): Omlægning af første kvarter på Åbenrå kgd. er færdig.

$\frac{30}{10}$ (Silkeborg Soc. Dem.): Kgd.sudv. i Alderslyst ved Silkeborg med bevarelse af naturen (havearkitekt *Johannes Tholle*).

$\frac{1}{10}$ (Viborg Stifts Folkebl.): Udv. af Ålestrup kgd. er nu færdig (anlægsgartner *A. Skovborg*, omkostn. ca. kr. 4000).

$\frac{5}{10}$ (Licitationen): Esbjerg ønsker kr. 62.000 til udv. af kontorbyggn. for kgd.

$\frac{12}{10}$ (Fyns Stiftstid.): Kgd.splaner og vejplaner i Ullerslev foran løsning.

$\frac{12}{10}$ (Holstebro Dagbl.): Ny kgd. ved Østre plantage i Holstebro.

$\frac{14}{10}$ (Ålborg Amtstid.): Kgd. i Dorf er blevet reguleret af gartner *Als*.

$\frac{14}{10}$ (Jyllandsposten): Kirkegårdenes stilling i nutiden (havearkitekt *Emil Böttiger*).

$\frac{19}{10}$ (Roskilde Dagbl.): Udv. af Hvalsø kgd. færdig (havearkitekt *Knud Preisler*, anlægsgartner *Hougaard-Andreasen* m. fl.).

$\frac{21}{10}$ (Helsingør Soc. Dem.): Byrådet i Hillerød tager på excursion til kgd. i Gentofte, Næstved, Køge og Helsingør.

²⁵/₁₀ (Næstved Tid.): Mern kgd. udvidet (konsulent *H. J. Rasmussen*, anlægsgartner *H. J. Petersen*).

²⁷/₁₀ (Loll. Falst. Stiftstid.): Nakskov inddrager kgd.s planteskole til gravgård (havearkitekt *Johannes Tholle*) og vedtager at ville bortsælge et areal af den nedlagte kgd. til skibsværftet.

²⁸/₁₀ (Social-Demokraten): Køb af kgd.s areal i Hvidovre til godt 1 mill. kr.

²⁹/₁₀ (Nordsjæll. Soc.-Dem.): Hillerøds kgd.splaner i udvalg.

¹/₁₁ (Loll. Falst. Stiftstid.): Blev begravet i uindviet jord (Nakskov).

⁴/₁₁ (Fr.borg Amts Avis): Der bygges administrationsbygning på Gladsaxe kgd.

⁶/₁₁ (Dannevirke): Udsv. af Gram kgd. vil søndag blive indviet af provst *Filtenborg*.

⁹/₁₁ (Viborg Stiftstid.): Kgd.udv. i Vejrumbro vil i morgen blive indviet af pastor *Brusch* (havearkitekt *Johannes Tholle*, anlægsgartnerne *Glud* og *Hald* m. fl.) med kapel af arkitekt *Søren Vig-Nielsen*.

⁸/₁₁ (Viborg Stifts Folkebl.): I går indviede pastor *Gammeltoft-Hansen* kgd.sudv. i Ålestrup.

¹³/₁₁ (Nationaltid.): Ofte strid om berømtheders grave.

¹³/₁₁ (Jydske Tid.): Arbejdsministeriet har tiltrådt, at de forberedende arbejder ved anl. af ny kgd. på Dyrehavegårds jorder i Kolding nu igangsættes (insp. *S. Hansen*).

¹⁵/₁₁ (Fyns Tid.): Gamtofte kgd. reguleres (insp. *J. Gravesen*).

¹⁹/₁₁ (Nordsjæll. Venstrebl.): Byrådet i Hillerød har enstemmigt vedtaget at anlægge en assistenskgd. ved Skansevej, ikke at udvide den nuv. kgd. og opføre kapel på den ny.

²⁰/₁₁ (Vejle Amts Avis): Ny kgd. i Brande.

²³/₁₁ (Venstres Folkebl.): Arbejdskonflikt på Ringsted kgd.

²⁶/₁₁ (Berlingske Tidende Kronik): Bygningskunst og ligbrænding (museumsinspektør *Erik Lassen*).

²⁷/₁₁ (Berlingske Tidende): Der skal bygges kk. og indrettes kgd. i Hampen, og der er skænket 2 tdr. land hertil.

²⁹/₁₁ (Viborg Stiftstid.): Finderup kgd. indvies i går af pastor *Koch* — derefter var der kaffebord for gæsterne fra gudstjenesten, derunder dem, der havde været beskæftiget ved kirkegården (havearkitekt *Johannes Tholle*, anlægsgartner *Hald & Glud* m. fl.), og senere var der aftensmad for menighedsrådet og medvirkende i præstegården.

²⁹/₁₁ (Hejmdal): Efter afslutning af kirkegårdsarbejdet indbød menighedsrådet i Ulkebøl fredag alle de medvirkende til sammen med me-

nighedsrådet at drikke kaffe i forsamlingshuset, hvor der tillige holdtes foredrag af den projekterende, havearkitekt *Johannes Tholle* og holdtes taler af pastor *Martin Hansen*, malermester *Chr. Hansen*, formand *Asmus Kjær* m. fl.

³/₁₂ (Land og Folk): Strejken på Ringsted kgd. sluttet.

⁴/₁₂ (Aftenbladet): Kirkegården i Glostrup er budgetteret til kr. 275.000.

⁶/₁₂ (Århus Amtstid.): Der er budgetteret kr. 20.000 til beplantning på Åby kgd.

⁹/₁₂ (Skive Folkebl.): Roslev står for den tredje kgd.sudv. i dette år, og den forestås ligesom forrige gang af havearkitekt *Johannes Tholle*.

⁹/₁₂ (Vendsyssel Tid.): Flere tyske grave i Frederikshavn?

⁹/₁₂ (Jydske Tid.): Udsv. af Sdr. Stenderup kgd. påbegyndt (gartner *Marinus Petersen*).

¹⁰/₁₂ (Sydfyn): Der er købt 2600 m² til udsv. af Svendborg assistenskgd.

¹¹/₁₂ (Jydske Tid.): Der er stillet kr. 200.000 til rådighed som første rate af Nørre kgd. i Kolding (insp. *Sv. Hansen*).

¹¹/₁₂ (Middelfart Venstrebl.): Kk. skal fritlægges og kgd. reguleres i Middelfart (insp. *O. Raahauge-Askegaard*).

¹³/₁₂ (Demokraten): Mere plads og nyt kapel til Gylling kgd.

¹⁴/₁₂ (Holbæk Amtstid.): Kgd. i Fårevejle skal reguleres.

¹⁵/₁₂ (Jydske Tid.): Åbenrå menighedsråd vil i 1954 anlægge en ny urnehave (insp. *R. Th. Christensen*).

¹⁵/₁₂ (Berl. Tid.): Der vil intet yderligere blive foretaget i anledning af, at et lig i Nakskov blev nedsat i uindviet jord.

¹⁶/₁₂ (Bornholms Avis): Der erhverves 3000 m² til udsv. af Alling kgd.

¹⁷/₁₂ (Nordsjæll. Venstrebl.): Hillerød byråd har vedtaget at rette henv. til kirkegårdsinsp. *S. Hansen* om udarbejdelse af projekt til anlæg af den ny kgd. på Skansebakken, for så vidt inspektøren kan afse tid dertil.

¹⁸/₁₂ (Licitationen): Udsv. af Herritslev kgd. (havearkitekt *Johannes Tholle*).

²/₁₂ (Vendsyssel Tid.): Projektet til den ny kgd. syd for Bangsbostrand skole ved Frederikshavn må opgives, da den ligger for nær drikkevandsforsyningen.

²¹/₁₂ (Kalundborg Folkebl.): Der må tages et stykke af præstegårdshaven til udsv. af Ubbey kgd.

Fra svenske dagblade

⁵/₈ (Sydsvenska Dagbl.): Kommunerna gör begravningarna billigare.

2 $\frac{5}{8}$ (Sydsvenska Dagbl.): Kyrkorådet for Mörum vil köpa kyrkogård.

1 $\frac{1}{2}$ (Nya Vermlandstidn.): Kyrkogårdsutv. i Grums planeras, — kostnad 350.000 kr. (trädgårdsarkitekt S. Kaldén).

Fra tidsskrifterne

Anlægsgartneren december: Godt gartnerkursus (for kirkegårdsfolk).

Arkitekten ugehefte nr. 44: Konkurrence for nordiske arkitekter og havearkitekter om anlæg af ny kgd. i Partille ved Göteborg (jevnt. s. 45).

Der Naturstein nr. 11: Volkstrauertag. Totensonntag. Friedhofskultur durch Werksteinverbot? Das künstlerische Grabmal der Gegenwart. Nr. 12: Neue Grabsteine auf dem Waldfriedhof in München. Grabmalausstellung Düsseldorf (se hovednr. s. 55—57).

Garten und Landschaft december: Tagung „Friedhof und Grabmal“ in Düsseldorf.

Gartner-Tidende nr. 48: Anlægsgartnere på kursus (Poul W. Olsen).

Historiske meddelelser om København 4de række, IV bind, hefte 1—3: Bispebjerg Kirkegård 1903—53 (insp. Orla Bjørn).

Ignis nr. 90: Kyrkogårdsromantik (boganmeldelse, jvnt. tillægss. 48). Eldbeg. och uppståndelse. — Nr. 11: Tillkomsten av Mora krematorium. Sankt Mikael's kapell i Mora (*Björne Blomé*). Kordudden, Mora Nya begravningsplats (*Ulla Bodorff*). Nr. 12: Kyrkan och eldbeg. (kontrarprost *G. Pontén*). Karlskoga krematorium (*Ragnar Kling*). Kunna kommuner utan eget krematorium dra fördelar av eldbeg.?

Kriegsgräberfürsorge nr. 10: An einem Soldatengrab. Zu Besprechungen in Dänemark und Schweden. Vierzig Jahre Kriegsgräberfürsorge. Noch stand das einfache Holzkreuz. — Nr. 11: Mahnung, Bezeichnung und Bekenntnis. Gedanken zum Volkstrauertag. Begegnungen an deutschen Gräbern in Frankreich m. m. — Nr. 12: Die Heimat gedachte ihrer gefallenen Söhne. In Frankreich soll die Arbeit in Kürze beginnen. Tagebuchblatte von einer Spaniensreise.

Landsbygraveren nr. 10: Feriespørgsmål (*Ingv. Norlyk*). — Nr. 11: Finesser (ved gravkastning m. m.; *Johs. Retoft*). Klokkestøbning (*L. Andkjær Jensen*). Revision af vejledning til aflønning af landsbygravere (*Ingv. Norlyk*). Nr. 12: Sådan ringer man i England (*Aug. Nielsen*). Regnvejrstanker.

Menighedsrådenes blad: Moderne kgd. bandlyser store monumenter. — Nr. 11: Dyr jord til kgd.s-udv. (Nordborg). Nr. 12: Gammel kirkegård „naturpark“ (Buderup).

Pharos nr. 4: Cremation in Great Britain. 80 Years of History. Grimsby Crematorium. The 72nd in Great Britain. The Church and Cremation (The Lord Bishop rev. *Norman H. Clanke*). The 73rd. Crematorium (Bolton). Land Planning and Cremation.

Steinmetz und Bildhauer nr. 10: Der Friedhof als Kulturaussage. Das Reihengrab als soziales Zeugnis, religiöses Bekenntnis, künstlerische Gestaltung (dr. *Frits Fichtner*). Das Grabmal, Massenware oder Ausdruck persönlicher Gestaltung (*Harald Clausz*). Grabmale aus Kassel. Friedhof und Grabmal Düsseldorf. — Nr. 11: Der Mauer des Schwanheimer Waldfriedhof bei Frankfurt. Mustergräber. Graue Theorie oder lebensnahe Praxis (*H. Schildt*).

Fra det faglige bogmarked

John Gilmour og Max Walters: Wild Flowers. 242 s. Collins, London 1954.

Undertitlen hedder „Botanising in Britain“, og i denne ånd kan amatører finde frem til den flora, der er karakteristisk for egne med forskellig jordbund, vækstbetingelser og bevoksning. Efter et strejftog gennem botanikens historie, planternes biologi, og hvordan de kom til England, fortæller forfatterne om floraen i mose- og hedelandskaber, på kalkstensjord, ved floder og søer, på marker og ved veje og mange andre steder, og afsnittene er ledsaget af mange fine farvetryk, som ikke kun pynter på bogen, men lader læseren finde gamle kendinge fra mark og skov. For at afrunde bogens emne finder vi i slutningen foruden en nøgle til bestemmelse af visse planter en vejledning for sådanne læsere, som skulle være blevet grebet så stærkt af stoffet, at de vil fortsætte studiet.

Ursula Hansen.

Friedhof und Grabmal. Jahrbuch 1953. 8°, 32 s. tekst, 14 s. ill. Verlag deutsche Friedhofskultur, Aachen 1953.

Denne lille årbog fra det flittigt arbejdende fællesudvalg indeholder dels en ledende artikel om, at kirkegården atter bør blive et sted for besindelse, og at gravmælerne skal tale om kærlighed, ære og trøst — dels en artikel af dr. *Lindner* om grundtanker for kirkegårde og gravmælekunst, samt andre artikler om magt og kunst, menneske og materiale, individualitet i gravmælet samt gravmælet og dødsritualien. Sluttelig nogle fotogengivelser på krideret papir. Vi må påskønne, at disse emner er optaget til grundig drøftelse, og de vækker tanker, som ligger nordiske kirkegårdsfolk nær. Stoffet til

heftet, der kaldes en årbog, er fra den konkurrenceudstilling af gravmæler, som i 1953 var afholdt i Düsseldorf, og præsenteres både i billeder og gengivelser fra de der afholdte foredrag. Vi bringer i vort hovednummer s. 55—57 noget fra udstillingen i 1954.

Richtlinien für die Gestaltung des Friedhofs und Musterfriedhofsordnung. 8°, 48 s., Verlag Deutsche Gärtnerbörse, Aachen 1953.

I skriftserien Für Friedhof und Garten er udsendt hefte nr. 3 med retningslinier for opgaverne med at indrette kirkegårde, indeholdende afsnit om kirkegårde og gravmæler, graven og gravstedet, approbationer, almindelige bestemmelser, forskrifter, gravsteder, gravmæler og hegn, beplantning m. m. Det er på sin vis en kortfattet og miniatur kirkegårdshåndbog om de elementære ting.

The Disposal of the Dead. Ved C. J. Polson. 8°, 300 s., English Universities Press Limited, London 1953.

Som medforfattere har udgiveren 3 medicinske professorer o. l. ved universitetet i Leeds, foruden at en mængde andre autoriteter har assisteret med denne digre bog om, hvorledes man forholder sig med de rent praktiske forhold over for døden og de døde. Den er delt i 7 kapitler om historie, medicinske forhold, kremation, begravelse, opgravning, balsamering og administration og bringer naturligvis på de 300 sider et væld af oplysninger. Også Sverige har deres legale kirkegårdsbøger, men vi har stadig ingen på dansk om dette interessante og almenmenneskelige emne.

Heinz Ellenberg: Naturgemäße Anbauplanung, Melioration und Landespflege. 8°, 112 Eugen Ulmer, Stuttgart, Ludwigsburg, 1954.

Som 3die bind i rækken af skrifter om landbrugsmæssige plantesociologi er kommet nærværende, der især beskæftiger sig med erosionsfarer og virkninger samt stedvise modforholdsregler herimod — noget, der især har aktuel interesse i Tyskland, men også må være under opmærksomhed i Danmark. Der citeres også danske undersøgelser.

Andreas Andresen: Bindereien zu Advent und Weihnachten. 8°, 40 s., Deutsche Gartenbörse. DM. 4,80.

Som nummer 3 i en serie arbejdshefter for binderi er udsendt denne lille ting, som i tekst, fotogengivelser og streger giver gode dessiner om det, som titlen antyder.

Dansk Chrysanthemum-Selskab. Årsberetning 1954. 8°, 60 s., Kbh. 1954.

Årsberetningen omtaler navnlig den lille og

fine udstilling i Glyptoteket og er som sædvanlig nydelig.

Robert Zander: Handwörterbuch der Pflanzennamen und ihre Erklärungen. 7. opl., 520 s., Eugen Ulmer, Ludwigsburg, 1954. DM. 11,60.

Når denne bog foreligger i 7de oplag, er dette alene en begivenhed, men der må føjes det faktum til, at dens nomenklatur er bragt i overensstemmelse med de internationale regler, således som de er besluttet på de internationale kongresser 1950, 1951, 1952 og 1954. Det er altså på nomenklaturens område en højesteret. Spørgsmålet om at bringe overensstemmelse mellem den internationale og den nationale ortografi må derefter den enkelte skribent selv klare, og at der her er en forskel f. eks. i brugen af store og små bogstaver, ved enhver. Det giver ofte en vaklen, når det latinske navn er synonymt med de nationalt almindeligste, f. eks. iris (Iris), og i sætninger, hvor begge stavemåder anvendes, kan det ofte se tosset ud.

Carl Fehrman: Kyrkogårdsromantik. 8°, 180 s., Glerup, Lund, 1954.

I serien af skrifter udgivet af vetenskabs-societeten i Lund foreligger som nr. 43 dette interessante værk med undertitel af studier i engelsk og svensk 1700-tals digtning og med et engelsk resumé. Man skulle tro, at det først og fremmest var gravskrifter (fra gravmæler), der serveredes, men på titelbladet står der fra *Thomas Gray* til *Carl Michael Bellmann*, og dermed er det klargjort, at det er et litterært arbejde. Som baggrund for arbejdet bringes adskilligt om kirkegårds-milieuer, og der bringes hidtil ukendte ting frem om både angelsachsisk og centraleuropæisk kirkegårdskultur — hvad man knapt kunne ane, at man ville blive præsenteret for i et skrift med denne titel.

Norsk kremationsforening. Årsberetning 1953. 8°, 48 s.

En nydelig beretning på krideret papir og med gode billeder fra norske krematorier og med et stykke kremationshistorie på engelsk.

Angus C. Barber: Annual flowers. 8°, 280 s., Faber & Faber, London 1954. 25 s.

En fører i de bedste sorter og havevarieteter af enårige planter for haveamatører og eksperimenterende gartnere, kaldes den, og med sin beskrivelse af mere end 1400 slags må den være til udmærket nytte. Nu har vi jo ikke just lige så gode klimatiske forhold som englænderne, men med den store brug, vi gør af eenårige ting på vore gravsteder, må den vel også være nyttig hos os — især for dem, der vil prøve noget nyt.

R. B. Dawson: Practical lawn craft. 4de ud-

gave. 8°, 320 s. plus tillæg, Crosby Lockwood & Son, Ltd. Lodon 1954. 21 sh.

Selv om denne digre bog om græsplæner af den kendte forfatter til flere bøger af samme slags mest er beregnet for sportsplæner, er den dog også af stor værdi for folk, der arbejder med græsplæner også af anden art. Den viser også billeder af mekaniske redskaber til deres vedligeholdelse og turde være up to date i denne udgave.

R. B. Dawson: Lawns. Lommeformat, 92 s. Colingridge. London 1954. 3 sh 6 d.

I serien om amatørhavebøger er som nr. 11 af forlaget udsendt denne lille ting om græsplæner af samme forfatter som ovennævnte større. Den supplerer den danske litteratur om samme emne og kan være haveejere en god hjælp.

Für Gärtner und Gartenfreunde. Eugen Ulmer, Ludwigsburg.

Med ovennævnte titel har forlaget udsendt et katalog over havelitteratur, der omfatter en imponerende række af værker, store og små, og hvoraf adskillige har været anmeldt i VK.

Robert Pearson: Town Gardening. 8°, 182 s., Mac Gibbon & Kee Ltd. London 1954. 12 sh. 6 d.

I forordet udtrykker forfatteren det håb, at bogen må hjælpe med til at forskønne byerne, så de kan blive en værdig medpart sammen med Englands smukke landskab, og i et jævnt sprog giver han mange fornuftige tips til udnyttelse af pladser, hjørner m. m. i byer og omegnen af sådanne. Han har dog glemt et nærliggende objekt: taghaverne. Der findes lange plantelister.

Buch und Spaten. Navnet betegner Deutsche Gartenbörses bogkatalog, hvori mange gode ting er nævnt, derunder 12 bøger om kirkegårds-væsen etc. Forlagsadresse: Aachen.

Ideas for Your Garden edited by Ralph Rolls and Carlton Wallace. 8°, 144 s., talrige ill. Evans Brothers Limited, London 1953.

En havearkitekt, som ser denne bogtitel, vil uvilkårligt tro, at man finder ideer til havens form (plan), hvilket slet ikke er tilfældet. Bogens titel kunne lige så godt være sådan noget som håndværk i haven, for det er dette, den beskæftiger sig med, såsom at lave trillebøre, stiger, gødningsbede, drivhuse, lysthuse, svømmebade o. s. v., samt på nogle få sider lidt om, hvad der gror i haven (hække, bambus, vandplanter, tobaksplanter m. v.) og så lidt om motorisering. Noget af materialet er lånt fra tidskriftet Woodworker. Det meste virker lovlig traditionelt.

Reinhardt Kristensen: Dyrkning af køkkenurter. 8°, 424 s., kr. 33,50. Alm. d. gartnerf.s bogforlag, Kbh. 1954.

Med denne tykke og grundigt udførte bog har lektor *Reinh. Kristensen* udgivet noget, som vil være et hovedværk i dansk litteratur om dette specielle emne, der nok må kunne interessere også kirkegårdsfolk — for hvem har ikke også et stykke køkkenhave at dyrke derhjemme, og hvem vil ikke gerne have sine kulturer frem som de bedste, der kan sættes på bordet? Et index på ikke mindre end 406 numre giver oplysning om kildekrifter m. m., men kunne godt have indeholdt endnu mere, når det skulle dække det væsentligste, f. eks. på dansk.

Resolutioner m. m.

(fortsat fra pag. 39)

I Skrivelse af 9. Juli 1947 har Stiftamtmanden og Deres Højærværdighed forespurgt, om der vil kunne meddeles Stadfæstelse paa det hoslagt tilbagefølgende Udkast til Vedtægt for Vester Hassing Kirkegaard under Hensyntagen, dels til den i § 12 indeholdte Bestemmelse, hvori Fredningstiden for Gravsteder fastsættes til 30 Aar for første Fredningsperiode og 10 Aar for henholdsvis anden og tredie Periode, dels til Bestemmelsen i § 25, hvorefter Udgifterne ved Kastning af Grave foreslaas dækket af Kirkens Kasse, for saa vidt angaar Folkekirkens til Sognet hørende Medlemmer.

I Anledning heraf skal man tjenstlig meddele til Efterretning og videre Bekendtgørelse, at Ministeriet intet finder at erindre imod, at der meddeles Stadfæstelse paa de ommeldte Bestemmelser i det foreliggende Vedtægtsudkast.

Kirkeministeriets Skriv. (1/6 1947) (til Biskoppen over Roskilde Stift) ang. **Begravelse af dødfødte Børn m. m.**

I et med Deres Højærværdigheds Skrivelse af 23. August 1947 hertil indsendt Andragende har Sognepræst for A. Menighed N. N. forespurgt, hvilke Bevisligheder de kirkelige Myndigheder skal kræve sig forelagt i Tilfælde af Begravelse af et dødfødt Barn paa Kirkegaarden.

Det fremgaar af Sagen, at Anledningen til Forespørgslen er en af Klokkeren ved A. Kirke uden forudgaaende Anmeldelse for Sognepræsten paa A. Kirkegaard foretagen Begravelse af en Abort, som efter Oplysning fra den ved Nedkomsten assisterende Læge var kommet til Verden i 24. Svangerskabsuge.

Saaledes foranlediget skal man meddele til Efterretning og videre Bekendtgørelse, at i Henhold til § 19, Stk. 3, i Instruks Nr. 105 af 9. Marts 1934 for alle til Praksis berettigede Jorde-

mødre skal Aborter, d. v. s. Fostre, der er kommet til Verden før Udgangen af 28. Svangerskabsuge uden efter Fødslen at have givet Livstegn fra sig, ikke anmeldes.

Angaaende Begravelse af dødfødte Børn, d. v. s. Børn, der er kommet til Verden efter 28. Svangerskabsuge uden efter Fødslen at have givet Livstegn fra sig, jfr. § 19, Stk. 1, i ovennævnte Instruks, skal man iøvrigt henvise til Ministeriets Skrivelse af 21. September 1904, hvori det er udtalt, at kun fuldbaarne dødfødte Børn skal begraves med Jordspaaekastelse, og at det tilkommer Jordemoderen at afgøre Barnets Udviklingsgrad ved Fødslen, hvilken Afgørelse er bestemmende for Begravelsesmaaden, men at ingen Begravelse paa Kirkegaarden bør finde Sted uden forudgaaende Anmeldelse for vedkommende Sognepræst.

I det foreliggende Tilfælde vil der herefter ikke være at foretage nogen Tilførsel til Ministerialbøgerne, hvorimod der i Kirkegaardsprotokollen bør gøres Bemærkning om den stedfundne Nedgravning af Aborten paa Kirkegaarden.

Kirkeministeriets Bkg. (2% 1947) af Lov Nr. 281 af 30. Juni 1922 om Kirkers Bestyrelse m. m., saaledes som denne Lov er ændret ved Lov Nr. 110 af 29. Marts 1924 og Lov Nr. 105 af 15. Marts 1947.

I Medfør af den Bemyndigelse, som er givet Kirkeministeren ved § 2 i Lov Nr. 105 af 15. Marts 1947 om Ændringer i Lov Nr. 281 af 30. Juni 1922 om Kirkers Bestyrelse m. m., saaledes som denne Lov er ændret ved Lov Nr. 110 af 29. Marts 1924, bekendtgøres herved Lov Nr. 281 af 30. Juni 1922 om Kirkers Bestyrelse m. m. med de ved fornævnte Love af 29. Marts 1924 og 15. Marts 1947 foretagne Ændringer.

§ 4. ¹⁾ Varetagelsen af de daglige Forretninger — Tilsynet med Kirken og Kirkegaarden, Kirkens Formue og Indkomster, Kirkeværgens Forretningsførelse samt Foretagelse af mindre væsentlige Arbejder ved Kirke og Kirkegaard og Anskaffelse af nødvendige Genstande og Materiale til disses almindelige Vedligeholdelse og Drift — overdrages af Menighedsraadet til et Udvalg, bestaaende af mindst 3 af Menighedsraadet indenfor dette valgte Medlemmer. Hvor et Landdistrikt med eget Menighedsraad eller et Landsogn har Kirke fælles med den tilgrænsende Købstad, kan ethvert af de Menighedsraad, der danner Kirkens Bestyrelse, jfr. § 3, forlange, at Udvalget skal vælges efter Forholdstal. Menighedsraadet fastsætter i en Vedtægt nærmere Regler for Udvalgets Tilsyns- og Myndighedsomraade.

²⁾ Menighedsraadet vælger af eller udenfor sin Midte en Kirkeværg og, hvor Kassererforretningerne ikke antages at kunne eller burde forenes med Kirkeværgbestillingen, tillige en Kasserer. Valget gælder for Menighedsraadets Funktionstid; men de nuværende Kirkeværg og Kasserere forbliver i deres Stilling indtil Udløbet af det Tidsrum, for hvilket de er valgt. Genvalg kan finde Sted, naar de paagældende er villig til paany at overtage Hvervet. Vælges Kirkeværg og Kasserer udenfor Menighedsraadet, skal Valget stadfæstes, for Kirker i København, Frederiksberg og Købstæderne af Overtilsynet, for Kirker paa Landet af Provstiudvalget. Ligeledes stadfæster henholdsvis Overtilsynet og Provstiudvalget den af Menighedsraadet udarbejdede Vedtægt for Kirkeværgens og Kassererens Forretningsomraade, samt hvis der foreslaas dem tillagt Honorar, Størrelsen af dette.

³⁾ Kirkens Jorder samt Bygninger, der maatte tilhøre Kirken, forvaltes af Menighedsraadet under Tilsyn af Provstiudvalget, hvis Samtykke udkræves til Bortfæstning, Bortforpagtning eller — hvor Lejemaalet udstrækker sig over længere Tid end et Aar — til Udleje af Jorderne.

§ 7. ²⁾ Hvor en Kirkegaard ejes af flere Kirker i Fællesskab, ansættes en Kirkegaardsværg; om hans Ansættelse og eventuelt om Honorar samt om Reglerne for Bestyrelsen af Kirkegaarden og dens Midler skal de paagældende Menighedsraad i Fællesskab udfærdige en Vedtægt, som stadfæstes af Overtilsynet. Paa Kirkegaardsværg finder Bestemmelsen i § 4, Stk. 3, tilsvarende Anvendelse.

³⁾ I København og Frederiksberg samt Købstæder med flere Sogne kan Begravelsesvæsenet med Ministeriets Samtykke udskilles fra Kirkens Bestyrelse og særlige Regler for Begravelsesvæsenets Bestyrelse gives i en af Ministeriet stadfæstet Vedtægt.

§ 9. ¹⁾ Menighedsraadet affatter et Regulative for Ansættelse og Afskedigelse ved Kirken af Organist, Kordegn, Graver, Ringer, Kirkebud og andre Betjente, hvori tillige fastsættes Bestemmelser om deres Tjenesteforhold m. m.

§ 12. ¹⁾ Til Bestridelse af Omkostningerne ved omfattende Istandsættelsesarbejder og Nyanskaffelser ved Kirken, Anlæg af nye eller Udvidelse af bestaaende Kirkegaarde eller lignende større Foranstaltninger kan det af Ministeriet efter Menighedsraadets Forslag og efter Indstilling fra Provstiudvalget og Overtilsynet tillades Kirken at optage Laan. Hvis Kirken har Formue, kan Ministeriet tillade den at optage

Laanet af denne, mod at Formuen ved Opsparing i en vis Aarrække efter Ministeriets nærmere Bestemmelse atter bringes op til sin tidligere Størrelse.

Kirkeministeriets Bkg. (23/6 1947 af Lov Nr. 282 af 30. Juni 1922 om Vedligeholdelse af Kirker og Kirkegaarde m. v., saaledes som denne Lov er ændret ved Lov Nr. 112 af 29. Marts 1924 og Lov Nr. 103 af 15. Marts 1947.

I Medfør af den Bemyndigelse, som er givet Kirkeministeren ved § 2 i Lov Nr. 103 af 15. Marts 1947 om Ændringer i Lov Nr. 282 af 30. Juni 1922 om Vedligeholdelse af Kirker og Kirkegaarde m. v., saaledes som denne Lov er ændret ved Lov Nr. 112 af 29. Marts 1924, bekendtgøres herved Lov Nr. 282 af 30. Juni 1922 om Vedligeholdelse af Kirker og Kirkegaarde m. v. med de ved fornævnte Love af 29. Marts 1924 og 15. Marts 1947 foretagne Ændringer.

Kirkegaarde.

§ 17. ¹⁾ Om Kirkegaarden skal der være et forsvarligt Hegn, passende til Anlæggets Karakter.

²⁾ Ved Udvidelse af Kirkegaarden bør i Reglen Hegnet være af samme Art som Hegnet om den ældre Kirkegaard, og dette maa navnlig forlanges, hvor andet Hegn vilde virke skæmmende.

³⁾ Ældre Stengærder og Mure omkring Kirkegaarde maa ikke nedbrydes, flyttes eller erstattes med andet Materiale uden Ministeriets Samtykke.

§ 18. Der skal i Kirkegaardshegnet være det fornødne Antal Porte og Laager. Porte og Laager bør være selvlukkende og indrettede til at aflaaes. Det kan ikke tilstedes, at en offentlig Gangsti lægges over Kirkegaarden. Gamle murede Kirkegaardsporte og Indgange skal vedligeholdes i Overensstemmelse med deres Stil og oprindelige Materiale og maa ikke nedbrydes eller forandres uden Ministeriets Samtykke.

§ 19. ¹⁾ Kirkegaarden skal være planeret og reguleret samt forsynet med det fornødne Antal Gange af tilstrækkelig Bredde. I dette Øjemed kan Gravpladser helt eller delvis inddrages, naar ingens lovlige Ret i Henhold til § 24 derved krænkes.

²⁾ Kirkegaardens Hovedgange skal være faste.

³⁾ Kirkegaarden skal saavidt muligt afvandes saaledes, at Kisterne, naar de nedsænkes i sædvanlig Gravdybde, kan staa tørt, dog at Afvanding ikke kan fordres udført i en større Dybde end 2,2 Meter.

§ 20. ¹⁾ Kirkegaarden og de Gravpladser, over for hvilke ingen andre har Vedligeholdelses-

pligten, skal holdes ryddelige for Ukrudt og Græsset afslaaes, inden det bliver langstraet. Afræsning kan aldrig tillades.

²⁾ Kirkegaardens Gange skal til enhver Tid holdes rene.

³⁾ Snekastning paa Kirkegaarden skal foretages fra Kirkedøren til Kirkegaardens Indgange samt uden for disse, saa langt Kirkens Grund strækker sig, for Hovedindgangens Vedkommende dog altid indtil den nærmeste paa Snekastningsregulativet optagne offentlige Vej.

⁴⁾ Hvor der ikke umiddelbart ved Kirkegaarden findes offentlig og bekvem Adgang til Vand til Brug ved Gravstedernes Pasning, kan Menighedsraadet bestemme, at Kirkegaarden skal forsynes med en Brønd med Pumpe eller en Vandhane. Der bør da i Nærheden opsættes en Tavle med Advarsel mod at benytte Vandet som Drikkevand.

§ 21. ¹⁾ De paa Kirkegaarden staaende Træer kan kun borttages eller stevnes med Synets Tilladelse eller efter dettes Bestemmelse, og det kan i saa Fald forlanges, at det ved Salg af Træerne eventuelt fremkommende Overskud skal indgaa i Kirkens Formue.

²⁾ Ny Beplantning kan af Synet forlanges saavel langs Kirkegaardens Hegn som ved dens Hovedgange, hvor disses Bredde tillader det. Plantningen maa dog foretages under nøje Hensyn til, at Kirkebygningen og dens Mure ikke berøves Lys og Luft. Planen til Plantningen skal altid forelægges Synet inden Arbejdets Paa-begyndelse.

²⁾ Gravstedsejerne maa ikke uden særlig Tilladelse plante Træer eller træagtige Buske paa deres Gravsteder, og saadanne Plantninger kan, hvor de allerede findes paa Gravstederne, af Synet forlanges fjernet.

§ 22. ¹⁾ Til Overholdelse af Orden med Gravstederne skal der ved enhver Kirkegaard være en Protokol, hvori samtlige Begravelser paa Kirkegaarden indføres med Angivelse af Tiden, paa hvilken Begravelsen har fundet Sted, den begravede Persons Navn, Stilling og Alder samt Gravens Plads og Nummer paa Kirkegaarden. Paa enhver Grav bør der sættes en Nummerpæl af Egetræ, Jern eller mindst lige saa holdbart Stof med tydelig Angivelse af Nummeret i Kirkegaardsprotokollen.

²⁾ Ligeledes skal der være et Kort over Kirkegaarden, paa hvilket hver Grav afmærkes med Nummer.

§ 23. ¹⁾ Efter Forslag af Kirkens Bestyrelse og, hvor Kirken ikke er selvejende, efter indhentet Erklæring fra Sognets Menighedsraad, fastsætter Stiftsovrigheden en Vedtægt for Or-

den paa Kirkegaarden og for dennes Benyttelse. I denne Vedtægt fastsættes Bestemmelser om Gravstedernes og Gravenes Størrelse, om Betaling for Gravsteder m. m. Er der ved Kirkegaarden ansat en fast Graver, kan der i Vedtægten optages en Bestemmelse om Forpligtelse til at lade Gravene kaste ved denne for en bestemt Takst.

2) I samme Vedtægt kan der optages Bestemmelse om en vis Takst, for hvilken Kirkegaarden overtager Gravsteders Vedligeholdelse. Hvor Gravstedsejeren ikke selv sørger for Gravstedets sømmelige Vedligeholdelse, eller hvis den, til hvem han har overdraget Vedligeholdelsen, overtræder Vedtægten herfor, kan Gravstedsejeren tilpligtes at overdrage Vedligeholdelsen til Kirkegaarden for denne Takst. I Vægningstilfælde kan Gravstedet ryddeliggøres og besaas med Græs eller gruslægges, men maa ikke tages i Brug forinden Udløbet af det i § 24 ommeldte Aaremaal.

§ 24. 1) Hvor der i Henhold til Lovgivningens Regler uden Vederlag udlægges Gravplads til en afdød, skal der, hvis den afdøde var gift, om ønskes, samtidig umiddelbart ved Siden af den anviste Gravplads udlægges et Gravsted til den efterlevende Ægtefælle, og denne bevarer Retten dertil, uanset om han eller hun dør i eller uden for Sognet. Saafremt vedkommende Ægtefælle først dør efter Udløbet af Fredningstiden, skal Gravstedet dog holdes fornyet efter de Regler, som herom maatte være fastsat i den i § 23 ommeldte Vedtægt.

2) Det kan i fornævnte Vedtægt bestemmes, at enhver Grav skal henligge urørt i mindst 30 Aar efter Begravelsen. Hvor saadan Bestemmelse ikke er truffet, er Fredningstiden 20 Aar. For Børnelig kan der dog med Ministeriets Tilladelse sættes en kortere Frist. For nedgravede Askeurner er Fredningstiden normalt 10 Aar.

3) Saafremt Ligrester opgraves, skal de nedgraves samlet og sømmeligt i samme Gravsted eller andetsteds paa samme eller paa anden Kirkegaard.

4) Gravsteder, hvori er begravet Mænd eller Kvinder, der har haft særlig Betydning for Sognet eller Egnen, maa, naar Gravstedsretten er udløbet, ikke sløjfes af Kirkebestyrelsen uden Tilladelse af Synet (§ 32).

§ 25. 1) Hvor Menighedsraadet efter Vedtagelse paa et Menighedsmøde gør Indstilling derom, kan det i Vedtægten for selvejende Kirker bestemmes, at der fremtidig skal erlægges Betaling

for Erhvervelse af Gravpladser paa Kirkegaarden, dog at der altid skal være Adgang for ubemidlede til at faa en sømmelig Gravplads udlagt uden Vederlag. Disse Gravpladser maa ikke henlægges til en særlig Afdeling paa Kirkegaarden.

2) Naar Familiegravsteder, hvorved forstaas Gravsteder med mere end 1 Gravplads eller — hvis der er efterlevende Ægtefæller, jfr. § 24, Stk. 1, — mere end 2 Gravpladser, ønskes udlagt for Sognets til Folkekirken hørende Beboere, saavel som naar Gravsteder ønskes bevaret ud over den i Vedtægten bestemte Fredningstid fra den længstlevendes Begravelse, skal saadant Ønske imødekommes, mod at der erlægges en i Vedtægten derfor fastsat Betaling.

3) For udensogsboende, der enten har Ægtefælle, Forældre eller Børn begravet paa Kirkegaarden, eller som paa særlig Maade har været knyttet til Sognet, gælder de samme Bestemmelser. I opstaaende Tvivltilfælde tilfalder den endelige Afgørelse Stiftsøvrigheden.

4) Hvor Pladsforholdene tillader det, kan der ogsaa udlægges Begravelsesplads for andre udensogsboende mod en i Vedtægten fastsat Betaling, der dog bør være væsentlig højere end den for de i Stk. 2 og 3 omhandlede Tilfælde fastsatte.

5) Personer, som ikke tilhører Folkekirken, har Ret til at erholde Begravelsesplads udlagt paa Folkekirkens Kirkegaarde i de Sogne, hvor de bor, for saa vidt der ikke i Sognet findes nogen kommunal Kirkegaard eller Kirkegaard for det Trossamfund, som de tilhører. Den Betaling, der herfor skal ydes, fastsættes i Vedtægten under Hensyntagen til, at saadanne Personer ikke deltager i Udgifterne til Kirkegaardens Vedligeholdelse og Drift.

6) Al Betaling, der erlægges for Erhvervelse af Gravsteder for flere end een Fredningsperiode, saavel som al Betaling, der erlægges i Henhold til Bestemmelserne i denne Paragrafs Stk. 4—5, oplægges blandt Kirkens Midler for at anvendes til Kirkegaardens Udvidelse eller til Arbejder ved Kirkegaarden efter Ministeriets Bestemmelse. Naar Kirkegaarden skønnes ikke i en overskuelig Fremtid at ville trænge til Udvidelse, kan Ministeriet tillade Afvigelse fra denne Regel.

7) Ved Kirkegaarde, hvor der hidtil har været henlagt Gravsteder til faste Ejendomme i Sognet, bortfalder denne Ordning ved første Ejerskifte efter 1. Juli 1922, og Gravstederne indgaar derefter under de i denne Lov givne almindelige Regler.

(fortsættes)

Tillæg til Vore Kirkegårde bind 18 nr. 9

Foreningen for kirkegårdskultur

Generalforsamling.

Foreningen for Kirkegårdskultur afholder dette års generalforsamling på hotel Gl. Skivehus i Skive onsdag den 8. juni kl. 13,30.

Dagsordenen er følgende:

1. Valg af dirigent.
2. Beretning 1954/55.
3. Det reviderede regnskab 1954/55.
4. Virksomhedsplan 1955/56.
5. Budget 1955/56.
6. Medlemsbladet.
7. Valg til redaktionsudvalget. På valg er havearkitekt *Johannes Tholle*.
8. Forslag fra landsretssagfører H. F. Jensen: Hvad vil foreningen foretage sig med hensyn til spørgsmålet om lovmæssig forvaltning af kapitaler, der er indbetalt til vedligeholdelse af gravsteder.
9. Valg af 5 bestyrelsesmedlemmer. På valg er menighedsrådsformand, overlærer *Steen Steensen Blicher*, stenhuggermester *Karl Hansen Glem*, kirkegårdsinspektør *Jens Gravesen*, arkitekt *Marius Pedersen*, kirkegårdsinspektør *Volmer Rud Nielsen*.
10. Valg af revisorer.
11. Fastsættelse af næste års generalforsamling.
12. Eventuelt.

For generalforsamlingen arrangeres der en frokost for foreningens medlemmer på hotellet kl. 12. Tilmeldelse bedes sendt til hotellet senest to dage før mødet.

Efter generalforsamlingen forevises fra kydig side den nye kirkegård i Skive, hvorefter der køres over de store, fredede hedearealer til Flyndersø, til frilandsmuseet og dets gamle kirke på Hjerl hede, til Sahl kirke med det gyldne alter, og til Sevel kirke, hvor et dejligt klokkespil er ophængt.

CARL BAY
formand.

| Volmer Rud Nielsen,
sekretær.

Fra danske dagblade

²/₁₂ (Vendsyssels Tid.): Projektet om ny kgd. syd for Bangsbostrand opgives p. gr. af nærliggende drikkevandsforsyning.

²⁸/₁₂ (Jydske Tid.): Ministeriet har givet tilladelse til at flytte diget i Øster Lindet. Arbejdet udføres af *Morten Døssing*.

³⁰/₁₂ (Helsingør Soc.-Dem.): Kgd.s-sagen i Hillerød går nu til kirkeministeriet.

³¹/₁₂ (Ålborg Amtstid.): Kgd. i Vodskov skal udvides i flere tempi (havearkitekt *Johannes Tholle*).

⁵/₁ 1955 (Helsingør Soc.-Dem.): Det er overdraget insp. *S. Hansen* at projektere den ny kgd. i Hillerød.

⁵/₁ (Jydske Tidende): Der reserveres areal til endnu en kirkegård i Sønderborg.

⁸/₁ (Jydske Tidende): Kværs kgd. er reguleret efter planen af insp. *R. Th. Christensen*.

¹¹/₁ (Silkeborg Avis): Der flyttes antagelig 250 tyske grave fra Silkeborg.

¹¹/₁ (Loll.-Falst. Stiltid.): Plan om at flytte 96 grave fra Nordre kgd. i Nykøbing.

¹¹/₁ (Middelfart Venstrebl.): Forbliver de tyske grave på Middelfart kgd.?

¹²/₁ (Jydske Tid.): Flere tyske grave i Fredericia?

¹³/₁ (Ålborg Stiftstid.): Skal Ålborgs kgd. have nye navne?

¹⁷/₁ (Århus Stiftstid.): Der findes knapt 1000 tyske grave i Århus.

¹⁸/₁ (Sydsjæll. Venstrebl.): Flytning af de tyske grave fra Vordingborg.

¹⁹/₁ (Vendsyssels Tid.): Kgd. i Jerslev udvides med ca. 3200 m² gartnerjord.

²²/₁ (Nordsjæll. Soc.-Dem.): Geoteknikerne arbejder på arealet for Hillerød ny kgd.

²²/₁ (Kolding Folkebl.): Der ligger ca. 180 tyskere i Kolding.

²⁴/₁ (Sorø Amtstid.): Fyrendal kgd. reguleres af konsulent *Kristensen*.

²⁷/₁ (Politiken): „Mange kirkegårde ligner lysthaver“.

²⁷/₁ (Ekstrabladet): Vore kirkegårde skal ryddes for pragtmausolæer.

²⁷/₁ (Fåborg Avis): Mulighed for krematorium og urnelund ved kirken.

²⁸/₁ (Berl. Aften): Kirkegården.

²⁸/₁ (Fr.borg Amts Avis): Mere „Fællesskab“ på kgd.

²⁹/₁ (Vejle Amts Folkebl.): Forhandlinger om den tredje kgd. i Brande.

³/₂ (Bornholms Tid.): Gennemgribende reformer for vore kgd. (interview med havearkitekt *Johannes Tholle*).

⁴/₂ (Fr.borg Amts Avis): Skal vore kgd. demokratiseres? Interview.

$\frac{1}{2}$ (Fr.borg Amts Avis): Blomstertyverier på Hillerød kgd.
 $\frac{1}{2}$ (Vestkysten): Ingen monumentrædsler på Esbjerg kgd.
 $\frac{1}{2}$ (Aftenbladet): Strid om Vor Frelzers kgd. i København.
 $\frac{1}{2}$ (Berl. Tid): Inden Assistenskgd. nedlægges.
 $\frac{1}{2}$ (Ålborg Amtstid.): Indeklemte kgd.
 $\frac{1}{2}$ (Fr.borg Amts Avis): Ny administrationsbygning til ca. 100.000 kr. for Helsingør kgd. (arkitekt *Drosted*).
 $\frac{1}{2}$ (Kolding Folkebl.): Arbejdet med den ny kgd. i Kolding sat i gang (insp. *Sv. Hansen*).
 $\frac{1}{2}$ (Demokraten): Åbent brev til menighedsrådet i Hadsten om besættelse af graverstillingen.
 $\frac{1}{2}$ (Loll.-Falst. Tid.): Når sneen er væk, begynder arbejdet med anlæg af annexkgd. i Nakskov (havearkitekt *Johannes Tholle*).
 $\frac{2}{2}$ (Demokraten): Viby sogneråd køber ca. 5000 m² for kr. 27.000 til udv. af kgd.
 $\frac{2}{2}$ (Fr.borg Amts Avis): Slingerup kgd.s udvidelse er aktuel og kræver nedrivning af ejendomme.
 $\frac{2}{2}$ (Kalundborg Folkeblad): Ubby kgd.s udvidelse af fhv. graver *Henry Jensen*.
 $\frac{1}{3}$ (Politiken): Da dansen gik på Assistens kgd. (for ca. 150 år siden).
 $\frac{1}{3}$ (Berl. Tid): Gravskænderi på Lerbjerg kgd.
 $\frac{3}{3}$ (Fyns Tid.): Nu kommer den ny urnehave i Odense.
 $\frac{3}{3}$ (Kalundborg Folkebl.): Ud. af Ubby kgd. (*N. Frederiksen*).
 $\frac{3}{3}$ (Randers Dagbl.): Hornslet kgd. udvides af landinspektør *Krintel*.
 $\frac{3}{3}$ (Silkeborg Soc.-Dem.): Ud. af Alderslyst kgd. foran sin vedtagelse (havearkitekt *Johannes Tholle* (jvnf. hovednr. side 71)).
 $\frac{3}{3}$ (Berl. Aften): Gravsted og gravret (LRS. *K. Gormsen*).
 $\frac{3}{3}$ (Kalundborg Folkebl.): Ubby kgd. (*Henry Jensen*).
 $\frac{1}{3}$ (Frederiksborg Amts Avis): Der skal bygges kk. og anlægges kgd. i Skovlunde.
 $\frac{1}{3}$ (Ålborg Stiftstid.): Forslag om urnehaver uden for kgd. i naturskønne egne.
 $\frac{1}{3}$ (Holstebro Dagbl.): Det kirkelige præg må bevares på kgd. (udtalelser af provst *Exner*).
 $\frac{2}{3}$ (Århus Stiftstid.): Viby gl. stadion bliver Kgd.

Fra svenske dagblade

$\frac{2}{4}$ (Sydsvenska Dagbl.): Gladsax kgd. skal ha økonomibyggnad, men får ej den utsete byggn.
 $\frac{5}{2}$ (Sydsvenska Dagbl.): Økonomibyggnad på Eslövs kgd.

$\frac{1}{2}$ (Sydsvenska Dagbl.): Fosie kgd. skall utvidgas.

Fra tidsskrifterne

Der Naturstein nr. 1: Grabmal Dziadek von *Artur Sansoni*. — Nr. 2: Neue Grabsteine aus der Eifel (*Erich Moog*). — Nr. 3: Umfallen eines Grabsteines.

Garten und Landschaft nr. 2: „Information für Denkmalgestaltung“.

Ignis nr. 1: Provsten *Hillerströms* tal efter invigningen af Mora krematorium. Invigningen av krematoriet i Mora. Korsmosaikerna i Mora. Träskulpturerna i Mora krematorium (*Hans Faumüller*). Lilla kapellet i Mora krematorium konstnärliga utsmyckning (*Fritz Sjöström*). Pressen om Mora kapellkrematorium och kyrkogård m.m. — Nr. 2: Hur ett krematorium kommer till (*Victor E. Falk*). Förra årets händelser. Urnlundar i Karlskoga (stadstrgsm. *Carl Fredby*). SKF-kongress 1954. Varför människorsläktet återvänder till eldbeg. — Nr. 3: Krematoriet i Karlshamn har återinvigts (*Herald Malm*). Högtidlighet vid Trollhättans krematoriebyggnad.

Kriegsgräberfürsorge nr. 1: Mit Zuversicht ins Jahr 1955. Selbst in Australien und Nordafrika ... Die Gräberkreuz-Frage. Die Anhöve der begrabenen Hoffnung. — Nr. 2: Kriegsgräberfürsorge in Unterricht und Erziehung. Der Ehrenfriedhof in Würzburg. Wird mein Sohn auch umgebettet? Ich besuchte die Baustelle in Tobruk! (*Herwig Weber*). Auf meines Vaters Grab (*Hildegard Hofinger*). — Nr. 3: Vom Narvik bis Tobruk. Cassino Heute.

Landsbygraveren nr. 1: Tanker ved kirkekloken (*Charles Mikkelsen*). Der skal kræfter til at spille klokkespil (*Er-L*). — Nr. 2: Mens vinteren er over os (*Ingv. Nolyk*). Små tips fra den gamle kollega til den ny. Vejledning til aflønning af landsbygravere. — Nr. 3: Nye taxter for renholdelse og grandækning af gravsteder. En jordefærd i Højer (*Chr. Christiansen*).

Meighedsrådenes blad nr. 1: Kirkegårdsprotokoller og kirkegårdskort (havearkitekt *Johannes Tholle*). — Nr. 2: Kirkegårdenes gamle sten-diger (havearkitekt *Emil Böttiger*).

Pharos febr.: The 74th. crematorium. The Attitude of the Protestant. Church towards Cremation (*Boman*).

Præsteforeningens blad nr. 1: Bøn for de døde ved den offentlige gudstjeneste (en opfordring til præsterne *Riisager* og *Borchsenius* om en redegørelse). — Nr. 2: Angående „Ved P.P.s bisættelse“ (*N. E. Jensen*). Bisættelsestalen (*Kr. Andersen*). Begravelsestaler (*M. Kragh-Müller*).

— Nr. 3: Bøn for de døde ved den offentlige gudstjeneste. En redegørelse (*Paul Borchsenius, Vagn Riisager*). — Nr. 5: Bøn for de døde? (*Eivind Berggrav*). — Nr. 8: Bøn for de døde (*Johs. Horstmann*).

Steinmetz und Bildhauer nr. 2: Gestaltung oder Verordnung. Betrachtungen zu neuen Grabsteinen (*Wolfgang Christlieb*). — Nr. 3: Alte und neue Male aus Granit.

Stenhuggeren nr. 3: De gamle gravsten. Fredsduen. Kirkegården.

Fra det faglige bogmarked

Their Name Liveth. Some pictures of Commonwealth war cemeteries 1914—1918. 1939—1945. Volume I. 4°, 26+9+64+32 s. Methuen & Co. Ltd., London, 1954. 15 s. netto.

Det är en ståtlig volym *The Imperial War Graves Commissions* utgivet under det gångna året. Densamma giver också ett påtagligt bevis för det stora intresse det brittiska samväldet ådagalägger då det gäller vården av sina stupade söners och döttrars gravar från de båda världskriegen.

Volymen innehåller inte mindre än 64 helsidesbilder i djuptryck samt 1 bild i färg över brittiska krigskyrkogårdar och krigsmonument. Desamma återfinnas i stort format och volymen är gunden i ett vackert och tiltalande rött band med krigsgravskommissionens sigill i guld.

På försättsbladet återfinnes en kopia av H. M. Drottning *Elisabeths* rekommendation av boken. Förordet är skrivet af krigsgravskommissionens president, hertigen av Clouchester och dessutom förekommer en artikel om „Krigsgravar i Italien“ av *Edmund Blunden*.

De 64 bilderna vartill hör beskrivningar representera brittiska krigskyrkogårdar och monument i följande länder: Italien 15, Frankrike 17, England och Skottland 7, Norge 2 (där ibland den nordligast belägna kyrkogården under kommissionens vård, Tromsø), Holland 5 samt Belgien 18.

Bland de många bilderna är det törhända en som allra mest påminner om det sista världskrigets fasor och det är den klosterliknande byggnaden på Runnymedes äldgamla höjd utanför Windsor — den plats där *Johan utan land* den 15 juni 1215 stadfäste Englands „Magna charta“ — vari återfinnes namnen på de 20 446 brittiska flygare, vars stoft aldrig har återfunnits. Det var dessa flygare som deltog i slaget om England och i nedkämpandet av det tyska flygvapnet. Det är det som utan tvekan

talas mest om brittisk anda är glasfönstret med den text, som säger så offantligt mycket i detta sammanhäng, nämligen verserna 8—10 i Psaltarens 39 kap.

„If I climb up into Heaven, Thou art there:
If I go down to Hell, Thou art there also.
If I take the wings of the morning: and
remain in the uttermost parts of the sea;
Even there also shall Thy hand lead me:
And Thy right hand shall hold me.“

Hilding Claesson.

Sampson Clay: The present-day Rock Garden. 8°, 680 s., Thomas Nelson and Sons Ltd., Edinburgh 1954. 45 sh. netto.

Dette store værk er et supplementsbind til *Reginal Farrers* „The English Rock-Garden“, 1. udgave 1919, sidste oplag 1948. „The Present-Day Rock Garden“ er (som hovedværket) ordnet alfabetisk; man finder således hurtigt frem til den slægt, man søger. Der beskrives et overordentligt stort antal arter, varieteter og sorter, der er helt nye og således endnu ikke kan fås i danske planteskoler. Dyrkningsanvisning finder man under de enkelte slægter i hovedværket.

Bogen er trykt på svært papir med let læselige typer, og der er god oversigt. Desuden har den 56 fotos i sorthvidt, der smukt gengiver planterne i deres naturlige omgivelser.

Det er sammen med hovedværket en værdifuld idébog til fornyelse af vort stenplante-materiale på kirkegårdene.

Arne Falmer-Nielsen.

Imperial War Graves Commission. 35. rapport. 8°, 52 s., Her Majesty's stationary Office, London 1955. 2 s. 6 d. netto.

Denne rapport fra 1. april 1953 til 31. marts 1954 omtaler, at gravene i Danmark blev færdige i 1953, og at der i februar 1954 blev afsluttet et Agreement mellem Danmark og ledelsen af Commonwealth om den fortsatte fredning og pleje af dem. Teksten støttes af 12 sider illustrationer på krideret papir, hvor bl. a. er afbildet soldatergraven i Helsingborg.

Foreningen af kirkegårdsinspektører m. fl. Referat af generalforsamling 1954. Fol., 9 s.

Af referatet, der fremtræder i pænt udstyr, bemærkes dannelsen af foreningen af kirkeligt ansatte kirkegårdsfunktionærer, som har været nødvendig af hensyn til lønforhandlinger med kirkeministeriet. Formanden genvalgte, og der berettes om studierejserne til kirkegårde på begge sider af Øresund. Generalforsamling 1955 foregår på Hindsgavl 18.—21. september.

Dansk Ligbrændingsforening Svendborg amts afdeling. 1930—1955. 8°, 24 s.

Om udviklingen i Svendborg amts ligbrændingsbevægelse fortæller sagens *primus motor*, skolebestyrer *Magnus Lund*, i anledning af jubilæet d. 11. februar med indgående kendskab og medleven. Man må erkende denne afdelings særlige ydelser i den forløbne tid, såsom urnegården, den tilsluttede urnelund med sine med kirkeattributter forsynede lave murværker samt mindemurene for dem, der hviler i fællesgraven, — hvilket giver et særpræg og er noget, som ikke findes andre steder i landet. Og at det påskønnes af brugerne viser dels den høje kremationprocent (26,9), dels benyttelsesmådernes udmøntning. Vi ønsker til lykke.

Prof., dr. Bachof: Die Verwendung des hochglanzpolierten schwedischen schwarzen Granitsteins auf den Friedhöfen. Arbeitsgemeinschaft Friedhof und Denkmal. 8°, 24 s., Hermannsburg, 1955. 50 pf.

Denne piece beskæftiger sig ikke blot med det ovennævnte emne, men også i mere almindelighed med det ønskelige eller ikke i, at der i kirkegårdsvedtægterne er bestemmelser om gravmælernes form, materiale, udstyr m. m.

J. E. Ohlsens enke. Nyhedskatalog for 1955.

Et nydeligt katalog på ikke mindre end 56 sider med adskillige gode illustrationer. Foruden frø omtales bl. a. også bekæmpelsesmidler, godt værktøj m. m.

Håndbog for Bygningsindustrien. 15. 4°, 972 s., Kbh. 1955.

Med et forord af arkitekternes formand, *Flemming Grul*, foreligger her „den grønne bog“ med sine mange sider, hvorpå der ifølge bogens motto findes de rette råd til rette tid og på rette sted. Og heri findes da både det nye, der kom, og det gamle, der bestod prøverne i praksis. Et særligt afsnit behandler det højaktuelle: det utraditionelle byggeri. Af bogens 6 afdelinger vil de fleste brugere finde noget af værdi i hver.

Resolutioner m. m.

(fortsat fra pag. 52)

§ 26. 1) Gitterværk om Gravsteder maa ikke anbringes uden Kirkegårdsbestyrelsens Samtykke, og saadan Tilladelse bør kun gives under fornøden Hensyntagen til de omliggende Gravsteder.

2) Ved Udvidelser eller Nyanlæg af Kirkegarde kan det i Vedtægten bestemmes, at Grav-

stederne kun maa hegnes med levende Hegn, ligesom Kirken i saadanne Tilfælde kan overtage saavel Plantningen af Hegnene som disses Vedligeholdelse.

3) Mindesmærker, der ved deres Størrelse eller Form vil virke skæmmende paa Kirken eller Kirkegaarden, eller hvis Indskrifter maa anses for upassende, maa ikke anbringes og kan af Synet forlanges fjernet. Synets Afgørelse herom kan dog indankes for Ministeriet.

4) Synet skal paase, at saadanne Ligstene eller Mindesmærker, som enten kan tjene til Kirkegaardens Prydelse eller til at bevare Mindet om fortjente Mænd og Kvinder, ikke fjernes fra Kirkegaarden.

§ 27. 1) Ønsker Menighedsraadet Ligkapel, Krematorium, Lighus, Redskabshus, Nødtørftshus eller anden saadan Bygning opført paa Kirkegaarden eller andetsteds paa Kirkens Grund, være sig paa Kommunalbestyrelsens eller Kirkens Bekostning eller ved Midler, tilvejebragt ad privat Vej, og en passende Plads hertil findes, kan Ministeriet meddele Tilladelse dertil, naar Andragende herom indsendes, bilagt Tegning og Beskrivelse samt et Kort eller Rids, visende Bygningens Beliggenhed i Forhold til Omgivelserne. Den fremtidige Vedligeholdelse af vedkommende Bygning paahviler da Kirken, for saa vidt Udgiften hertil ikke udredes paa anden Maade. Til Opførelse af Krematorium paa en Kirkegaard, der hører til en Kirke, der ikke er i Selveje, udkræves tillige vedkommen- de Kirkeejers Samtykke. Lighuset skal være af Grundmur med ildfast Tag, Sten- eller Betongulv samt saaledes indrettet, at Afskylning af Gulvet og tilstrækkelig Luftfornyelse kan finde Sted.

2) Vedligeholdelsen af Lighuse, som allerede findes paa Kirkens eller Kirkegaardens Grund, saavel som mulig Udvidelse eller Fornyelse af disse, paahviler fremtidig Kirken, medmindre det kan paavises, at Forpligtelsen paahviler andre.

3) Meddeler Ministeriet Tilladelse til Anlæg af en Hjælpekirkegaard i større Afstand fra Kirken, kan Tilladelsen betinges af, at Kirken paa samme lader opføre et Kapel med tilhørende Lighus.

4) Anskaffelsen af de fornødne Begravelsesredskaber til Brug i Kirken og paa Kirkegaarden paahviler Kirken.

(fortsættes)

Tillæg til Vore Kirkegårde bind 18 nr. 10

Foreningen for kirkegårdskultur

Generalforsamling.

Foreningen for Kirkegårdskultur afholdt sin ordinære generalforsamling i Skive den 8. juni 1955 med dagsorden i henhold til lovene.

Foreningens formand, stiftsprovst *Carl Bay*, Ålborg, indledede mødet og forelagde årsberetningen.

Medlemstallet er så godt som uforandret fra sidste år, og der var ved regnskabsårets udgang indmeldt 150 menighedsråd, 25 foreninger, ca. 400 personlige medlemmer og 65 udenlandske medlemmer. Arbejdsopgaverne har i hovedsagen været samlet om at føre foregående års arbejde videre, ved at vejlede ved de forespørgsler, som i det daglige bliver rettet til foreningen, ved samarbejde med det af provsteforeningen nedsatte udvalg til belysning af kirkegårdsproblemerne, samt ved at videreføre udgivelsen af såvel foreningens tidsskrift „Vore Kirkegårde“, som praktiske tryksager vedrørende kirkegårdens drift.

Tidsskriftet har været udsendt i et oplag på 1.000 eksemplarer, og har i regnskabsåret været udgivet med 32 sider hovedhefte og 28 sider tillæg, hvilket er 4 sider hovedhefte mere end ved foregående år. Det er tanken, at man yderligere vil forøge sideantallet af tidsskriftet i det kommende år, hvis økonomien tillader dette. Foreningens *kirkegårdsprotokol* udsendes nu i en ny revideret udgave, og der er udarbejdet et *oversigtsblad* til indførelse af en kirkegårds legatgravsteder. Det er lykkedes at få et samarbejde med interesserede foreninger om udgivelsen af en ny normal *kirkegårdsvedtægt*.

Ved omtale af foreningens virksomhedsplan skitserede formanden et forslag om en alene *rådgivende konsulent* i kirkegårdsspørgsmål.

Foreningens reviderede *regnskab* og det udarbejdede budget godkendtes eenstemmigt.

De foreslåede forhøjelser af forfatterhonorarer til tidsskriftet godkendtes ligeledes.

Landsretssagfører *H. F. Jepsen* gav oplysning om praktisering af mindre heldige måder for forvaltning af kapitaler, der er indbetalt til vedligeholdelse af gravsteder, og efterlyste initiativ til hele dette spørgsmåls afklaring.

Til foreningens bestyrelse genvalgte: menighedsrådsformand, overlærer *Steen Steensen Blicher*, Nykøbing F., stenhuggermester *Karl Hansen Glem*, Roskilde, kirkegårdsinspektør *Jens Gravesen*, Svendborg, arkitekt *Marius Pe-*

dersen, Holbæk, og kirkegårdsinspektør *Volmer Rud Nielsen*, Horsens.

Mødestedet for næste års generalforsamling blev fastlagt til København.

Efter mødet blev den nye kirkegårdsudvidelse i Skive forevist for de fremmødte på en værdig måde af kirkegårdsinspektør *Knud Tybjerg*, der ligeledes havde været behjælpelig med dagens senere besøg ved Hjerl hede, Sevel og Sahl, for hvilket foreningen herved bringer kirkegårdsinspektøren sin bedste tak.

Volmer Rud Nielsen.

Årsregnskab for 1954—55

Indtægter:

Kassebeholdning 1. 4. 1954	572,31
Kontingenter	7.499,70
Tilskud:	
Kirkeministeriet	1.000,00
Landbrugslotteriet	1.000,00
Raben-Levetzau'ske Fond ..	100,00
Præsteforeningen	50,00
Renter	2.150,00
	34,27
	<hr/>
	10.256,28

Udgifter:

Kontor	1.285,84
„Vore Kirkegårde“	4.849,62
Møder	2.398,75
Diverse	256,10
Oplysende tryksager	798,49
Kassebeholdning 31. 3. 1955	667,48
	<hr/>
	10.256,28

V. Rud Nielsen.

Regnskabet er gennemgået efter kassebog og bilag, der er intet at bemærke. Kassebeholdningen var til stede.

Kbh. 4. 5. 1955.

P. F. Jensen.

Falmer-Nielsen.

25 års inspektørjubilæum

D. 15. maj fejrede kirkegårdsinspektør *O. Raahauge-Askegaard* sit 25 års jubilæum som inspektør ved Odense kirkegårde. I den anledning havde han og hans frue inviteret samtlige medarbejdere på kontor og kirkegårde, kirkegårdsudvalg, borgmester og repræsentanter for de bestyrelser, hvori han har sæde, til en festlig sammenkomst, som talte mere end et hundrede personer. Der blev rig lejlighed for de tilstedeværende at hylde ham for hans

store og uegennyttige indsats på det lokale område såvelsom i modstandsbevægelsen og på de andre områder, hvor han med sin charmerende, venlige og korrekte optræden har virket og har vundet sig mange venner.

Dødsfald

Vort medlem, kyrkogårdsföreståndare *Gun- nar Granquist* i Karlstad (Sverige) avgik i maj måned ved døden, knapt 62 år gammel. Han havde været leder af sin kirkegård siden 1936 og havde nu i mere end et årstid været alvorligt syg, hvilket både havde lammet ham i det daglige arbejde og de mange vidtomspændende interesser, som han dyrkede. Han var en trofast deltager i kirkegårds møder og kirkegårdsarbejde i Sverige og har (når lejlighed gaves) også været med i Danmark. En personlighed, som man så op til og følte tryghed og stort udbytte ved at være sammen med. Æret være mindet. —

Det kgl. danske Haveselskabs jubilæumsudstilling

På den kolde og fugtige majdag (den 3die) åbnede selskabet sin udstilling i anledning af selskabets 125 års beståen. Den er blevet til under mottoet: 17 haver i een, — og den rummer en række småanlæg, der hver for sig prætenderer at være en have, som er knyttet til et (markeret) hus. Ligeså mange havearkitekter, anlægsgartnere og bildende kunstnere samt et mindre antal af vore førende planteskoler og andre firmaer for have dyrkere har her ydet deres bedste og vist havekultur af første klasse. Selve denne idé er ikke ny, — men det gør den jo ikke ringere, at den har været brugt før, for den har under alle omstændigheder her vist originalitet på mange områder, og man kan kun complimentere selskabets havekunstneriske leder, *Georg Boye*, fordi det er tilrettelagt på så god en måde og fordi så mange unge her side om side kan vise *deres* ansigt, samtidigt med at *den gamle have* har fået et nyt ditto. Den festlige åbning med Hendes majestæt *dronningen* i spidsen druknede presse-mæssigt i 4. og 5. majdagernes overvældende stof, — det fine arrangement og direktør *Thor- kild Jensens* spirituelle taler må dog ikke derfor glemmes og bliver det heller ikke let af de indbudte gæster. Til en tak føjes de bedste ønsker for fremgang såvel for udstillingen som det hæderkronede selskab. Og vore læsere opfordrer vi til at besøge den, — den varer til 2. oktober.

Kassel

er i år stedet, hvor den tyske bundesgarten- udstilling finder sted i dagene 30. april til 16. oktober. Udstillingsarealet er på ikke mindre end 50 ha. Særudstilling af blomsterbinderi finder sted 9. 9. til 12. 9., og for Hilfe durch Grün 17. 9. til 3. 10.

I Norge

har det i en del år været en smuk skik i mange bygder, at man på en bestemt dag hvert forår gjorde „dugnad“ for at istandsætte og pynte kirkegården. Dette vil altså sige, at man samlet og frivilligt gjorde et fælles arbejde til regulering, opretning og udsmykning af kirkegårdene. I 1954 tog *Norsk hagearkitektforening* initiativet til at sprede denne skik ud over hele landet og sendte i den anledning et propagan- daskrift ud til alle sogneråd, og den har i 1955 fortsat hermed samt fastsatte denne kirkegårds- dag til pinselørdag den 28. maj. I den i 1955 udsendte tryksag agiteres for føring af kirke- gårds kort og protokoller, indførelse af gode vedtægter og kommunal interesse for kirke- gårdenes vedligeholdelse. Vi hilser disse be- stræbelser for bedre norsk kirkegårdskultur med glæde og ønsker lykke til gennemførelsen samt håber inden længe at kunne bringe mere nyt om dette og andre fremstød på kirkegårds- sagens område i Norge.

Fra danske dagblade

$\frac{2}{3}$ (Licitationen): Viby sogneråd inddrager det gamle stadion til kgd. og agter at opføre ny bolig til kgds.gartneren.

$\frac{2}{3}$ (Vestkysten): Alslev kgd. er reguleret igen- nem de sidste 3 år, og der er vedtaget en plan til fortsatte arbejder af *Poul Hansen* (Varde).

$\frac{3}{8}$ (Korsør Avis): Blomstertyverier på Korsør kgd.

$\frac{1}{4}$ (Vestkysten): Vore kirkegårde, kronik af havearkitekt *Poul Hansen*.

$\frac{5}{4}$ (Næstved Tid.): Ud v. af Herlufsholm kgd. med 450 grave.

$\frac{3}{4}$ (Socialdemokraten): Hvidovre. Det ca. 30 tdr. land store kirkegårdsareal, som kommunen i efteråret måtte erhverve til en pris af over 1 million kr., vil nu blive overdraget til menig- hedsrådene i de 3 sogne. Der har været ført forhandlinger med kirkeministeriet om over- dragelsen, og fra ministeriets side har man for så vidt godkendt overdragelsen under forud- sætning af, at der kan opnås enighed mellem de 3 menighedsråd om administrationen af kirkegårdsarealerne, og hvis der opstår uenig- hed mellem menighedsrådene om administra-

tionen, skal kirkeministeriet være opmand i sagen.

Menighedsrådene må foruden arealet overtage det lån på godt en million kr., som kommunen måtte stifte til betaling af de med erhvervelsen af arealet forbundne udgifter. Forrentning og afdrag af dette lån udgør omkring 100.000 kr. årligt, et beløb der minus de indtægter, der eventuelt kan fås ved udleje af en del af kirkegårdsarealet, må pålignes folkekirkens medlemmer i de 3 sogne.

$\frac{1}{4}$ (Aalborg Amtstid.): Kirkegårdsinspektør V. Rud Nielsen skal udarbejde forslag til forbedring af forholdene ved Vejgaard kgd.

$\frac{1}{4}$ (Fr.borg Amts Avis): Der er planer om kk. og kgd. i Skovlunde.

$\frac{2}{4}$ (Berl. Tid.): Mindelunden. Kronik af Erik Arboe-Rasmussen.

$\frac{2}{4}$ (Aalborg Stiftstid.): Kirkegården i Harboøre, — strandvaskernes hvilested.

$\frac{2}{4}$ (Aalborg Amtstid.): Års anlægger kgd. på nogle skolehavers areal (konsulent Olsen).

$\frac{2}{4}$ (Skanderborg Amts Avis): Alderlyst kgd. udvides for ca. 147.000 kr. i landskabelig område (havearkitekt Johannes Tholle).

$\frac{2}{4}$ (Fr.borg Amts Avis): Der mangler kapel og toiletbygning på Birkholm kgd. i Herlev, og boligministeriet har afslået materialebevilling dertil.

$\frac{2}{4}$ (Aarhus Stiftstid.): Åbyhøj kgd. udvides successivt.

$\frac{2}{4}$ (Mors Folkebl.): Glyngøre kgd. udvides på areal skråt syd for nuv. kgd. (havearkitekt Johannes Tholle).

$\frac{2}{4}$ (Løgstør Avis): Menighedsrådet i Løgstør har sikret jord til udv. af kgd.

$\frac{1}{2}$ (Loll. Tid.): Arb. med den nye kgd. i Nakskov er i gang (havearkitekt Johannes Tholle, entreprenør Georg M. Rasmussen).

$\frac{1}{2}$ (Vestkysten): Der er købt areal for udv. af Jerne kgd.

$\frac{1}{2}$ (Holbæk Amtstid.): Skal der bygges krematorium i Nykøbing?

$\frac{1}{2}$ (Fynstid.): Der er købt jord til udv. af Køng kgd.

$\frac{1}{2}$ (Socialdem.): Hareskov kgd. udvides på omliggende arealer, der er købt for ca. 22.000 kr.

$\frac{1}{3}$ (Loll. Tid.): Vejleby kgd. skal udvides med statsstøtte.

$\frac{1}{3}$ (Kalundborg Folkebl.): Vallekilde valgmenigheds kgd. anlægges efter plan af havebrugskonsulent Kr. Bækhoj.

$\frac{1}{3}$ (Fyns Stiftstid.): Det gamle friluftskrematorium på Odense assistenskgd. fjernes, og der anlægges i stedet urnehaver i græs.

$\frac{1}{3}$ (Vendsyssels Tid.): Del af areal til kgd. udlægges i stedet for til bebyggelse.

$\frac{2}{5}$ (Politiken): Tyveri af blomster på Ålborg kgd.

$\frac{2}{5}$ (Jydske Tid.): Skal Nordre kgd. i Kolding placeres mere centralt?

$\frac{2}{5}$ (Vendsyssels Tid.): Diskussion om ny kgdsjord i Skagen.

$\frac{2}{5}$ (Berl. Aften): Gravkultus og gravfred.

$\frac{2}{5}$ (Tidens Tegn): Menighedsr. og kgd.sadministration.

$\frac{1}{6}$ (Berl. Tid.): Arb. med udv. af Hørsholm kgd. udliciteret (havearkitekt Johannes Tholle).

$\frac{1}{6}$ (Thisted Amts Avis): En kgd. står tom (Ydby).

$\frac{2}{6}$ (Venstres Folkebl.): Udv. af Lundby kgd. indviedes 2. pinsedag (havearkitekt Palle Schmidt).

$\frac{3}{6}$ (Kalundborg Folkebl.): Der bygges redskabsrum og toiletbygning ved Jyderup kgd.

$\frac{3}{6}$ (Holbæk Amts Venstrebl.): Der drøftes kapelkrematorium i Nykøbing S.

$\frac{3}{6}$ (Århus Stiftstid.): Skulptur af knælende pige til urnehaven på Nordre kgd. i Århus (billedhugger Olöf Pålssdottir).

$\frac{3}{6}$ (Aalborg Amtstid.): Jetsmark kgd. skal udvides.

$\frac{3}{6}$ (Skive Soc.dem. m. fl.): Fremstød for kgd.s-kulturen. Referat af Ffk.s generalforsamling i Skive.

$\frac{3}{6}$ (Dannevirke): Reguleringsarbejder på Haderslev Assistenskgd.

$\frac{3}{6}$ (Nordsjæll. Venstrebl.): Projektet til en ny kgd. ved Skansebakken bliver i dag fremlagt på et møde i Hillerød byråds byplanudvalg. Havearkitekten, Sv. Hansen, anslår, at selve kirkegårdsanlægget vil beløbe sig til ca. 555.000 kr., idet man regner med at inddrage ca. 5,5 ha til kgd., og dertil kommer udgiften til kapel, kontorer og folkerum.

$\frac{1}{10}$ (Fyens Stiftstid.): Lumby kgd. skal udvides med ca. 3500 kvadratalen.

Fra svenske dagblade

$\frac{1}{4}$ (Arvika Tidning): Plan för kyrkogårdsutvidgning i Arvika (trdgsark. Sam. Kaldén).

Fra tidsskrifterne

Blomster nr. 4: „Når vi skiller os af med vore døde“.

Byplan nr. 37: Begravelsesmodernes indflydelse på plads- og pengeøkonomi for danske kirkegårde (havearkitekt Johannes Tholle).

Der Naturstein nr. 5: Das Reihengrab als soziales Zeugnis, religiöses Bekenntnis und künstlerische Gestaltung. Schule und Friedhof, — zur Esslinger Ausstellung. — Nr. 6: Alte und neue Grabmale.

Garten und Landschaft nr. 5: Die „Gemeinschaft Friedhof und Denkmal e. V.“ (referat).

Gartneryrket nr. 21: Kirkegårdsdagen er pinsefasten i år (jvf. side 58).

Ignis nr. 4: Kring 1954 års eldbeg. siffror. Nya urnlundar i Södertälje (kontraktprost *Knut Garde*). Urnlunden i Södertälje (arkitekt *Birger Borgström*). Indvigningen av Södertälje urnlund.

Kriegsgräberfürsorge nr. 4: Und die Gräber in Russland? Die Gräber von Rschew (*Heinz Schröter*). Die Schläfer vom Waldfriedhof (dr. *Robert Krecke*). Totenmahl in Russland. Gefährliche Begegnung am Soldatengrav auf dem Balkan (frau *L. S.*). Kriegsgräberfürsorge auch eine Kulturabgabe. — Nr. 5: Jugend und Gräber. Ihr seid so jung und sucht Eure Toten. Auf dem Wege nach Paris. Wind und Regen über Gräbern (*Georg Heilmeyer*). Ein Gedenkschrein in der Schule (dr. *Hieber*). Die Jugend half bereits mit. Auf einer schwedischen Schäre (Gullholmen i Kattegat). Auf Feldgrabsuche in Italien.

Landsbygraveren nr. 4: Vejledning (*Knud Christiansen*). Klimpning m. m. (*J. B. Jensen*).

Menighedsrådenes blad nr. 3: Hvordan skal man forholde sig med kapitaler, der hensættes til gravsteders vedligeholdelse? (*H. F. Jegsen*). Orgelbyggerkunsten i Danmark indtager et højt stade (*Aage Jensen*).

Norsk hagetidend nr. 8—9: Kirkegårdsdagen 1955 (jevnf. side 58).

Pharos nr. 2: The off. annual cremation conference, Ayr. The 75th. crematorium (Daldowe). Churchyards and cremation. The Rating of crematoria (*M. F. G. Gibbs*).

Steinmetz und Bildhauer nr. 4: Alte und neue Male aus Granit (*Hans-Kurt Boehlke*). — Nr. 5: Friedhof und Grabmal — worum es in Wahrheit geht (*Joachim Utrecht*). Grabmal und monumentale Schrift (*A. Eckert* — *H. Steinbrenner*). Hier möcht ich nicht begraben sein.

Stenhugger-Tidende nr. 4: Gravsted og gravfred (referat af artikel af *Irs. K. Gormsen*).

Stockholm nr. 2: Den tysta staden (Stockholms kirkegårde).

Tidsskrift för pastoratsförvaltning nr. 1: Kyrkogårdar i Siljansnäs och Rättvik.

Vor Viden hefte 142: Vikingernes sidste havn (vikingebegravelsen i Lindholm høje v. Nr. Sundby, mag. art. *Thorkild Ramskov*, jevnf. hovednr. side 79—81).

Fra det faglige bogmarked

Hovedstadens monumenter, mindesmærker, mindetavler. En vejviser. 64 s., lommeform., Kraks legat, Kbh. 1955.

Denne nyttige lille vejviser er 2den udgave af en i 1944 udsendt ting, og den er ajourført til midten af februar 1955. Tidligere illustrationer er erstattet af fikse stregelicheer, der dog ikke så nær som ønskeligt følger tekstens placering. Det er et mylder af oplysninger om personer, der er mindet, kunstnere, som har lavet tingene, og steder, hvor tingene findes. Når man ved, hvordan der i byen flyttes rundt med kunstværkerne, er det rart at kunne ty til denne vejviser, der synes grundigt og pålideligt at oplyse om alt, hvad der er værd at vide om de forskellige ting. Med hovedstaden mener den ikke lane København, men har f. eks. også medtaget Virum.

Reinhengrab und Grabfeld in ihrer Gestaltung. 8°, 88 s. Im Bärenreiter, Kassel u. Basel 1955. DM. 6,50.

Under redaktion af dr. *Werner Lindner* og med gartenarkitekt *G. Repel* samt nogle billedhuggere har selskabet Friedhof und Denkmal udsendt dette 4de hefte i den række af udmærkede skrifter, som vi tidligere har haft den glæde at kunne anmelde. At titlerne ikke er enslydende på foromslaget og titelbladet, gør mindre, — indholdet er gedigent og omfatter omtrent lige mange tekstsider på mat og billedsider på krideret papir. Emnerne, som behandles, er f. eks. kirkegårdenes væsen og uvæsen, gravområderne — gravmælet — gravrummet — beplantning af gravarealerne — rækkegraven som type — materialet til gravmæler og dets behandling, samt gravstedsindhegninger. Dertil mange stregillustrationer og autogengivelser. Til de mange gode fotooptagelser af gravmæler fra Tyskland er føjet et par fra Sverige og Svejts. Gid stenhuggere i Danmark også måtte opdage, hvad der kan gøres ud af stenene.

Dansk ligbrændingsforening. Beretning for året 1954. 8°, 116 s., Kbh. 1955. Beretningen fortæller bl. a., at den i sagen velfortjente kontorchef *K. Reenberg* nu har trukket sig tilbage fra arbejdet, — om indvielse af krematorierne i Randers og Køge, — om den svindende interesse for kolumbarier, — om at kirke og krematorium ikke må findes i samme bygning, samt at kremationsprocenten for Danmark i 1954 var 23,8 med Frederiksberg som det højeste (62,1%), — og meget andet interessant.

Eigil Kiær: Havens blomster. Lommeformat, 192 s., Politiken, Kbh. 1955. Kr. 10,75. Det er en særdeles praktisk og nydelig lille bog, som forfatteren her har fået ud på Politikens forlag. Den omfatter 508 frilandsblomster, eenårige og stauder, mens roser ikke er med, fordi

de kommer i et følgende bind sammen med andre træagtige blomsterplanter. De godt 100 farvetavler er udført af tegneren *Verner Hancke* og til dem slutter sig nogle korte og knappe tekster samt et register, som gør det let at finde frem til et billede, og omvendt er der nummer på billedet, så man let kan finde den forklarende tekst. Der er få trykfejl (dog s. 85 et dansk ø i stedet for et tysk, og s. 183 har sphagnum fået sit h anbragt forkert), — men hvorfor skal vi nu stave chrysanthemum med k? Ja, det er *Johan Langes* ortografi, men publikum finder vel aldrig derpå? At der kan blive misforståelser, når *hosta* får apostrof over sit o, så man let læser det for et ø, er den slags, der nødvendigvis må følge med en forklarende udtale. Bogen vil være meget nyttig at have i lommen for såvel haveamatører som fagfolk, og vi kan glæde os til de næste bind.

Svend Poulsen: Roser. 2. omarbejdede udg. 8°, 144 s., Gad, Kbh. 1955. Kr. 25,00.

Siden 1ste udgave af denne udmærkede bog fra den særligt kyndige fagbogsforfatters hånd er udsendt (1941), er der jo sket en del, og det er velmotiveret, at der nu udsendes en revideret bog, som kan tage hensyn til de mange nye og gode sorter, der er kommet frem, og hvor ældre og mindre gode sorter kan tages ud, når erfaringerne har vist, at de ikke holder, hvad man har ventet. Vi hilser den velkommen og anbefaler den til rosendyrkere i det store såvelsom i det små. Et par bemærkninger skal anføres, — således virker det tilbage på renomméet af andre rosensorter, når det udelukkende er ved billedet af en Else Poulsen, at der står: meldugfri, — man tænker da straks sit om de andre afbildede sorter. Endvidere står der s. 22 noget om de gjorde erfaringer fra „sidste vinter“, hvilket er uheldigt, da man ikke ved, hvilken vinter det er, — der burde stå et årstal eller en „kold“ eller „mild“ vinter, hvad det nu drejer sig om. Det er heller ikke godt med 3 parenteser i træk ved billedteksten s. 13. Men brugsværdien af bogen er jo ikke mindre på grund af slige småting.

Albert Baumann: Neues Planen und Gestalten für Haus, Friedhof und Landschaft. 2. opl., 232 s., Deutsche Gärtnerbörse, Aachen 1954. DM. 16,80.

Forfatterens stilling som lærer og arkitekt gør sig stærkt gældende i bogen, der er en systematisk gennemgang af en hel del problemer ved planlægning af det, som titlen antyder, og gennemgangen sker hovedsagelig i tavler. Disse skønnes imidlertid ikke nær altid at være overbevisende, og der er en irriterende mangel på

konsekvens i deres opstilling og alfabetisering samt orientering med henblik på verdenshjørnerne. Nogen større fantasi er der heller ikke kommet til orde. S. 201—24 er helliget kirkegårdene, og det kan på så få sider ikke blive stort andet end principielle betragtninger over det mest elementære. Som en kirkegårdsxim er afbildet en bautasten på Bornholm.

Resolutioner m. m.

(fortsat fra pag. 56)

§ 28. 1) Naar en Kirkegaard paa Grund af Sognets tiltagende Folketal, eller fordi den ikke fyldestgør de i § 19, Stk. 3, omhandlede Forordninger med Hensyn til Grundvandstanden, eller af andre Aarsager ikke længere kan afgive de fornødne sømmelige Begravelsessteder til Sognets Beboere, paahviler det Kirken at afhjælpe denne Mangel enten ved Kirkegaardens Udvidelse eller, hvor saadan vanskelig kan finde Sted, ved Anlæg af en Hjælpekirkegaard.

2) Alle Sager om Kirkegaardsudvidelser og Anlæg af Hjælpekirkegaarde eller af nye Kirkegaarde skal indsendes til Ministeriets Godkendelse, ledsaget af de Oplysninger, som dette maatte anse for fornødne til Afgørelse af, om det paagældende Areal egner sig til Anvendelse som Begravelsesplads, og om Anlægget af en Hjælpekirkegaard i det givne Tilfælde kan anses for nødvendig. Omkostningerne ved disse Oplysningers Tilvejebringelse paahviler Kirken.

3) Den til Kirkegaardens Udvidelse eller Anlæg af nye Kirkegaarde eller Hjælpekirkegaarde, herunder ogsaa Anlæg af Kirkegaarde for Valgmenigheder med egen Kirke, fornødne Jord, tillige med de nødvendige Arealer til Holdeplads, Adgangsveje m. v., kan erholdes udlagt ved Ekspropriation efter de i Forordning af 23. April 1845 givne Regler.

Kongl. Stadfæstelse (23/10 1947) udfærdiget gennem Kirkeministeriet paa Fundats for Brødrene, Gaardejere i Abed Christian Rudolf og Peter Emil Nielsens Legat til Gravstedvedligeholdelse og til Udsmykning af Stokkemarke Kirke m. m.

Kirkeministeriets Cirkulærskriv. (23/10 1947) til Stiftsovrighederne) ang. Bøde for Skattesvig vedrørende de kirkelige Afgifter.

Kirkeministeriets Skriv. (23/10 1947) (til Aarhus Byraad) ang., hvorvidt der gælder særlige Regler for Bisættelse af Kister, som er indsvøbt i Dannebrog.

I Anledning af den i Byraadets Skrivelse

hertil af 6. Oktober d. A. fremsatte Forespørgsel om, hvorvidt der gælder særlige Regler for Bisættelse af Kister, der er indsvøbt i Dannebrog, skal man herved meddele, at der, saa vidt Ministeriet bekendt, ikke foreligger Regulativbestemmelser eller lignende vedrørende det nævnte Forhold, men at det for Ministeriet er oplyst, at man i hvert Fald paa københavnske Kirkegaard lader den Flagdug, som maatte være lagt over Kisten, fjerne, forinden Graven tilkastes, idet der dog har fundet Gravdækning Sted af Kister, indsvøbt i Dannebrog, i de ganske enkelte Tilfælde, hvor dette har været den afdødes udtrykkelige Ønske. (Jevnfør V. K. XVI pag. 122—33., red. anm.).

Kirkeministeriets Skriv. (1 $\frac{1}{4}$ 1948) til Biskoppen over Aarhus Stift) ang., at en Præst i et foreliggende Tilfælde burde have foretaget Jordspaa-kastelse ved Begravelsen af et udøbt Barn, ligesom ogsaa Ringning med Kirkens Klokker burde have fundet Sted ved Begravelsen.

I et med Deres Højærværdigheds Skrivelse af 26. Marts 1947 hertil indsendt Andragende har Boelsmand N. N. besværet sig over, at Sognepræst for A. og B. Menigheder O. O. har nægtet at foretage Jordspaa-kastelse ved Begravelsen den 28. Februar 1947 af hans udøbte Barn, samt har paabudt, at der ikke maatte ringes med Kirkens Klokker ved Begravelsen.

I sin i Sagen afgivne Erklæring har Sognepræsten bl. a. udtalt, at efter hans theologiske Opfattelse af Daaben kan der ved udøbte Børns Begravelse ikke foretages Jordspaa-kastelse eller ringes med Kirkeklokkerne.

Ved Sagens Forelæggelse for Ministeriet har Deres Højærværdighed henvist til, at der i Aarhus By finder Jordspaa-kastelse Sted ogsaa af udøbte Børn, og til at der ved Ministeriets Skrivelse af 25. Januar 1892 vedrørende to spæde Børn, hvis Lig var nedgravet paa Kirkegaarden af Morfaderen paa egen Haand, men paany opgravede til legal Undersøgelse, blev truffet den Afgørelse, at der burde finde Jordspaa-kastelse Sted, naar Børnene paany blev begravede.

De har endvidere under Henvisning til, at der i det heromhandlede Tilfælde ifølge det oplyste fra Faderens Side var gjort, hvad gøres kunde, for at faa Barnet døbt, udtalt, at det alene under Hensyn hertil havde været det rigtigste, om Sognepræsten havde givet det paagældende Barn en normal Begravelse.

Biskoppen over Københavns Stift, hvem Ministeriet anmodede om at fremkomme med en Udtalelse, efter at Sagen havde været forelagt paa et Bispemøde, har i sin derefter afgivne

Erklæring udtalt, at Sagen har været forhandlet i et Bispemøde og i et af dette nedsat Udvalg, og at der blandt Biskopperne var Enighed om, at udøbte Børns Begravelse i et Tilfælde som det foreliggende bør ske med Jordspaa-kastelse.

Der er som Begrundelse for dette Standpunkt bl. a. henvist til, at naar dødfødte Børn skal begraves med Jordspaa-kastelse, jfr. Ministeriets Skrivelser af 27. Marts 1866 og 21. September 1904, og naar Lig af ubekendte Personer, om hvis Daab eller Ikke-Daab man intet ved, ligeledes begravedes med Jordspaa-kastelse, jfr. Ministeriets Skrivelse af 14. August 1861, synes det urimeligt at nægte Jordspaa-kastelse af et Barn, der kort efter Fødslens dør udøbt, og om hvilket man ved, at dets Forældre tilhører Folkekirken, at disse ønskede, at Barnet skulde døbes, og at de prøvede paa at faa Daaben iværksat, saaledes at det er uden deres Skyld, at Barnet døde udøbt.

I Erklæringen er endvidere udtalt, at der ikke har været Hjemmel til i det foreliggende Tilfælde at nægte Klokkeringning, hvorved er henvist til Lov Nr. 100 af 19. April 1907 § 7, ifølge hvilken en Begæring om Klokkeringning skal tages til Følge.

Saaledes foranlediget skal man med Bemærkning, at Ministeriet kan slutte sig til det af Biskopperne i Sagen udtalte, tjenstlig meddele Deres Højærværdighed til Efterretning og videre Bekendtgørelse, herunder for Klageren, at Sognepræst O. O. i det omhandlede Tilfælde burde have foretaget Jordspaa-kastelse ved Begravelsen af Barnet, ligesom ogsaa Ringning med Kirkens Klokker burde have fundet Sted.

Kirkeministeriets Skriv. (1 $\frac{1}{4}$ 1948) (til Stiftamtmanden og Biskoppen over Roskilde Stift) ang. Afløsningsvederlagene for Højtidsoffer samt Offer og Akcidenser til Lærerne i Ousted Sogn.

Kirkeministeriets Skriv. (2 $\frac{1}{2}$ 1948) (til Udenrigsministeriet) ang. Vedligeholdelsen af fremmede Krigergrave her i Landet og Dækning af Udgifterne ved Vedligeholdelsen.

Med Skrivelse af 30. August 1947 har Udenrigsministeriet til Kirkeministeriet oversendt en fra den herværende norske Ambassade modtagen Verbalnote, hvori Ambassaden næst at meddele, at der for Tiden arbejdes med Udbedring og delvis Flytning af fremmede, herunder tyske, Krigergrave i Norge, og at det er Hensigten i et vist Omfang at sammenlægge spredte Gravsteder til større Enheder, har udbedt sig Oplysning om, hvorvidt der i Danmark maatte være truffet Foranstaltninger af

lignende Art med Hensyn til Krigergrave fra den sidste Krig, og — i givet Fald — hvem der har afholdt de dermed forbundne Udgifter.

Ambassaden har endvidere anmodet om en Udtalelse om, hvorledes man fra dansk Side ser paa Spørgsmaalet om Vedligeholdelse af fremmede, specielt allierede Krigergrave, og om hvorledes de paagældende Udgifter bliver dækket i Danmark.

Af det i Sagen oplyste fremgaar, at det i Norge drejer sig om et meget stort Antal udenlandske Krigergrave, ca. 18 300, heraf ca. 10 000 tyske.

For Danmarks Vedkommende drejer det sig, jfr. vedlagte Fortegnelse af 27. November 1947, som Kirkeministeriet har fremskaffet fra Politiafdelingen under Flygtningeforsorgen, om et meget mindre Antal af allierede Krigergrave, ialt kun 1082, nemlig 985 Englændere og 97 Amerikanere, der i Krigsaarene 1940—45 er forulykkede over dansk Omraade.

Hertil kommer de her i Landet værende tyske Krigergrave fra Aarene 1940—45, ialt 5582.

Med Hensyn til de sidstnævnte 5 582 tyske Krigergrave gælder det, at de i vidt Omfang paa Kirkegaardene er anlagt i Forbindelse med de anførte 6812 tyske Flygtningegrave, og at Spørgsmaalet om den fremtidige Vedligeholdelse af begge Arter af Grave formentlig maa løses paa samme Maade. Man skal i denne Forbindelse henvise til det i vedlagte Genpart af Kirkeministeriets Skrivelse af 17. Februar 1948 til Flygtningeadministrationen anførte, hvoraf fremgaar, at man har tænkt sig, at saavel de tyske Flygtninge- som Krigergrave normalt ikke skal opretholdes for mere end een Fredningsperiode (i Reglen 20, undtagelsesvis 30 Aar), og at Vedligeholdelsen kun skal omfatte, at Gravstedet henligger i sømmelig Stand, besaaet med Græs, der holdes klippet. Det fremgaar endvidere af Skrivelsen, at vedkommende Kirkegaardsbestyrelser i det langt overvejende Antal Tilfælde (c. 300 imod c. 70) har erklæret sig villige til uden Betaling at overtage den omtalte sømmelige Vedligeholdelse af Gravene, og at Udgifterne, dels til Anlæg, dels til Vedligeholdelse af Gravene i de resterende Tilfælde næppe vil blive betydelige. Disse Udgifter, der for den aarlige Vedligeholdelses Vedkommende er anslaaet til 13—14 000 Kr., maa formentlig ialtfald indtil videre afholdes af den danske Stat, saaledes at det maa henstaa til senere diplomatiske Forhandlinger, om Udgifterne skal overtages, eventuelt refunderes af en kommende tysk Stat.

Med Hensyn til de allierede Krigergrave her

i Landet fra Aarene 1940—45 er det overfor Kirkeministeriet oplyst, at der overalt er vist stor Forstaaelse og Offervillighed fra dansk Side, idet der flere Steder er opstillet Mindesmærker, der er betalt af Beboerne paa Stedet, ligesom der ved Mindestensafsløringerne har været store Højtideligheder, hvor Soldaterforeninger og Borgerforeninger er mødt op med deres Faner og derved har bidraget til, at Afsløringerne fik et højtideligt Præg. Visse Steder er de allierede Flyvere begravet sammen med de danske Frihedskæmpere. En Sammendragning af de enkelte Krigergrave til de større Byer — saaledes som paatænkt i Norge — vil formentlig volde Besværligheder, da der sikkert vil blive protesteret fra de Byer, der har rejst Mindesmærkerne over de faldne.

Hvad den aarlige Vedligeholdelse af de ommeldte allierede Krigergrave angaar, kan der formentlig regnes med, at denne i vidt Omfang vil blive overtaget af Beboerne paa Stedet eller af den stedlige Kirkegaardsbestyrelse, medmindre vedkommende allierede Land selv maatte ønske at bekoste Vedligeholdelsen, eventuelt ved Hensættelse af et bestemt Pengebeløb hertil, hvilket vides at være sket med nogle af de forholdsvis faa allierede Krigergrave her i Landet fra Verdenskrigen 1914—18.

Forholdene er imidlertid endnu ikke endelig ordnede med Hensyn til de allierede Krigergrave fra 1940—45. Saaledes verserer der — som det vil være Udenrigsministeriet bekendt — for Tiden Sager vedrørende engelske Krigerbegravelser ved Aabenraa, Aalestrup, Frederikshavn, Fourfeldt (ved Esbjerg), Lemvig og Svinø Kirkegaarde, hvor der ligger et større Antal engelske Flyvere begravet, og hvor „Imperial War Graves Commission“ har fremsendt Planer og Tegninger til Anlæg af Begravelsespladsen og Opstilling af engelske Monumenter.

Paa Svinø Kirkegaard, hvor der, foruden 59 engelske Flyvere, ligger 40 amerikanske Flyvere begravet, har en stedlig Komité under Forsæde af Amtmanden over Præstø Amt anlagt en Mindelund, og der er ved Bevilling paa Finansloven for 1947—48 ydet et Tilskud fra den danske Stat paa indtil 25 000 Kr. til Hjælp til Dækning af Udgifterne herved.

Som sit principielle Standpunkt i Spørgsmaalet om Vedligeholdelse af fremmede Krigergrave her i Landet vil Kirkeministeriet fremhæve, at det bør være vedkommende fremmede Stat, som normalt sørger for at vedligeholde sine Faldnes Grave her i Landet, hvilket — efter hvad der er Ministeriet bekendt — ogsaa hidtil er sket med faldne Tyskeres Grave fra de slesvigske Krige i forrige Aarhundrede

og med saavel tyske som allierede Grave fra Verdenskrigen 1914—1918, men at der, — som det vil fremgaa af de ovenfor meddelte Oplysninger — er forskellige Undtagelser herfra saavel med Hensyn til tyske som til allierede Grave her i Landet fra Verdenskrigen 1940—45.

Kirkeministeriets Approbation (3% 1948) paa en Ændring af Afsnit A § 2 i Vedtægt for Kirkegaardene og Begravelsesvæsenet i Randers under Bestyrelse af Randers Byraad og Dronningborg Sogneraad i Henhold til Kirkeministeriets Skrivelse af 27. Oktober 1934, saaledes at nævnte Paragraf 2 faar følgende Ordlyd:

„Over de til Gravsteders Vedligeholdelse paa længere Aaremaal indbetalte Beløb, som overtoges ved Overgangen til kommunal Drift, kan kun disponeres med Kirkeministeriets Tilladelse og kun til Arbejder og Formaal vedrørende Kirkegaardene“.

Kirkeministeriets Skriv. (15% 1948) (til Stiftamtmanden og Biskoppen over Aalborg Stift) ang. en Bestemmelse i en Kirkegaards Vedtægt vedrørende Gravstedsfornyelse og Betalingen herfor.

I Anledning af Stifsøvrighedens Skrivelse af 27. April 1948, hvori Stiftsøvrigheden har forelagt Ministeriet Spørgsmaalet om, hvorvidt der kan meddeles Approbation paa den i det hoslagt tilbagefølgende Forslag til Vedtægt for Sønderbjerg og Odby Kirkegaard til Udkastets § 12 knyttede Anmærkning, hvorefter hidtidige Lejere af Gravsteder, om de maatte ønske det, kan fortsætte Lejemaalet for et Aar ad Gangen mod at betale 2 Kr. pr. Grav ved hver Fornyelse af Lejemaalet, skal man med Bemærkning, at Gravstedsfornyelse normalt bør ske for en fuld Fredningsperiode ad Gangen, herved tjenstlig meddele til Efterretning, at den omhandlede Tilføjelse til Vedtægtens § 12 kun vil kunne approberes med den Ændring, at der ved alle Nyerhvervelser af Gravsteder efter Vedtægtens Godkendelse skal betales for 1 Fredningsperiode ad Gangen.

Kirkeministeriets Skriv. (18% 1948) (til Biskoppen over Københavns Stift) ang., at Tilbage melding til Fødestedets Ministerialbogsfører om Daab eller Navngivelse andetsteds skal ske hurtigst muligt, efter at Daaben, henholdsvis Navngivelsen, har fundet Sted.

I det med Deres Højærværdigheds Skrivelse af 12. Marts d. A. hertil tilbagefulgte Andragende fra Kordegn ved Righospitalet N. N. med Henvisning til, at der i Kirkeministeriets Cirkulære af 10. November 1921 samt i Afsnittet om Tilbage melding til Fødesognets Ministerialbøger i Ministeriets Cirkulære af 15. December 1937, Kap. II, ikke er angivet nogen Tidsfrist, indenfor hvilken Tilbage melding af Daab eller Navngivelse skal tilgaa Fødesognets Ministerialbøger, forespurgt, hvorledes nævnte Cirkulærer i saa Henseende skal forstaas.

Som Grund til Forespørgslen har Kordegnen endvidere anført, at det ikke er ualmindeligt, at Sognepræsterne først indsender Tilbage meldingerne til Kordegnkontoret, naar der foreligger et efter deres Formening passende Antal, og har i denne Forbindelse henvist til de Andragendet medfulgte 6 Tilbage meldinger fra Sognepræsten for A. og B. Menigheder, hvilke Tilbage meldinger først er indsendt den 13. Januar 1948, uagtet de paagældende Børn er døbt henholdsvis 25. Maj 1947, 6. Juli 1947, 14. September 1947, 21. September 1947, 21. September 1947 og 20. November 1947.

Saaledes foranlediget skal man anmode Deres Højærværdighed om at ville tilkendegive Sognepræsten for A. og B. Menigheder, at han i hvert enkelt Tilfælde, hvor han døber et Barn, der er født i et andet Sogn, eller Navngivelse af et saadant Barn sker til Pastoratets Ministerialbøger, hurtigst muligt maa foretage Tilbage melding om henholdsvis Daaben eller Navngivelsen til Fødestedets Ministerialbogsfører til Indførelse i de paagældende Ministerialbøger.

(fortsættes)

Tillæg til Vore Kirkegårde bind 18 nr. 11

Foreningen for kirkegårdskultur

Nye medlemmer

Afdeling A.

168. Skive menighedsråd.

Afdeling C.

1013. N. Bøttiger, København N.
1014. Havearkitekt Poul W. Olsen, København Valby.
1015. Anlægsgartner Verner Jensen, Nakskov.

Afdeling D.

153. Fhv. kyrkogårdsf. Hilding Claesson, Lund, Sverige.
154. Kirkjugarder Reykavíkur, Island.

Æresmedlemmer

Som foreningen Sveriges kyrkogårdsföreståndares første æresmedlem udnævntes ved denne forenings kongres i de første dage af august foreningens hidtidige og mangeårige sekretær, den nu pensionerede kirkegårdsforst. *Hilding Claesson* i Lund.

Og ved den danske kirkegårdsinspektørforenings generalforsamling på Hindsgaul i september udnævntes denne forenings mangeårige kasserer *A. Rosenmeier* i Slagelse til æresmedlem (eller som formanden udtrykte det: æreskasserer) i sin forening.

Vi ønsker begge æresmedlemmer til lykke med den kammeratlige hæder, man har ydet dem.

90 år

fyldte d. 5. 9. vor forenings tidligere formand, pastor emer. *A. J. Bartholdy Møller*, som virkede 1931—36. B. M. har i en årrække boet Ved Lindevangen 28 på Frederiksberg og kan i sin høje alder glæde sig ved et så godt helbred, at han kan assistere ved gudstjenesten i Trinitatis kirke samt nu og da også i Lindevangskirken. Vi har lykønsket vor tidligere formand.

125 år

fyldte d. 23. 9. 1955 *Det kgl. danske Haveselskab*, der i den fantastiske solsommer 1955 har holdt sin udstilling under mottoet: 17 haver i een. Ved en reception for en i dagens anled-

ning indbudt forsamling takkede formanden, direktør *Thorkild-Jensen*, bl. a. de 2 personer, der havde båret udstillingsarbejdets byrde, nemlig havearkitekt *Georg Boye* og overgartner *H. P. Samuelsen*, idet han på selskabets vegne overrakte dem hver et sølvfad. Man havde ikke spundet guld på udstillingen, sagde direktøren, men havde kunnet tilbagebetale den til rådighed stillede garantikapital. Besøgsantallet har været 60.000, og den skete indsats må forventes at kunne virke udadtil som indadtil i kommende år. Udstillingen ventes iøvrigt fortsat til næste sommer, hvor alting vil være groet mere til.

Kirkegårdsmøder

I dagene 2.—4. august holdt den svenske inspektørforening sit årsmøde, som man der kalder kongres, i Skövde og Lidköping. Man behandlede bl. a. især gravmælesagen, spørgsmålet om begravelsesfri søndage m. m. og gjorde studier på begge byers kirkegårde. Alle styrelsesvalg var genvalg med *G. V. Walberg* som formand, og man besluttede, at næste års møde skulle afholdes helt oppe i Norrland. Næste år bliver iøvrigt skæbnesvangert for formanden, idet svensk lovgivning siger, at en embedsmand (in casu kyrkogårdsföreståndare) ikke må sidde i sit embede længere end til sit 65. år. Og den 16. september oprinder denne dag.

Den danske inspektørforening havde held til i år at kunne holde sine møder på det fine og gode Hindsgaul ved Lillebælt. Her debatteredes i dagene 18.—21. september emner som lønningsskommission og kemisk ukrudtsbekæmpelse samt legatgravenes midler, ligesom der demonstreredes en mængde værdifulde redskaber og maskiner til kirkegårdenes daglige drift. Hvor er det godt, der er sådanne, men hvor ville det være gavnligt for deres brug netop på kirkegårde og for de arbejdere, der betjener dem, om de var noget mindre støjende. — Ved mødet afløste far og søn sig som kasserer, og man besluttede, at næste årsmøde skulle være i Hjørring. Udflugten gik til Skamlingsbanken og Christiansfeld, og alle dagene var begunstiget af godt vejr og god stemning, til hvilket sidste ikke mindst medvirkede foreningens uimodståelige og dygtige amatørtalenter, hvoriblandt „formandinden“, fru *Gerda Askegaard*, også var en fortrinlig fører for damerne, der i et antal af ca. 30 havde gjort deres mænd følgeskab.

Fra danske dagblade

$\frac{1}{2}$ Nordsjællands Social-Demokrat: Hillerød ny kgd. koster over $\frac{1}{2}$ mill. kr. (kirkegårdsarkitekt *Sv. Hansen* og *Max Brüel*).

$\frac{1}{2}$ Ny Tid: Sognerådet betaler udgifterne ved udv. af Jetsmark kgd. (ca. 100.000 kr.).

$\frac{1}{3}$ Viborg Amts Social-Demokrat: Fremstød for kgds.kulturen forberedes. Referat af f. f. kgds.-kulturs generalforsamling m. m.

$\frac{1}{4}$ Aftenbladet: 10 gravsteder ødelagt ved hærværk på Hunseby kgd.

$\frac{1}{4}$ Østsjællands Folkeblad: Den ny afdeling på Hårlev kgd., som indviedes i 1949, vil snart blive taget i brug (haveark. *Johannes Tholle*).

$\frac{1}{5}$ 1955 Jyllandsposten: Jens Baggesens grav i Kiel er flyttet til Eickhof kgd.

$\frac{1}{6}$ Heimdal: Der skal indrettes parkeringsplads ved Nikolaj kk. i Åbenrå.

$\frac{1}{7}$ Ålborg Amtstidende: Løgstør køber areal for udv. af kgd.

$\frac{2}{2}$ Randers Amts Avis: Den gamle Østre kgd. ved at få et nyt udseende (graver *A. P. Nedergaard*).

$\frac{2}{6}$ Østsjællands Folkeblad: Ny vedtægt for Himlingøje kgd.

$\frac{2}{5}$ Sorø Amtstidende: 10 % afgift på gravsten på St. Peders kgd. Slagelse.

$\frac{2}{6}$ Horsens Folkeblad: Ny kgd. ved „Fuglekvarteret“ i Horsens?

$\frac{2}{7}$ Silkeborg Avis: Vium mhstr. udvider kgd. Kr. 20.000.

$\frac{2}{7}$ Vestkysten: Ønske om stor tysk kgd. i Esbjerg.

$\frac{3}{7}$ Fyns Social-Demokrat: 1000 tyske grave fra Fyn flyttes til Odense.

$\frac{4}{7}$ Horsens Folkeblad: Flyttes omegnens tyske grave til Horsens?

$\frac{9}{7}$ Ringkøbing Amts Dagblad: Nr. Nebel kgd. udvides, — det gl. dige er revet ned.

$\frac{11}{7}$ Ærø Avis: Omlægningen af Marstal Gamle kgd. snart afsluttet (haveark. *Johannes Tholle*).

$\frac{23}{7}$ Holbæk Amtstidende: Mørkøv kgd. skal udv. ved køb af graver *J. Christensens* ejendom.

$\frac{26}{7}$ Vestkysten: Udv. af Jerne kgd. påtænkt.

$\frac{28}{7}$ Fyns Social-Demokrat: Groft hærværk på kgd. i Grindløse.

$\frac{9}{8}$ Sønderjyden: Kaniner beskadiger kgd. langs rigsgrænsen.

$\frac{6}{8}$ Helsingør Social-Demokrat: Hørsholm har holdt licitation over kgds.udvidelsen (havearkitekt *Johannes Tholle*). Omkostn. ca. kr. 200.000.

$\frac{9}{8}$ Sønderjyden: Kgd. i Bov reguleres og udvides (havearkitekt *P. Hansen*), kr. 75.000.

$\frac{10}{8}$ Fyns Venstreblad: Køng kgd. udvides, — der optages et lån på kr. 10.000.

$\frac{10}{8}$ Tidens Tegn: Arb. på Kolding Nordre kgd. skal nu udbygdes (havearkitekt *S. Hansen*).

$\frac{10}{8}$ Tidens Tegn: Et par kirkegårdsproblemer (havearkitekt *Poul Hansen*).

$\frac{15}{8}$ Løgstør Avis: Vester-Hornum mhdsr. sikrer sig jord for kgds.udvidelse.

$\frac{18}{8}$ Sorø Amtstidende: Træerne ved Finderup kgd. (Sjælland) fældes og der anbringes flagstang på kirkegårdsbanken.

$\frac{19}{8}$ Viborg Amts Social-Demokrat: Kgds.udv. i Viborg går ind for bygn. af krematorium.

$\frac{23}{8}$ Svendborg Assistenskgd. udvides ved køb af *Baagoes* have.

$\frac{26}{8}$ Roskilde Social-Demokrat: Jord sikret til udv. af Roskilde Østre kgd. Købesum kr. 66.500 for 1900 m².

$\frac{27}{8}$ Kolding Folkeblad: Nordre kgds. anlæggelse udbygdes i licitation (insp. *Sv. Hansen*).

$\frac{30}{8}$ Jydske Tidende: Licitation over udv. af Bov kgd.

$\frac{2}{9}$ Frederiksborg Amts Avis: Betydelig udv. af Hareskov kgd.

$\frac{1}{9}$ Frit Folk: Brande skal have sin tredje kirkegård.

$\frac{1}{9}$ Thisted Amts Avis: Vestervig kgd. udvides (insp. *Hasselstrøm*).

$\frac{19}{9}$ Randers Amts Avis: Vivil kgd. udvides med ca. 7000 m².

$\frac{2}{9}$ Vendsyssels Tid.: Kgdsprojektet i Bangsbostrand klar.

$\frac{2}{9}$ Vendsyssels Tid.: Flere tyske grave til Frederikshavn.

$\frac{2}{9}$ Fr.borg Amts Avis: Nedlæggelse af Ballerup gamle kgd. forberedes.

$\frac{2}{9}$ Loll.-F. Venstrebl.: Udv. af Åstrup kgd. godkendt af kirkeministeriet (havearkitekt *Johannes Tholle*).

Fra svenske dagblade

$\frac{1}{9}$ Sydsvenska Dagbl.: Hälsingborg och Trelleborg får krigskyrkogård.

$\frac{2}{9}$ Sydsvenska Dagbl.: Gamle kyrkogården.

Fra tidsskrifterne

Der Naturstein nr. 8: Aus der Schaffen des Volksbundes für deutsche Kriegsgräberfürsorge. Grabmalkunst von bildhauer *Gottfried Häudslain*, München. Zu einem grabstein aus der Kasseler Bundesgartenschau. Gedenkstätten der heimatsvertriebenen. Sind eingblasene Grabinschriften weniger wertvoll als gehauene? — Nr. 9: Grabmal Ponader. „Der juden Grab-stadt und Schutzstein“.

Garten und Landschaft nr. 7: Von steinernen zum grünen Friedhof (trädgårdsark. *Edv. Jacobson*).

Historiske meddelelser om København 4. r., IV. hefte 4—6: Oplysninger om *H. C. Andersens* grav (inspektør *Axel Christensen*; jvnf. VK. s. 73—74).

Ignis nr. 6: Tänkessätten ändras (vedr. ligbränding; professor *Sv. Dahlström*). Ord, benämningar och begrepp, som eldbeg. fört med sig (*O. Övden*). Göteborg krematorium utvidgas (*Rustan*). Kyrkogårdskonferens i Örebro (*Tage Attermark*). — Nr. 7: En prästmans syn på eldbeg. (kyrkoherde *Carl E. Rohdin*). Fördelar med eldbeg. för församlingar utan eget krematorium. — Nr. 8: Urnlunden och den svenska kyrkogården (Landskapets betydelse vid planläggning av nya begravningsområden, — trädgårdsark. *Ulla Bodorff*). Krematoriefrågan i Skellefteå (kamrer *J. A. Grundström*). Krematoriefrågan i Gävle (kyrkokamrer *Olle Westlund*). — Nr. 9: Krematorium rives (Göteborg, *Per Gust. Blidberg*). Södertälje urnlund med kolumbarier. Intryck från den engelska off. eldbeg.konferensen 1955. Eldbeg.utställ i Boden.

Kriegsgräberfürsorge nr. 6: Kurzmeldung aus der Volksbund-Arbeit. Lommel 15. 5. 1955. — Nr. 7: Sandweiler. Ehrenfriedhof Sandweiler feierlich eingeweiht. Jugend und Gräber nach dem Kriege. Frankreich — Gräber, Landschaft und Menschen. — Nr. 8: Das Soldatengrab. Sechs deutsche Soldatenfriedhöfe in Norwegen. Grabschmuck zu den Totentagen! Jugend an Gräbern. Auch die Toten des ersten Weltkrieges in Belgien haben Anspruch auf dauerhafte Ruhestätten! Das Kreuz — das ist der Frieden. — Nr. 9: Der Gedanke der deutschen Kriegsgräberfürsorge jenseits unserer Grenzen. Die ersten aus dem Ausland. Freundeskreise des Volksbundes im Ausland. Der Anfang gemacht. Der Volkstrauertag. Ein Gedenkblatte den stillen Helfern. Kostbare Fracht für Tobruk, Champagne, Argonnen, Ardennen, Verdun.

Landsbygraveren nr. 6: Da Mathæus ringede solen ned (*Phil*). Ceremoniel ved begravelser (ang. fanebæring, *Axel Hertel*). På kirkegården (digt af *Immanuel Pedersen*). — Nr. 8: Gravstedspasning (*Peter Christensen*). — Nr. 9: Føringelse af vejledningerne. Vore aflønninger (*Johs. Mortensen*). Om kirkegården som arbejdsplads (geng. efter VK.).

Menighedsrådenes blad nr. 7: Kirkegård i Hilerød til 1,1 mill. kr. Nr. 8: Forestående sammenlægning af tyskergrave fra krigens tid.

Pharos nr. 3: Officiel annual cremation conference at Ayr. Eccles crematorium (the 76.). Cremation in Sweden (*Nils Grufman*). 77th crematorium opened in Shipley (Storbritannien).

Samvirke ¹⁵/₁₀₀: Klokkens slag er forstummet (Oksby gamle kirkegård).

Schweizergarten nr. 9: Fortbildungskurs 1955. Neuzeitliche Grabbepflanzung (*W. Liebi*).

Steinmetz und Bildhauer nr. 6: Arbeitsgemeinschaft „Friedhof und Denkmal“. — Nr. 7: Friedhofsbrunnen: Arkitektonische Notwendigkeiten. Idee und Gestaltung. — Nr. 8: Idee und Gestaltung. — Nr. 9: Das Wesentliche des Friedhofes (*Werner Lendholt*). Friedhofsordnungen schützen gegen Unkultur.

Stenhuggertidende nr. 8: Lidt om danske gravskrifter (fortsat). — Nr. 9: Lidt om danske gravskrifter (fortsat).

Viola ²⁰/₁₀₀: Kyrkogårdsf. samlas i Skövde och Lidköping. ³¹/₁₀₀: Kyrkogårdsf.kongress (referat). ³¹/₁₀₀: Begravningsfria söndagar.

Fra det faglige bogmarked

Gustav Allinger: Schöne Wohngärten in Stadt und Land. 8°, 112 sider med 200 fotografier og tegninger. F. Bruckmann K. G. München, 1955.

Denne bog er en særudgave af tredje del af *Gustav Allingers* store værk „Der Deutsche Garten“, som er anmeldt i VK. XVII tillægsside 31.

Den behandler i forskellige korte afsnit en mængde haveproblemer, lige fra klimaets og jordens beskaffenhed til den kunstneriske udformning af såvel enfamiliehaver som haver ved etagebebyggelse (boligparker).

De mange fotografiske gengivelser viser os atter tyskernes blændende tekniske dygtighed til at fotografere og reproducere, selv gengivelse af farveoptagelser har man ikke været tilbage for.

Et smukt gartnerisk billedværk udført på fint krideret papir, der vil pynte på enhver havearkitekts gavebord. *A. Falmer-Nielsen.*

Arbeitsgemeinschaft Friedhof und Denkmal e. v. Jahrestagung in Kassel 26.—27. mai 1955. 60 sider.

Dette flittigt arbejdende udvalg for god kirkegårdskultur har udsendt sin beretning for årets forsamling i Kassel, hvor også Vesttysklands forbundshavebrugsudstilling finder sted. Foruden beretning om organisationsarbejdet indeholder den gengivelser af foredrag af *Bruno Waller* om soldaterkirkegårde, — *Fichtner* om kirkegårdskultur og højskoler, — og af trädgårdsark. *Edv. Jacobson* om kirkegårde i Värmland. Det er tydeligt, at de „grønne“ kirkegårde fra Norden vækker beundring og opsigt såvel i germanske som angelsaksiske lande, — ikke uden grund. De er også bl. a. udtryk for et sundt demokrati.

Norsk krematoriomsforening. Årsberetning for 1954. 8°, 32 s.

Af årsberetningen fremgår det, at 5 kommuner har fået byggetilladelse til krematorier. Man kommer også ind på det mærkeligt spidsfindige teologiske spørgsmål om, hvorvidt menneskets opstandelse skal ske med et jordisk legeme eller et åndeligt. Kremationsprocenten for Norge er 16,7 — for Oslo 62 og for Drammen endog 66,6. Der er nedsat over 2000 asker i fællesgrave.

Föreningen Sveriges Kyrkogårdsföreståndare. Handlingar f. kongressen i Malmö 4.—6. 8. 1954, fol., 43 s., bilag.

Kort før indvarsling til 1955 kongres indkom det fyldige og som sædvanligt smukt udførte referat af forrige års kongres i Malmø, — derunder *Walbergs* foredrag om Malmø og dens mange kirkegårde, som han selv har haft så stor indflydelse på, — *E. F. Lunds* om retsforhold i Sverige og *Johannes Tholles* om de tilsvarende i Danmark, samt *H. Egidius* om arbejdspsykologi — og endnu mere. —

Hermann Schurhammer: Strasse und Landschaft. 4°, 82 s., 124 ill., Kirschbaum Verlag, Bielefeld, 1955. DM. 18.—

Det er blevet en overordentlig nydelig bog med en meget instruktiv tekst om et højaktuelt emne blandt teknikere og andre: Vejen og landskabet, — eller: Vejen i landskabet.

Manuskriptet er forfattet af den for et par år siden afdøde vejtekniker, som havde sit virke i Schwarzwald og er udgivet ved hans søn af samme navn (*Hermann Schurhammer*). Det henvender sig til alle, der arbejder med naturfredning og landskabspleje, såsom landskabsgartnere, havearkitekter, vejingeniører og mange flere, og det giver mange gode råd og impulser, skabt af den erfarne og modne mand. Eksemplerne og billederne er så godt som alle fra Tyskland, hvilket dog ingenlunde forhindrer, at der også for nordiske læsere er adskiligt at lære og glæde sig ved.

Resolutioner m. m.

Kirkeministeriets Approbation (2% 1948) paa, at nedennævnte i Reglement for Begravelsesvæsenet paa Frederiksberg, §§ 14, 15 og 25, fastsatte Takster forhøjes.

Kirkeministeriets Skriv. (2% 1948, til Stiftamtmanden og Biskoppen over Fyens Stift) ang. Fastsættelse af Honorar til en Landsbygraver.

I et senest med Hr. Stiftamtmandens og Deres Højerværdigheds Skrivelse af 9. April 1948 hertil indsendte Andragende har Oure Sogns Menighedsraad udbedt sig en Udtalelse fra Ministeriet i Anledning af, at Graverforeningen paa Foranledning af en Henvendelse fra Graver ved Oure Kirke N.N. har henstillet, at Graverens Honorar forhøjes.

Graverens Honorar udgør ifølge det oplyste 1 700 Kr., heri indbefattet Dyrtdstillæg, medens Graverforeningen med Henviisning til en paa Grundlag af den saakaldte „Aarhusbetænkning“ foretaget Beregning foreslaar Honoraret fastsat til 2 013 Kr. + Tillæg, for Tiden 40 %.

I Anledning heraf skal man meddele til Efterretning og videre Bekendtgørelse, at Ministeriet skal have det overladt til Menighedsraadet med Provstiudvalgets Stadfæstelse at fastsætte det den paagældende tilkommende Honorar, jfr. Lov Nr. 418 af 12. Juli 1946 om Folkekirkens Lønningsvæsen udenfor København og Frederiksberg m. m., § 23, idet dog herved bemærkes, at der i Henhold til fornævnte Lovs § 28, Stk. 4, skal ydes Graveren et midlertidigt Honorartillæg, for Tiden 40 %, hvilket Tillæg maa fremtræde som et Procenttillæg i Forhold til det faste Honorar.

Saafernt Ringeren gennem Ydelsen af det omhandlede Procenttillæg naar op paa en Lønning, der er højere end forudsat, vil Menighedsraadet med Provstiudvalgets Godkendelse kunne foretage en ny Honoraransættelse, hvorved det aarlige Grundbeløb nedsættes til en saadan Størrelse, at det, naar der hertil lægges det midlertidige Honorartillæg (Procenttillæg), kommer til at svare til det samlede Beløb, hvortil Honoraret ønskes reguleret, jfr. Ministeriets Cirkulære af 8. Maj 1948, Side 5 medio.

Det tilføjes, at Ministeriet iøvrigt kan tiltræde de af Menighedsraadet i Skrivelse af 8. Januar 1948 fremsatte Synspunkter og med Menighedsraadet og Provstiudvalget er enigt i, at den saakaldte „Aarhusbetænkning“ ikke kan lægges til Grund ved Beregningen af de heromhandlede Lønninger.

Kirkeministeriets Skriv. (1/7 1948, til Overtilsynet for Det københavnske Kirkefonds Kirker) ang. Feriegodtgørelse til Vikarer for Kordegne og Gravere ved Kirkerne i København og paa Frederiksberg.

Kirkeministeriets Skriv. (14/7 1948, til Justitsministeriet) ang. Askeurners Nedsættelse paa private Ejendomme.

I Anledning af den med Justitsministeriets Skrivelse af 18. Juni 1948 hertil til Erklæring oversendte, hoslagt tilbagefølgende Sag angående Anbringelse af en Askeurne i en Privatave i Fredericia skal man — efter om Sagen at have brevvekslet med Stiftsovrigheden over Haderslev Stift — bemærke, at nærværende Ministerium gaar ud fra, at Bestemmelsen i § 4 i Lov af 14. Marts 1931 om Ligbrænding, hvorefter, naar Ligbrænding har fundet Sted, Asken enten skal begraves paa en Kirkegaard eller

andet af Justitsministeriet godkendt Sted eller hensættes i særlig dertil indrettede, af Justitsministeriet godkendte Rum, er at forstaa saaledes, at Urnerne med Aske — saavel som Ligene af Afdøde — *normalt* skal anbringes paa de almindelige, fælles Begravelsespladser, herunder Urnehaver og Columbarier, og at Anbringelse uden for disse kun maa finde Sted efter dertil i hvert enkelt Tilfælde fra vedkommende Ministerium indhentet Tilladelse, der kun bør meddeles, naar særlige Grunde taler derfor.

Efter nærværende Ministeriums Formening foreligger der ikke i den heromhandlede Sag særlig stærke Grunde, der taler for at give den ansøgte Tilladelse til at nedsætte en Askeurne i en privat Have, i hvilken Forbindelse man henleder Opmærksomheden paa, at Afdødes paastaaede Ønske om at blive begravet i den omtalte private Have ikke er videre stærkt dokumenteret, og navnlig paa, at Andragerinden, efter at Afdøde var brændt, ikke har gjort noget Skridt til at søge det paastaaede Ønske opfyldt, men søgt Urnen nedsat i et almindeligt Gravsted, hvor den formentlig vilde være blevet staaende, saafremt Gravstedets Indehaver ikke nu havde forlangt den fjernet.

Nærværende Ministerium vilde derfor anse det for rettest, at Andragerinden henvises til at erhverve et almindeligt Urnegravsted paa Kirkegaarden, hvortil Urnen henflyttes. Imod en saadan Flytning haves der herfra intet at erindre.

Efter den Anledning, Sagen dertil giver, bemærkes, at Kirkeministeriet kun i ganske enkelte Tilfælde efter Brevveksling med Justitsministeriet i Medfør af fornævnte Bestemmelse i § 4 i Lov af 14. Marts 1931 om Ligbrænding har meddelt Tilladelse til Nedgravning af Askeurner i et dertil indrettet Areal paa en privat Ejendom paa Vilkaar, at der tinglyses en servitutstiftende Deklaration med Justitsministeriet som paataleberettiget, jfr. Skrivelse herfra af 7. December 1936.

Det tilføjes, at Kirkeministeriet for sit eget Vedkommende er meget tilbageholdende med at give Tilladelse til Indretning af private Begravelsespladser, og at man vilde se med nogen Ængstelse paa, hvis der i videre Omfang blev givet Tilladelse til Nedsættelse af Urner paa private Ejendomme, da en saadan Praksis formentlig kunde vanskeliggøre at holde den Linie, som nærværende Ministerium maa anse for den rette med Hensyn til de private Begravelsespladser.

Kirkeministeriets Skriv. (27/ 1948, til Stiftamtmanden og Biskoppen over Viborg Stift)

ang. forskellige Lønningsspørgsmaal vedrørende en Landsbygraver-Stilling.

I det med Stiftsøvrighedens Skrivelse af 11. Maj 1948 tilbagefulgte Andragende har Graver ved Mammen Kirke N. N. besværet sig over, at Mammen Sogns Menighedsraad har afslaaet at yde 40 % Tillæg til det ham tillagte Vederlag, som i 1946 er fastsat til 1915 Kr. aarlig.

Saaledes foranlediget skal man meddele til Efterretning og videre Bekendtgørelse, herunder for Klageren, at Ministeriet med Provstiuudvalget og Stiftsøvrigheden er enigt i, at der efter det oplyste ikke med Rimelighed kan tilkomme Graveren højere samlet Løn end det Beløb af ialt 1915 Kr. (heri indbefattet Dyr-tidstillæg), der er ydet ham af Menighedsraadet med tilbagevirkende Kraft fra den 1. April 1946 at regne, men at man maa finde, at dette Beløb bør omreguleres i Overensstemmelse med det i Ministeriets Cirkulære af 8. Maj 1948, Af-snit 6, udtalte, f. Eks. til 1370 Kr. aarligt + for Tiden 40 % = 1918 Kr.

Angaaende den i Præstelønningslovens § 24 under 3) omtalte overenskomstmaessige Aflønning henvises til Bestemmelserne i § 24 i Bekendtgørelse af 29. April 1948 angaaende Ordningen af Kirkebetjeningens Forhold uden for

Saa De paa »Hindsgavl« en

Hako

»Hako« er en Universalmaskine, der paa en nem og hurtig Maade klarer alle de mangeartede Arbejder, der forekommer i enhver Bedrift,

f. Eks.: Skufning af Gange
Hækklipning
Græsklipning (m. Fingerklipper)
Plæneklipning samt
Fræsning og Pløjning m. m.

»Hako« er med sine mere end 20 forskellige Arbejdsmuligheder lige velegnet i saavel mindre som større Virksomheder.

Brochurer og Tilbud samt Demonstration til Tjeneste paa Forlangende.

Enc-Importør

Aktieselskabet

**STEFFENSENS FRØHANDEL
KOLDING**

Telefoner 1655—1656 og 2391

København og Frederiksberg, idet bemærkes, at de almindelige Honorarer til Landsbygravere ikke falder ind under disse Bestemmelser.

Efter den Anledning, Sagen dertil giver, skal man derhos bemærke, at der tilkommer en Ferievikar for Graveren en til Arbejdets Omfang svarende Betaling.

Kirkeministeriets Skriv. (19/8 1948, til Foreningen af Kirkebetjente i Købstæderne) ang. **Adgang til forlænget Ferie for visse i Købstæder og bymæssige Bebyggelser ansatte Gravere og Kirkebetjente, der har opnaaet Ansættelse som Tjenestemænd.**

I Anledning af Foreningens hertil indgivne Andragende af 15. August 1948 om, at der i visse Tilfælde maa gives Adgang for ældre Gravere og Kirkebetjente i Købstæder og købstadmæssige Bebyggelser til at faa forlænget Ferie i Overensstemmelse med den for København og Frederiksberg gældende Ordning, skal man meddele til Efterretning, at der herfra intet vides at erindre imod, at der i de Regulativer, som i Henhold til § 9, Stk. 1 og 2, i Bekendtgørelse af 23. September 1947 af Lov om Kirkers Bestyrelse m. m. skal udfærdiges angaaende Kirkebetjeningens Tjenesteforhold m. m., optages en Bestemmelse om, at den aarlige Ferie for de fornævnte Gravere og Kirkebetjente i Købstæder og købstadmæssige Bebyggelser, der efter de hidtidige Ferieregler har haft Adgang til 14 Dages Ferie, forlænges til 3 Uger, saafremt de paagældende inden Ferieaarets Udgang har haft fast Ansættelse i Kirkens Tjeneste i 18 Aar og har naaet en Levealder af 42 Aar, — alt under Forudsætning af, at de paagældende har opnaaet Ansættelse som Tjenestemænd i Henhold til § 7 i Bekendtgørelse af 29. April 1948.

Kirkeministeriets Skriv. (9/8 1948, til Stiftamtmanden og Biskoppen over Københavns Stift) ang., hvorvidt et i Aaret 1879 for 100 Aar erhvervet Familiegravsted, i hvilket der senest i Aaret 1921 havde fundet Begravelse Sted, nu vilde kunne kræves nedlagt i Anledning af Regulering af Kirkegaarden.

Med Hr. Stiftamtmandens og Deres Højærværdigheds Skrivelse af 22. Maj 1948 har Ministeriet modtaget en Forespørgsel fra Taarnby Sogns Menighedsraad med Hensyn til, om der i Anledning af Regulering af Taarnby Kirkegaard i Medfør af § 19, Stk. 1, i Bekendtgørelse af 23. September 1947 af Lov Nr. 282 af 30. Juni 1922 om Vedligeholdelse af Kirker og Kirkegaarde m. v. med senere Ændringer er Hjemmel til at nedlægge et Gravsted, stort 22,5 Alen² og omfattende 5 Gravpladser, i hvilket afdøde Gaardejer i Ullerup i Taarnby Sogn A. B. er

begravet, og for hvilket der i Henhold til Kvit-tering af 25. Marts 1879 fra Universitetskvæsturen er erlagt en Kendelse, stor 112 Kr. 50 Øre, saaledes at Gravstedet overdrages Afdødes Børn „for et Tidsrum af 100 — Hundrede — Aar med Ret til at holde det indhegnet“.

Af det i Sagen oplyste fremgaar, at der udover den i 1879 afdøde Gaardejer A. B. er begravet følgende i det ommeldte Gravsted: C. B., den 15. Marts 1891, D. B., den 17. Marts 1909, og E. B., den 18. Januar 1921, at sidstnævnte var Enkemand, og at det vil være nødvendigt at sløjfe hele det omhandlede Gravsted af Hensyn til den planlagte Regulering.

I Anledning heraf skal man udtale, at der ved den fornævnte Bestemmelse i § 19, Stk. 1, i Loven om Vedligeholdelse af Kirker og Kirkegaarde m. v. er givet et Paalæg om, at enhver Kirkegaard skal være planeret og reguleret med det fornødne Antal Gange af tilstrækkelig Bredde, i hvilket Øjemed bestaaende Gravsteder helt eller delvis kan inddrages, naar ingens lovlige Ret i Henhold til Lovbekendtgørelsens § 24 derved krænkes. Ved sidstnævnte Tilføjelse er tænkt paa den i § 24, Stk. 2, omtalte *Fredningstid*, hvori enhver Grav skal henligge urørt, og som for Taarnby Kirkegaards Vedkommende i Henhold til § 8 i den hoslagt tilbagefølgende Vedtægt for Taarnby Kirkegaard, approberet af Københavns Stiftsøvrighed den 30. Oktober 1942, er fastsat til 20 Aar for en Voksengrav.

Det er i talrige af Ministeriet truffne Afgørelser udtalt, at den af Loven krævede Regulering af Kirkegaarde ikke maa finde Sted, før den for den paagældende Kirkegaard fastsatte Fredningstid er udløbet for ethvert af de Gravsteder, der berøres af Reguleringen, men det er paa den anden Side ligeledes i talrige Tilfælde udtalt, at naar Fredningstiden er udløbet, kan Reguleringen gennemføres, selv om vedkommende Gravstedsejer ønsker *Gravstedsretten fornyet*, hvilket Ønske ellers i Henhold til Lovbekendtgørelsens § 25, Stk. 2, skal imødekommes. Det er endvidere antaget, at Regulering efter Fredningstidens Udløb kan ske, selv om det er Afdødes efterlevende Ægtefælle, der i Henhold til Lovbekendtgørelsens § 24, Stk. 1, fremsætter Ønske om Fornyelse af Gravstedsretten.

I Henhold til det anførte vil Ministeriet efter alt det foreliggende være tilbøjeligt til at formene, at den omhandlede Regulering af Taarnby Kirkegaard, der forudsættes godkendt af Synet, ogsaa vil kunne gennemføres inden Aaret 1979, hvorved dog bemærkes, at man vil finde det rimeligt, at den i sin Tid erlagte Kendelse af 112 Kr. 50 Øre i saa Fald tilbagebetales for

den resterende Del af de 100 Aar, for hvilken Retten til Gravstedet er erhvervet. Det tilføjes iøvrigt, at Spørgsmaalets endelige Afgørelse henhører under Domstolene.

Kirkeministeriets Skriv. (²¹/₁₀ 1948, til Stiftamtmanden og Biskoppen over Ribe Stift) ang. **Bestyrelse ved et Menighedsraad af en til Vedligeholdelse af et Gravsted i 50 Aar testeret Kapital.**

Af den med Stiftsøvrighedens Skrivelse af 30. Januar 1948 hertil indsendte Sag fremgaar, at Enkefru N. N., Gram, der afgik ved Døden den 14. Oktober 1947, i sit Testamente af 23. Juli 1946 har bestemt, at der forlods af hendes Efterladenskaber skal indbetales et Beløb paa 750 Kr. til Gram Kirkekasse til Vedligeholdelse af hendes og hendes tidligere afdøde Ægtefælles Gravsted paa Gram Kirkegaard i et Tidsrum af 50 Aar.

I Henhold hertil har Dommeren i Frøs Herred og en Del af Kalvslund Herred forespurgt, om Gram Menighedsraad maatte være villigt til at paatage sig Vedligeholdelsen af Gravstedet i det anførte Tidsrum.

Idet Menighedsraadet vel har erklæret sig villigt til at paatage sig Vedligeholdelsen, men kun under den Forudsætning, at det hertil hensatte Beløb — som i Testamentet bestemt — indbetales i Kirkekassen, og ikke kræves indbetalt blandt Stiftsmidlerne, har Stiftsøvrigheden ved Sagens Forelæggelse forespurgt, om Ministeriet kan tiltræde en saadan Ordning.

Saaledes foranlediget skal man meddele til Efterretning og videre Bekendtgørelse, at der under Hensyn til det i Afdødes Testamente fastsatte, hvorefter der forlods af Arvebeholdningen skal udtages 750 Kr. til Indbetaling til Gram Sogns Kirkekasse til Vedligeholdelse i 50 Aar af hendes og hendes tidligere afdøde Ægtefælles Gravsted paa Gram Kirkegaard, efter Omstændighederne intet findes at erindre imod, at Gram Sogns Menighedsraad paatager sig den ommeldte Vedligeholdelse, saaledes at Beløbet indsættes paa en Sparekassebog, der overgives til Menighedsraadet paa Vilkaar, at Bogen forsynes med Stiftsøvrighedens Forbudspaategning.

Det tilføjes, at da Gravstedet efter det oplyste kun er erhvervet for en Fredningsperiode paa 25 Aar, vil det være at forny efter dette Tidsrums Udløb, saaledes at det hertil fornødne Beløb udredes af den baandlagte Kapital, medens den resterende Del af denne efter 50 Aars Forløb tilfalder Gram Kirke.

Kirkeministeriets Skriv. (¹²/₁₁ 1948, til N. N.) ang., hvorvidt der efter gældende Ret er Adgang til at foretage almindelig Brænding af Ligrester, som

opgraves paa Kirkegaarde efter Fredningstidens Udløb.

I et hertil indsendt Andragende af 15. Juli 1948 har De som Formand for Svendborg Kirkegaardsbestyrelse forespurgt, hvorvidt der efter de gældende Bestemmelser er Adgang til at foretage almindelig Brænding af Ligrester, der opgraves paa Kirkegaarde efter Fredningstidens Udløb.

Saaledes foranlediget skal man meddele, at man har brevvexlet om Sagen med Justitsministeriet, der i Skrivelse af 22. Oktober 1948 har udtalt, at Brænding af exhumerede Lig og Ligrester i Tilfælde, hvor afdøde ikke i sin Tid har truffet Bestemmelse om Ligbrænding, ikke er forenelig med Lov Nr. 60 af 14. Marts 1931 om Ligbrænding og Lov Nr. 282 af 30. Juni 1922 om Vedligeholdelse af Kirker og Kirkegaarde m. v., § 24, Stk. 3, men at Justitsministeriet vil være opmærksomt paa Spørgsmaalet ved en eventuel senere Ændring af Ligbrændingsloven.

Det tilføjes, at nærværende Ministerium for sit Vedkommende kan henholde sig til det af Justitsministeriet udtalte.

Kirkeministeriets Skriv. (¹⁵/₁₁ 1948, til N. N.) ang., at **Tilladelse til Ligflytning af Hensyn til Bevaring af Gravfreden kun meddeles i ganske særlige Tilfælde, m. m.**

I Anledning af Deres hertil indsendte Skrivelse af 11. d. M., hvori De med Hensyn til Ministeriets Skrivelse af 9. d. M. udbeder Dem nærmere Oplysning om de Retningslinier, som Ministeriet følger ved Behandlingen af Andragender om Tilladelse til Ligflytning, skal man meddele Dem, at Ministeriet af Hensyn til Bevaring af Gravfreden kun i ganske særlige Tilfælde finder at kunne meddele Tilladelse til Ligflytning, f. Eks. hvor Gravstedet ikke har kunnet fornyes, eller hvor det skyldes en Fejltagelse, at Vedkommende er bleven begravet i Gravstedet.

Kirkeministeriets Skriv. (²⁴/₁₁ 1948, til Formanden for „Kordegneses Sammenslutning af 1919“) ang. **nogle Spørgsmaal vedrørende Kordegneses Funktioner, herunder at det ikke kan paalægges dem ved Dødsfald at synge Lig ud ved Bortførelsen fra Hjemmet.**

I Anledning af Deres hertil indsendte Forespørgsel af 5. November 1948 skal man herved meddele, at Ministeriet med Sammenslutningens Bestyrelse er enig i, at en Kordegn ikke er pligtig til uden særskilt Vederlag at føre Kirkens Regnskab, Synsprotokol, Menighedsraadsvalgliste eller andet lignende Arbejde, som paa hviler Menighedsraadet.

Det tilføjes, at Ministeriet ligeledes er enig i, at man maa anse de saakaldte „Udsyngelser“

med Sang og Andagt i Hjem og Kapel ved Bisættelser for et Hverv, der ikke ved Regulativbestemmelse kan paalægges Kordegnen, idet saadanne „Udsyngelser“ ikke er kirkelige Handlinger, hvorfor Kordegnen ogsaa maa være berettiget til, saafremt han paatager sig saadan Assistance ved Bisættelser, at afkræve den paa-gældende Familie Vederlag herfor.

Kirkeministeriets Skriv. (15/1 1949, til Stiftamtmanden og Biskoppen over Fyens Stift) ang. **Menighedsraadets Ret til at disponere over de fra hjemfaldne Gravsteder fjernede Gravsten, som ingen dertil berettiget gør Krav paa, m. m.**

I Anledning af den med Stiftsøvrighedens Skrivelse af 29. December 1948 hertil tilbagesendte Sag, hvori N. N. har besværet sig over, at A. Menighedsraad har vedtaget at fjerne en Del Gravsten, som hidtil har været anbragt i et Hjørne af A. Kirkegaard, skal man tjenstlig meddele til Efterretning og videre Bekendtgørelse, at A. Menighedsraad efter almindelig Praxis maa anses for berettiget til at disponere over de fra hjemfaldne Gravsteder fjernede Gravsten, hvorpaa ingen berettiget Familie gør Krav, idet dog Menighedsraadet maa drage Omsorg for, at Gravsten, der har historisk eller kunstnerisk Værdi, bevares for Kirken. Der vil derfor intet kunne indvendes imod, at Menighedsraadet disponerer over de i Kirkegaardens Hjørne henstaaende Gravsten, hvorom der er sket Udsættelse ved det i 1947 afholdte Provstsyn, idet Ministeriet naturligvis forudsætter, at der udvises de fornødne Pietetshensyn.

Kirkeministeriets Skriv. (19/1 1949, til Stiftamtmanden og Biskoppen over Ribe Stift) ang. **at Menighedsraadet er berettiget til at stille det som et Vilkaar for Gravsteders Fornyelse, at Gravstedsejerne skal respektere Indgreb i Gravstederne som Følge af en stedfindende Regulering af Kirkegaardene, m. m.**

I en med Stiftsøvrighedens Erklæring af 7. Januar 1949 hertil indsendt Skrivelse har Brande Sogns Menighedsraad forespurgt, om Menighedsraadet i Anledning af en stedfindende Regulering af Brande Kirkegaard er berettiget til at meddele Gravstedsejerne, der fremsætter Ønske om Fornyelse af Gravsteder, for hvilke Fredningsperioden er udløbet, at Fornyelse først kan finde Sted, naar Reguleringen er gennemført, samt i bekræftende Fald om Betalingen for Fornyelsen af et saadant Gravsted skal opkræves efter de ved Fredningsperiodens Udløb gældende Takster, eller om Menighedsraadet er berettiget til at kræve Betalingen erlagt efter Takster,

der fastsættes ved en inden Reguleringens Afslutning godkendt ny Kirkegaardsvedtægt.

I den Anledning skal man meddele til Efterretning og videre Bekendtgørelse, at Ministeriet med Stiftsøvrigheden og Menighedsraadet er enig i, at Menighedsraadet er berettiget til at stille det som et Vilkaar for Fornyelse af Gravsteder, at Gravstedsejerne maa finde sig i at skulle respektere Indgreb i Gravstederne som Følge af Kirkegaardsreguleringen.

Med Hensyn til Spørgsmaalet, om Betalingen for Gravstedernes Fornyelse skal beregnes efter de nugældende Takster eller efter de i den paa-tænkte nye Vedtægt fastsatte (forhøjede) Takster, bemærkes, at saalænge den nye Vedtægt ikke er traadt i Kraft, maa Gravstedsejerne, som efter Fredningsperiodens Udløb fremsætter Begæring om Fornyelse af deres Gravsteder, være berettiget til Fornyelse efter de ved Begæringens Fremsættelse gældende Takster, idet der dog, saafremt der ved Kirkegaardsreguleringen gøres Indgreb i Gravstedet, maa tages Hensyn hertil ved Fornyelsesgebyrets Beregning.

Kirkeministeriets Cirk. (26/1 1949, til Stiftsøvrighederne) ang. **Fredning af Kirkernes Omgivelser.**

Efter at Bestyrelsen af Kirkerne i det langt overvejende Antal Tilfælde er overgaaet til Menighedsraadene, er der fra Raadenes Side gennemgaaende vist stor Interesse for Kirkernes Vedligeholdelsesstand, og store Beløb er baade gennem den kirkelige Ligning og ad Frivillighedens Vej anvendt paa Kirkernes Istandsættelse, ligesom Staten paa de aarlige Finanslove har ydet betydelige Tilskud dertil, navnlig naar det gælder vore gamle Kirker fra Middelalderen. Derimod har man ikke hidtil vist en tilsvarende Omhu for at vaage over, at Kirkernes og Kirkegaardenes Omgivelser fremtræder saa smukt og værdigt som muligt, og skæmmende Bebyggelser som Sprøjtehuse, Transformatorstationer, Garager, Hønehuse og Skure, undertiden ogsaa Beboelseshuse, er i adskillige Tilfælde anbragt saa tæt op imod Kirkerne, at store Skønhedsværdier derved er gaaet tabt.

I Erkendelsen af, at dette uheldige Forhold saa vidt gørligt bør ændres, har Statsministeriet og Kirkeministeriet fundet det paakrævet, at man nu over hele Landet søger de nærmest op imod Kirkerne og Kirkegaardene liggende ubebyggede Arealer fredet i større eller mindre Omfang ved frivillig Overenskomst uden Erstatningskrav fra de paa-gældende Lodsejere, saaledes at Kirkerne i saa stort Omfang som muligt for Fremtiden bliver sikret mod en skæmmende og altfor nærgaaende Bebyggelse.

(fortsættes)

Tillæg til Vore Kirkegårde bind 18 nr. 12

Foreningen for kirkegårdskultur

Nye medlemmer

- A 169. Thyregod Menighedsråd.
C 1016. Erik Olsen, Fynshav, Als.
1017. Direktør P. M. Nielsen, St. Torvegade 76, Rønne.
1018. A/S De forenede Granitbrud, Rønne.
1019. A/S Rønne Granitværk, Rønne.
1020. Ingeniør Ove Fischer, Rønne.
1021. Brødrene Andersen, Margrethevej, Rønne.
1022. A/S Vald. Handberg, Hammerens Granitværk.
1023. A/S Vald. Handberg, Moseløkkens Granitværk.
1024. Stenværksbestyrer Edvin Andersen, Allinge.
1025. Knud Hansen, Allinge.
1026. Stenværksbestyrer Engvang, Nexø.
1027. A/S De danske Granitbrud, Vang Stenhuggerier.
1027. Stenværksbestyrer Anker Hansen, Vang.
1028. Chr. Larsen & Søn, Aakirkeby.
1029. Stenværksejer Ernst Petersen, Hasle.
1030. Carl Sellberg & Sønner, Gudhjem.
1031. Fa. Jensen & Christiansen, Søndre Allé 18, Rønne.
1032. Fa. Henry Jensen, Johnsens Tværvej 4, Rønne.

Dødsfald

I en efter menneskelige begreber alt for ung alder (54 år) og efter i kun alt for kort tid (7 år) at have virket på den kirkegård, som han holdt så meget af og i sommer viste frem for deltagerne på inspektorforeningens årsmøde på Hinds-gaul, er vort medlem, graver *Otto Hessellund Pedersen* i Middelfart, den 11. november afgang ved døden. Han blev den 19. november begravet fra Vor Frelseres kirkegård i Vejle.

☆

I en alder af 65 år døde 6. august vort medlem, kirkegårdsgartner ved Vedbæk *Frits Johannes Bloch*. Han var født i Hillerød og kom til kirkegården efter bl. a. at have været herregårdsgartner og villagartner. Begravelsen foregik fra Vedbæk kirke.

☆

Den 7. december døde vort mangeårige medlem, fhv. planteskoleejer *Rasmus Brostrøm* fra Viborg. Han var født 8. februar 1871 og drev i anden generation den landskendte planteskole,

indtil han dels bortsolgte store dele af den til kommunen, dels overdrog resten til den nu også afdøde efterfølger *Gjøde Nielsen*.

Han vil navnlig mindes for sin uegennyttige og samfundsgavnlig gerning og indstilling, der i så høj grad kom Viborg by til gode, samt for sit fine kunstnersind. Endvidere mindes han af den, der skriver disse linjer, som en kærlig og god læremester i gartnerfaget.

Guds fred med vore døde. —

Ny kirkegårdsvedtægt

I forsommeren i år stod både *Foreningen for Kirkegaardskultur* og *Danmarks Provsteforening* overfor at skulle trykke et nyt oplag af den kirkegårdsvedtægt, som hver af disse foreninger havde udarbejdet uden nogen kontakt med hinanden. Da de to foreninger lykkeligvis blev klar over, hvordan landet lå, søgte man ganske naturligt ind i et gensidigt samarbejde om en *fælles ny vedtægt*, idet dette ville betyde, både at man undgik en uheldig indbyrdes konkurrence og tillige, at man ved fælles hjælp sandsynligvis kunne få en bedre vedtægt ud af det, når fælles erfaringer blev koordinerede. Og således er det altså gået til, at der nu på *Barfods Forlag*, hvor provsteforeningens gamle vedtægt var blevet udsendt, foreligger en helt ny vedtægt udarbejdet af de to foreninger i et godt og harmonisk samarbejde. Vedtægten har nr. 1608.

Om den nye fælles vedtægt er der at sige følgende.

1. Der er i denne optaget bestemmelser for visnok alle vigtige spørgsmål og problemer, som en kirkegårdsvedtægt skal behandle. Disse bestemmelser er udformet således, at vedtægten er blevet anvendelig ikke blot for kirkegårdene på landet, men også for købstadskirkegårdene. Det er altså en fyldig vedtægt, der her foreligger, og hvis nogen mener, den har for meget med, er det en let sag at strege det over, man synes er overflødig. Det er lettere at strege over end selv at udforme og indføre nye bestemmelser på tilfredsstillende måde. Vedtægten hindrer iøvrigt ikke ændringer eller tilføjelser.

2. Vedtægten har på flere punkter taget hensyn til de overvejelser af kirkelig og æstetisk art, som det af provsteforeningen nedsatte kirkegårdsudvalg har været inde på, og som der er opnået enighed om.

3. Hele stoffet er blevet omredigeret og fremtræder nu i en meget klar disposition, som

det skulle være let at finde sig tilrette i. Afsnit A handler om *kirkegårdens bestyrelsesforhold*; afsnit B indeholder bestemmelserne om *gravpladser*, der samler sig om erhvervelse og fornyelse af gravsteder, gravstedernes indhegning, gravstedernes beplantning, gravminder, gravstedernes vedligeholdelse samt særlige bestemmelser for urnegrave, medens afsnit C indeholder *ordensbestemmelser*. Alt om *takster* er samlet i afsnit D, og ikke mindst dette må formentlig ses som en redaktionel vinding, idet takstbestemmelserne tidligere fandtes spredt rundt omkring i kirkegårdsvedtægtens mange paragraffer. Nu er taksterne samlet for sig på en meget overskuelig måde og omhandler erhvervelse af gravsteder, fornyelse af gravsteder, renholdelse og vedligeholdelse af gravsteder, kastning af grave samt andre takster.

Foreningen for Kirkegaardskultur og Danmarks Provsteforening håber meget, at den nye kirkegårdsvedtægt på en god måde må kunne tjene vore kirkegårde og værne om dem både for de dodes og de levendes skyld.

Prisen for 1 stk. er kr. 2,00 og for 10 stk. kr. 18,00.

J. Exner.

På finansloven

På finanslovsbudgettet for 1956/57 figurerer bl. a. følgende af særlig interesse for vore læsere:

Kirkeministeriet prgf. 19 D: Selskabet for kirkelig kunst kr. 4.000,—, foreningen for kirkegårdskultur kr. 1000,—, vedligeholdelse af tyske soldaters samt tyske og andre flygtninges grave i Danmark i een fredningsperiode kr. 20.295,— og til drift og vedligeholdelse af mindelunden i Ryvangen kr. 57.000.

Forsvarsministeriet prgf. 21 K: Vedligeholdelse af militære gravsteder og mindesmærker kr. 17.000.

Finansministeriet prgf. 22 X: Vedligeholdelse af danske gravsteder kr. 1.600,—.

Konkurrence

om plan etc. til gartnerisk udstilling i Forum er udskrevet og gælder for medlemmer af Almindelig dansk Gartnerforening, hvori enhver kan indmelde sig som ordinært eller ekstraordinært medlem med gyldighed fra januar 1956. Planerne skal være inde senest den 4. februar kl. 12, og der er udsat et beløb af kr. 5.500. Henvendelse: Almindelig dansk Gartnerforening, Anker Heegaardsgade 2, København V. Depositum kr. 25,—.

Med den liberale fortolkning af medlemsskabet vil altså enhver kunstner, arkitekt, havearki-

tekt eller anden, der mener at have noget på hjerte, kunne deltage, og således vil også vore læsere i de øvrige nordiske lande eller andre europæiske lande kunne være med. Følgende dommere har tilsagt deres medvirken ved bedømmelsen, nemlig lektor i anlægsgartneri, akademigartner, havearkitekt *G. Georgsen*, kirkegårdsinspektør, havearkitekt *O. Raahauge-Askegaard* og anlægsgartner *Valdemar Hansen* (Frederiksberg).

Fra danske dagblade

$\frac{8}{10}$ Jydske Tidende: Udvalgte planer for Åbenrå kgd.
 $\frac{12}{10}$ Silkeborg Avis: Silkeborgs ny kgd.s-areal tages i brug (graver *C. Møller*).

$\frac{12}{10}$ Fyns Stiftstidende: Nyordning af området omkring det tidligere friluftskrematorium på Odense Assistenskirkegård (insp. *O. Raahauge-Askegaard*).

$\frac{13}{10}$ Licitationen: Udv. af Åstrup kgd. på Falster udbydes (havearkitekt *Johannes Tholle*).

$\frac{14}{10}$ Berl. Aften: Hillerød køber to ejendomme til kgd. (kr. 156.000).

$\frac{15}{10}$ Heimdal: Svenstrup kgd. reguleres (arkitekt *Erik Olsen*, Fynshav).

$\frac{20}{10}$ Social-Demokraten: Den ny administrationsbygning på Gladsaxe kgd. taget i brug (arkitekt *Paludan*).

$\frac{22}{10}$ Skive Social-Demokrat: Lem-Vejby kgd. udvides med ca. $\frac{1}{2}$ ha.

$\frac{28}{10}$ Loll.-Falst. Folketidende: Ved licitationen i Åstrup indkom følgende tilbud: Anlægsgartner *Verner Jensen*, Nakskov, 26.774 kr., entreprenørerne *Jensen & Møller*, Vordingborg, 24.050 kr., entreprenørerne *Clemmensen & Nielsen*, Nykøbing F., 23.100 kr., entreprenør *Jens Larsen*, Nykøbing F., 20.572 kr., entreprenør *Georg Rasmussen*, Thoreby, 20.300 kr., anlægsgartner *H. Rasch*, Vejringe, 17.023 kr. Yderligere tre tilbud på delvis udførelse af arbejdet.

$\frac{28}{10}$ Roskilde Social-Demokrat: Roskilde køber areal til udv. af Østre kirkegd. (kr. 65.000).

$\frac{28}{10}$ Holbæk Amts Venstreblad: Jyderup kapel og kgd. udbedes for kr. 17.000.

$\frac{1}{11}$ Loll.-Falst. Folketidende: Åstrup Menighedsråd har overdraget arb. med kgd.s-udvidelsen til anlægsgartner *H. Rasch*, Vejringe.

$\frac{1}{11}$ Holbæk Amtstidende: Entreprenør *Carlsen* giver tilbud på ny indkørsel til Tveje-Merløse kgd.

$\frac{1}{11}$ Holbæk Amtstidende: Nr. Asmindrup kgd. udvides med et stykke af skolens areal (anlægsgartner *Johs. Pedersen*, Nykøbing).

$\frac{7}{11}$ Østsjæll.s Folkeblad: Karlslunde assistens-kgd. i forfald.

$\frac{8}{11}$ Nordsjæll.s Social-Demokrat: Hillerød i gang med den ny kgd. (insp. *Sv. Hansen*).

$\frac{9}{11}$ Holstebro Avis: Holstebro skal have ny kgd. ved Østre plantage.

$\frac{10}{11}$ Kolding Folkeblad: Byrådet i Kolding udliciterer første del af Nordre kgd. (insp. *Sv. Hansen*).

$\frac{11}{11}$ Loll.-Falst. Folketid.: Vejleby kgd. udvides med tilskud af 60 % fra arbejdsministeriet (insp. *Bach Nielsen*).

$\frac{11}{11}$ Østsjæll.s Folkeblad: Strøby kgd. udvides.

$\frac{11}{11}$ Hørsholm Avis: Hillerød byråd har enstemmigt vedtaget projektet til ny kgd. på Skansen.

$\frac{15}{11}$ Hejmdal: Der har ikke kunnet gives materialebevilling til opførelse af kirkegårdskapel i Haderslev. Kirkegårdsreguleringen sættes derimod i gang.

$\frac{16}{11}$ Licitationen: Dræning af udv. af Frederikshavn kgd. udbydes.

$\frac{18}{11}$ Roskilde Dagblad: Grundkøbet til udv. af Roskilde Østre kgd. i orden.

$\frac{18}{11}$ Horsens Folkeblad: Vore kgd. i fortid og nutid (*Aage Jensen*).

$\frac{22}{11}$ Kolding Folkeblad: Ved licitationen over første del af Nordre kgd. i Kolding kom flg. tilbud: *Gartnerens Aktieselskab*, Vejle, 332.884 kr., *H. C. Ervald*, Kolding, 416.980 kr., *Henning Nissen*, Fredericia, 447.430 kr. og *Stürup & Prosch-Jensen*, Fredericia, 455.700 kr.

$\frac{12}{11}$ Loll.s Tidende: Der skal bruges 21.464 planter til annexkirkegårdens tilplantning i Nakskov (anlægsgartner *Verner Jensen*, havearkitekt *Johannes Tholle*).

$\frac{24}{11}$ Fyns Tidende: Oure kgd. udvides med 7000 kvadratalen, og der bygges nyt lighus, toiletter m. m. af arkitekt *Folke Olsen*.

$\frac{26}{11}$ Nordsjæll.s Venstreblad: Tibirke kgd.s forhold besigtiget af kirkeministeren med udvidelse for øje.

$\frac{27}{11}$ Politiken: Nej til tysk massegrav fra Esbjergs side.

$\frac{29}{11}$ Flensborg Avis: Arvegravsteder skal også passes (Flensborg).

$\frac{29}{11}$ Demokraten: Hasle kgd. er udvidet med et mindre areal imod Haslegården.

$\frac{30}{11}$ Social-Demokraten: Mosaik trossamfund ønsker kgd. i Hvidovre. Er interesseret i 4 ha af Frihedens jorder. Kgd. skal først tages i brug omkring år 2000.

$\frac{1}{12}$ Fåborg Avis: Udv. af Åstrup kgd. i Sydfyn vil koste ialt ca. kr. 10.000.

$\frac{1}{12}$ Horsens Avis: Kgd.s underskud i Horsens vil for det kommende år stige med kr. 26.000 på grund af prisstigningerne.

Fra norske dagblade

$\frac{14}{10}$ Frederikstad Blad: Spjørøy kgd. skal utvides.

$\frac{15}{10}$ Bergens Tidend: Den tyske gravplass på Solhem klemmes sammen.

$\frac{15}{10}$ Vest-Agder: Nye kgd.s-vedtekter for Farsund.

$\frac{22}{10}$ Nordlands Framtid: Om kyrkegårdskultur i Nordfold.

$\frac{24}{10}$ Akershus: Utv. av Lørenskog kgd.

$\frac{24}{10}$ Romsdalsposten: Øre herredstyre bevilger 3000 kr. til nye utbedringer ved kgd.

$\frac{27}{10}$ Halden Arb.bl.: Felt nr. 3 på Øymark kgd. skal restaureres.

$\frac{29}{11}$ Hamar Stiftstidende: Utv. av Vinger kgd.

$\frac{31}{10}$ Adresseavisen: Havstein kgd. utv. og vigstet i går.

$\frac{1}{11}$ Halden Arb.bl.: Øymark kgd. blir helt om-dannet. 30 mand gjorde dugnad i går.

$\frac{1}{11}$ Firdaposten: Gjer kgd. vakrare.

$\frac{7}{11}$ Akershus Lillestrøm: Store utv. av Lørenskog kgd., en del invigd i går.

$\frac{12}{11}$ Ullen Avis: Urnelunden ved Ullern kgd. utv.

$\frac{12}{11}$ Varden (Skien): Kgd. i Hovin utv.

$\frac{10}{11}$ Dagningen: Nesten alle kgd. i Dalem under omarbejdelse. Garmo en mønsterkgd.

$\frac{15}{11}$ Ofotens Tid.: Utv. av Ballangen kgd. ved c. 7 da.

Fra svenske dagblade

$\frac{18}{10}$ Wermlands-Tidningen: Om indvign. av det nya gravkapellet i Holmedal.

$\frac{1}{12}$ Nya Wermlands-Tidningen: Omläggning av kgd. i Dalby.

Fra tidsskrifterne

Blomster nov.: Granpyntning (efter VK). Kranse frabedes.

Der Naturstein nr. 10: Das Klage-lied an die Friedhofsverwaltung. Grabmal Panader (*Artur Sansoni*). — Nr. 11: Unsere Toten (*Eduard Herold*, digt). Volkstrauertag und Totensonntag. Ehrenmale Mahnmale (dr. *H.-K. Boehlke*). Ehrenmal/Einmal Anders (Reg.-Baumeister *Fritz Kretschmer*).

Garten und Landschaft nr. 10: Friedhofsbeispiele auf der Bundesgartenschau Kassel (*Herta Hammerbacher*). Das gute handwerklich gearbeitete Grabmal (*Hans von Bracht*). Aussprache: Wo Du von Gräbern stehst ... — Nr. 11: Wasser als Gestaltungsmittel auf dem osterholzer Friedhof (Bremen). Warum Friedhofsordnung? (*Friederich Heyer*). Aus schwedischen Friedhöfen (*Eduard Melchior*). Ein Friedhof wird zum Arboretum (*Hans Ulrich Schmidt*). Vögel auf dem Friedhof, Gesundbrunnen der Landschaft (*Heinrich Frieling*). Die doppelschichtige Bestattung auf stadtbremischen Friedhöfen. Andachts- und Feierstätten unter freiem Himmel (*Otto Wilh. Wulle*). Ge-

danken über den Friedhof, Waldfriedhof Berlin-Zehlendorf (*Herta Hammerbacher*). Friedhofstagung (i Essen 5.—27. 11. 55). Ehrenanlage in Arsten bei Bremen. Das Kasseler Friedhofsexperiment.

Ignis nr. 10: Tal vid invigning av besättningsavdelning i Sundbybergs kyrka, 11. 9. 55 (kyrkoherde *Carl E. Rohdin*). Anordning av bisättningsavdelning i Sundbybergs kyrka (stadsingenjör *Fredrik Ekström*). Invigningen av Sundbybergs kyrkas bisättningsav. Den nya holländska eldbeg.-lagen. Tal vid jordfästning. Danmark i 1954 (skolebest. *Magnus Lund*). — Nr. 11: Konstverken i krematorierna (*Elma Övden*). — Nr. 12: Stora Tuna församlings krematorium (arkitekt *Erik Lundgren*). Tal vid invigningen (kyrkoherde *Erik Perers*). Invigningen av Tunabygdens krematorium (*O. O.*). Altarreliefen (skulptör *Torolf Engström*). Konstverken i krematoriet (red. *Alf Paulson*) m. m.

Kriegsgräberfürsorge Nr. 10: Die Kriegsgräberfürsorge sammelt. Mitte in den Vorbereitungen ... vor dem Beginn der Arbeiten in Italien und Frankreich. Mit Angehörigen auf Kriegsgräberfahrt. Blumen für ein Soldatengrab. Lommel 1955. Aus Schweden zurück über Kopenhagen. Kreuze in den Vogesen m. m. — Nr. 11: Der Volkstrauertag in Bonn. Gedenkt der Toten aller Kriege (*Clausen*). Sie sind in guter Obhut. Wir Frauen sind Schwestern der Erde. Auf Kriegsgräberbesuch in Wien. Altes Brauchtum mit neuer Sinnggebung, den gefallenen ein Licht des Gedenkes. Soldatenfriedhöfe in der Heimat. Vorarbeiten für den Raum Calvados. In Undine m. m.

Landsbygraveren nr. 10: Vore lønninger (*M. Rosenvinge*) m. m. — Nr. 11: Svar til M. Rosenvinge (af *H. Olesen* og *J. Exner*). Den kristne begravelsesplads (*Johs. Mortensen*) m. m.

Mandens Blad november: Forbered Deres begravelse i god tid (af moderne amerikansk dagligliv).

Menighedsrådenes Blad nr. 9: Brud med gammel tradition, Mariebjerg kirkegård i Gentofte. — Nr. 10: Jo flere ligbrændinger desto større underskud for begravelsesvæsenet (referat af artikel i „Byplan“). Honorar for „udsyngelse“.

Steinmetz und Bildhauer nr. 10: Das Grabmal als ein kulturelles Problem und Zeugnis der Liebe (*Franz Linde*).

Stenhuggeren nr. 10: Vort forhold til foreningen for kirkegårdskultur.

Præsteforeningens blad nr. 45: Pas på begravelsessangene! (*Georg Bartholdy*).

Viola 9/11: Gravsmykkekningsdagen blir alltmer populær (*Håhå*).

Vor Viden nr. 25 (hefte 155): *Kong Mausolos'* gravbygning i Halikarnassos (Verdens syv vidunder, nr. 5).

Fra det faglige bogmarked

Gerd Krüssmann: Die Nadelhölze. 8°, 304 s. Paul Parey. Berlin-Hamburg. 1955. DM. 39,60.

Denne udmærkede håndbog om nåletræer er en parallel til den af samme forfatter udgivne en løvtræer og planteskoledrift, som tidligere har været anmeldt i VK.

Planterne er ordnet alfabetisk i arter, og der gives en kort beskrivelse af de forskellige arter og haveformer.

Interessante er de små kortskitser, der viser planternes geografiske voksesteder, og meget oplysende er der opgivet, hvilke der er vinterfaste i Mitteleuropa.

Særdeles værdifulde er tegningerne af enkelte grenspidser og nåle, ligesom gode detailfotografier af knoglerne gør bogen let anvendelig til brug ved bestemmelse af nåletræer.

A. Falmer-Nielsen.

Gustav Anmann: Blühende Gärten, 4°, 212 s., 235 ill., Verlag für Architektur, Erlenbach-Zürich, 1955. DM. 29,50.

Forfatteren med internationalt navn som svejtsisk havearkitekt kunne man have undt at se denne smukke bog færdig. Han døde imidlertid forinden, og det blev hans søn, der også er gartenarkitekt, og en kollega, som fik opgaven at gøre den færdig.

Det er blevet en ganske overordentlig smuk og indholdsrig bog, der på tre verdenssprog og med introduktion af den amerikanske arkitekt *Richard Neutra* behandler en række principielle spørgsmål vedr. nutidig havekunst, belyst under et internationalt synspunkt. Afsnittene er: den lille have, enfamiliehaven, landhaven, vandhaven, svømmebade, skolehaver, fabrikshaver, kolonihaver samt værdifulde planter (lister). Der er søgt skaffet illustrationer fra en række lande, men det bliver dog de svejtsiske og tyske eksempler, der dominerer, og deriblandt er nogle få bekendte firmaer (*Ammann og Leder*) stærkt placeret. Der er megen hygge og god stemning at finde i motiverne, og de såvel som teksten har bud til såvel fagfolk som amatører. Den giver en udmærket forudsætning for forståelse af havekunst — og derfor også for den efterfølgende anmeldte bog.

Ernst Baumann: Neue Gärten. 4°, 232 s., rigt illustr., Verlag Girsberger, Zürich 1955. Fr. 42,—.

Denne anden svejtsiske bog om havekunst og haver, der er udsendt sidst på 1955 (jvnf. anmeldelsen ovenfor), er forfattet af en ung havearkitekt og har forord af *Peter Meyer*. Mens den førnævnte har valgt den principielle behandling af haveproblemerne, er her valgt at beskrive og gennemillustrere 8 haver, lige fra de ligger på tegnebordet i kurveplan af et terrain over havearkitektens rids og planer af indretning, detaljer og helhed til det færdige og tilvoksede anlæg, der gengives i ypperlige fotografier, 50—100 illustrationer til hver have. Det bliver dermed en ganske subjektiv form, det hele serveres under, og emnerne begrænses til en byhave, en have på en skråning, have ved en sø, på en høj, landhave ved sø, etagehusets og miniatuurhaven i boligparken samt en landhus-have — dog bemærkes det, at de oversatte ord ikke helt dækker de svejtsiske betegnelser. Ideen med bogen er udmærket — og gennemførelsen er gjort med megen elegance såvel i valg af motiver som billedoptagelse af haverum, detaljer, bladværk, skygevirksomheder, enkelte blomster eller frugter osv. og i bogtrykkermæssig henseende. De to svejtsiske bøger vidner om, at svejtsisk havekunst i disse år er *second to none*. —

W. E. Shewell Cooper: *Born Gardeners*. 8°, 214 s., Evans Brothers Lmt., London (1954?). 12/6 d.

Dette er en bog om englænderen som have-dyrker, — og da det synes evident, at alle englændere er fødte have dyrkere, måtte det blive en bog om dem alle. Det er det dog ikke, men vi kigger ind bag havehegnet ikke blot hos lordere og ladyer samt politikere, men også hos mere almindelige mennesker som haveentusiaster og hører om deres særlige yndlinge og yndlingsmetoder i dette og hint. Der er over 1 million haveejere i England — det kgl. haveselskab har 43.000 medlemmer, og een af de største boghandlere i London fortæller, at der i øjeblikket forhandles 370 forskellige havebøger, — sig så ikke, at der ikke også kan skrives en bog om englænderen som have dyrker, — eller at der skulle være for mange havebøger i Danmark. —

Jürgen Gaede: *Handbuch des Friedhofs- und Bestattungsrecht*. Lommeformat, 686 s., Verlag Otto Schwartz & Co., Göttingen, 1954. DM. 25,60.

En lidt for tyk, men i format praktisk bog om retsforhold inden for kirkegårde og begravelsesvæsen, som er den første i sin art for Tyskland, givende en oversigt over alt nødvendigt, derunder også vedrørende ligbrænding. Der skelnes mellem statsretlige forhold, forhold vedr. forbundsret og lokale retsforhold, derunder også Slesvig-Holsten.

Werner Lindner: *Gestaltung von Kriegsgräberstätten*. 8°, 40 s. + bilag. Volksbund deutsche Kriegsgräberfürsorge. U. å.

For det i Tyskland stadigt aktuelle problem om istandsættelse og omregulering af soldatergrave i forbundslandet og udlandet er denne lille, dygtigt skrevne bog en stor hjælp. Den bringer både gode billedeksempler og diverse planer samt detailskildringer. Forfatteren var i sommeren 1955 på studierejse i Danmark, og vi havde lejlighed til at assistere ham ved besøg på danske soldatergrave fra den anden verdenskrig, fornemmelig Bispebjerg og Ryvangen.

Wilhelm Schacht: *Der Steingarten und seine Welt*. 8°, 228 s., 2. oplag, Eugen Ulmer, Stuttgart, 1955. DM. 18,—.

Den første udgave, som vi anmeldte i VK 18, tillægssider 28—29, og som udkom i 1953, er allerede udsolgt, og forfatteren, der var direktør for de kgl. bulgarske haver og zarens verdensberømte botaniske have, har derfor benyttet lejligheden til at udvide den udmærkede bog med 1 ark (16 sider). Vi vil stadig kunne anbefale den som noget af det bedste for folk, der endnu lever i vore havers „stenalder“.

Resolutioner m. m.

(fortsat fra pag. 72)

Til gennemførelse af dette formål har statsministeriet og kirkeministeriet bemyndiget provst for Nørhald m. fl. herreders provsti J. Exner, Hald, der indenfor sit eget provsti har gennemført et omfattende fredningsarbejde for kirkerne, om at organisere sådanne fredningsbestræbelser og søge dem gennemført over hele landet i samråd med vedkommende fredningsdommere, provster, præster og menighedsråd.

Med henvisning hertil skal kirkeministeriet herved anmode de kirkelige myndigheder om at ville yde provst Exner al fornøden støtte i det ommeldte fredningsarbejde, som agtes påbegyndt snarest til sikring af kirkernes og kirkegårdenes omgivelser.

Det fornødne antal eksemplarer af nærværende cirkulære vedlægges til omdeling blandt provstiuvalgene, menighedsrådene og ejerne af de ikke-selvejende kirker.

Kirkeministeriets skriv. (28/1 1949, til chefen for flygtningeadministrationen) ang. kirkeministeriets overtagelse af tilsynet med vedligeholdelsen af tyske flygtnings og soldaters grave her i landet gennem een fredningsperiode i de tilfælde, hvor vedkommende kirkegårdsbestyrelse har ønsket vederlag for vedligeholdelsen.

I skrivelse af 21. januar 1949 har flygtningeadministrationen anmodet kirkeministeriet om

at ville overtage tilsynet med den fremtidige vedligeholdelse af tyske flygtnings og soldaters grave i Danmark gennem een fredningsperiode (normalt 20 år) i de tilfælde (mellem 25 og 30), hvor vedkommende kirkegårdsbestyrelse ikke har ment at kunne påtage sig gratis vedligeholdelse, men har ønsket et vederlag herfor af staten. Dette vederlag, der varierer efter antallet af begravede udlændinge, andrager ialt godt 6.000 kr. årlig.

Flygtningeadministrationen har endvidere oplyst, at den har refunderet de kirkegårdsbestyrelser, der har rejst krav om dækning af udgifter een gang for alle til anlæg m. v. af de ommeldte begravelser, ialt 18.415 kr. 29 øre.

Således foranlediget skal man meddele, at kirkeministeriet vil være villigt til at overtage tilsynet med den årlige vedligeholdelse af de ommeldte gravsteder gennem een fredningsperiode, og at man agter til 3. behandling af forslag til finanslov for finansåret 1949—50 at søge hjemmel til en bevilling hertil på 6.000 kr.*)

Ministeriet går ud fra, at der til den nærmere gennemførelse af tilsynet med de pågældende gravsteder vil kunne erholdes bistand fra den i skrivelse herfra af 19. d. m. nævnte politiassistent N. N., der — efter hvad der er ministeriet bekendt — personlig har forhandlet med samtlige de i sagen interesserede kirkegårdsbestyrelser og truffet aftale med disse om det årlige vederlag for gravstedsvedligeholdelsen.

Kirkeministeriets skriv. (½ 1949, til stiftamtmanden og biskoppen over Fyens stift) ang., at **pladsmangel på en kirkegård ikke berettiger menighedsrådet til at nedlægge et gravsted, som begæres fornyet af gravsteds ejer m. m.**

I en med hr. stiftamtmandens og Deres Højærværdigheds erklæring af 8. januar 1949 hertil tilbagesendt skrivelse af 29. november 1948 har landsretssagfører N. N., København, besværet sig over, at hans bedsteforældre, gårdfæster N.'s hustrus gravsted på A. kirkegård er blevet nedlagt.

A. sogns menighedsråd har i en erklæring over sagen udtalt, at man har set sig nødsaget til at nedlægge gravstedet på grund af pladsmangel, og at den ene halvdel af gravstedet nu er benyttet ved en i november 1948 foretagen begravelse.

I anledning heraf skal man tjenstlig meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at menighedsrådet ikke har været berettiget til

at disponere over gravstedet uden først at sikre sig samtykke fra rette vedkommende, i hvilken henseende bemærkes, at menighedsrådet gennem forbindelsen med sognepræst O. O. i B. har haft mulighed for at få nærmere oplysning om, hvem der i denne forbindelse var rette vedkommende.

Opmærksomheden henledes på, at gravstedejeres begæring om at få et gravsted fornyet skal imødekommes, medmindre en kirkegårds regulering træder hindrende i vejen derfor, og menighedsrådets henvisning til, at manglen på kirkegårdsjord har nødvendiggjort det foretagne skridt, er ikke fyldestgørende, idet manglen på plads på kirkegården i stedet burde have ført til, at menighedsrådet i god tid havde draget omsorg for udvidelse af kirkegården eller anlæggelse af en annekstkirkegård.

Efter landsretssagfører N. N.'s senere mundtligt fremsatte ønske skal man henstille til menighedsrådet at søge udvirket, at det omhandlede gravsted deles, således at det har sit forblivende ved den uretmæssigt foretagne begravelse i den ene halvdel af gravstedet, medens den anden halvdel, der er urørt, tilbagegives klagerens fader som gravstedsberettiget.

Kirkeministeriets skriv. (½ 1949, til grev N. N.) om, at **der ikke kan foretages kirkelig indvielse af en urnegravplads, m. m.**

I et hertil indsendt andragende har De for O. O., A. plantage, med henvisning til den hoslagt tilbagefølgende skrivelse fra justitsministeriet, hvorved der er meddelt tilladelse til at anbringe en urne, indeholdende asken af fornævnte O. O.'s fader, civilingeniør P. O., på ejendommen A. plantage, forespurgt, hvorledes man skal forholde sig for at få udvirket, at der foretages kirkelig indvielse af den pågældende gravplads.

Således foranlediget skal man herved meddele, at der ikke kan foretages kirkelig indvielse af det omhandlede urnegravsted, idet bemærkes, at indvielse efter gældende bestemmelser og sædvane kun foretages af egentlige kirkegårde eller anden jord, beregnet til sædvanlig jordfæstelse.

Kirkeministeriets skriv. (½ 1949, til stiftamtmanden og biskoppen over Viborg stift) ang. **fastsættelse af „overenskomstmæssig betaling“ for arbejder vedrørende kirker og kirkegårde, jfr. bekendtgørelse af 29. april 1948 § 24.**

I anledning af den med hr. stiftamtmandens og Deres Højærværdigheds skrivelse af 17. december 1948 hertil tilbagefulgte sag, hvori provst for Middelsom-Sønderlyng herreders provsti N. N. forespørger, om der af ministeriet kan angives nærmere eksempler på arbejder

*) På finansloven for finansåret 1949—50 blev under § 20. II. C. nr. 20 bevilget 6.000 kr. (anslået) til vedligeholdelse af tyske flygtnings og soldaters grave i Danmark i een fredningsperiode.

vedrørende kirker og kirkegårde, for hvilke der vil kunne fastsættes „overenskomstmæssig betaling, jfr. § 24 i bekendtgørelse af 29. april 1948 angående ordningen af kirkebetjeningens forhold udenfor København og Frederiksberg, skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at ministeriet må henholde sig til den i nævnte paragraf givne almindelige vejledning med hensyn til, i hvilke tilfælde overenskomstmæssig fastsat betaling vil kunne bringes til anvendelse, hvilket ikke udelukker, at ministeriet i det enkelte tilfælde, hvor der måtte opstå tvivl om, hvorvidt et nærmere angivet, bestemt arbejde vil kunne aflønnes ved overenskomstmæssig fastsat betaling, vil tage stilling hertil.

Ministeriet må efter det anførte nære betænkelighed ved en ordning, hvorefter de under gravtjenesten på landet hørende normale og regelmæssige arbejder ved kirke eller kirkegård, såsom ringning, fyring, renholdelse af kirke og kirkegård, for et år ad gangen „bortliciteres“ til den lavestbydende. Forholdet er — efter hvad det er ministeriet bekendt — i det langt overvejende antal tilfælde landet over dette, at disse hverv udføres af den samme person. Skulle man imidlertid enkelte steder være nødsaget til at fordele en landsbygravers funktioner mellem flere personer, bør hver af disse dog lønnes med et fast årligt, af provstiudvalget godkendt grundbeløb, hvortil må lægges midlertidigt honorartillæg i henhold til for nævnte bekendtgørelses § 19.

Kirkeministeriets skriv. (2° 1949, til Landsforeningen Dansk Blomsterhandlerforening) ang., hvorvidt det kan anses tilladt graverne at levere krans til begravelser.

I skrivelse af 1. marts 1949 har foreningen udbedt sig en udtalelse fra ministeriet med hensyn til, om det kan anses tilladt graverne at levere krans til begravelser, idet man tillige har oplyst, at forespørgslen væsentlig drejer sig om forholdene på landet.

I anledning heraf skal man — næst at bemærke, at landsbygraverforeningens bestyrelse overfor ministeriet har oplyst, at det næppe drejer sig om mange tilfælde, måske 5—10 i hvert amt — meddele, at det omhandlede forhold henhører under den private virksomhed, som det i almindelighed er tilladt landsbygravere at udøve ved siden af den tjeneste i kirken og på kirkegården, for hvilken de modtager betaling fra vedkommende menighedsråd gennem kirkebetjeningskassen, og at der ikke ses i de almindeligt gældende regulativer for gravtjenesten at være indeholdt noget forbud imod den omspurte virksomhed.

Kirkeministeriets cirk. (3° 1949, til stiftsøvrighederne) ang. flytning af lig og urner samt anlæg af private begravelsespladser.

I § 23, stk. 1, i kgl. anordning af 10. december 1927 angående kirkegårde er det fastsat, at ligflytning kun må finde sted efter forud indhentet tilladelse fra kirkeministeriet i hvert enkelt tilfælde. Eventuel tilladelse meddeles, efter at ministeriet har indhentet en erklæring fra sundhedsstyrelsen, og ligflytning finder kun sted i den koldere årstid fra 1. oktober til 1. maj og under iagttagelse af en række hygiejniske forholdsregler.

Foruden de rent sundhedsmæssige krav, der må iagttages ved en ligflytning, må der efter ministeriets opfattelse tages et særligt hensyn til bevarelsen af gravfreden. Det har vist sig ved en i ministeriet foretagen opgørelse, at antallet af andragender om tilladelse til ligflytning er steget overordentlig stærkt i de sidste år, og ministeriet har derfor fundet det nødvendigt at begrænse tilladelserne, således at disse kun gives i ganske særlige tilfælde, f. eks. hvor et gravsted ikke har kunnet fornyes, eller hvor det skyldes en fejltagelse, at vedkommende er blevet begravet i gravstedet el. lign., hvorimod omstændigheder, der vedrører de efterlevendes forhold, f. eks. ændret bopæl, yderligere dødsfald eller andre forandringer i familien ikke vil kunne komme i betragtning.

Med hensyn til flytning af urner, der er nedsat på kirkegårdene, er det også nødvendigt i hvert enkelt tilfælde at indhente tilladelse til flytning hos ministeriet, og man vil ved afgørelsen af disse sager følge lignende retningslinier som ovenfor anført med hensyn til ligflytninger, dog at tilladelse vil kunne forventes givet i noget større omfang, hvorved det også tages i betragtning, at der ikke foreligger sundhedsmæssige betænkeligheder ved at flytte urner. Desuden vil det være af betydning, hvilket materiale den nedsatte urne er fremstillet af, da den, hvor materialet har været forgængeligt, i løbet af få år er opløst, og asken indgået i en sådan forbindelse med jorden, at det ikke vil være muligt at påvise rester af den, således at en flytning allerede af denne grund er umulig. Ved andragendets indsendelse til ministeriet må det derfor oplyses, af hvilket materiale den nedsatte urne har været fremstillet.

Med hensyn til indretning af private familiegravsteder eller gravplads for en enkelt person udenfor kirkegårdene bemærkes, at der ligeledes i hvert enkelt tilfælde må indhentes tilladelse hertil hos kirkeministeriet, og at en sådan tilladelse kun kan forventes givet aldeles

undtagelsesvis, når særlig stærke grunde taler for at imødekomme andragendet. Eventuel tilladelse meddeles ved en kgl. bevilling ad mandatum mod sædvanligt gebyr, og der er til bevillingen knyttet det vilkår, at der på arealet tinglyses en deklaration bl. a. om fredning og vedligeholdelse af arealet med hegn og eventuelle mindesmærker, om underkastelse af provstesyn hvert 3. år og om forbehold af det offentliges ret til at forlange begravningspladsen nedlagt, når dette i tidens løb af sanitære eller andre grunde måtte anses nødvendigt. Endelig skal arealet inden dets første benyttelse indvies af sognepræsten.

Det fremgår af samtlige ovenfor nævnte vilkår for bevillinger til indrettelse af private begravningspladser, at sådanne begravningspladser må betragtes som rene undtagelser, og efter den af ministeriet fulgte praksis er sådanne bevillinger også kun sjældent blevet givet. Men da der også på dette område spores en stigning i antallet af andragender, og da ministeriet i høj grad må lægge vægt på den betragtning, at det naturlige er, at de afdøde begravnes på de for alle bestemte fælles begravningspladser, er man sindet også her i fremtiden yderligere at indskrænke antallet af bevillinger.

Kirkeministeriets cirk. (17% 1949, til stiftsøvrighederne) vedr. **landsbygravernes aflønning.**

I cirkulære af 8. november 1946 angående lønning m. v. af kirkebetjeningen udenfor København og Frederiksberg er det under punkt 6) F. vedrørende landsbygravernes aflønning anført, at lønningskommissionen af 1943 med hensyn til dette spørgsmål bl. a. har udtalt, „at der for det arbejde, der præsteres for kirken, bør ydes en efter samtlige de omstændigheder, der i denne henseende kan komme i betragtning, herunder arbejdets omfang og vederlaget for tilsvarende arbejde, passende betaling“. Kirkeministeriet tiltrådte for sit vedkommende ganske dette synspunkt og anbefalede herefter i ovennævnte cirkulære en revision af de af landsbygraverne tillagte honorarer samt fremhævede ønskeligheden af, at graverlønningerne i fremtiden kunne blive nogenlunde ens indenfor sogne af omtrent samme størrelse.

Det er imidlertid overfor ministeriet oplyst — bl. a. gennem et omfattende, hertil indsendt statistisk materiale for hele landet —, at dette mål endnu langt fra er nået, idet der findes mange tilfælde, hvor graverne endnu ikke har opnået et rimeligt vederlag for deres arbejde.

Da ministeriet må formene, at der bør tillægges landsbygraverne et honorar for deres arbejde, der svarer til, hvad de normalt kunne

få for lignende arbejde i det frie erhverv, vil man henstille såvel til menighedsrådene som til provstiudvalgene i fornævnte tilfælde snarest muligt at optage forholdene til fornyet overvejelse og eventuelt søge en passende lønforbedring gennemført.

Ministeriets opmærksomhed er endvidere blevet henledt på, at det i kirkegårdsvedtægterne fastsatte beløb for kastning af grave nu i mange tilfælde må anses for at være for lavt som følge af den prisstigning, der har fundet sted siden vedtægtenes stadfæstelse, og man skal derfor henstille, at vedtægterne ændres på dette punkt, således at der ydes graverne et passende vederlag for gravkastningen.

Kirkeministeriets skriv. (2% 1949 til stiftamtmanden og biskoppen over Aarhus stift) ang. **at der efter de gældende bestemmelser ikke påhviler kirketiendejeren nogen forpligtelse til at ansætte en fast graver ved kirkegården, m. m.**

I anledning af det med stiftsøvrighedens skrivelse af 31. december f. å. hertil indsendte andragende, hvori A. sogns menighedsråd i forbindelse med udfærdigelsen af vedtægt for A. kirkegård har rejst spørgsmål om, hvorvidt kirketiendejeren er pligtig at ansætte en fast graver ved kirkegården til at foretage dennes renholdelse, skal man herved tjenstlig meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at omend ministeriet måtte anse det for særdeles ønskeligt at der ved kirkegården af kirketiendejeren ansættes en af ham lønnet fast graver til at foretage kirkegårdens renholdelse, vil der dog efter de gældende bestemmelser ikke kunne stilles krav om ansættelse af en fast graver ved kirkegården, jfr. bestemmelsen i ministeriets cirkulære af 8. maj 1923 angående kirkebetjeningskassen, II, stk. 5, 2det punktum, hvori udtales: „Endvidere bemærkes, at hvor der ved en til en ikke-selvejende kirke hørende kirkegård måtte være ansat særlig graver, tilkommer det ejeren af kirken eller dens midler at ansætte og afskedige ham“, samt bestemmelsen i § 23, stk. 1, sidste punktum, i lov nr. 282 af 30. juni 1922 om vedligeholdelse af kirker og kirkegårde m. v., således som denne lov er kundgjort ved ministeriets bekendtgørelse af 23. september 1947, hvori udtales: „Er der ved kirken ansat en fast graver, kan der i vedtægten optages en bestemmelse om forpligtelse til at lade gravene kaste ved denne for en bestemt takst.“ Der påhviler kirketiendejeren pligt til at sørge for, at renholdelse af kirkegården samt snekastning på denne udføres på forsvarlig måde, selv om der ikke ved kirkegården er ansat en fast graver.